
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00081272 7

SOPHISTERNE.

EN KULTURHISTORISK UNDERSØGELSE

AF

RICHARD CHRISTENSEN.

KJØBENHAVN.

E. JESPERSEN.

(OTTO SCHWARTZ'S EFTERFØLGER).

1871.

SOPHISTERNE.

EN KULTURHISTORISK UNDERSØGELSE

AF

RICHARD CHRISTENSEN.

KJØBENHAVN.

E. JESPERSEN (OTTO SCHWARTZ'S EFTERFØLGER).

1871.

Denne Afhandling er af det philosophiske Facultet erkjendt værdig til, efter at være forsvaret ved en offentlig Disputation, at erhverve Forfatteren den philosophiske Doctorgrad.

Kjøbenhavn, den 26de Juni 1871.

H. Brøchner
d. A. Dec. fac phil.

I. Cohens Bogtrykkeri

FORORD.

Da jeg for nogle Aar tilbage første Gang gjennemlæste det Kapitel i Grotes »History of Greece«, der handler om Sophisterne, slog det Sunde og Rigtige i hans Opfattelse af disse mig strax, om jeg end paa den anden Side følte, at han havde ladet flere Spørgsmaal af Betydning ligge, og at han i sin Iver for at rehabilitere Sophisterne og udrydde Aarhundreders indgroede Fordom ikke altid havde forstaaet at iagttage den rette Begrændsning. Under mine senere philologiske Studier kom jeg tilbage til Spørgsmaalet og besluttede at gjøre det til Gjenstand for særlig Undersøgelse. Udbyttet af denne foreligger her, og jeg troer at turde sige, at min Opfattelse og Fremstilling i al Fald er korrektere end min Forgjængers, at Spørgsmaalet er behandlet baade med større Alsidighed og med skarpere Begrændsning end hos ham. I den Formening, at den rigtige Opfattelse af et saa betydningsfuldt Kulturphænomeen som Sophisterne kunde have Interesse for en større Kreds end Philologernes, har jeg stræbt at gjøre Fremstillingen læselig for Enhver, der besidder almindelig Dannelse. Jeg har

derfor henviist alle Specialundersøgelser til Anmærkningerne, som jeg følgelig vil bede Ikke-Fagmanden at springe over, og har af samme Grund paa flere Steder maattet være noget udførligere, end jeg vilde have været, hvis jeg hovedsagelig kun havde skrevet for philologisk dannede Læsere.

Richard Christensen.

Indholdsangivelse.

Side

Første Kapitel:

Hvad forstode Grækerne ved »en Sophist«? . . . 1.

Andet Kapitel:

Sophisternes Studier og Underviisning . . . . . 59.

Tredie Kapitel:

Sophisternes Løn og Stilling i Samfundet . . . . 132.

Fjerde Kapitel:

Oppositionen i Oldtiden mod Sophisterne . . . . 183.

Femte Kapitel:

Sophisternes Betydning . . . . 291.

Tillæg og Rettelser.

S. 58 L. 13 i Texten tilføies efter [4]): Kort før Aar 300 foreslog Sunieren Sophokles i Athen en Lovbestemmelse mod alle Philosopherne, der gik ud paa, at „ingen af Sophisterne uden Raadets og Folkets Tilladelse under Dødsstraf maatte holde Skole“ (s. Poll. IX, 42 og Diog. Laert. V, 38).

S. 177 L. 3 i Texten læs: Talemaaden.

S. 205 Anm. 1: Diogenes's Ord bekræftes ogsaa ved Plat. Theait. p. 162 d.

Første Kapitel.

Hvad forstode Grækerne ved „en Sophist"?

Det græske Folks Liv, saa langt vi kunne forfølge det tilbage, ligner et stærkt bevæget, alt fra sin første Barndom omtumlet Menneskeliv. Som vi først see det i den Tid, hvor der kan være Tale om en virkelig Historie, viser det os baade i materiel og i aandelig Henseende Billedet af en begavet, med store Evner, med rig Begeistring og Modtagelighed for det Gode, men ogsaa med stærke Drifter og Lidenskaber udrustet Ynglings Liv, med al den Kamp og Møie, men ogsaa med al den Glæde og Friskhed, der følger Ynglingealderens kraftige Higen fremad. Efter mange og lange Vandringer, mange og langvarige Kampe med andre Folk eller mellem de forskjellige Stammer indbyrdes havde Folket endelig fundet faste Bopæle, ikke som en Eenhedsstat, men opløst i en Mængde smaa, indbyrdes uafhængige Stater, de fleste i Regelen kun bestaaende af en By med dens omliggende Bymark. Disse Smaastater traadte i mangfoldig Berøring med hverandre, snart fredelig, snart fjendtlig, og søgte allerede tidligt udad for at skaffe sig Midlerne deels til en sikkret Existens, deels til forøget Velvære. Det derved fremkaldte Røre, Bylivet med sin rige Vexelvirken mellem Individerne, Handelslivet og det voxende Samkvem mellem Grækerne indbyrdes og mellem Grækerne og Fremmede nedlagde Spiren til Ideer, der skjøde kraftig Rod i den modtagelige græske Jordbund. I

det politiske Liv blev vel den nærmeste Følge heraf heftige indre Kampe mellem Aristokrater og Demokrater; men den Kamp, Staterne maatte gjennemgaae i deres indre Udvikling, skabte ved Siden af al den Forvirring og Opløsning, den medførte, en Mangfoldighed af Ideer og Forhold, der blev af uendelig Betydning for det græske Aandslivs Udvikling. Forbindelsen med andre Stater og Folk udvidede og skjærpede Blikket og berigede Aanden med et nyt, mangesidigt Stof af Kjendsgjerninger og Iagttagelser.

Denne Udvikling var fra Begyndelsen af aldeles praktisk og umiddelbar. Grækerens Natur var altfor meget anlagt paa at gribe ind i Livet og Folket stod endnu paa et for naivt Standpunkt, til at det skulde have fortabt sig i abstrakte Spekulationer. Det Nye optoges umiddelbart, bearbeidedes af Samfundet og fandt sit Udtryk deels i Livsindretningerne, deels i den praktiske Livsviisdom hos Tidens fremragende Mænd. Disse, som stode paa Høidepunktet af deres Tids Dannelse, som gik i Spidsen for og førte Samfundet videre i alle Livets Retninger, vare praktiske Mænd, der i et langt Liv havde samlet et rigt Fond af Erfaring og Kundskab, som de atter søgte at gjøre frugtbringende for deres Medborgere ved Ledelsen af deres Fædrelands Anliggender, ved belærende og formanende Digte, ved Omgang med Andre, Ældre og Yngre. De 7 saakaldte Vise, Hovedrepræsentanterne for den ældre Tids Viismænd, have ikke vundet deres Ry ved i Litteraturen at udvikle nogen systematisk Livsphilosophi, men ved at de i praktisk Livsviisdom overgik deres Samtid. Flere af dem skulle have skrevet formanende, belærende, moraliserende Digte[1]); men kun Solons ere komne til os; af de Øvrige haves kun korte Sætninger, hvori ligesom Udbyttet af deres Livserfaring er udtrykt: „Kjend dig selv“, „Vogt dig for Overdrivelse“, „Styr din Vrede“, „Gaa ikke i Borgen for Nogen“

[1]) Diog. Laert. I, 68 (Cheilon), 79 (Pittakos), 85 (Bias), 89 (Kleobulos), 97 (Periandros).

osv. Under den Paavirkning, der fra disse Mænd og andre deres Lige udgik til Samfundet, under den livlige Optagelse og Bearbeidelse af det rige nye Stof, der i alle Livets Retninger frembød sig, gik flere og flere nye Ideer over i den almindelige Bevidsthed og bleve Alles Eiendom, Fordringerne til Livet steg i alle Sphærer, og Omfanget af, hvad man kalder den almindelige Dannelse, blev større og alsidigere. Haand i Haand hermed gik den politiske og sociale Udvikling i Staterne mere og mere i demokratisk Retning, Deeltagelsen fra Borgernes Side i det politiske Liv blev større og større, Staternes Forhold til andre bleve mangfoldigere og mere indviklede. Jo mere Tiden skred frem, desto større Fordringer stillede den til dem, der ifølge deres Samfundsstilling og Evner maatte komme til at gaae i Spidsen for hele Samfundsudviklingen.

Men under den fremskridende Udvikling bleve ikke Alle staaende indenfor dette Maal af praktisk Livsviisdom. Den higende og søgende Drift, der ved Siden af den umiddelbare Opgaaen i det Praktiske er saa eiendomlig for den græske Aand, maatte under den stadige Forøgelse af Stof til Tænkning hos dertil anlagte Naturer sætte Spekulationen i Bevægelse. Medens den store Mængde blev staaende ved en umiddelbar og praktisk Optagelse og Bearbeidelse af de mange nye Phænomener og Ideer, gave de spekulative Naturer sig til at gruble over, hvad der laa til Grund for disse. Denne den græske Philosophis Begyndelse tog nu en forskjellig Retning. Nogle stræbte at udgranske Tingenes Tilværelsesgrund, det hvoraf Alt i Verden var opstaaet, og søgte den i et af Elementerne (Vandet, Luften osv.). Andre satte en Verdensfornuft som første Grund til alle Phænomener i Verden. Atter Andre erklærede den sandselige Verden for et Skin og tillagde kun det Oversandselige Virkelighed. Men under denne Famlen og Uklarhed udviklede det græske Folks spekulative og dialektiske Aand sig. Spekulationen aabnede et friere og høiere Syn paa Tilværelsen; Tanken, der higede mod Sandheden, nødtes

ved Modstandernes Indvendinger til at klare sig Grundprinciperne og arbeide paa at udtale dem i en forstaaelig Form; Evnen til med Skarphed, Konsekvens og Alsidighed at forfølge en Tanke i alle dens mangfoldige Forgreninger udvikledes og styrkedes. Førtes Spekulationen end mangen Gang ud i et Uføre, hvorfra den ikke kunde rede sig ud, fortabte den sig end ofte under sin prøvende Fremgangsmaade i Paradoxer, der ikke toge Hensyn til Virkeligheden og ikke kunde blive Grundlaget for en Livsanskuelse, som det var muligt at gjennemføre her i Verden, udartede den end hos Enkelte til en mystisk og uklar Symbolik, saa blev dog denne spekulative Stræben i sin Heelhed, ved at den førte Aanden op i høiere Sphærer, ved at den gav Tanken Styrke og Bøielighed til en alsidig Bearbeidelse af Ideerne, og ved at den udviklede Evnen til at fremstille en Sag i en klar og overbevisende Form, af stor Betydning for det borgerlige og praktiske Liv, ligesom den omvendt fra dettes Fylde af vexlende Phænomener modtog rigt Stof til ny Bearbeidelse.

Det stigende Omfang af praktisk Livsviisdom og almindelig Dannelse, den forøgede Deeltagelse i og Udvikling af det politiske Liv, den vaagnende Spekulation og voxende Færdighed i at tænke og tale ere Sophistikkens tre Forudsætninger.

Medens i den ældste Tid den Dannelse, der meddeeltes den Unge ved Opdragelsen og Livet, havde indskrænket sig til de for en dygtig Kriger nødvendige legemlige Færdigheder og Øvelser, til de almindelige praktiske Forskrifter, som man nødvendigt maatte have tilegnet sig for at kunne opfylde sine Pligter mod sine Undergivne, og til nogen Færdighed i Musik og Dands og Kundskab til Fortidens Heltebedrifter, var, som vi have seet, i den følgende Tid Dannelsesstoffet blevet mere omfangsrigt. Det stadigt voxende Samkvem mellem Grækerne indbyrdes og Bylivets Udvikling havde skabt en Mængde Forhold af meget forskjellig Art og derigjennem rig Anledning til Belæring og

Iagttagelse. Ikke mindre Betydning havde Forbindelserne med Fremmede. At Grækerne meget tidligt have drevet udbredt Handel i den østlige Deel af Middelhavet og med Orientens Folk, er beviisligt. Den Dannelse og Kultur, der her var udviklet og i flere Retninger af praktisk Færdighed bragt til et betydeligt Høidepunkt, det Nye og i mange Henseender Sindrige, der her frembød sig, kunde ikke blive uden Indflydelse paa den modtagelige Grækers Aand. Naar han kom hjem, fortalte han om Alt det, han havde seet, førte ogsaa Meget med sig eller efterlignede det, og mangt et Sædekorn nedlagdes, der i Tiden bar rig Frugt. Endelig bidrog hele den græske Kolonisation, fordi den strakte sig saa vidt, over den største Deel af Middelhavet og ind i de Lande, der omgive dette, i en betydelig Grad til at udvide Omraadet for Iagttagelserne. Her i Kolonierne, der ofte vare mindre konservative end Moderstaterne, navnlig naar de vare anlagte af politiske Misfornøiede, udfoldede sig paa mange Steder et rigt og frodigt Liv, og mangen Erfaring blev gjort, der atter ved den livlige Forbindelse mellem Koloni og Moderstat kom denne til Gode.

Disse forskjellige Indflydelser viste nu først og fornemlig deres Virkning ved at udvide Grækerens Synskreds, aabne Øiet for mange hidtil ukjendte Phænomener og forøge Erfaringen i Livets forskjellige Sphærer. Men jo flere Ideer og Tanker, der gaae over i den almindelige Bevidsthed og blive Almeeneiendom, jo større Kundskab og Erfaring Samfundet i sin Heelhed vinder, desto større bliver den almindelige Dannelse, som netop omfatter det Væsentlige af den Kundskab og Erfaring, Samfundet til en vis Tid er i Besiddelse af, og de Tanker og Ideer, der ere ledende for det; og desto større bliver ogsaa Trangen til at erhverve sig den paa den lettest mulige Maade.

I Begyndelsen erhvervede man sig den væsentlig ad praktisk Vei. Livet, Forældres, Slægtninges og Venners Erfaring lærte den Unge, hvad han behøvede for at kunne

optræde i Overeensstemmelse med den Stilling, han indtog i Samfundet, for at kunne opfylde sine Pligter som Huusherre og Borger. Hørte han til de Lykkeliges Klasse, der ifølge Fødsel og Formuesvilkaar stode paa Samfundets øverste Trin, gav baade det offentlige og det private Liv ham rig Leilighed til at samle sig Kundskaber og udvide sin Erfaring ved Omgangen med Statens viseste, meest dannede og meest erfarne Mænd, ved de Forbindelser, han let knyttede med ansete og dygtige Mænd, der besøgte hans Fødeby, og ved Reiser til andre Lande, hvor nye Forhold, nye Ideer og Omgangen med disse Staters Ypperste frembød Anledning til mangesidig Udvikling af Aanden.

Men i Længden maatte under den stadige Forøgelse af Dannelsesstoffet Trangen til en mere systematisk Underviisning vaagne. Idet man nemlig søger at samle de vundne Erfaringer og Kundskaber og ligesom at fæstne dem ved at optegne dem og indføre dem under almindelige Synspunkter, spire Videnskaberne frem, i Begyndelsen svagt og langsomt, efterhaanden kraftigere og frodigere. Historie og Geographi, forenede til en Slags ethnographisk mythologisk-historisk Reisebeskrivelse, Regnekunst (Arithmetik), Jordmaaling (Geometri), Naturvidenskaberne, Astronomi, Grammatik begyndte at blive ivrigt dyrkede — ikke som Fagvidenskaber, men snart under Eet, snart flere tilsammen, — af Mænd, hvis Livsvilkaar satte dem i Stand til at hengive sig til Studier og finde sig i det betydelige Offer af Tid og Penge, det kostede at indsamle Kundskaber. Og ligesom Videbegjærlighed og Forskelyst drev dem til at indhente Kundskab overalt, hvor Livet bød den, og til at bearbeide den videnskabeligt, saaledes drev den almindelige menneskelige Trang til Meddelelse dem til ikke blot at stræbe at lægge de vundne Resultater til Rette for Almeenheden i en saa let fattelig Skikkelse som muligt, men ogsaa til gjennem systematisk Underviisning at meddele dem til Ungdommen, paa hvilken Fremtiden beroede. Denne Trang hos Videnskabsdyrkerne til Meddelelse mødtes nu

med en Trang hos den opvoxende Ungdom til at gjøre sig bekjendt med Videnskabens Resultater. Videbegjærlighed og ideelle Interesser hos Nogle, Følelsen af, at „Kundskab er Magt“, hos Andre, endelig hos en Deel vel ogsaa Forfængelighed og Ønsket om at hæve sig over sine Medborgere, vakte hos de mere Velstaaende og Ansete en almindelig Trang til at indvinde denne Kundskab paa en lettere og mere systematisk Maade end den, hvorpaa hine Mænd havde samlet den, en Trang, der voxede, jo mere Videnskabens Udbytte gik over i den almindelige Dannelse. Denne dobbelte Trang er den ene af de Aarsager, Sophistikken skylder sin Oprindelse. —

Medens i den ældste Tid de rige Jorddrotter, der hævede sig over de øvrige Beboere i Staterne ved deres Rigdom, ved deres fornemme, ofte fra Guderne udledede, Herkomst og ved deres Dannelse, Kundskab og Erfaring, havde haft al Statsstyrelse i deres Haand, var der i flere Stater, navnlig af den ioniske Stamme, efterhaanden foregaaet en stærk Udvikling i demokratisk Retning. Det kraftige materielle Opsving og den erhvervede Velstand havde fremkaldt en større Selvfølelse og Frihedsfølelse hos de øvrige Borgere. Flere Steder tillod Fødsels- og Jordadelen sig ogsaa Udskeielser og Vilkaarligheder. Saaledes var der i mange Stater vakt et stærkt Røre, der gjennem heftige og langvarige politiske Kampe paa nogle Steder havde bragt et mere demokratisk Element ind i Statsstyrelsen, paa andre havde ført til ligefrem demokratiske Forfatninger. Traditionen om en vis født Klasses eneberettigede Adgang til Statsstyrelsen blev derved lidt efter lidt brudt, og Følelsen af, at personlig Dygtighed, den bedste Garanti for en dygtig Statsstyrelse, ikke altid er forbunden med den ved Fødselen vundne høiere Samfundsstilling, trængte sig efterhaanden stærkere og stærkere frem i Tidens Bevidsthed. Samtidigt hermed vare ved den mere levende Forbindelse mellem Staterne og den stigende Kulturudvikling Forholdene til andre Stater efter-

haanden blevne mere indviklede og krævede en alsidigere Kundskab og Erfaring af dem, der skulde lede dem. Den fra Slægt til Slægt udviklede, temlig faste Regjeringspraxis, der tidligere havde været tilstrækkelig til at sætte Adelsmanden, som alt ved sin Fødsel var henviist til Statsstyrelse som sin væsentligste Livsvirksomhed, i Stand til at opfylde sine Pligter, selv om han ikke besad synderlig Dygtighed, slog nu ikke længere til. Og medens tidligere den Adelige, der attraaede politisk Magt, væsentlig havde haft med mindre Regjeringskollegier af Standsfæller at gjøre, blev nu efterhaanden mere og mere Tumlepladsen for politisk Virksomhed de store Borgerforsamlinger, baade det ofte af flere Hundred Medlemmer bestaaende Raad, og især Folkeforsamlingen, hvortil enhver Borger havde Adgang, og som derfor bestod af de meest ueensartede Elementer, af Rige og Fattige, Unge og Gamle, Dannede og Udannede, af Folk med meget forskjellige Interesser. Disse forandrede Forhold stillede større Fordringer til den, der vilde skaffe sig politisk Magt og bevare den, baade i Henseende til Erfaring og Kundskab til Statens Anliggender og i Henseende til Færdighed i gjennem Talen at kunne overbevise om sine Anskuelsers Rigtighed og gjendrive Modstanderen. Det var da naturligt, at begavede og erfarne Mænd baade gave sig til at tænke over Principerne for en sund og fornuftig Statsstyrelse og søgte at udfinde det Fælles i al naturlig Veltalenhed og føre det ind under almindelige Regler; og deres Gransken fik yderligere Incitament af Ungdommens voxende Trang deels til en mere grundig Meddelelse af den Kundskab og Erfaring, og Udvikling af de moralske og intellektuelle Anlæg, som Enhver, der vilde give sig af med politisk Virksomhed, havde Brug for og Trang til, deels til en systematisk, paa letfattelige Regler grundet, ved Øvelse styrket Underviisning i Veltalenhed. Denne Trang er den anden af de Aarsager, der have fremkaldt Sophistikken. —

Det meget Nye, der havde udvidet Synskredsen i mange af Livets Sphærer, havde sat Spekulationen i Bevægelse. Dybsindige Mænd, der i et langt Liv, ved Omgang med mange erfarne og kundskabsrige Mænd, ved Reiser til andre Lande, havde indsamlet et rigt Stof af Iagttagelser, havde begyndt at gruble over Eenheden i al denne Mangfoldighed og havde søgt at udfinde Livstilværelsens Problem. Som det er at vente, rettedes denne Forsken først mod den omgivende Natur, paa Løsningen af det Problem, hvilket Naturstof der maatte antages at være det, hvoraf Alt i Verden havde udviklet sig[1]). Thales fra Milet paa Lilleasiens Vestkyst, der i Regelen kaldes den græske Philosophis Fader, og som levede omtrent 600 Aar før Chr. F., skal saaledes, idet han gik ud fra, at Jorden flød paa Vandet og var omgiven af det, have søgt det almindelige Livsprincip i Vandet („Alt kommer af Vandet, og Alt opløses i Vand"). Anaximenes, ligeledes fra Milet og noget yngre (mellem 550 og 500 f. Chr.), antog, idet han gik ud fra Luftens Betydning for den menneskelige Organisme, at Tilværelsens Princip var den uendelige, Alt omfattende, i evig Bevægelse værende Luft, hvoraf Alt opstod ved Sammenpresning og Udvidelse, Fortætning (af Luft til Vand, af Vand til Jord, af Jord til Steen) og Fortynding (af Luft til Ild). Anaximandros, den Foregaaendes Samtidige og Bysbarn, efter Nogles Beretning den første philosophiske Prosaforfatter, udviklede i et Skrift „Om Naturen" (περὶ φύσεως), — den sædvanlige Titel paa saadanne naturphilosophiske Skrifter i den Tid, — at Alt udgik fra det evige Ubegrændsede (det vil vel sige, fra et Grundstof, der besad en uudtømmelig Avlekraft), idet de elementære Modsætninger, det Kolde og det Varme, udskilte sig, og at Alt atter vendte

[1]) Beviisstederne for de philosophiske Hovedlærdomme ere let tilgjængelige i de almindelige Fremstillinger af den græske Philosophis Historie, t. Ex. A. Schwegler „Geschichte der griechischen Philosophie", Tübingen, 1859.

tilbage til dette uendelige Grundstof. Den bekjendte Heraklit fra Ephesos, der levede omtrent Aar 500 og ifølge Sagnet altid græd over Verdens Daarlighed, fremsatte i et Skrift „Om Naturen" (hvis Indhold roses af Sokrates, men som i Øvrigt efter dennes Udsagn var skrevet i et saa tungt og knuddret Sprog, at man „maatte være en delisk Svømmer for at komme igjennem det") den Lære, at ifølge en af Skjæbnen bestemt Nødvendighed var Alt i en evig Bevægelse, idet Modsætningerne traadte i Vexelvirkning med hinanden, snart frastødende, snart tiltrækkende („Striden er Fader til Alt; uden Strid er der ingen Verden; uden høi og lav Tone ingen Harmoni, uden Mand og Kvinde intet levende Væsen"); men denne Elementernes og Kræfternes Strid opløste sig atter altid i Harmoni. Som Repræsentant for den bevægende og skabende Kraft tænkte han sig Ilden eller Ætheren, der var en tør Uddunstning og kaldes „en evig, fornuftig Ild"; den var det Element, hvoraf Alt ved et evigt Kredsløb fremgik, idet den enten fortættedes til Luft, Vand og Jord, eller ved atter at vinde Overhaand gjennem en modsat Rækkefølge gjenforvandledes til Ild. Han tillagde saaledes ikke Begrebet Væren Realitet, men antog, at Alt var i uafbrudt Vorden, Bevægelse, Strømning, og anførte som Beviis herfor, at man ikke to Gange kan stige ned i den samme Strøm (en af hans Disciple sagde endog, at man end ikke een Gang kan stige ned i den samme Strøm; thi medens man stiger ned, rinder Vandet bort). Han forlangte i Øvrigt, at Mennesket skulde stræbe at erkjende og følge de evige, almene, uforanderlige Naturlove, der i al Vexlen og Bevægelse i Verden alene havde Sandhed og Bestaaen, og skulde stræbe efter Selvbeherskelse („Overmod er fordærveligere end Ildebrand"), hvorfor han satte Maadehold som den største Dyd. Perikles's Ven Anaxagoras fra Klazomenai i Lilleasien lærte, at der fra Begyndelsen af var et Chaos af Grundstoffer (σπέρματα), der vare uendeligt smaa og uendeligt forskjellige, idet intet var fuld-

komment ligt det andet, hvorimod de vare meer eller mindre eensartede. Lige overfor disse Grundstoffer satte han en Verdensfornuft (νοῦς), der var ubevægelig, fritherskende, alvirksom, det Reneste og Fineste af Alt, med Tanke og bevidst Evne til at ordne. Denne havde givet hine i Chaoset hvilende Grundspirer et første Stød og sat dem i en Kredsbevægelse, hvorved de eensartede Dele udsondredes og traadte sammen i større og større Masser. Herved opstod Alt i Verden, idet de fine, tørre og lyse Stoffer bleve til Æther, de tættere, fugtigere og mørkere til Luft, de endnu tættere til Vand, de afkjølede Jordpartikler til Stene; enkelte Steenmasser reves opad som Stjerner, og gjennemglødede af Ætheren lyste og varmede de; af Jorden avledes det Organiskes Kimer, deels Planter, deels Dyr, der begge, om end i forskjellig Grad, vare besjælede, idet Verdensfornuften havde taget Sæde i dem. Uagtet nu det Ligeartede var forenet med det Ligeartede (t. Ex. Guldpartikler med Guldpartikler), blev det Uligeartede dog ikke ganske udstødt: „I Alt er der en Deel af Alt; thi Alt bliver af Alt“, Alt kan i Naturen forvandle sig til Alt; „Snee er sort“, thi den bestaaer af Vand, som er mørkere.

En noget forskjellig Retning toge disse naturphilosophiske Studier i Kolonierne Vest for Grækenland. Den berømte Pythagoras fra Øen Samos ved Lilleasiens Vestkyst forlod sin Fødeø, og efter flere Reiser, bl. A. til Ægypten, bosatte han sig endelig 529 f. Chr. i den græske By Kroton i Syditalien. Han satte Principet om Maal og Harmoni som Universets øverste Lov. Verden var et harmonisk Hele (en κόσμος), der havde Kugleform; i dens Midte var Centralilden (thi Ilden var det fuldkomneste Element); uden om denne bevægede sig i Kreds (den fuldkomneste Bevægelse) 10 Himmellegemer — Titallet var nemlig det fuldkomneste Tal —: Modjorden, Jorden, Maanen, Solen, de 5 Planeter og Fixstjernesphæren; Afstanden mellem disse svarede til Tonernes Intervaller, og ved deres Bevæ-

gelse fremkom Sphæreharmonien, som vi dog paa Grund af Vanen ikke hørte. Da Harmoni og Orden, da enhver Maalsbestemmelse beroer paa Tal, blev Tallet Tingenes Princip og Grundvold. Derfor spiller Tallet en stor Rolle hos ham, og navnlig udviklede hans Efterfølgere en temlig uklar og mystisk Lære herom, idet de tillagde de forskjellige Tal symbolsk Betydning, ofte med stor Vilkaarlighed og Phantasteri. I Øvrigt troede han paa Sjælevandringen.

En anden Græker fra Lilleasiens Vestkyst Xenophanes fra Kolophon var omtrent paa samme Tid vandret til Syditalien og havde taget Ophold i Staden Elea. Her fremsatte han i et philosophisk Læredigt „Om Naturen" den Sætning, at „Alt er eet, og dette Ene er Gud, der er idel Fornuft". Han optraadte meget skarpt mod de almindelige Forestillinger om Guderne, ifølge hvilke man tillagde disse menneskelig Skikkelse og Egenskaber, og paastod, at Homer og de øvrige Digtere havde nedbrudt Agtelsen for Guderne ved at bibringe Menneskene saadanne Forestillinger om dem („Menneskene danne deres Gud i Menneskeskikkelse, ligesom Løver vilde danne ham i Løveskikkelse"). Hans ovennævnte Hovedsætning blev videre udviklet af en anseet Eleater Parmenides, der omtrent 500 Aar f. Chr. i et Digt „Om Naturen" nærmere bestemte „det ene Værendes" Egenskaber; det var ikke blevet til, det var uforgjængeligt, havde ingen Fortid, ingen Fremtid, var udeleligt, ubevægeligt, uforanderligt, sig selv ligt osv. Den sandselige Verden derimod havde ikke Realitet, var kun et Skin, en Skuffelse af Sandserne; derfor var Tilværelsen bedrøvelig, og „det var bedre for Mennesket, om det var blevet liggende begravet i det ene Værendes Skjød". Ligesom han skriftligt udviklede denne Lære, saaledes søgte han ogsaa mundtligt i Samtale med Andre at bevise dens Rigtighed og gav derved Dialektikken eller Disputerekunsten et kraftigt Stød fremad. Endnu mere udvikledes denne af en anden, lidt yngre, Eleater Zenon, der blev meget berømt for sin Lærdom, sin Skarpsindighed og sin

Evne til i Tale og Skrift hans Værk var i Dialogform — at gjendrive sine Modstandere. Idet han gjennem skarpsindige, men fra urigtige Forudsætninger udgaaende Tankeexperimenter søgte at vise, at al Bevægelse er umulig og at Fleerhed er umulig, kom han til samme Resultat som Parmenides, at den synlige Verden kun var et Skin, og at kun det Ene, der var uafhængigt af alt Sandseligt, (det Oversandselige) havde Virkelighed.

I nyere Fremstillinger af Philosophiens Historie henføres disse og andre det 6te og 5te Aarhundreds spekulative Viismænd for Oversigtens Skyld under større Grupper eller Skoler, som de ionisk-physiske Philosopher (Thales, Anaximenes osv.), Eleaterne o. F. Saaledes opfattedes de ikke af deres Samtid. De betragtedes i det Mindste tildeels som selvstændige Mænd med deres egen selvstændige Lære, om man end var sig bevidst, at de vare paavirkede af hverandre og i flere Punkter sluttede sig til hverandre. En stor Deel af deres Udvikling foregik heller ikke i Studereværelset, men i selve Livet, i Omgang og Samtale med andre praktiske Mænd, der havde Tid til og Interesse for saadanne Undersøgelser, og Meget af deres Lære kom fra Begyndelsen af ikke frem som et heelt System eller Dele af et System, men i Brudstykker. De opfattedes ikke af Samtiden som Philosopher ex professo ɔ: som Mennesker, hvis Kald og Livsopgave det er at beskjæftige sig med spekulative Undersøgelser. Philosophien og det praktiske Liv vare endnu ikke paa den Maade adskilte. Stoffet af Kjendsgjerninger, som maatte danne det nødvendige Grundlag for Spekulationen, var ikke, som nu, samlet og lagt til Rette paa en let tilgjængelig Maade i Bøger. Den, der vilde have Kundskab, maatte for største Delen selv samle den med ikke ringe Besvær, hvorfor ogsaa Flere af dem foretoge vidtløftige Reiser. I Regelen havde de da i deres Liv samlet mangen praktisk Erfaring og Kundskab, og den Stilling, de indtoge i Samfundet, gjorde det ofte naturligt for dem at gribe ind i det praktiske Liv og lade deres

Indsigt komme dette til Gode. Om Thales fortælles, at han raadede Kroisos, da denne var i Forlegenhed med, hvorledes han skulde faae sine Tropper satte over Halys, til at afdæmme Floden[1]; at hans naturhistoriske og astronomiske Kundskaber satte ham i Stand til at forudsee en rig Olivenhøst, hvorfor han om Vinteren opkjøbte alle Oliepresser i Milet og ved Olivenhøstens Komme udleiede dem til høi Priis[2]; at han forudsagde Solformørkelsen, der indtraf under Slaget mellem Lyderne og Mederne[3]; endelig at han raadede Ionerne, da de trængtes af Perserne, til at oprette et Forbundsraad i Byen Teos[4]. Anaximandros skal have indført Brugen af Solskiven og været den Første, der tegnede et Kort over Jorden[5]. Pythagoras stiftede en Skole, der kom til at gribe stærkt ind i den politiske Udvikling i de græske Stæder i Syditalien. Parmenides skal have givet Eleaterne Love[6]. Zenon indlagde sig stor Berømmelse ved sin Standhaftighed i en Sammensværgelse mod en Tyran i hans Fødeby[7]. En anden spekulativ Tænker Empedokles i Agrigent paa Sicilien tog overordentlig virksom Deel i sin Bys politiske Anliggender[8]. Om Anaxagoras fortælles det vel[9], at han ved sin Iver for at studere aldeles forsømte sit Huusvæsen; men den enkelte Undtagelse ophæver jo ikke Regelen. Hans Samtidige Philosophen Melissos udmærkede sig som Samiernes Anfører i deres Krig med Athen[10]. Flere af den følgende Tids Philosopher grebe ivrigt ind i

---

[1]) Herod. I, 75.
[2]) Aristot. Politik. I, 11 p. 1259 A 6 ff. Bekk.
[3]) Herod I, 74.
[4]) Herod. I, 170.
[5]) Diog. Laert. II, 2; jvfr. Herod. V, 49.
[6]) Diog. Laert. IX, 23; Plut. adv. Colot. c. 32, 3 p. 1126.
[7]) Diog. Laert. IX, 26.
[8]) Diog. Laert. VIII, 63 ff.; Plut. l. l. § 4.
[9]) Plat. Hipp. meiz. p. 283 a; Plut. Perikl. c. 16; Diog. Laert. II, 6 f.
[10]) Plut. Perikl. c. 26.

det praktiske, navnlig det politiske, Liv, ligesom omvendt endnu den Dag i Dag de engelske Statsmænd finde Tid til at beskjæftige sig med Studier i meget forskjellige Retninger.

Den nye Spekulations Resultater vakte ganske vist Anstød hos Mange, fordi de rokkede ved saa meget af det fra Fædrene Overleverede. Men hos Mange slog Spekulationen an, og Ideerne begyndte, alt som de udbredtes ved Læsning eller maaskee endnu mere gjennem mundtlig Samtale, lidt efter lidt at gaae over i den almindelige Dannelse. Det følger allerede af sig selv, at de spekulative Aander ved deres Skrifter og ved deres Omgang udbredte deres Ideer blandt deres Medborgere og Andre, der besøgte deres By, og at deres Tanker let forplantede sig udenfor deres Fødeby. Kom de selv til en fremmed By, laa det nær for dem af Lyst til Meddelelse eller for at vise deres Overlegenhed og Dygtighed at samle ældre og yngre ansete og videbegjærlige Mænd om sig og meddele dem Hovedpunkterne af deres Erfaringer, Spekulationer og videnskabelige Forskninger. Men jo mere Ideerne udbredtes, desto større maatte Trangen blive hos Ungdommen til paa en let Maade at blive bekjendt med de indvundne Resultater og hos adskillige af Forskerne til at føre dem ud i Livet ad mere systematisk Vei. Denne Trang er den tredie Anledning til Sophistikkens Fremkomst.

Idet nemlig Samfundets Trang til at erhverve sig større praktisk Livsviisdom, Kundskaber og almindelig Dannelse, til at faae en mere systematisk Underviisning i Statsstyrelsesprinciperne og i Reglerne for Veltalenhed og til at gjøre sig bekjendt med Spekulationens og Videnskabens Resultater mødes med Trangen til Meddelelse hos adskillige af de aandsdygtige Mænd, der havde tilegnet sig hele Tidens almindelige Dannelse, gjort Studier i flere af de nævnte Retninger eller i dem alle, og tænkt over de Problemer, der beskjæftigede Tiden, — faae vi for første Gang i Grækenland en systematisk Underviisning for

den voxne Ungdom i Alt, hvad der var nødvendigt, naar man vilde gjælde for et dannet Menneske og spille en Rolle i Staten.

Den græske Børneunderviisning i den historiske Tid var deels lagt an paa Udviklingen af Legemet (Gymnastik), deels paa Udviklingen af Aanden (Musik; thi Grækerne bruge dette Ord i en dobbelt Betydning, deels mere indskrænket, hvad vi kalde Musik, deels mere udvidet om aandelig Dannelse overhovedet). Gymnastikken bestod i Dands og i Legemsøvelser, navnlig Brydning, men ogsaa Løb, Springen, Spydkasten, Diskoskasten, Boldspil og Svømning. Underviisningen i Musik (i Ordets udvidede Betydning) gik ud paa at lære Børnene at læse, skrive og regne. Ved Læseøvelserne benyttedes i Regelen Digterne, navnlig Homer, deels fordi den bundne Versform gjorde det lettere for Disciplene at bevare det Lærte i Hukommelsen, deels fordi Digtene, og navnlig Homers, betragtedes som et aandeligt Skatkammer for al menneskelig Viisdom og ansaaes for særligt egnede til at lære de Unge store og smukke Exempler paa, hvorledes en dygtig Mand skulde tale og handle, (hvorfor man ogsaa med Rette har sagt, at Homers Digte var Grækernes Bibel). Læreren foresagde Ordene for Børnene, til de kunde dem udenad, talte vel ogsaa leilighedsviis med dem om Indholdet, gav Forklaringer, Oplysninger osv., men næppe Meget. Denne første Underviisning meddeeltes i Regelen i Privatskoler, — offentlige Skoler fandtes ikke i Grækenland, i al Fald kun et enkelt Sted, — af Skolelærere (*γραμματοδιδάσκαλοι, γραμματισταί*), sædvanligt Folk af de lavere Samfundsklasser, ofte Slaver eller Frigivne, der kun fik en ringe Løn for deres Arbeide. Hvor tidlige saadanne Skoler ere i Grækenland, vide vi ikke; men de ere sikkert meget gamle. I Chios ved Lilleasien finde vi omtr. Aar 500 f. Chr. en Skole paa 120 Disciple[1]). Aar 480 f. Chr., da Athenaierne under Perserkrigen havde

---

[1]) Herod. VI, 27.

ført deres Familier over til Øerne og Peloponnes, betalte Troizenierne Skolepenge for Børnene [1]). Til denne Elementarunderviisning sluttede sig Underviisningen i det, vi kalde Musik, i at spille paa Lyre eller Kithara og synge dertil; og ogsaa hertil benyttede man de bekjendteste Digterværker, tildeels for Indholdets Skyld. Underviisningen heri lagde man stor Vægt paa, fordi man meente, at Musikken var vel skikket til at give den Unges Sjæl Sands for Harmoni og Lovbundenhed [2]).

Med Indtrædelsen i den voxne Alder var den egentlige Underviisning afsluttet. Høiere Dannelsesanstalter gaves ikke. Staten forlangte vel, at de Unge skulde fortsætte Legemsøvelserne, og gav dem Leilighed dertil ved at opføre Gymnasier ɔ: store Pladse til Legemsøvelser, omgivne af Lunde med Spadseregange, Templer, Altre for Guderne osv., hvor den ved offentligt ansatte Opsynsmænd vaagede over Orden og Tugt; men al Underviisning deri var privat. For en videre aandelig Udvikling gjorde den Intet, og der fandtes, som sagt, heller ikke private Anstalter derfor. Den Unge var da henviist til at lære af Livet, ved egen Erfaring og eget Studium eller ved Omgang med ældre, erfarne og dannede Mænd, som naar Themistokles siges at have været en Discipel af Mnesiphilos, en ældre athenaisk anseet og dygtig Statsmand [3]). Men Omfanget af den almindelige Dannelse og de Fordringer, der stilledes til dem, som skulde lede Statens Anliggender,

---

[1]) Plut. Themistokl. c. 10.

[2]) Om Underviisningen s. J. L. Ussing Universitetsprogram 1865; tilsammen med Programmet for 1863 bearbeidet og udgivet under Titelen „Darstellung des Erziehungs- und Unterrichtswesens bei den Griechen und Römern", übers. von P. Friedrichsen, Altona, 1870.

[3]) Plut. Themistokl. c. 2; jvfr. Herod. VIII, 57. Med Rette har man hermed sammenlignet de unge Romeres Omgang med praktiske og juridisk dannede Statsmænd, som Ciceros med Mucius Scaevola o. A.; jvfr. F. Welcker „Prodikos von Keos, Vorgänger des Sokrates" i (Rhein. Mus. 1832 og 1836 og i) Kleine Schriften II, 431.

vare i den ældste Tid ikke saa store, at der var Trang til nogen yderligere systematisk Underviisning.

Det var imidlertid naturligt, at mangen En maatte ønske at vedligeholde og udvikle de Færdigheder, han i Elementarskolen havde erhvervet, navnlig i Musikken, der spillede saa stor en Rolle ogsaa i det selskabelige Liv. Den ældste Underviisning for den voxne Ungdom knyttede sig derfor umiddelbart til det i den elementære Børneunderviisning givne Grundlag. Saadanne Lærere i Musik fandtes sikkert allerede tidligt i Grækenland, om vi end paa Grund af manglende Kilder for den ældste Tid ikke kunne føre dem længere tilbage end til omtr. 500 Aar f. Chr. F. Agathokles fra Abdera var saaledes Lærer for Pindar[1]), hvis Fødselsaar sættes til Aar 522 f. Chr. Lampros underviste Sophokles, der var født 495 f. Chr., medens denne endnu var Dreng, i Dands (Orchestik) og Musik[2]). Ifølge Aristoteles var Pythokleides, efter Andres Beretning Agathokles's Discipel Damon Lærer i Musik for Perikles[3]), der allerede kort efter Aar 470 f. Chr. traadte i Spidsen for den athenaiske Stat. Til denne Klasse Lærere maae vi vel ogsaa henføre Rhamnusieren Antiphons Fader Sophilos, der skal have været Lærer for sin egen Søn og for Alkibiades[4]), og Sophisten Hippias's Lærer Hegesidamos[5]). De fleste af disse Lærere, navnlig i den ældre Tid, gave vel kun Underviisning i Musik i vor Betydning af Ordet og vare nærmest praktiske Tonekunstnere; men enkelte af dem, og navnlig Damon, vare særdeles dannede og indsigtsfulde Mænd, der indtoge en an-

---

[1]) Vit. Pindar. i Schol. Vratisl. II, 9 Boeckh, hvor det ogsaa hedder, at Andre nævnte en vis Apollodoros som hans Lærer; hos Thom. Mag. siges Lasos fra Hermione at have været hans Lærer.

[2]) Athen. I p. 20 f.

[3]) Plut. Perikl. c. 4.

[4]) X orator. vit. Antiph. 1 p. 832; Phot. bibl. cod. 259 p. 486 A 3 Bekk.; Philostrat. vit. sophistar. I, 15 p. 211 Kays. 1844 (Alle vistnok efter en fælles Kilde).

[5]) Suid. v. Ἱππίας.

seet Stilling i Samfundet og sikkert ofte ogsaa underviste i flere af de Fag, der havde Betydning for Enhver, som vilde spille en Rolle i Staten (altsaa i Musik i Ordets udvidede Betydning). Om Damon hedder det hos Isokrates[1]), at Perikles fik sin ypperlige Viisdom og Dygtighed ved at opdrages af hiin, „den indsigtsfuldeste Mand i sin Tid“. I en af sine Dialoger lader Platon[2]) Alkibiades sige, at Perikles ikke af sig selv havde faaet sin Viisdom, men ved Underviisning af og Omgang med vise Mænd, bl. A. Pythokleides[3]) og Anaxagoras. „Og endnu den Dag i Dag, skjøndt han er saa gammel, omgaaes han Damon netop for den Tings Skyld“. Af Platons Udtalelser om ham i „Staten“[4]) fremgaaer ogsaa, at han var meer end blot praktisk Musiker Kunne vi troe Dialogen „Laches“, der gaaer under Platons Navn, var han hjemme i Grammatik og var oftere bleven anbefalet af Sokrates som Lærer i almindelig Dannelse[5]). Plutarch endelig erklærer[6]) endog, at han var Perikles's Lærer i Politik og anfører som Beviis derfor et Vers af den med Perikles omtrent samtidige Komiker Platon.

Disse Lærere, der sikkert underviste for Betaling, — det var jo en videre Udvikling af Elementarunderviisningen, der blev betalt, og, som vi nedenfor skulle see, var Betaling for aandeligt Arbeide i den ældre Tid næppe saa sjælden, som man i Almindelighed antager, — kaldtes, hvad enten de meddeelte Underviisning i Musik som „Tonekunst“ eller som „aandelig Dannelse“, i Regelen „Musi-

---

[1]) Isokrat. om Formuebytningen 235.
[2]) Plat. Alkib. p. 118 c.
[3]) Hos Scholiasten til dette Sted S. 279 Herm. kaldes Pythokleides en Pythagoreer. Hvis dette er Andet end en Kombination af, at han var Musiker, og af at Pythagoreerne gave sig af med Musikken, kan altsaa ogsaa deraf sluttes, at han var meer end Musiklærer i Ordets moderne Betydning.
[4]) Plat. Stat. III p. 400 b; IV p. 424 c.
[5]) Plat. Lach. p. 197 d; p. 180 c—d.
[6]) Plut. l. l.; Aristeid. c. 1.

kere“ (μουσικοί), Mænd, der vare hjemme i og underviste i Musernes Kunst.

Eftersom imidlertid Fagvidenskaber og Philosophi arbeidede sig frem og begyndte at gaae over i den almindelige Dannelse, eftersom den personlige Dygtighed og Evnen til at tænke og tale mere og mere blev Betingelse for at komme til at spille en Rolle i Staten, slog denne Underviisning ikke til. Som vi have seet, voxede baade Trangen hos Ungdommen til at modtage en mere omfattende og systematisk Underviisning end den, Musikerne i Regelen meddeelte, og Trangen hos de aandsdygtige Mænd, der havde tilegnet sig Tidens almindelige Dannelse, gjort grundige videnskabelige Studier og erhvervet sig betydelig Erfaring, til at meddele en saadan Underviisning. Naar de første Lærere i høiere Dannelse og praktisk Livsviisdom for den fornemme voxne Ungdom fremstode, vide vi ikke; men de kunne næppe sættes tidligere end til Tiden henimod Aar 500 f. Chr. F. — Det første Exempel herpaa, vi kjende, er den Skole, som den ovenfor nævnte berømte Pythagoras fra Samos stiftede i den græske Koloni Kroton i Syditalien lidt efter Aar 530 f. Chr. Det pythagoreiske Forbund — saaledes kaldtes i Regelen denne Skole — havde til Formaal at uddanne unge Mennesker til dygtige Borgere og Statsmænd gjennem en stræng, systematisk Opdragelse og Underviisning. Medlemmerne maatte følge en bestemt Dagsorden for alle de enkelte Handlinger (Frokost, Bad osv.); de havde fælles Maaltider (hvorfra visse Spiser vare udelukkede) og fælles Aands- og Legemsøvelser. Før Optagelsen maatte de underkaste sig strænge Prøver, bl. A. en Taushedsprøve i 2, Nogle sige endog i 5 Aar. Efter Optagelsen undervistes de i Mathematik og Musik, dernæst i Naturlære og Naturphilosophi, og indviedes endelig i den praktisk-religiøse Lære, hvorigjennem Stifteren søgte at danne dem til dygtige Borgere og Statsmænd. Mange af hans Disciple vandt ogsaa stor Anseelse i de græske Stæder i Syditalien, hvor de fik betydelig

Indflydelse paa Statsforfatningerne og navnlig bidroge til at udvikle dem i aristokratisk Retning; men deres Modstandere vakte senere heftige Forfølgelser mod dem.

Dette halvt praktiske, halvt videnskabelige Forbund, som tydeligt nok var paavirket af den Aand, der herskede i de doriske Stater, — saaledes minder Fællesskabet i flere Henseender om den spartanske Stat, — var imidlertid noget Enestaaende, forsaavidt som det dannede et afsluttet Samfund med de Unges Opdragelse til Formaal. Trangen, der havde skabt det, var derimod, som vi have seet, til Stede mange andre Steder i Grækenland, og omtrent samtidigt, i al Fald ikke længe efter, fremstod der Lærere, der ikke samlede deres Disciple i nogen fast Skole hos sig, men droge om fra By til By og for Betaling meddeelte den fornemme voxne Ungdom den fyldigere og systematiske Underviisning, som Tiden krævede. Disse Lærere, der vare ansete og erfarne Mænd og grundige Videnskabsdyrkere, stode selvfølgeligt baade i deres egne og i Almeenhedens Øine høit over de almindelige Lærere i Musik. De kaldtes da og kaldte sig selv med et mere anseet Navn „Viismænd“, „Sophoi“ (*σοφοί*) eller „Sophister“ (*σοφισταί*), en Benævnelse, der allerede var gammel i det græske Sprog og anvendtes om Enhver, som ved overlegen Dygtighed hævede sig over det almindelige Maal.

En „Sophist“ vil nemlig fra Begyndelsen af ikke sige Andet end en Mand, der i Kundskab og Indsigt hæver sig over sin Samtid, hvad enten hans Aandsdygtighed nærmest viser sig i praktisk Livsviisdom og Statsmandskunst eller i en fremragende kunstnerisk, litterær eller videnskabelig Virksomhed (i Musikken, Poesien, Talekunsten, Philosophien, Morallæren eller Fagvidenskaberne). Efterhaanden indskrænkes det mere og mere til fortrinsviis at bruges som staaende Klassenavn for Videnskabsdyrkerne og Ungdomslærerne, omfattende Alle, der gjøre de

nævnte Fag (eller dog nogle af dem) til Gjenstand for videnskabeligt Studium og derigjennem virke for Udbredelsen af almindelig Dannelse, enten ved Skrifter og Foredrag eller især ved som Lærere for den voxne Ungdom at uddanne deres Lærlinge til dygtige og dannede Mennesker, der ere i Stand til at udfylde deres Plads i Samfundet baade i private og i offentlige Forhold.

Ordet „Sophist" (σοφιστής) afledes af Adjektivet „sophos" (σοφός), Pluralis „sophoi" (σοφοί), der betyder „viis", og det deraf dannede Verbum σοφίζομαι, „at være viis, kløgtig og forstandig, at forstaae sig paa Noget, at udtænke noget Sindrigt og Kløgtigt", (der allerede forekommer hos Hesiodos [1]). Til dette Verbum svare to Substantiver: „Sophisma": „et sindrigt og kløgtigt Paafund, en forstandig og snild Plan" [2]) og „Sophist": „en Mand, der er øvet i Viisdom og Kløgt, en forstandig, snild og aandsdygtig Mand". Alle tre Ord bruges naturligviis i Regelen rosende, men kunne undertiden, ligesom det danske „Kløgt" og „kløgtig", faae en vis dadlende Bibetydning af overdreven Klogskab. — I den ligefremme Betydning af „en kløgtig Mand" i Almindelighed forekommer Ordet Sophist t. Ex. hos Aischylos i Tragedien Prometheus, der antages at være skreven mellem 480 og 470 f. Chr.[3]). Efter at Hephaistos har smeddet Prometheus's ene Arm i uopløselige Lænker, siger Kratos[4]): „Smed nu ogsaa den anden Arm fast, at han kan see, den Kløgtige (Sophist), hvor al hans Viisdom er Daarskab i Sammenligning med Zeus's". Længere fremme i Stykket kommer Hermes som Bud fra Zeus til Prome-

---

[1]) Hesiod. op. et di. 649 Göttling.
[2]) S. Ordbøgerne (de ældste Exempler hos Aischylos og Pindar).
[3]) Schömann sætter i sin Udg. S. 79 ff. Affattelsen til kort efter Ol. 75, 2 (479/8 f. Chr.).
[4]) Aischyl. Prometh. 61 f. Dindorf.

theus og siger[1]): „Jeg tiltaler dig, du kløgtige Viismand (Sophist), du overdrevent bittert dadlende, der har forsyndet dig mod Guderne for at ære Døgnmenneskene, du Ildens Raner". — Som særligt Hædersnavn brugte man det naturligviis hyppigt i Betydning af „Viismand" ved Siden af Ordet „Sophos" om Enhver, der i en vis bestemt Virksomhed (praktisk, kunstnerisk eller digterisk) ved overlegen Aandsdygtighed hævede sig over sine Medborgere. De ovenfor nævnte 7 Vise, der udmærkede sig ved praktisk Livsviisdom og Statsmandskunst, kaldes baade „de 7 Sophoi" og „de 7 Sophister". I et Fragment af Aischylos[2]) bruges Ordet Sophist om en musikkyndig Mand. I samme Betydning forekommer det hos Pindar i en Sang, der er digtet omtrent ved samme Tid som Aischylos's Prometheus[3]); ligesaa hos Sophokles om en kunstforstandig Kitharsanger[4]). Hos Komikeren Eupolis, der levede under den peloponnesiske Krig, bruges det om en kunstforstandig Rhapsod[5]). Ligeledes kaldte den noget ældre Komiker Kratinos, Aischylos's Samtidige, i sin Komedie „Archilochoi", der blev opført omtr. 449 f. Chr., Homer, Hesiod og de andre store og vise Digtere Sophister[6]).

Det anvendtes, som jeg senere skal godtgjøre ved flere Exempler, derfor ogsaa naturligt ved Siden af Ordet „Sophoi" hyppigt om de Mænd, der, som ovenfor omtalt, repræsenterede den nye Dannelse og viste en overlegen Viisdom, en over Jævnmaalet gaaende Aandsdygtighed ved deres Interesse for og Beskjæftigelse med Videnskaberne, hvad

[1]) ibd. 944 ff.
[2]) Athen. XIV p. 632 c, hvor han som Beviis for, at man tidligere kaldte Alle, der øvede Musikken, Sophister, anfører Verset: *εἴτ' οὖν σοφιστὴς κάρτα παραπαίων χέλυν.*
[3]) Pind. Isthm. V (IV), 28; efter Boeckh affattet Ol. 75, 3 (478/7 f. Chr.), efter Tycho Mommsen de vita Pindari Ol. 75, 1 (480/79).
[4]) Eustath. til Hom. Il. XV, 412 p. 1023.
[5]) ibd.
[6]) Diog. Laert. prooem. § 12; A. Meineke frg. comicor. Graecor. II, 16.

enten de nærmest gave sig af med Fagvidenskaberne, med philosophisk Spekulation eller dyrkede begge Retninger. De ovenfor nævnte Mænd, Thales, Anaximandros, Pythagoras, Xenophanes, Parmenides o. A., maatte ved den Aandsdygtighed, de lagde for Dagen i deres Digte og prosaiske Skrifter, i deres daglige Omgang med Andre og i deres Deeltagelse i det praktiske Liv, gjøre et saa imponerende Indtryk paa Mængden, at denne uvilkaarligt kom til at betragte dem som Mænd af en meer end almindelig Viisdom og kaldte dem „Viismænd“, snart „Sophoi“, snart „Sophister“, uden at dog noget af disse Ord endnu brugtes som Navn for en vis bestemt Samfundsklasse.

De første Lærere for den voxne Ungdom, der tilfredsstillede Tidens Trang til en mere omfattende og systematisk Underviisning i høiere Dannelse og praktisk Dygtighed, adskilte sig nu ikke fra disse Mænd, der kun virkede ved Skrifter eller ved mundtlig Meddelelse af deres Læresætninger, naar (tilfældig) Leilighed dertil gaves, i anden Henseende, end ved at de tillige gave en regelbunden Underviisning for Betaling. De vare selv dygtige Videnskabsmænd, der dreve lignende Studier og traadte frem i Litteraturen med lignende videnskabelige Værker, de havde paa samme Maade som hine ved Studier, Reiser og ad anden Vei erhvervet sig mange Kundskaber og stor Erfaring, de toge en lige saa ivrig Deel i det praktiske Liv og indtoge en lige saa høi Stilling i Samfundet, kort sagt, hverken i deres egne eller i Almeenhedens Øine var der nogen Forskjel mellem dem og hine. De kaldtes da selvfølgeligt og kaldte sig selv med det almindelige Navn for alle saadanne Mænd „Viismænd“, „Sophoi“, „Sophister“.

Platon lader i Dialogen „Protagoras“ Sokrates føre den unge Athenaier Hippokrates, der har hørt, at den berømte Sophist Protagoras er kommen til Athen, og nu er i høieste Grad ivrig for at faae Underviisning af ham, til Protagoras. Efter at have fremsat Grunden til deres Komme, spørger Sokrates, om Protagoras ønsker at tale med dem

alene eller i Overværelse af de Andre. Hertil svarer denne[1]): „Du skal have Tak for din velvillige Omhu for mig, Sokrates. Thi naar En som Fremmed kommer til store Byer og overtaler de bedste Ynglinge i disse til at forlade Omgangen med de Andre, hvad enten disse ere Slægtninge eller Fremmede, Ældre eller Yngre, og tage Underviisning hos ham for at blive bedre, saa maa han bære sig forsigtigt ad dermed. Det fremkalder nemlig ikke ringe Misundelse, Ildesindethed og Efterstræbelser. Jeg for min Part siger, at den sophistiske Kunst er gammel, men at de Mænd, der i gamle Dage øvede den, af Frygt for at vække Anstød skjulte deres sande Virksomhed, nogle under Poesiens Maske, som Homer, Hesiod og Simonides, andre under Mysteriernes og Spaadomskunstens Maske, som Orpheus, Musaios og deres Lige, atter andre endog under Gymnastikkens Maske, som Ikkos fra Tarent og den Mand, der endnu den Dag i Dag er saa dygtig en Sophist som Nogen, Herodikos fra Selymbria, af Fødsel en Megareer; endelig toge nogle Musikken til Skalkeskjul, som min Landsmand Agathokles, der er en stor Sophist, og Pythokleides fra Øen Keos og mange Andre. Alle disse have, som jeg siger, af Frygt for Misundelse brugt disse Kunster som Skalkeskjul. Men jeg kan ikke slutte mig til dem i dette Punkt. Jeg troer nemlig, at de ikke have opnaaet, hvad de tilsigtede; thi de have ikke kunnet skuffe Magthaverne i Byerne, for hvis Skyld de have gjort alle disse Kunster; Mængden nemlig mærker saa at sige Intet, men synger den Vise, som hine istemme for den. At gjøre Forsøg paa at narre Andre, men ikke at have Held med sig deri, synes mig nu at være en stor Taabelighed, og det maa nødvendigviis gjøre Folk endnu mere ildesindede mod En, fordi de troe, at en Saadan ogsaa er trædsk. Jeg er derfor gaaet en ganske anden Vei; jeg indrømmer, at jeg er en Sophist og opdrager Mennesker, og jeg troer, at ærlig

[1]) Plat. Protag. p. 316 c ff.

Tilstaaelse er sikkrere end Udflugter. Jeg har heller ikke, Gud lade mig sige det i en god Stund, haft nogen Ulempe deraf, skjøndt jeg nu allerede i mange Aar har drevet denne Virksomhed; jeg kunde jo gjerne være Fader til enhver af Eder. Saa du skal ikke frygte for at tale i disses Nærværelse".

Et andet Sted i samme Dialog[1]) siger Sokrates til ham: „Du er jo baade selv en brav og dygtig Mand og er i Stand til at gjøre Andre dertil. Og saa stor Selvtillid har du haft, at medens de Andre have skjult deres sande Virksomhed, har du aabenlyst stillet dig frem for alle Hellenerne og kaldt dig en Sophist, en Lærer i Opdragelse og Dyd, og har været den Første, der har forlangt Betaling for din Underviisning. Skulde jeg da ikke søge til dig, naar jeg vil finde, hvad Dyden er?"

Protagoras døde næsten 70 Aar gammel efter at have virket som Ungdomsopdrager i 40 Aar[2]). Hvad Aar han er død, vide vi ikke med Bestemthed. Men da han i Dialogen optræder som en gammel Mand og behandler Sokrates, der var født omtr. 470, som Yngre[3]), da Dialogen endvidere synes at maatte henlægges til Aar 432[4]), og vi vistnok tør formode, at Platon har haft godt Kjendskab til Protagoras's personlige Forhold, kan det næppe antages, at denne har levet mange Aar derefter; sammenholde vi dette med andre Vidnesbyrd, kunne vi med temlig stor Sandsynlighed sætte hans Fødsel til lidt efter 490, maaskee til Aar 485 f. Chr., altsaa hans første Optræden til lidt efter 460 f. Chr.[5]). Til denne Tid har man, støttende sig

---

[1]) ibd. p. 348 e—349 a.

[2]) Plat. Menon p. 91 e; Diog. Laert. IX, 56 efter Apollodoros.

[3]) S. Slutn. af Dialogen.

[4]) Jvfr. J. S. Kroschel praef. in Plat. Protag. rec. Stallbaum, ed. III, p. 19 sqq.

[5]) At han døde før Sokrates, sees baade af Apologien og af andre Steder hos Platon (I. Frei „Quaestiones Protagoreae", Bonn, 1845, S. 60 ff.). Efter Philochoros døde han ogsaa før Euripides (Diog. Laert. IX, 55). Efter Philostratos synes hans Landflygtighed og

paa de nævnte Steder hos Platon, henført den egentlige Sophistiks første Fremkomst.

Det er imidlertid efter den foregaaende Udvikling klart, at Platons Fremstilling, som ogsaa undertiden ellers, hvor han fremsætter historiske Forhold, ikke er korrekt. Han har Ret i, at de Mænd fra Fortiden, han lader Protagoras nævne, ikke bare Navnet Sophist som Klassenavn, og muligviis ogsaa i, at Protagoras har været den første Ungdomsopdrager, der selv antog Navnet Sophist. Men han har fuldstændigt Uret i, at Fortidens Viismænd skulde have været bange for at tilstaae, at de opdroge de Unge, og at de ikke vilde kalde sig Sophister af Frygt for at vække Misundelse og Anstød. Den nye Dannelse maatte vistnok vække Anstød hos Mange; men hos endnu Flere fandt den villig Jordbund og skaffede sine Repræsentanter Berømmelse, og det er en aldeles vrang Forestilling, udsprungen deels fra den senere levende Platons egne Begreber om Sophistikken, deels fra det Anstød og den Misundelse, den vakte i **hans** Tid, naar han mener, at de

---

Død at falde før den Tid, da Athen begyndte at tabe Søherredømmet, hvilket vel var Grunden til, at han (efter Philochoros) flygtede til Sicilien; hans Død vilde da falde før 413 f. Chr. Paa den anden Side omtales han som opholdende sig i Athen i Eupolis's *Κόλακες*, der er opført Foraar 421 (Athen. V p. 218 c og Didaskal. til Aristoph.'s Fred). Hans Død kan altsaa temlig sikkert sættes til Tiden mellem 421 og 413 f Chr, hvilket stemmer godt med, at Apollodoros (Diog. Laert. l. l.) sætter hans Blomstringstid til den 84de Olympiade, og med at han 445 var saa anseet, at han kunde give Thurierne Love. Ikke usandsynlig er Meiers og Andres Formodning (s. H. Sauppes Einleitung zu Plat.'s Protag. S. 7), at Anklagen mod ham falder sammen med Hermokopideprocessen 415; Melieren Diagoras blev netop samme Aar anklaget for *ἀσέβεια* (Diod. Sik. XIII, 6); det er i Henhold hertil, at jeg i Texten har sat hans mulige Fødselsaar til 485 f. Chr. Naar Frei l. l. sætter hans Død til 411 f. Chr. og finder en Støtte herfor i Diog. Laert. IX, 54: *κατηγόρησε δ'αὐτοῦ Πυθόδωρος Πολυζήλου, εἷς τῶν τετρακοσίων*, indsees det let, at det Beviis, der kan hentes fra dette Sted, ikke er Synderligt værd.

ældre Viismænd skulde have næret en saadan Frygt. Og skulde Protagoras have optaget et Navn, der vakte saa stor Uvillie? Sagen er, at de nævnte Mænd enten ikke gave sig af med Ungdommens Underviisning eller kun underviste i enkelte Fag. Efter denne deres særlige Virksomhed benævnedes de Digtere, Orakelsangere, Musikere, Gymnastiklærere osv.; men det er tillige klart, at Almeenheden, naar de viste særlig Dygtighed i deres Fag, ogsaa kunde kalde dem „Viismænd“ (Sophoi eller Sophister), fordi Ordet, som vi have seet, brugtes om Enhver, der udmærkede sig ved overlegen Aandsdygtighed.

Om Protagoras har været den første Ungdomslærer, der af Almeenheden kaldtes Sophist, er vel høist tvivlsomt. I det Mindste synes Forfatternes Vidnesbyrd at vise, at ogsaa enkelte af de ovenfor omtalte Lærere i Musik, naar de lagde overlegen Dygtighed for Dagen, ere blevne kaldte Sophister, t. Ex. Perikles's Lærer Damon, Antiphons Fader Sophilos og den lidt ældre Lampros[1]); men man brugte ikke Benævnelsen om dem anderledes end som om andre aandsdygtige Mænd, Politikere, Digtere, Videnskabsmænd, Philosopher osv. Derimod er det ikke usandsynligt, at Protagoras i Bevidstheden om sin Dygtighed kan have været den første Ungdomslærer, der kaldte sig selv en Sophist, og saaledes ved at optage et almindeligt Hædersnavn som særlig og staaende Benævnelse for sig kan have bevirket, at det begyndte tillige at bruges som hædrende Klassenavn for Ungdommens Opdragere, saasnart andre Ungdomslærere efterlignede ham og antoge det samme Navn.

Protagoras var nemlig hverken den Første eller den Eneste, der gav den voxne Ungdom en omfattende, systematisk Underviisning for Betaling. Vi vide, at den oven-

---

[1]) Til de ovfr. anførte Citater kan føies Phrynichos hos Athen. II p. 44 d og de senere Grammatikeres Beretninger, at Sophistikken var udgaaet fra Musikken, t. Ex. Athen. XIV p. 632 c, Hesych.

for nævnte Eleater Zenon, da han med Parmenides besøgte Athen omtrent 450 f. Chr.[1]), gav de to ansete Athenaiere Pythodoros og Kallias Underviisning (vel nærmest i sin spekulative Philosophi), og fik 100 Miner (1 Mine er omtr. 33 Rdl.) af hver derfor[2]). Det er da naturligt at antage, at det allerede nogen Tid forinden har været Skik i deres Hjem at give Underviisning for Betaling. Ligeledes vide vi, at Korax i Syrakus paa Sicilien omtrent paa samme Tid begyndte at undervise i Talekunsten[3]). Ligesom saaledes i de vestlige Kolonier en høiere Underviisning for Ungdommen maa antages at være begyndt noget tidligere, saaledes er det ogsaa sandsynligt, at Enkelte før Protagoras i det græske Hovedland have begyndt derpaa, om det end er muligt, at Protagoras var den første ansete Ungdomslærer, der for Betaling gav en omfattende og systematisk Opdragelse.

Samtidigt med Protagoras og Zenon fremtraadte, som allerede antydet, adskillige andre dygtige Mænd, der havde sat sig ind i flere eller i alle Sider af Tidens Dannelse, der havde studeret Digternes, Mythologernes, Sagnfortællernes og Historieskrivernes Værker eller selv forsøgt sig i en af disse Retninger, eller beskjæftigede sig med Philosophi, med Grammatik, med Musik og Rythmik eller med de exakte Videnskaber (Mathematik, Astronomi osv.), eller

---

[1]) Sokrates, der var født omtr. 470, hørte som meget ungt Menneske disse to Philosopher (Plat. Parmen. p. 127 c; jvfr. Sophist. p. 217 c; Theait. p. 183 e). Dette stemmer ogsaa med, at Kallias Kalliades's Søn som Strateg faldt ved Potidaia 432 f. Chr. (Thukyd. I, 63; jvfr. c. 61). og med at Zenon dengang skal have været omtr. 40 Aar, Parmenides omtr. 65 Aar (Plat. l. l.). At Zenon virkelig havde været i Athen, bevidnes ogsaa af Plut. Perikl. c. 4, hvor Perikles siges at have hørt ham. Diogenes Laert.'s Paastand (IX, 28), at han aldrig havde været i Athen, men altid opholdt sig i sin Fødeby, har vel derfor Intet at betyde.

[2]) Plat. Alkib. p. 119 a.

[3]) Cic. Brut. § 46; Sex. Empir. adv. math. II, 97 ff. p. 694 Bekk.; Quintil. II, 17, 7.

havde tænkt over Grundsætningerne for Stats- og Huusøkonomi, eller havde søgt at udfinde Regler for Veltalenheden osv., der havde samlet stor Erfaring i den ansete Stilling, de indtoge i Samfundet, og som nu vilde lade deres Kundskaber og Dygtighed komme Ungdommen til Gode. Deres Anskuelser om den bedste Maade at opdrage de Unge paa vare meget forskjellige, og der var derfor ingen Eensartethed i deres Underviisning, hverken i Henseende til Methode eller til Lærefag. Hver fulgte den Vei, som hans egen Natur, Studier og Erfaring eller Andres Erfaring havde lært ham var den hensigtsmæssigste til at naae Maalet, hvilket naturligviis ikke udelukker, at disse Veie paa mange Punkter faldt sammen. Det Fælles for dem og det, der i den store Almeenheds Øine gav dem deres charakteristiske Skjælnemærke, var foruden deres overlegne Aandsdygtighed, at de ved Foredrag og Skrifter virkede for Videnskaberne og almindelig Dannelse og, reisende fra Sted til Sted, for høi Betaling opdroge de Unge, som havde Raad til at nyde deres Underviisning, til dygtige, dannede og brave Mennesker, der kunde udfylde deres Plads i det offentlige og private Liv. De efterfulgtes snart af andre, meer eller mindre betydelige Mænd, der alle, følgende Protagoras's Exempel, kaldte sig Sophister, og saaledes blev dette Ord efterhaanden staaende Navn for Ungdomslærernes Klasse.

De berømteste af de ældre Sophister, som man altid tænker paa, naar man taler om de 4 store Sophister, vare den oftere nævnte Protagoras fra Abdera i Thrakien[1]),

---

[1]) Om Protagoras's Herkomst henviser jeg til Freis ovennævnte Afhdlg., hvor det er viist, at Historien om, at han var Lastdrager (Suid. vv. *Πρωτ.*, *κοτύλη* og *φορμοφόρος*; Diog. Laert. IX, 53; Athen. VIII p. 354 c; Gell. V, 3) sandsynligviis beroer paa Misforstaaelse af et Udtryk i et (maaskee fingeret) Brev af Epikur (hos Diog. Laert. X, 8), og at der næppe ligger Andet til Grund for den end Aristoteles's Yttring, at Protag. havde opfundet den saakaldte *τύλη* til at bære Byrder paa. Der er da heller Intet til Hinder for, at hans Fader kan have været Xerxes's Vært paa

den omtrent samtidige Gorgias fra Leontinoi paa Sicilien, der synes født lidt efter 490 f. Chr., og som, efter at have vundet stor Berømmelse paa Sicilien, Aar 427 kom til Athen, hvor han fik en saa glimrende Modtagelse, at han henlevede Resten af sit Liv deels der, deels i andre Stæder i det græske Hovedland, til han døde 108 Aar gammel[1]); endvidere den ligeledes omtrent samtidige, maaskee

dennes Tog mod Grækenland (Philostrat. vit. sophist. I, 10 p. 209 Kays. 1844, der maaskee har sin Efterretning, om end muligviis ikke paa første Haand, fra Historikeren Deinon, som i sin persiske Historie havde omtalt hans Fader, s. Diog. Laert. IX, 50). At der, som de fleste nyere Forfattere mene, skulde foreligge en Forvexling med Demokrit, er næppe rimeligt, da denne først blev født 460 (Diog. Laert. IX, 41 og II, 7).

[1]) Gorgias kan ikke være født meget længe før Aar 480 f. Chr., da X orator. vit. Antiph. 9 p. 832 (jvfr. Phot. cod. 259 p. 486 A Bekk.) angiver, at Rhamnusieren Antiphon, der var født paa Perserkrigenes Tid, var lidt yngre end Gorgias. Hermed stemmer, at han af Satyros (hos Diog. Laert. VIII, 58 f.), der støtter sig til hans egne Ord, og Andre (Suid. v. *Γοργ.*; Schol. til Plat. Gorg. p. 465 d, S. 308 Herm.; Quintil. III, 1, 8; jvfr. Plat. Menon p. 76 c) kaldes en Discipel af Empedokles, der var lidt yngre end den omtr. Aar 500 fødte Anaxagoras. — At Gorgias har overlevet Sokrates, kan sluttes af Plat. Apol. Sokr. p. 19 e, Quintil. III, 1, 9 og Athen. XI p. 505 d—e (thi Dialogen Gorgias er udgiven efter Sokrates's Død). Endelig kan af Pausan. VI, 17, 9 med Sandsynlighed sluttes, at han levede efter Aar 395, det Aar Iason synes at være bleven Hersker i Thessalien. — Mellem disse to Grændser ligge omtr. 90 Aar; men da Gorgias blev 108 Aar gammel (Plin. n. h. VII, 156; Censorin. de die nat. 15, 3; Luk. Makrob. (LXII), 23; Philostrat. vit. soph. I, 9 p. 209; Schol. til Plat. Phaidr. p. 261 c, S. 275 Herm.; de afvigende Angivelser beroe paa Unøiagtighed, der tildeels let kan forklares), bliver Spørgsmaalet, hvorledes de manglende Aar skulle fordeles. Philostrat. l. l. siger: *διαλεχθεὶς δὲ Ἀθήνησιν ἤδη γηράσκων εἰ μὲν ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐθαυμάσθη, οὔπω θαῦμα κτλ.*, hvorved han uden Tvivl sigter til hans Komme til Athen 427. Med Rette have I. Frei „Beiträge zur Gesch. d. griech. Sophistik“ i Rhein. Mus. 1850, S. 528 ff., F. Blass „Die attische Beredsamkeit von Gorgias bis zu Lysias“, 1868. S. 45 o. A. gjort opmærksom paa, at hvis Gorgias, som H. Foss „De Gorgia Leontino“, 1828. S. 11 mener, er født 496 og død 388 f. Chr.,

lidt yngre Prodikos fra Øen Keos i Archipelaget, hvis Fødselsaar vi ikke kjende, men som i al Fald levede efter 399 f. Chr. [1]), endelig den noget yngre Hippias fra Elis i Peloponnes, der i det Mindste levede efter 399, muligviis endnu længere [2]).

---

vilde han 427 være næsten 70 Aar gammel, hvilket hverken ganske stemmer med hiint Udtryk hos Philostratos eller med, at den platoniske Dialog Gorgias (p. 461 c—d) kun omtaler ham som ældre Mand, ikke som Olding. Paa den anden Side har Frei næppe Ret i, at Philostratos da maatte have kaldt ham *μάλα γέρων*; thi Udtrykket maa dog, i det Mindste tildeels, tænkes i Forhold til Gorgias's lange Levetid og kraftige Oldingealder (Valer. Max. VIII, 13, ext. 2; Athen. XII p. 548 d; Luk. Makrob. 23; Io. Stob. flor. CI, 21 (III, 260 Meineke); Ail. var. hist. II, 35). Der kan da Intet være til Hinder for, at det kunde anvendes om ham, selv om han var omtr. 60 Aar gammel, og da Cicero or. 176 siger: Isocrates cum tamen audisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, og vi af Hensyn til Isokrates's Fødselsaar (436 f. Chr.) næppe kunne sætte dette senere end 410, saa falder Gorgias's Fødselsaar sandsynligviis mellem 490 og 485, hans Dødsaar mellem 382 og 377 f. Chr. Plin. n. h. XXXIII, 83, der sætter hans Ophold i Delphi til den 70de Ol., maa enten have feilet eller Tallet er forskrevet.

[1]) Suid. vv. *Πρωταγ.* og *Πρόδ.* kalder Prodikos en Discipel af Protagoras, hvori maaskee ligger, at han var lidt yngre end denne. — I Plat. Apol. Sokr. p. 19 e omtales han som endnu levende.

[2]) At Hippias var yngre end Protagoras, sees af Plat. Hipp. meiz. p. 282 e; at han levede efter 399, af Apol. Sokr. p. 19 e. I X or. vit. Isokr. 16 p. 838 fortælles om Isokrates: *Ἐγένετο δ' αὐτῷ καὶ παῖς Ἀφαρεὺς πρεσβύτῃ ὄντι ἐκ Πλαθάνης τῆς Ἱππίου τοῦ ῥήτορος ποιητός*, og i 40 f. p. 839: *νέον μὲν ὄντα μὴ γῆμαι, γηράσαντα δὲ ἑταίρᾳ συνεῖναι, ᾗ ὄνομα ἦν Λαγίσκη, ἐξ ἧς ἔσχε θυγάτριον .... ἔπειτα Πλαθάνην τὴν Ἱππίου τοῦ ῥήτορος γυναῖκα ἠγάγετο, τρεῖς παῖδας ἔχουσαν, ὧν τὸν Ἀφαρέα, ὡς προείρηται, ἐποιήσατο*; jvfr. hermed Athen. XIII p. 592 d: *Ἕρμιππος δ' ἐν τῷ περὶ Ἰσοκράτους προβαίνοντά φησι τῇ ἡλικίᾳ τὸν Ἰσοκράτη ἀναλαβεῖν Λαγίσκαν τὴν ἑταίραν εἰς τὴν οἰκίαν, ἐξ ἧς καὶ γενέσθαι αὐτῷ θυγάτριον.* Aphareus virkede ifølge X or. vit. 47 som Tragedieforfatter fra 369 til 342. Er den nævnte Hippias Sophisten, maa han altsaa have levet i det Mindste til omtr. 380 f. Chr. og være død i al Fald før 355, da den første Sag,

Omtrent samtidigt med disse virkede imidlertid adskillige andre Mænd, af hvilke kunne nævnes som de anseteste: Rhamnusieren Antiphon, den ovenfor nævnte Sophilos's Søn, der var født omtr. 480 f. Chr. og er bleven saa bekjendt i Athens Historie som en af Hovedlederne for den oligarchiske Bevægelse, der under den peloponnesiske Krig i Aaret 411 indsatte de Firehundreds Regjering i Athen, men som maatte bøde med Livet, da denne Regjering efter omtr. 4 Maaneders Forløb blev styrtet [1]); fremdeles hans Navne, med hvem han hos senere Forfattere oftere forvexles, Athenaieren Antiphon, der maaskee var lidt yngre, og som ogsaa optraadte som Drømmetyder og Jærtegnstyder [2]); endvidere Thrasymachos fra

---

Isokrates havde for *ἀντίδοσις*, i hvilken han paa Grund af Sygdom lod sin Adoptivsøn Aphareus møde for sig (vit. l. l. 45; Dion. Hal. Isokr. c. 18 p. 576 Reiske og Deinarch. c. 13 p. 667), falder før 354.

[1]) Rhamnusieren Antiphon siges født omtr. 480 (s. ovfr. under Gorgias), hvilket stemmer med, hvad der berettes om hans Bedstefaders Livsforhold (Blass l. l. S. 83). At han betragtedes som Sophist, følger vel af, at allerede hans Fader, der skal have været hans Lærer, kaldes en Sophist (s. ovfr. S. 18), fremdeles af, at han siges at have været den Første, der skrev Taler for Andre (X or. vit Ant. 3 p. 832), og at han blev angreben af Komikerne derfor, endvidere af, at han udgav techniske Skrifter, endelig af, at han saa hyppigt forvexles med Sophisten Antiphon fra Athen. Hermogen. *π. ἰδεῶν* II, 11. 7 p. 414 Spengel (1854) kalder ham ogsaa ligefrem en Sophist. At han ligesom Faderen gav Underviisning, bevidnes udtrykkeligt af Plut. de glor Athen. c. 8 p. 350 og Plat. Menex. p. 236 a, hvorimod Ordene i X or. vit. Ant. 2: *διατριβὴν συνέστησε* vel snarere gaae paa Athenaieren.

[2]) En værdifuld Undersøgelse om Athenaieren Antiphon har H. Sauppe leveret i sin „Commentatio de Antiphonte sophista" i Index til Sommerforelæsng. ved Göttingerunivers. 1867. Medens X or. vit., Phot. og Philostrat. ideligt sammenblande de to Antiphonter og tillægge Rhamnusieren Meget, der tilhører Athenaieren, ja endog forvexle ham med den noget yngre Tragiker Antiphon, siger Hermogen. *π. ἰδεῶν* II, 11,7 p. 414 Sp. (efter Didymos): *πλείους μὲν γεγόνασιν Ἀντιφῶντες, δύο δὲ οἱ σοφιστεύσαντες, ... ὧν εἷς μέν ἐστιν ὁ ῥήτωρ, οὗπερ οἱ*

Chalkedon i det nordvestlige Lilleasien, der var født kort efter 459 og i det Mindste levede til henimod Aar 400 f. Chr.[1]); Protagoras's to Disciple: Antimoiros fra Mende i Makedonien, den berømteste af alle hans Disciple[2]), og Euathlos, der ifølge Aristoteles's Beretning senere anklagede sin Lærer i Athen for Gudsfornægtelse[3]) og er

---

φονικοὶ φέρονται λόγοι καὶ οἱ δημηγορικοὶ καὶ ὅσοι τούτοις ὅμοιοι, ἕτερος δὲ ὁ καὶ τερατοσκόπος καὶ ὀνειροκρίτης λεγόμενος γενέσθαι, οὗπερ οἵ τε περὶ τῆς ἀληθείας λέγονται λόγοι καὶ ὁ περὶ ὁμονοίας [καὶ οἱ δημηγορικοὶ] καὶ ὁ πολιτικός. Xenophon (Memorab. I, 6) kalder ham kun ὁ σοφιστής, Aristoteles (hos Diog. Laert. II, 46) kun ὁ τερατοσκόπος, Suid. v. Ἀντιφ. i 1ste Artik.: τερατοσκόπος καὶ ἐποποιὸς καὶ σοφιστής, i 2den Art.: ὀνειροκρίτης (at det er den samme Person, kan der efter Didymos's ovenanførte Vidnesbyrd ikke være Tvivl om; Suid. kalder dem ogsaa begge Athenaiere). Om hans Skole og hans Ophold i Korinth, hvor han mod Betaling lærte Folk Trøstemidler mod Sorgen, s. X or. vit. Ant. 18 p. 833; Phot. cod. 259 p. 486 A 16 ff. og Philostrat. vit. soph. I, 15 p. 211.

[1]) Thrasymachos fra Chalkedon (Plat. Stat. I p. 328 b; Phaidr. p. 266 f.; Quintil. III, 1, 10; Cic. de or. III, 128; Athen. X p. 454 f; Suid. v. θρασ.) var efter Dion. Hal. Lys. c. 6 p. 464 R. lidt yngre end Lysias, altsaa, da Dionys. sætter Lysias's Fødselsaar til 459, født kort efter 459 f. Chr. At dette er det Rette og at han ikke virkelig har været lidt yngre end Lysias (altsaa født omtr. 450), fremgaaer af, at Platon i sin Stat fremstiller ham som en moden Mand, medens Lysias (paa Grund af sin Ungdom) kun er stum Person, endvidere af, at Aristoteles (om de sophist. Bev. 34, 5) gjør ham ældre end Theodoros, som han andensteds (Cic. Brut. 48) nævner som Lysias's Samtidige, endelig af, at Cicero (or. 39; Brut. 30) omtaler ham sammen med Gorgias, Protagoras og Prodikos (læses der i Anekdoten hos Aristot. Rhetor. II, 23 p. 114 Sp. med Spengel i „συναγ. τεχν.“, 1828, S. 94: Πρόδικος istedenfor Ἡρόδικος, kan ogsaa deraf sluttes, at han var Prodikos's Samtidige), ligesom han betegner den Aar 436 fødte Isokrates som yngre (or. 40; Brut. 32). — Af Frgg. har man sluttet, at han har levet til henimod Aar 400, hvilket bekræftes ved, at han ifølge Aristot. Rhetor. III, 11 p. 144 Sp. spottede Rhapsoden Nikeratos, Thukydids og Lysandros's Samtidige (Blass l. l. S. 241).

[2]) Plat. Protag. p. 315 a.

[3]) Diog. Laert. IX. 54

bleven bekjendt ved sin Strid med ham om Honoraret for Underviisningen [1]), og Gorgias's tre Disciple: Likymnios [2]),

[1]) Historien om Euathlos's Strid med Protagoras fortælles (til Protagoras's Fordeel) simpelt og ligefrem, uden at der er Tale om nogen Proces, hos Diog. Laert. IX, 56, udsmykket og beregnet paa at nedsætte Protagoras hos Gell. V, 11 og Apuleius. Paa lignende Maade som hos de Sidstnævnte fortælles Historien hos Sex. Empir. adv. math. II, 96 ff. p. 694 Bekk., men om Korax og en af hans Disciple, og det tilføies, at Dommerne viste dem bort med de Ord: „ἐκ κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν" (jvfr. Schol. til Plat. Phaidr. p. 267 a, S. 274 Herm. o. a. St. om Korax og Tisias). Formodentlig er Historien, som Diog. Laert. fortæller den om Protagoras, den oprindelige; senere er den da bleven udsmykket (med Proces osv.) og med Anvendelse af Ordsproget overført paa Korax, fordi man meente deri at have fundet Oprindelsen til dette Ordsprog, der (som Frei „Quaestt. Protagor." S. 149 rigtigt bemærker) kan have været almindeligt hos Grækerne længe før Korax's Tid (jvfr. „Æblet falder ikke langt fra Stammen", „wie die Henne, so das Ei", o. L.). At Historien, som Geel „Historia critica sophistarum" i Nova acta liter. societ. Rheno-Traiect. II, 1823, S. 83 og Welcker i Kl. Schr. II, 418, 70 mene, oprindeligt skulde gjælde Korax og fra denne være overført paa Protagoras, enten fordi man vidste, at Euathlos var hans Fjende, eller for at forklare Titelen paa den Protag. tillagte δίκη ὑπὲρ μισθοῦ, er næppe rimeligt.

[2]) Likymnios nævnes af Dion. Hal. Lys. c. 3 p. 458 R. sammen med Polos som Gorgias's Discipel. Schol. til Plat. Phaidr. p. 267 c, S. 275 Herm. gjør ham til Polos's Lærer, Suid. v. Πῶλος til dennes Discipel. Sammenholde vi dette med Platons Ord i Phaidros l. l. og antage vi, at Suid., som senere Forfattere saa ofte gjøre, har forvexlet Lærer og Discipel, kan vel deraf sluttes, at Likymnios var lidt ældre end Polos. I Øvrigt er jeg tilbøielig til med Spengel „συναγ. τεχν." S. 91 og Schneidewin i Gött. gel. Anz. 1845, S. 1121 ff. (skjøndt Blass l. l. S. 76 bestrider det) at troe, at han er den Samme som Dithyrambedigteren Likymnios fra Chios, af hvem der er bevaret nogle Brudstykker (Bergk poët. lyr. Graec. ed. II, S. 985 f), deels fordi Sophistens Sprog som de andre Gorgieeres stærkt mindede om Dithyramberne (Dion. Hal. l. l.), deels paa Grund af Aristot. Rhetor. III, 12 p. 145 Sp., der viser, at Dithyrambedigterens Vers snarere egnede sig til at læses end til at synges og stærkt mindede om Taleren; ogsaa vil jeg gjøre opmærksom paa, at Aristoteles simpelthen kalder ham Likymnios, ligesom paa de

Polos fra Agrigent[1]), der synes født omtr. 450 f. Chr.[2]), og Alkidamas fra Elaia i det vestlige Lilleasien[3]), hvis Fødselsaar ligeledes synes at falde omtr. ved 450, og som levede til noget efter Aar 400 f. Chr.[4]); endelig Polykrates fra Athen[5]), der var født ved Midten af 5te Aarhd. og i det Mindste levede til omtr. 390 f. Chr.[6]),

andre Steder i samme Skrift (III, 2 og 13), hvor han beviisligt taler om Sophisten. At adskillige Sophister gave sig af med Digtekunsten, skal nedenfor blive viist.

1) Suid. v. *Πῶλ.*; Philostrat. vit. soph. I, 13 p. 210; Luk. Herodot (XXI), 3.

2) Efter Plat. Gorg. p. 461 c og 463 e var Polos, da han kom til Athen, en yngre Mand i Sammenligning med Gorgias og Sokrates; Blass l. l. S. 72 har vel derfor med Rette sat hans Fødselsaar til omtr. 450 f. Chr.

3) Athen. XIII p. 592 c; Quintil. III, 1, 10; Suid. v. *Ἀλκιδ.* (unøiagt. *ἀπὸ Ἐλέας*) og v. *Γοργ.* (unøiagt. *Ἐλεάτου*).

4) Quintil. III, 1, 10 stiller Alkidamas sammen med Thrasymachos, Prodikos, Protagoras og Hippias (hvorimod han feiler, naar han mener, at Platon sigter til ham i Phaidros p. 261 d ved Ordene *τὸν Ἐλεατικὸν Παλαμήδην*). Hans Fødselsaar falder da sandsynligt ved Midten af 5te Aarhd. — Hans „messeniske Tale" synes efter Schol. til Aristot. Rhetor. I, 13 og II, 23 at have indeholdt en Opfordring til Lakedaimonierne om ikke at trælbinde Messenierne, fordi disse havde sluttet sig til Athenaierne, og tilhører vel altsaa den peloponn. Krigs 1ste Afdeling. Efter Athen. XIII p. 592 c skal han have skrevet en Lovtale over Hetairen Naïs. Da denne ogsaa var omtalt af Aristophanes i „Gerytades" (Athen. p. 592 c; Harpokrat. v. *Ναΐς* med de samme Ord), der blev opført ved Aar 400 (Meineke frg. comic. Graec. II, 1005), og af Lysias i Talen mod Philonides (*εἰ γνήσιος ὁ λόγος*, Athen. l. l.; p. 586 f; Harpokrat. l. l. med de samme Ord) og nævnes som gammel, men endnu levende i et Citat af Komikeren Philetairos, Hypereides's Samtidige, hos Athen. p. 587 f, tør det antages, at Alkidamas endnu levede noget efter Aar 400.

5) Athen. VIII p. 335 c—d; Suid. v. *Πολυκρ.*; Hypothes. til Isokrates's Busiris.

6) Polykrates var efter Isokrat. Busir. 50 noget ældre end Isokrates, hvorfor ogsaa Quintil. III, 1, 11 sætter ham mellem Antiphon og Theodoros. — Han levede i det Mindste til Aar 394 f. Chr., da han ifølge Favorinus i sit Skrift mod Sokrates havde omtalt de lange Mures Gjenopførelse ved Konon (Diog. Laert. II,

Euenos fra Paros[1]) og de to Brødre Dionysodoros og Euthydemos fra Chios, der senere vandrede til Thurioi i Nedreitalien, men fordrevne derfra (maaskee 412 f. Chr.) vendte tilbage til Grækenland[2]). — Alle disse Mænds Virksomhed falder, ligesom de 4 store Sophisters, hovedsagelig fra Midten af 5te Aarhd. til henimod eller noget efter Aar 400 f. Chr. Lidt yngre og virkende fra noget før Aar 400 til henimod eller efter Midten af 4de Aarhd. f. Chr. vare: Theodoros fra Byzantion[3]), sandsynligviis født lidt før Aar 440 f. Chr.[4]), Isokrates fra Athen, født 436, død

———

39). Af Pausan. VI, 17, 9 sees ogsaa, at han paa den Tid, da Iason var Hersker i Thessalien, vistnok efter 395 f. Chr., var anseet i Athen. Da Isokrates udgav sin Busiris, havde han forladt Athen og bosat sig paa Kypros (s. Hypothesis). At han skulde være bleven mindre anseet i sine senere Dage, som Flere mene, er der ingen Grund til at antage. Om han var en Discipel af Gorgias, som Sauppe o. A. formode, er uvist; hans Stiil (hvorom videre ndfr.) kan tale derfor, og Pausan. l. l. behøver ikke at opfattes som stridende derimod.

[1]) Euenos i Plat. Apol. Sokr. p. 20 a—b er utvivlsomt den Samme, som i Plat. Phaidr. p. 267 a nævnes blandt de ansete Rhetorer og i Phaid. p. 60 f. som givende sig af med Digtekunst og Philosophi. Efter Eratosthenes hos Harpokrat. v. Εὔην. var der baade en Ældre og en Yngre, begge Pariere (jvfr. Suid.). Euseb. sætter Euenos's Blomstringstid til omtr. 450. Om han mener den Ældre eller den Yngre og hvilken af dem der er hiin E., som omtales hos Platon, kunne vi ikke afgjøre; men dennes Blomstringstid falder noget senere, især hvis han er den E., der efter Suid. var Lærer for Historieskriveren Philistos.

[2]) Plat. Euthyd. p. 271 c og 273 e; Xenoph. Memorab. III, 1. De ere vel blevne fordrevne samtidigt med Lysias ved Reaktionen mod Athen, hvis Forbundne Chios var.

[3]) Plat. Phaidr. p. 266 e; Diog. Laert. II, 104; Cic. or. 39; Quintil. III, 1, 11; Suid. v. Θεόδ.

[4]) Theodoros var efter Aristoteles (hos Cic. Brut. 48) omtr. samtidig med Lysias, der i Begyndelsen havde været Talelærer, men som, da Theodoros overgik ham heri, gav sig til at være Taleskriver; ogsaa Plat. Phaidr. og Cic. or. 39 f. forudsætte, som Blass l. l. S. 252 rigtigt bemærker, at han er noget ældre end Isokrates. — Da han efter Suid. skrev Taler mod Thrasybulos og mod Andokides, har han levet i det Mindste til henimod Aar 400.

338 f. Chr.[1]), Lysias fra Athen[2]), den rige Syrakusaner Kephalos's Søn, der, født omtr. 432 f. Chr., 15 Aar gammel vandrede til Thurioi, men fordreven derfra 412 vendte tilbage til Athen, hvor han virkede til sin Død, omtr. 352 f. Chr.[3]), endelig den maaskee lidt yngre Isaios fra Chalkis[4]), der tidligt drog til Athen og levede Resten af sit Liv der til sin Død, der i al Fald indtraf efter 338 f. Chr.[5]).

---

[1]) Dion. Hal. Isokr.; X or. vit. Isokr. og vit. Isocr.

[2]) Cic. Brut. 63; Dion. Hal. Lys. init.; X or. vit. Lys. 2 p. 835; Suid. v. *Λυσ.*

[3]) Om Lysias's Tidsforhold s. Fr. Vaters omhyggelige Undersøgelse „De Lysiae oratoris anno natali", 2det Kapitel af hans „Rerum Andocidearum particula II" i Neue Jahrbücher f. Philol. u. Pädagog. 9ter Supplementband, 1843, S. 165 ff., hvis Hovedpunkter i Korthed ere gjentagne og yderligere bestyrkede af A. Westermann i praef. til hans Udg. af Lys. ed. Tauchn., Lips. 1854. — At Lysias af Samtid og Eftertid opfattedes som Sophist, viser baade Bemærkningen i Platons Phaidros p. 257 f. og Pseudo-Demosth. *κ. Νεαίρ.* (LIX), 21: *Λυσίας γὰρ ὁ σοφιστὴς Μετανείρας ὢν ἐραστὴς κτλ.*; thi at der er Tale om den bekjendte Lysias, og ikke, som Westermann i sin Gesch. d. griech. Beredsamkeit § 47, 5 o. A. mene, om en anden Lysias, er vel nu hævet over enhver Tvivl (jvfr. ogsaa X or. vit. Lys. 15 og Athen. XIII p. 592 b—c). Naar Lysias i et Frg. af „Olympiakos" hos Dion. Hal. Lys. c. 30 p. 521 R. siger: *ἐγὼ δὲ ἥκω οὐ μικρολογησόμενος οὐδὲ περὶ τῶν ὀνομάτων μαχούμενος· ἡγοῦμαι γὰρ ταῦτα ἔργα μὲν εἶναι σοφιστῶν λίαν ἀχρήστων καὶ σφόδρα βίου δεομένων, ἀνδρὸς δὲ ἀγαθοῦ καὶ πολίτου πολλοῦ ἀξίου περὶ τῶν μεγίστων συμβουλεύειν, ὁρῶν οὕτως αἰσχρῶς διακειμένην τὴν Ἑλλάδα*, saa er det et Sidestykke til, hvad vi senere skulle see hos Isokrates, og viser kun, at han ikke ønsker at stilles i Klasse med de udueIige og upraktiske Sophister.

[4]) X or. vit. Isaios 1 p. 839; Phot. cod. 263 p. 490 A 25; Demetrios hos Suid. v. *Ἰσ.* — Efter Dion. Hal. Is. init. og *γένος Ἰσαίου* kaldtes han af Nogle en Athenaier, af Andre en Chalkideer, uden Tvivl fordi han allerede tidligt vandrede til Athen og levede der Resten af sit Liv.

[5]) Efter Hermippos hos Dion. Hal. l. l., *γέν. Ἰσ.*, Suid. l. l. og v. *Δημοσθένης*, X or. vit. l. l. og Plut. Demosth. c. 5 var han en Discipel af Isokrates og Lærer for Demosthenes, hvoraf vel kan sluttes, at han var noget yngre end Isokrates. — Han levede ind under

Som ovenfor antydet, virkede de første Sophister ikke blot ved for Betaling at meddele den voxne Ungdom en omfattende systematisk Underviisning i høiere Dannelse og praktisk Dygtighed, men ogsaa ved Skrifter eller ved Foredrag for alle mulige Tilhørere. Den ældre Tids Ungdomslærere vare saa godt som alle selvstændige Videnskabsmænd, der søgte at gjøre deres Studier og Kundskaber frugtbringende i Livet ikke alene for Ungdommen, men for hele Samfundet, og der gjordes hverken af dem selv eller af Almeenheden nogen Adskillelse mellem dem og de andre Videnskabsmænd, der kun virkede gjennem Litteraturen. De kaldtes alle Sophister eller Sophoi eller benævnedes efter deres særlige Fag. Alt som med Tiden Underviisning blev mere og mere almindelig og følgelig adskillige Mænd uden særligt Kald eller Interesse for Videnskaben beskjæftigede sig dermed som med en reent praktisk Gjerning, blev det vel lidt efter lidt almindeligt at bruge Benævnelsen Sophist om enhver Ungdomslærer, uden Hensyn til, om han drev videnskabelige Studier eller ikke, og komme vi noget længere ned i Tiden, forbandt de Fleste vel med Ordet Sophist strax Forestillingen om En, der gav sig af med at undervise. Men paa den anden Side var hos den samme Person videnskabeligt Studium og Forfattervirksomhed saa ofte forbunden med Ungdomsunderviisning, at det ikke kan forundre os, at man i Tider, hvor Videnskaben endnu tildeels var i sin Barndom, hvor der ingen Universiteter eller lærde Skoler var, hvor der ikke gaves Understøttelser fra Statens Side til dem, der udelukkende vilde hellige sig til videnskabeligt Studium og litterær Virksomhed, endnu ikke gjorde nogen saadan skarp Adskillelse som vi mellem Videnskabsmand, Forfatter og

---

Philip af Makedoniens Regjering (Dion. Hal. l. l.). — At han virkede som undervisende Sophist, sees af Plut. de glor. Athen. c. 8 p. 350 og Phot. cod. 265 p 492 B 26 f.; jvfr. X or. vit. l. l. og Phot. cod. 265.

Lærer. Man vedblev derfor ikke blot i Tiden nærmest efter det 5te Aarhundreds Midte, men ogsaa i 4de Aarhundred at bruge Benævnelsen Sophist om Alle, hvis Virksomhed havde Videnskab og Dannelse til Hovedgjenstand, hvad enten de kun optraadte som Forfattere eller Ungdomslærere eller virkede paa begge Maader, og hvad enten deres Studier og Underviisning havde Indførelsen i Videnskaben eller den moralske Opdragelse eller Udviklingen af visse praktiske Færdigheder til Hovedformaal. Jeg skal anføre et Par Exempler herpaa. Herodot, der skrev sin Historie omtrent ved Aaret 430 f. Chr., bruger Ordet Sophist ikke alene om Pythagoras[1]), men ogsaa om de Mænd, der udviklede Dionysoskulten hos Grækerne[2]); om han ved disse har tænkt paa Forfatterne til Mysterielitteraturen eller paa Dithyrambedigterne eller paa Andre, kunne vi ikke sige; men det var i al Fald ikke Ungdomslærere. Diogenes fra Apollonia, Herodots Samtidige, kalder alle de ovenfor nævnte ionisk-physiske Philosopher (Thales, Anaximenes osv.), af hvilke i det Mindste flere ikke gave sig af med Underviisning, Sophister[3]). Xenophon, hvis Forfattervirksomhed falder i 4de Aarhundred, bruger i „Memorabilia“ Ordet i Almindelighed om alle de Philosopher, der beskjæftige sig med spekulative Naturundersøgelser[4]). Et andet Sted i samme Skrift[5]) fortæller han, at den unge Euthydemos havde samlet mange Skrifter af de berømteste Digtere og Sophister og haabede ved Studium af dem at blive saa dygtig, at han engang kunde komme til at spille en Rolle i Staten; Sophist synes altsaa her at være eensbetydende med Prosaforfatter. En lignende Sammenstilling af Digtere og Sophister findes allerede i Titelen paa et

[1]) Herod. IV, 95; efter Themist. or. XXIII p. 286 b (p. 347 Dind.) var dette ganske almindeligt i den ældre Tid.
[2]) Herod. II, 49.
[3]) Simplic. til Aristot. Physik f. 32.
[4]) Xenoph. Memorab. I, 1, 11.
[5]) ibd. IV, 2, 1.

Skrift af Herodots Samtidige Historieskriveren Damastes fra Sigeion i Lilleasien[1]) og et Par Steder hos Xenophons Samtidige Isokrates[2]). Denne tænker de mange Steder, han omtaler Sophisterne, overhovedet lige saa meget paa deres Virksomhed som Forfattere, som paa deres Underviisning, og et Par Steder[3]), hvor han kommer til at tale om de ældre Sophister og deres Studier, henregner han til dem flere af de ældre spekulative Philosopher, nemlig den ovenfor omtalte Naturphilosoph Anaximandros fra Ionien, Empedokles, en philosophisk Digter og Statsmand paa Sicilien i Midten af 5te Aarhd., Ion fra Chios, der var meest berømt som tragisk og lyrisk Digter, men ogsaa beskjæftigede sig med Historie og Naturphilosophi, den tidligere omtalte Melissos fra Samos og endelig de oftere nævnte Parmenides og Zenon fra Elea; men af alle disse Mænd synes kun de to Sidstnævnte at have underviist for Betaling. Ogsaa Isokrates's Discipel Ephoros[4]) og Sokrates's Discipel Aischines[5]) synes at have brugt Benævnelsen Sophist om Anaxagoras. Endelig tyde enkelte Yttringer hos senere Forfattere paa, at den bekjendte Kritias, den voldsomste af de 30 Tyranner, der virkede baade som prosaisk og som poetisk Forfatter, men som næppe underviste for Betaling, af sin Samtid eller nærmeste Eftertid er bleven regnet til Sophisterne[6]).

---

[1]) Skriftet hed *περὶ ποιητῶν καὶ σοφιστῶν*, Suid. v. *Δαμάστης*.

[2]) Isokrat. til Demon. 51; Panegyr. 82. Jvfr. Sammenstillingen af *ποιηταί* og *λογοποιοί* i Philip. 109, af *ῥήτωρ*, *ποιητής* og *λόγων εὑρετής* i Euagor. 40. I Skriftet til Nikokl. 13 er der derimod ved Sophister maaskee kun tænkt paa Ungdomslærerne.

[3]) Isokrat. om Formuebytng. 268; Helen. 2 f.

[4]) Diod. Sik. XII, 39, 2; at det er efter Ephoros, er gjort sandsynligt af Volquardsen „Untersuch. über die Quellen d. gr. u. sic. Gesch. bei Diodor", 1868 (s. min Anmeldelse i Tidskrift f. Philol. og Pædagog. VIII, 245 ff.).

[5]) Athen. V p. 220 b.

[6]) Philoponos til Aristot. om Sjælen I, 2: *φασὶ δὲ καὶ Κριτίαν γεγονέναι σοφιστήν, οὗ καὶ τὰ φερόμενα συγγράμματα εἶναι, ὡς Ἀλέξανδρος* (fra Aphrodisias) *λέγει· τὸν γὰρ τῶν τριάκοντα μηδὲ γεγραφέναι ἄλλο τι πλὴν πολιτείας ἐμμέτρους.* Da vi ikke kjende

Det følger endvidere af sig selv, at den store Almeenhed først efterhaanden kom til at bruge Ordet Sophist som Klassenavn og i det Mindste i den tidligere Tid jævnligt endnu brugte det i sin mere omfattende og almindelige Betydning om Enhver, der udmærkede sig ved overlegen Aandsdygtighed og Viisdom Herodot og Andre i hans Samtid stille saaledes Solon sammen med Sophisterne[1]), og endnu i 4de Aarhundred kalde Isokrates, Aristoteles og Andre de 7 Vise „de 7 Sophister“ [2]). I Tragedien „Rhesos“, der er kommen til os under Euripides's Navn og vel er affattet omtrent 400 Aar før Chr., kaldes den mythiske Sanger Thamyris „den berømte thrakiske Sophist“ [3]). Komikeren Platon, hvis Virketid falder henimod Aar 400, regnede i sin Komedie „Sophisterne“ den opuntiske Fløitespiller Bakchylides med til disse [4]), og den endnu yngre Anaxandrides, der virkede som Komediedigter fra 376 til 344 f. Chr., brugte i sin Komedie „Herakles“ Benævnelsen Sophist om Digtere og Musikere [5]). — Endelig vil det let forstaaes, at den almindelige Sprogbrug først efterhaanden slog Sophistnavnet fast som r e e n t Klassenavn uden Bibetydning af særlig, overlegen Dygtighed. Dette kunne vi bl. A. see af, at Aristophanes i sine Komedier, hvis Affattelsestid

---

Noget til nogen saadan Sophist og der næppe kan være Tvivl om, at den Kritias, de ikke faa Skrifter i Prosa og Poesi tillægges, er Tyrannen, formoder jeg, at Samtid og Eftertid ikke sjælden har benævnt ham Sophist paa Grund af hans litterære Virksomhed; Philostrat. vit. soph. I, 16 p. 212 og i Dedikationen regner ham ligefrem til Sophisterne; ogsaa Aristeid. *τεχν. ῥητορ.* II p. (517 og) 550 Sp. synes at regne ham til Sophisterne. At Aristot. (p. 405 B 6 Bekk.) har tænkt paa Tyrannen, er vist utvivlsomt.

[1]) Herod. I, 29; Themist. or. XXIII p. 286 b (p. 347 Dind.)

[2]) Isokrat. om Formuebytng. 235; 313; — Etymolog. magn. v. *σοφιστ.*; — Pseudo-Demosth. Erot. (LXI), 50; — Androtion hos Aristeid. II p. 311 Jebb., II p. 407 Dindorf.

[3]) Rhes. 924.

[4]) Schol. til Aristoph. Sky. 331.

[5]) Athen. XIV p. 638 d; jvfr. Phanias ibd. p. 638 b—c.

falder henimod Aar 400, sjældnere bruger Ordet Sophist om Repræsentanterne for den nyere Dannelse, men derimod i Regelen kalder dem med det Ord, der ligefrem betyder „viis“, „Sophoi“, og af at Sokrates baade i sin Forsvarstale for Retten (Aar 399 f. Chr.) og andensteds hyppigt bruger samme Benævnelse om dem. Det synes i al Fald at antyde, at man, om man end da allerede brugte Ordet Sophist som Klassenavn, dog endnu forbandt med det Forestillingen om Viisdom og Dygtighed. Sandsynligviis har man altsaa en Tid i Flæng snart kaldt disse Mænd „Sophoi“, snart „Sophister“, indtil det sidste Ord efterhaanden, jo mere og mere Tallet paa dem steg, og jo flere Middelmaadigheder og uduelige Personer, der viste sig blandt dem, er blevet reent Klassenavn, medens det første altid vedblev at beholde sin almindelige Betydning af „viis“. —

Der er endnu en Benævnelse, der vel ikke saa sjælden anvendtes om saadanne Mænd, nemlig „Philosoph“ (*φιλόσοφος*). Hvor gammelt Ordet er i Sproget, vide vi ikke; muligt er det ikke ældre end Pythagoras, der siges at have været den Første, som kaldte sig selv Philosoph[1]. Det betegner imidlertid fra Begyndelsen af ikke nogen særlig Samfundsklasse, heller ikke, som nu, en særlig Art Videnskabsmænd, men bruges (efter sin ordrette Betydning) om Enhver, „der har Kjærlighed til Viisdom og aandelig Syssel, til Dannelse og Videnskab, og som søger at udvikle sin Aand“, — er altsaa blot en Nuance af det Samme, som de to tidligere omtalte Ord „Sophos“ og „Sophist“ udtrykke, — ligesom det tilsvarende Verbum „at philosophere“ (*φιλοσοφεῖν*) kun betyder „at være videbegjærlig, søge Viisdom og Næring for sin Aand, søge Kundskab i en eller anden Retning“. Saaledes siger Kroisos til Solon hos Herodot[2]: „Fremmede Athenaier, vi have hørt Meget om din Viisdom, og at du

---

[1]) Herakleid. Pontik. hos Diog. Laert. prooem. § 12; Cic. Tuscul. V, 8; Jamblich. π. τ. *Πυθαγορ. βίου* § 58 f.

[2]) Herod. I, 30.

reiser om i mange Lande philosopherende" ɔ: af Videbegjærlighed. Ligeledes siger Perikles i en Tale hos Thukydid [1]) om sine Landsmænd Athenaierne: „Vi elske det Skjønne uden at gaae til overdreven Pragt, og vi philosophere (ɔ: stræbe efter aandelig Udvikling) uden Blødagtighed". Hos Aristophanes forekommer Ordet „philosophisk" kun meget sjældent og ligeledes kun i den almindelige Betydning af „videbegjærlig, kløgtig, forstandig" [2]). Og paa samme Maade vedbliver man ogsaa i 4de Aarhundred at bruge Ordet „Philosoph" om Enhver, der har Sands for aandelig Syssel, der søger at udvide sin Kundskab og Dygtighed, baade som Menneske i Almindelighed og i sit særlige Fag, hvad enten det er videnskabeligt Studium eller praktisk Gjerning. I Xenophons „Oikonomikos", der tilhører 4de Aarhundred, siger Sokrates i en Samtale med Ischomachos om Agerdyrkningen, altsaa om et reent praktisk Æmne [3]): „Først vil jeg nu gjerne have at vide af dig, — thi det passer sig meest for én philosophisk Mand, — hvorledes jeg skal dyrke Jorden for at høste meest Byg og meest Hvede", hvor Ordet aabenbart er brugt om en videbegjærlig og aandsdygtig Mand. I samme Forfatters „Symposion" [4]) siges Solon ved sin ivrige Stræben efter Philosophi ɔ: efter Kundskab og Erfaring at være bleven sat i Stand til at give sit Fædreland de bedste Love. Ordet faaer saaledes efterhaanden næsten samme Betydning som hos os „dannet", „en Mand, der baade praktisk gjennem Livet og theoretisk gjennem Studium har udviklet sine moralske og intellektuelle Evner, har erhvervet sig den almindelige Dannelse og er bleven et dygtigt Menneske". Isokrates's Taler (fra 4de Aarhd.) afgive, som vi siden skulle see, mange Exempler herpaa.

---

[1]) Thukyd. II, 40.

[2]) Aristoph. Ekkles. 571: *πυκνὴν φρένα καὶ φιλόσοφον*; Komedien er fra Aar 392 f. Chr.

[3]) Xenoph. Oikon. 16, 9.

[4]) Xenoph. Sympos. 8, 39.

Det var da naturligt, at man hyppigt anvendte Benævnelsen „Philosoph“ og „philosophere“ om de Mænd, der viede hele deres Liv til at søge Viisdom, om dem, der særligt kaldtes Sophister, Mænd, der jo ved deres Underviisning, ved deres Foredrag eller Skrifter om videnskabelige eller praktiske Æmner viste deres Kjærlighed til og ivrige Forsken efter Viisdom. I sin Forsvarstale bruger Sokrates derfor stadigt Ordet „philosophere“ om sin Virksomhed, der, som bekjendt, gik ud paa ved vækkende Samtale at føre hans Medmennesker til Selverkjendelse og Dyd. Han siger endvidere [1]), at han er Gjenstand for den samme Beskyldning, som rammer „alle dem, der philosophere“, nemlig „at han lærer de Unge Kjendskab til Naturphænomener, at fornægte Guderne og gjøre Sort til Hvidt“, netop, som vi senere skulle see, den almindelige Anke mod Sophisterne. En lignende Udtalelse findes hos Xenophon, der i „Memorabilia“ [2]) beretter, at Tyrannen Kritias, da han vilde hævne sig paa Sokrates, udstedte Forbud mod at lære Andre Talekunsten, idet han ikke kunde fremføre nogen virkelig Beskyldning mod ham og derfor brugte det som Anke mod ham, „som Mængden i Regelen fremfører mod Philosopherne“. I samme Skrift bruger han et andet Sted [3]) Udtrykket „de saakaldte Philosopherende“ om dem, der beskjæftigede sig med Moralundersøgelser. I Beretningen om en Samtale mellem Sokrates og Sophisten Antiphon lader han denne sige [4]): „Jeg troede, Sokrates, at de, der philosopherede, maatte være lykkeligere; men du synes mig at have det modsatte Udbytte af Philosophien. Du lever usselt og tager ikke Penge for din Underviisning osv.“.

Det sidste Exempel viser os ogsaa, hvilken Betydning

---

[1]) Plat. Apol. Sokr. p. 23 d.
[2]) Xenoph. Memorab. I, 2, 31.
[3]) ibd. I, 2, 19.
[4]) ibd. I, 6, 2.

Ordet „Philosophi“ (*φιλοσοφία*), der i sig selv kun betegner „Kjærlighed til Viisdom“, paa den Tid tillige har antaget. Eftersom „Sophist“ mere og mere blev almindeligt technisk Klassenavn, blev Philosophien Navnet paa Gjenstanden for Sophisternes Studier, Skrifter, Foredrag og Underviisning som Indbegrebet af al den praktiske og theoretiske Viden, der hørte med til at blive et dygtigt og dannet Menneske, harmonisk udviklet baade i moralsk og i intellektuel Henseende, vel skikket til at udfylde sin Plads i Livet, det offentlige som det private. Derfor siger Sokrates i Xenophons „Symposion“ [1]), at Kallias altid haaner ham og hans Omgangsvenner, fordi han (Kallias) har haft Raad til at give Protagoras, Gorgias, Prodikos og mange Andre mange Penge for at lære Viisdom af dem, medens Sokrates og de Andre selv have maattet erhverve sig „Philosophi“ (*αὐτουργούς τινας τῆς φιλοσοφίας ὄντας*). Og et andet Sted i samme Skrift [2]) siger han, at Antisthenes har ført Kallias sammen med den vise Prodikos, da han saa, at hiin var begjærlig efter „Philosophi“, og at denne trængte til Penge. Omtrent i samme Betydning forekommer Ordet i et Skrift „Om Sophisterne“, der tillægges Gorgias's Discipel Alkidamas, men maaskee snarere er af en attisk Forfatter fra 4de Aarhd. [3]). Den tydeligste Forestilling herom ville vi imidlertid faae af Isokrates's Taler.

Isokrates's Virksomhed tilhører ganske 4de Aarhundred f. Chr., altsaa en Tid, da Ordet Sophist i det Væsentlige var slaaet fast som technisk Klassebenævnelse for Alle, der ved Foredrag eller Skrifter virkede for Udbredelsen af

---

[1]) Xenoph. Sympos. 1, 5.

[2]) ibd. 4, 62.

[3]) T. Ex. §§ 15 og 29 (aftrykt i Tom. IV (efter Demosth.) af I. Bekkers Oratores Attici, Oxon. 1823). Om Skriftet er af Alkidamas, er vel, naar Stilen sammenlignes med, hvad vi ellers vide om dennes Stiil, meget tvivlsomt. Snarere vilde jeg troe, at det er af en attisk Forfatter (jvfr. t. Ex. § 11), samtidig med Isokrates, mod hvem det synes at polemisere.

Dannelse og Videnskabelighed og ved Underviisning stræbte at gjøre de Unge dygtige til at „tænke, tale og handle“ (φρονεῖν τε καὶ λέγειν καὶ πράττειν). Der var imidlertid foregaaet en rig Udvikling i Sophistikken. De naturphilosophiske Studier havde tabt en Deel af deres Interesse og bleve nu kun dyrkede af forholdsviis Faa. Derimod havde de andre Retninger, den spekulative Philosophi, Moralphilosophien, Grammatik, Mathematik, Astronomi og de andre Fagvidenskaber og endelig Talekunsten taget et kraftigt Opsving, saa stort, at det vistnok kun var de færreste Sophister, der kunde omfatte dem alle. Idet nu hver ifølge sin naturlige Tilbøielighed eller af ydre Grunde dyrkede et enkelt eller enkelte af disse Fag som Hovedfag, havde der udviklet sig forskjellige Hovedretuinger i Sophistikken, selvfølgeligt med mange Nuancer efter Lærernes forskjellige Individualiteter og Tidens vexlende Interesser. Dog lagde en stor Deel af Sophisterne, forsaavidt som de gave sig af med Underviisning, hvilke Fag de end ellers dyrkede som Hovedfag, betydelig Vægt paa Talekunsten, ja nogle satte sig endog saa godt som udelukkende til Formaal at opdrage deres Disciple til dygtige Talere. Dette var en naturlig Følge af den stærke Udvikling i demokratisk Retning, der var foregaaet i mange demokratiske Stater og navnlig i Athen, hvor Afgjørelsen af Statens Anliggender mere og mere gik over i Folkeforsamlingens Haand, og hvor derfor Enhver, der vilde spille en politisk Rolle, maatte have Evne til ved Talens Magt at lede den store, af saa ueensartede Elementer bestaaende Forsamling. Ja selv for den Borger, der ikke havde politisk Ærgjerrighed, var Taledygtighed næsten bleven en Nødvendighed, fordi den voxende Processyge, det stigende Antal falske Anklagere (Sykophanter) og Letheden ved at indvirke paa Dommerforsamlingerne, der ofte bestode af flere Hundred, uden Hensyn til særlig juridisk Dannelse eller Skarpsindighed ved Lod udtagne Borgere, let kunde paaføre selv den fredeligste og uskyldigste Borger en Retssag, og Loven krævede,

at han selv holdt en Forsvarstale, om han end kunde overlade Hovedforsvaret til en dygtig Taler eller lade en Anden udarbeide en Tale, som han da lærte udenad.

Isokrates, født 436 i Athen, var Søn af en velhavende Fløitefabrikant, der gav ham en god Opdragelse[1]). Han lærte Talekunstens System hos de anseteste Sophister, Gorgias, Prodikos o. A.[2]), hørte ogsaa Sokrates, der efter Platons Vidnesbyrd[3]) skal have ventet sig Meget af ham, men kom dog aldrig til at beskjæftige sig synderligt med spekulative Undersøgelser, ja traadte endog senere op mod dem. Hans Virksomhed var henvendt paa det Praktiske. Sin Gave til at udtrykke sig i en smagfuld Form kunde han imidlertid ikke anvende direkt i Statens Tjeneste; hans svage Stemme og en vis Frygt og Undseelse ved at tale i en stor Forsamling hindrede ham i enten at blive Folkeleder eller Retstaler, og kun een Gang i sit Liv traadte han offentligt op som Taler, da han skulde forsvare sig selv i en Retssag[4]). Han lod da sine Evner og Studier komme de Unge til Gode ved at oprette en Skole, hvor han underviste dem i det, som han meente burde kræves af et dygtigt og dannet Menneske, der indtog en fremragende Stilling i Samfundet. Men ved Siden heraf skrev han ogsaa Taler for Andre, og især udgav han adskillige Afhandlinger, bestemte til at læses af Alle, hvori han behandlede et eller andet politisk Æmne, der var af Vigtighed for hans Fædreland eller for hele Grækenland, eller hvori han fremsatte praktiske Leveregler, Grundsætninger for Statsstyrelse eller Lignende. Saaledes opfordrede han i „Areopagitikos“ Athenaierne til at opgive det uindskrænkede Demokrati og vende tilbage til den gamle solonisk-kleistheniske Forfatning, under hvilken Fortiden havde

---

[1]) Isokrat. om Formuebytng. 161.
[2]) Dion. Hal. Isokr. c. 1 p. 535 R.; Cic. or. 176; X or. vit. Isokr. 2 p. 836 (og Phot. cod. 260 p. 486 B); Suid. v. Ἰσοκρ.
[3]) Plat. Phaidr. p. 279 a.
[4]) Isokrat. Panathen. 8 ff.

levet saa lykkeligt. I sit Skrift „Om Freden“ raader han Hellenerne til indbyrdes Fred og til at forene deres Kræfter mod Perserkongen, der havde vundet saa stor Indflydelse paa Hellenernes Anliggender; ogsaa her stiller han den vanslægtede, i smaalige Formaal fortabte Samtid i grel Modsætning til den store, herlige Fortid, der med saa stor Kraft og Held havde indskrænket Perserkongens Magt. I „Philippos“ søger han at forsone Makedonerkongen Philip, Alexander den Stores Fader, med Athenaierne og opfordrer ham til at sætte sig i Spidsen for alle Hellenerne til et Tog mod Perserkongen. Hans „Panegyrikos“, som han arbeidede paa i 10 Aar (390—380 f. Chr.), har til Formaal at forsone Sparta og Athen med hinanden og bevæge dem til at dele Overanførselen over alle Grækerne, opgive deres særlige Smaainteresser og føre alle Hellenerne mod Perserne. Hans „Panathenaïkos“, som han udgav, da han var 97 Aar gammel, er en Lovpriisning af Athen og dets stolte Fortid. „Euagoras“ er skrevet for at berømme den nyligt afdøde Hersker i Salamis paa Cypern, der var bleven bekjendt ved sin store Interesse for Alt, hvad der var græsk, og ved sin lange, heltemodige Kamp mod Perserne. I en Afhandling „Til Nikokles“, Euagoras's Søn og Efterfølger, giver han denne en Mængde Forskrifter om, hvilke Principer han skal følge i Styrelsen af sin Stat, og i et andet Skrift „Nikokles“ formaner han hans Undersaatter til at lyde deres unge Hersker, der havde saa rige Evner og saa oprigtig en Villie til at gjøre dem lykkelige. Afhandlingen „Til Demonikos“ endelig indeholder en Række af praktiske Leveregler for et ungt Menneske. En smuk, sund og harmonisk Livsanskuelse, en høi og ædel Begeistring for alt Græsk, for Hellenernes og navnlig Athenaiernes store Fortid, som han dog i Regelen seer i et altfor idealt Lys, en dyb Følelse af Samtidens Vanartethed og Usselhed, en levende Tro paa Muligheden af Folkets Gjenopreisning ved en Tilbagevenden til Fortidens Indretninger, men tillige en ikke ringe Mangel paa Klarhed over Midlerne, hvorved

dette skulde naaes, og en altfor stor Tiltro til ved sit Ord at kunne trylle en svunden Tid tilbage og reise et heelt, i Egoisme aldeles nedsunket Folk, ere de meest fremtrædende Egenskaber hos ham.

Det, som Isokrates sætter som Gjenstand for sine og andre hans Liges Studier, Skrifter og Underviisning, er netop „Philosophien“ [1], og han forstaaer derved blot i Almindelighed Dannelse og aandelig Dygtighed. „Vise kalder jeg dem, der med deres Tanke forstaae i de fleste Tilfælde at ramme det Rette, Philosopher dem, der lægge sig efter det, hvorved de kunne vinde en saadan Indsigt“ [2]. Derfor have Forfædrene villet, at de Unge, der havde Tid og Raad dertil, skulde lægge sig efter Philosophi [3]; derfor lægge ogsaa nu saa mange Unge sig derefter [4]; derfor er det saa vigtigt at komme til Klarhed over, om den er til Gavn eller ikke, og hvis den virkelig fordærver de Unge, som Nogle sige, bør alle Lærere deri udjages af Byen, gjør den dem derimod bedre, bør man opfordre alle de Unge til at søge deres Underviisning [5]. Skal han nu nærmere angive, hvori han søger dens store Betydning og hvad han opdrager de Unge til, saa har Philosophien samme Betydning for Sjælen som Gymnastikken for Legemet, den udvikler alle de sjælelige og aandelige Evner [6], den gjør de Unge

[1]) Isokrat. om Formuebytng. 176; 180 ff.; 285; 304; mod Sophist. 21; Panegyr. 47; 186; Areopag. 45; om Fred. 5; 116; Euagor. 77; 81; Busir. 22; 49; Panathen. 9; 11; 209; 236; 246; 260; — *οἱ φιλόσοφοι*: om Fred. 145; Busir. 48; *οἱ φιλοσοφοῦντες*: mod Sophist. 18; om Formuebytng. 250; Nikokl. 1; *οἱ φιλοσοφήσαντες*: mod Sophist. 14; *οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν ὄντες*: om Formuebytng. 183; Euagor. 8; *οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν διατρίβοντες*: mod Sophist. 1; Philip. 84; — *ἡ περὶ τοὺς λόγους φιλοσοφία*: Panegyr. 10; — *ἐκ φιλοσοφίας χρηματίζεσθαι*: Busir. 1 osv.

[2]) Om Formuebytng. 271.

[3]) Areopag. 45.

[4]) Om Formuebytng. 175.

[5]) ibd. 175.

[6]) ibd. 180 ff.

duelige til at „tænke, tale og handle“ [1]), den danner dem til brave, dygtige og forstandige Mennesker, der vinde Anseelse hos deres Medborgere [2]). „Vel opdragne kalder jeg for det Første dem, der forstaae at handle rigtigt i Livets daglige Forhold og i de fleste Tilfælde at gribe det Rette i rette Øieblik, for det Andet dem, der ere venlige og retfærdige i Omgang med Andre og forstaae at finde sig med Lethed i Andres Luner, fremdeles dem, der ikke lade sig beherske af deres Lyster, der ikke lade sig overvælde af Ulykken, men mandigt bære den, for det Fjerde, hvad der er det Vigtigste, dem, der ikke fordærves af Lykken, ikke tabe Sindsligevægten eller blive overmodige, og som ikke mere glæde sig ved Lykkens tilfældige Goder end ved dem, deres egen oprindelige Natur og aandelige Dygtighed skaffer dem. Dem, der have ikke en enkelt, men alle disse Egenskaber, dem kalder jeg forstandige og fuldendte Mænd, og de, siger jeg, have alle Dyder“ [3]). De Unge skulle altsaa udvikles i moralsk Henseende, saa at de lægge sig efter de almindelige Dyder, Retfærdighed, Selvbeherskelse osv. [4]), og de skulle have praktisk Dygtighed til at kunne træde op og virke i Livet, til „at kunne tage sig med Gavn og Held baade af deres private og af Statens Anliggender“ [5]). De dygtigste Statsmænd lige fra Solon til Perikles, „der fik det største Ry for Viisdom, Retfærdighed og Selvbeherskelse“ [6]), have lagt sig efter Philosophien og især efter at kunne tale, og ved deres Taler have de skabt Athens Storhed [7]); thi Talen er det, hvorved Mennesket hovedsage-

---

[1]) *δεινὸς καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν*: om Formuebytng. 207; 244; 308; Panegyr. 50; — *καὶ λέγειν καὶ πράττειν*: om Formuebytng. 191; 266; Philip. 13; Euagor. 77.

[2]) Om Formuebytng. 220.

[3]) Panathen. 30 ff.

[4]) Om Formuebytng. 67; 84 f.; 274 ff.; til Demon. 5; 51.

[5]) Om Formuebytng. 285: *τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ τὸν ἴδιον οἶκον καὶ τὰ κοινὰ τὰ τῆς πόλεως καλῶς διοικήσουσιν.*

[6]) Om Formuebytng. 111.

[7]) ibd. 230 ff.

lig adskiller sig fra Dyret, det er Tegnet paa, at man forstaaer at tænke rigtigt[1]. Men lige saa lidt som Underviisningen i Legemsøvelser for de Unge skal ligne den, der meddeles Athleterne og Andre, der gjøre et Haandværk deraf, lige saa lidt skal Taleunderviisningen drives som en Kunst eller for at kunne benyttes som en Profession til at anklage Folk for Retten o. L., — det er i Regelen heller ikke Folk, der ville leve af Retten, men ansete, velhavende unge Mænd fra hele Hellas, der søge ham for at blive hans Disciple[2]; — nei, den skal kun drives saa vidt, at den udvikler Aanden i Almindelighed og gjør Mennesket i Stand til at kunne udfylde sin Plads og virke noget Godt i Livet[3]. Den bør heller ikke lægge an paa kun at udvikle den formelle Færdighed, men skal, om den end gaaer systematisk til Værks og derfor baade giver den Unge Reglerne for at forme Talen og fæstner dem hos ham ved stadige Øvelser og ved Mønsterforedrag af Læreren[4], tage Sigte paa Indholdet i fuldt saa stort Maal; derfor har han ogsaa altid i sine Afhandlinger lagt an paa at behandle Æmner, der kunde være nyttige for Staten eller for hele Hellas, der kunde veilede Læserne til at finde det Rette i de Forhold, der havde størst Betydning for dem[5].

Isokrates's Studier, Forfattervirksomhed og Underviisning falder altsaa baade i Henseende til Formaal og til Midler i det Væsentlige sammen med de ældre berømte Sophisters; han kalder sig ogsaa selv en Sophist[6] og er Gjenstand for de samme Angreb som disse[7]; saaledes beskylder man ham for at gjøre Sort til Hvidt[8], for at skade

[1]) ibd. 253 ff.
[2]) ibd. 39; 41; 93 f.
[3]) ibd. 185.
[4]) ibd. 183 f.; 187 ff.; mod Sophist. 17 f.
[5]) Om Formuebytng. 3; 42; 46 f.; 80; 84 f.; 260; Panathen. 1 ff.; 11.
[6]) Om Formuebytng. 197; 205 f.; 220; 224; 235.
[7]) ibd. 168.
[8]) ibd. 15.

Staten og fordærve de Unge ved sin Underviisning i Talekunsten, for at skaffe sig uretfærdig Fordeel ved Retssager osv.[1]). At han har Fjender blandt selve Sophisterne, der bagvaske ham[2]), er naturligt, ligesom ogsaa, at han bestemt protesterer mod at blive stillet i Klasse med de daarlige Sophister, der ikke holdt sig Maalet saa reent og klart for Øie som han og brugte Midler, som han ansaa for skadelige[3]). Men han tænkte ikke paa at gjøre nogen Adskillelse mellem sig og de dygtige Sophister, og der var i Virkeligheden heller ikke nogen saadan. Han burde derfor ogsaa i nyere Fremstillinger hellere kaldes en Sophist end, — som nu saa godt som altid er Tilfældet, — en Talelærer eller en Taler.

Det er klart, at Isokrates ikke bruger Ordet „Philosophi“, saaledes som vi, alene om den spekulative Videnskab, der søger at udgranske Forholdet mellem Natur og Aand (og som hvis Underafdelinger i Regelen opstilles Ethik eller Moralphilosophi, Logik (Dialektik) eller Tænkelære og Physik eller Naturlære), men i Overeensstemmelse med, hvad vi have fundet hos andre Forfattere før og samtidigt med ham, om Sophisternes og ethvert Menneskes Stræben efter at tilegne sig den almindelige Dannelse og udvikle sin Aand for baade selv at blive og at opdrage Andre til at blive dygtige Mennesker. Han udtaler sig endog oftere med Bestemthed mod de spekulativ-dialektiske Undersøgelser og erklærer dem for unyttigt Vrøvl, der ikke har nogen Betydning for Livet; i al Fald bør de kun drives en kort Tid i Ungdommen (ligesom Astronomi, Geometri o. L.) som en Forskole for Philosophien, som en Aandsgymnastik, der kan give Nøiagtighed i Tænkningen[4]). —

---

[1]) ibd. 30; 56 o. a. St.
[2]) ibd. 2; Panathen. 5; 17 ff.
[3]) Om Formuebytng. 215 ff.; 224; Helen. 1 ff.
[4]) Mod Sophist. 1 ff.; 20; Helen. 1; 6 ff.; om Formuebytng. 258; 261 ff.; Panathen. 26 ff.

Naar den senere Oldtid taler om „Sophister" og „Philosopher", gjør den imidlertid en bestemt Adskillelse. Den betragter „Sophisterne" som Mænd, der hovedsagelig satte sig til Opgave at uddanne de Unge til Talere, og som, idet de gjennem en usand eller uklar Benyttelse af den spekulative Gransknings Sætninger og en spidsfindig og haarkløvende Dialektik kom til det Resultat, at der ingen almeengyldig Sandhed existerede, og at man følgelig med lige Ret kunde tale for og imod den samme Sag, deels lagde an paa at meddele de Unge saadanne Regler for Veltalenhed og for Tænkningen, at de bleve i Stand til at bevise, hvad det skulde være, at gjøre Sort til Hvidt, deels paa at meddele dem en Mængde overfladiske Kundskaber af forskjellig Art (af Fagvidenskaberne, af spekulativ Philosophi osv.), der i den store Almeenheds Øine kunde frembringe Skinnet af en Viden. Ved „Philosopherne" derimod tænker den senere Oldtid nærmest paa de Mænd, der, følgende Sokrates's Fodspor, gjennem en sand, alsidig og indtrængende Dialektik søgte at løse Tilværelsens Gaade, at klare Forholdet mellem det evige Guddomlige og den synlige Verden, hvad enten de virkede for Udbredelsen af deres Meninger gjennem Skrifter eller gjennem Underviisning; hyppigt henregner den dog ogsaa til Philosopherne de Mænd før Sokrates, hvis spekulative Granskninger have haft samme Formaal. „Sophistikken" bliver saaledes den usande og bedrageriske, paa det ydre Skin af Viden anlagte Stræben, „Philosophien" den alvorlige, paa Sandheden rettede Viisdomsstræben.

Denne Adskillelse, der, som vi senere skulle see, har dannet Grundlaget for den moderne Opfattelse af den græske Sophistik, skyldes hovedsagelig Platon, hvis Forfatter- og Lærervirksomhed falder efter Aar 400 f. Chr. (han var født 429 og døde 348). Sokrates, Platons Lærer, har, som jeg nedenfor skal vise, sandsynligviis ikke opstillet nogen principiel Adskillelse mellem Sophister og Philosopher, Sophistik og Philosophi. Den er udgaaet fra Platons egen, paa

Sokrates's Lære og Virksomhed hvilende, men af ham selv med Selvstændighed videre gjennemførte, ideale Livsanskuelse og fra en Sammenligning mellem denne og adskillige Sophisters Læresætninger og Virksomhed, navnlig som de fremtraadte paa Platons egen Tid. Vi skulle senere see, hvorledes Platons Begreb om Forholdet mellem Sophistik og Philosophi efterhaanden har udviklet sig. Her kun Følgende til Forstaaelse.

Idet Platon gik ud fra Sokrates's Lære, at Menneskets høieste Formaal var Erkjendelse af Sandheden, Selverkjendelse, blev Grundsætningen i hans Livsanskuelse, at den sande Philosophi eller Viisdomsstræben bestod i med al sin Tanke og al sin Kraft at give sig hen til Søgen efter Sandhed, til Gransken over alle Tings sidste Grunde for derigjennem at komme til Erkjendelse af den evige Sandhed, det evige Gode og det evige Skjønne, at komme til at skue de evige Ideers Verden, af hvilken den synlige Verden kun var et forvansket Afbilled, og saaledes at naae til Lighedsgjørelse med det Guddomlige. Deri bestod den sande Dyd. Men dette Maal kunde kun naaes ved ubetinget hele Livet igjennem at henvende Tanken paa de evige Ideer, ved med Alvor at rense sin Sjæl for al den Usandhed og Fordom, der klæbede ved den, ved en ihærdig Stræben efter at finde Grundene til Alt og ikke antage Andet end, hvad man selv var overbeviist om. Kun den, der altid havde dette for Øie, fortjente Navn af „Philosoph", og kun han var i Virkeligheden i Stand til at opdrage Andre. I sin „Stat" gaaer han derfor ogsaa, idet han gjennemfører Tanken til sin yderste Konsekvens og opstiller et idealt Billed af, hvorledes Livet bør være indrettet, ud fra, at kun de sande „Philosopher" bør styre Staten og have Ungdommens Opdragelse i deres Haand, hvis Staten skal naae sit sande Formaal.

Naar nu Platon saa hen til Livet, som det havde udviklet sig under Demokratiet i Athen, saa, hvor liden Sandhedsstræben og Sandhedserkjendelse, hvor megen Selvisk-

hed og Demoralisation der var i Samfundet, hvor uendelig langt Staten stod under hans Ideal af en Stat og Statsmændene under hans Ideal af Statsmænd, kom han til at søge en væsentlig Deel af Skylden herfor hos Sophisterne, der som Ungdommens Opdragere efter hans Mening udøvede en fordærvelig Indflydelse paa hele den opvoxende Slægt. Sophisterne kunde ikke være sande Philosopher; thi de havde ikke selv den levende Sandhedsstræben og Sandhedserkjendelse, hvorpaa al frugtbringende Lærervirksomhed maatte hvile, og de kunde følgelig ikke bibringe deres Disciple den. Selv de bedste iblandt dem havde med al deres oprigtige Villie og alle deres mange Kundskaber kun en Anelse om det sande Formaal for deres Virksomhed, om de rette Midler og den rette Underviisningsmethode; de daarligere havde ikke engang det, men arbeidede enten aldeles i Blinde eller forsætligt paa Samfundets Demoralisation. Sophisterne fulgte alle kun Strømmen, de i Publikum herskende Meninger. De forberedte kun de Unge til at glimre og blænde den store Mængde ved en formel Tale- og Disputerefærdighed og en overfladisk Viden, og de nærede derved de Unges Forfængelighed og hindrede Sandhedserkjendelse hos dem, fordi de ikke bragte dem til Bevidsthed om deres egen Uvidenhed, den første Betingelse for at komme til virkelig Viden. Derfor var Sophistikken, betragtet som praktisk Virksomhed, kun en Smigerfærdighed, anlagt paa Skinnet, paa at blænde og behage, men ikke nogen Kunst, fordi den ikke kunde begrunde sit Væsen, sine Formaal og Midler. Og betragtet som spekulativ Videnskab var den en usand Dialektik, fordi den gjennem en uklar eller usand Udvikling af de almindelige logiske Begreber førte til altopløsende Konsekvenser og ved blændende og bedrageriske Slutninger søgte at bevise den Grundsætning, den praktisk gjennemførte, at Sandhedserkjendelse var umulig, at den Talendes Opgave kun var at overtale, ikke tillige at overbevise. I Modsætning hertil stod Sokrates (med sine Disciple) som den

sande Lærer og Videnskabsforsker, som den, der havde Erkjendelsen af Sandheden og det Guddomlige til Formaal, og som den, der ved den sande Dialektik — ɔ: Kunsten gjennem Samtale og alsidig Drøftelse med klar Indsigt i de logiske Begrebers indbyrdes Forhold at trænge ind til alle Tings Væsen og Grunde — forstod baade selv at naae til og at føre Andre til virkelig Indsigt og Dyd. Sophistikken blev saaledes den usande, falske Stræben, Philosophien den sande Viisdomsstræben.

Denne, som det senere skal blive viist, eensidige Adskillelse mellem Sophistik og Philosophi blev videre gjennemført af Platons Discipel Aristoteles og gik efterhaanden over i den almindelige Bevidsthed. Men vi maae for at komme til en klar og sand Opfattelse af Sophisterne bestemt fastholde, hvad allerede hele den foregaaende Fremstilling har viist, at den ikke deeltes af Platons Forgjængere eller Samtidige. Platons Samtid gjorde ikke nogen saadan Forskjel mellem Sophisterne paa den ene Side og Sokrates og hans Disciple paa den anden Side. Aristophanes stiller i sine Komedier Sokrates aldeles i Klasse med de øvrige Sophister. Sophisten Lysias, der var født omtr. 432 og virkede til omtr. 350 f. Chr., hvis Levetid altsaa næsten ganske falder sammen med Platons, kalder baade Sokrates's Discipel Aischines og Platon selv Sophister [1]). Isokrates, ligeledes Platons Samtidige, regner flere Steder aabenbart de fra Sokrates udgaaende spekulative Philosopher, deriblandt Platon selv, til Sophisterne og protesterer bestemt mod deres Forsøg paa at tilegne sig Benævnelsen Philosophi for deres Studier alene [2]); at han ikke nævner dem ved Navn, kommer simpelthen af en vis Ulyst til at angribe endnu levende Personer med Navns

---

[1]) Lys. frg. 1 ed. Scheibe extr. (Athen. XIII p. 611 d ff.); — Aristeid. vol. II p. 311 Jebb., II p. 407 Dindorf.

[2]) S. t. Ex. Isokrat. mod Sophist. 1 ff.; om Formuebytng. 84 f.; 261 ff.; 270; Helen. 1 ff.; Panathen. 26 ff.

Nævnelse og af, at han polemiserer mod hele den spekulativ-dialektiske Retning i Ungdomsunderviisningen. Taleren Aischines, Demosthenes's Modstander, født 389, død 314 f. Chr., altsaa en Menneskealder yngre end Platon, siger i en Tale til Athenaierne[1]: „I have dømt Sophisten Sokrates til Døden, fordi han havde opdraget og underviist Kritias, en af de 30 Tyranner, der omstyrtede Demokratiet“, og Androtion, der skrev omtrent Aar 300 f. Chr., kaldte ligeledes Sokrates en Sophist[2]. Selv Aristoteles, Platons Discipel, regner den bekjendte Sokratiker Aristippos til Sophisterne[3]; og samme Benævnelse faaer denne hos Komikeren Alexis i 4de Aarhd. i hans Komedie „Galateia“[4]. Endnu noget efter Aar 300 f. Chr. kalder Timon alle Philosopherne Sophister[5]. Ja Philostratos paastaaer endog[6], at en af Platons Efterfølgere Akademikeren Karneades, der virkede efter Aar 200 f. Chr., regnedes til Sophisterne. — Hvor meget Medhold Platon end kan have haft hos sin Samtid og nærmeste Eftertid i sine Angreb paa Sophisterne, at han ikke har haft det i sin principielle Adskillelse mellem Sophistik og Philosophi, Sophister og Philosopher, er sikkert. I den følgende Undersøgelse vil jeg imidlertid, da den nyere Videnskab har adopteret Platons Adskillelse, i Brugen af Ordet „Sophister“ indskrænke dette til ikke at medindbefatte Sokrates og hans Disciple.

---

[1]) Aischin. mod Timarch. 173.

[2]) Aristeid. l. l. Efter flere nyere Forskeres Mening skal der istdfr. Androtion læses Andron, en Ephesier, der skrev et Skrift om de 7 Vise, betitlet Τρίπους, og synes at være lidt ældre end Theopompos, Isokrates's Discipel.

[3]) Aristot. Metaphys. II, 2 p. 996 A 32 Bekk.

[4]) Athen. XII p. 544 e.

[5]) Diog. Laert. IX, 65 og 112.

[6]) Philostrat. vit. soph. I, 4 p. 205.

Andet Kapitel.

Sophisternes Studier og Underviisning.

Efter at have viist, at det 5te og 4de Aarhundreds Grækere ved Sophisterne som Samfundsklasse forstode de videnskabeligt og litterært dannede Mænd, der gjennem Skrifter, Foredrag eller Underviisning virkede for Udbredelsen af Videnskabelighed, høiere Dannelse og praktisk Dygtighed hos deres Læsere, Tilhørere eller Disciple, skal jeg nu give en Fremstilling af Sophisternes Studier og Underviisning. Jeg vil i min Undersøgelse tage Underviisningen til Udgangspunkt, fordi den hos en stor Deel i det Mindste af de senere Sophister spillede Hovedrollen, og fordi den Retning, Studierne toge hos flere af dem, ofte var afhængig af Hensynet til Lærervirksomheden.

Sophisterne satte sig som Ungdomslærere til Formaal at lære de Unge „at tænke, tale og handle“ (*φρονεῖν τε καὶ λέγειν καὶ πράττειν*), det almindelige Udtryk hos Grækeren for at betegne Borgerens personlige Virken og Indgriben i det praktiske Liv, baade i Styrelsen af sine egne private Forhold og især i Ledelsen af Statens Anliggender[1]).

---

[1]) Foruden de ovfr. S. 51 anførte Steder af Isokrates kunne følgende Steder tjene til Beviis: I Platons Protag. p. 326 b siger Protagoras, at Børneopdragerne benytte Digterværkerne ved Underviis-

Da Sokrates spørger Protagoras om, hvad han lærer den Unge, der søger hans Underviisning, svarer Sophisten: „Klogskab og Forstand baade paa sine egne Anliggender, hvorledes han bedst skal styre sit Huus, og paa Statens Anliggender, hvorledes han skal blive dygtigst til at tale og handle til Statens Tarv“. — „Forstaaer jeg dig ret?“ spørger Sokrates, „du synes mig nemlig at erklære, at din Kunst gaaer ud paa at danne Mennesker til dygtige Statsborgere, og at love at gjøre dem til saadanne“. — „Ja, det er just det, Sokrates, som jeg tilbyder mig at udrette“ [1]). Og det Samme nævnes baade andensteds hos Platon [2]) og, som vi have seet, ofte hos Isokrates som det, Sophisterne tilsigtede ved deres Underviisning. Formaalet er altsaa almeenmenneskelig-praktisk. De Unge skulle ikke opdrages til Videnskabsmænd, Philosopher ell. Lign.; ei heller skulle de gjøres dygtige til en eller anden særlig praktisk Gjer-

---

ningen, for at Børnene skulle blive *χρήσιμοι εἰς τὸ λέγειν τε καὶ πράττειν*. I Xenoph.'s Kyneget. 1, 18 siges Jagten ligesom de andre Underviisningsfag at gjøre de Unge duelige *νοεῖν τε καὶ λέγειν καὶ πράττειν*. — I Memorabilia (IV, 2, 1) fortæller Xenophon, at den unge Euthydem haaber ved Studiet af Digternes og Sophisternes Værker engang i Tiden at overgaae Alle i at kunne *λέγειν τε καὶ πράττειν*, og bestemmer i § 11 nærmere Formaalet for hans Stræben som „den Dygtighed, hvorved Menneskene blive Politikere og Huusstyrere, duelige til at regjere og lede, nyttige for sig selv og Andre“. — I I, 2, 15 siger han, at Kritias og Alkibiades søgte Sokrates for at blive dygtige *λέγειν τε καὶ πράττειν*. II, 9, 4 siges Archedemos, som Kriton gjør til sin Ven for at benytte hans Dygtighed mod Sykophanterne, at være *πάνυ ἱκανὸν εἰπεῖν τε καὶ πρᾶξαι*. — Jvfr. ogsaa Plat. Alkib. deuter. p. 144 d; Stat. VIII p. 561 d; Xenoph. Oikon. 3, 15.

[1]) Plat. Protag. p. 318 e: *εὐβουλία περί τε τῶν οἰκείων, ὅπως ἂν ἄριστα τὴν αὑτοῦ οἰκίαν διοικοῖ, καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως, ὅπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν. — Ἆρ', ἔφην ἐγώ, ἕπομαί σου τῷ λόγῳ; δοκεῖς γάρ μοι λέγειν τὴν πολιτικὴν τέχνην καὶ ὑπισχνεῖσθαι ποιεῖν ἄνδρας ἀγαθοὺς πολίτας κτλ.*

[2]) S. t. Ex. Plat. Gorg. p. 520 e; Menon p. 91 a–b; Staten X p. 600 c–d.

ning; de skulle have den almindelige høiere Dannelse og praktiske Dygtighed, der kan gjøre dem skikkede til at udfylde den fremragende Plads i Samfundet, hvorpaa de ifølge Fødsel og Vilkaar ere stillede, og til at bruge deres Evner til Nytte for sig selv, Venner og Fædreland.

Enigheden hos de fleste Sophister, naar Talen var om Formaalet i sin Almindelighed, hørte imidlertid op, naar det gjaldt nærmere at bestemme det i sine Enkeltheder og at vælge den hensigtsmæssigste Vei til det. Dette ville vi let forstaae, naar vi betænke, at Underviisningen var aldeles fri, ikke som nu reguleret eller kontroleret af Staten, at Erfaringen endnu kun var ringe, at den nyere Dannelse indeholdt saa høist forskjellige Elementer, at Publikums Trang var forskjellig paa de forskjellige Steder og til de forskjellige Tider, og at Lærernes Individualiteter og Rivalitet temlig frit kunde gjøre sin Indflydelse gjældende. At trods Forskjellene Veiene i deres Hovedretninger paa mange Punkter faldt sammen, er naturligt og sikkert; men vi maae udtrykkeligt ved den følgende Skildring fastholde, at der næppe har været nogen Sophist, der har lagt sig efter og oplært sine Disciple i alle de Retninger, som ville blive omtalte, og at der var stor Forskjel mellem dem baade i Henseende til den Klarhed, hvormed de holdt sig Maalet for Øie, og i Henseende til Underviisningsgjenstande og Methode.

Al aandelig Opdragelse maa enten gaae ud paa Udviklingen af de moralske Anlæg eller paa Udviklingen af de intellektuelle Anlæg.

At **Udviklingen af de moralske Anlæg** hos de Unge og Veiledningen til Dyd var en Hovedside af Underviisningen i det Mindste hos en stor Deel af Sophisterne, see vi baade af Forfatternes Vidnesbyrd og af, at Sophisterne hyppigt ligefrem kaldes „Dydslærere“ (*ἀρετῆς διδάσκαλοι*)[1]. Hos

---

[1] Plat. Protag. p. 349 a og e; p. 320 ff.; Gorg. p. 519 c; Menon p. 91 b og 95 b; — jvfr. Hipp. meiz. p. 283 c og 284 a;

Platon erklærer Protagoras oftere [1]), at det, han tilsigter, er at gjøre de Unge til brave og dygtige Mennesker, og hævder, at der er Eet, som alle Borgere nødvendigt maae lære, om Staten skal trives, Retfærdighed, Selvbeherskelse, Fromhed, med eet Ord, Dyd. Hos Isokrates findes mange lignende Udtalelser [2]). I Dialogen „Menon“ lader vel Platon Thessaleren Menon, der havde faaet Underviisning af Gorgias, paa Sokrates's Spørgsmaal, om virkelig ogsaa Sophisterne, der optrædc som Dydslærere, synes ham at være det, svare [3]): „Nei, Sokrates, hvad der meest har slaaet mig hos Gorgias, er, at du ingensinde vil høre ham love dette, at han vil lære de Unge Dyd, ja han udleer endog de Andre, naar han hører dem erklære sig duelige deri; derimod mener han at burde gjøre dem dygtige til at tale“; og i Dialogen „Gorgias“ lader han denne Sophist selv kalde sin Kunst Talekunsten (Rhetorikken) og sig selv en Talelærer eller Taler (Rhetor) [4]). Men at dette ikke maa opfattes bogstaveligt, men kun saaledes, at Gorgias i sin Underviisning har lagt stor Vægt, maaskee Hovedvægten paa Talekunsten, viser allerede den sidstnævnte Dialog, hvor Gorgias senere sætter som Talerens Formaal at veilede sine Medborgere i Ret og Uret, og erklærer, at han meddeler sine Disciple Indsigt deri, hvis de ikke iforveien besidde den [5]); ja selv i den førstnævnte Dialog forundrer Menon sig over, at Sokrates, der dog har kjendt Gorgias, siger, at han ikke har truffet paa noget Menneske, der vidste, hvad Dyden er [6]), og udtaler senere, da Sokrates

---

Sophist. p. 224 c; Euthydem. p. 275 d; Xenoph. Memorab. I, 2, 7; Kyneget. c. 13.

1) S. t. Ex. Plat. Protag. p. 328 b; p. 322 ff

2) T. Ex. Isokrat. om Formuebytng. 274 ff.; 281 ff.; til Demon. 5; 50 f.; Panathen. 31.

3) Plat. Menon p. 95 c.

4) Plat. Gorg. p. 449 a.

5) ibd. p. 454 b og 459 f.

6) Plat. Menon p. 71 b—c.

har gjendrevet de Definitioner paa Dyden, han har fremsat sin Forbauselse derover, da han dog ofte og, som det synes ham, meget godt har talt om Dyden [1]. Og at Gorgias i det Mindste i sine Studier og Skrifter ikke indskrænkede sig til Talekunstens Theori, men ogsaa beskjæftigede sig med Morallære foruden med andre Fag, skal jeg nedenfor godtgjøre. Desuden bekræfte jo Menons førstanførte Ord om Gorgias Regelens Almindelighed, og denne bevises yderligere af de Ord, hvormed han besvarer Sokrates's Spørgsmaal, om han da mener, at Sophisterne virkelig ere Lærere i Dyd [2]: „Ja, jeg veed ikke rigtigt, hvad jeg skal sige, Sokrates. Det gaaer mig som de Fleste; undertiden forekommer det mig saaledes, undertiden ikke". At flere af Sophisterne have lagt mindre Vægt paa den moralske Opdragelse end paa Udviklingen af de intellektuelle Anlæg og Bibringelsen af visse praktiske Færdigheder, der havde direkt Betydning for den, som vilde spille en Rolle i det politiske Liv, kan ikke forundre os, og for den senere Tid er det aldeles sikkert. Men at ogsaa disse ikke saa sjælden have gjort Moralen til Gjenstand for deres Undersøgelser, see vi bl. A. af den hos Xenophon bevarede Samtale om det Retfærdige mellem Sokrates og Hippias, en Mand, som ellers nærmest synes at have beskjæftiget sig med Fagvidenskaberne, navnlig de exakte, og med Skjønlitteraturen og Kunst, idet Samtalen indledes med, at Hippias erklærer, at han nu har fundet en Definition paa det Retfærdige, som han haaber Ingen vil kunne gjendrive [3].

Denne Veiledning til Dyd maae vi dog ikke i Regelen tænke os bestaaende i Meddelelsen af et heelt philosophisk Moralsystem, men nærmest gaaende ud paa at udvikle hos den Unge en sikker Takt til i alle Livets Forhold at gribe

---

[1]) ibd. p. 80 b.
[2]) ibd. p. 95 c.
[3]) Xenoph. Memorab. IV, 4. 7 ff.

det Rette, at uddanne ham til en skjøn, harmonisk, i alle sine Handlinger med umiddelbar Sikkerhed optrædende Personlighed, og praktisk at øve ham i de almindelige Borgerdyder, der kom til Anvendelse i det daglige Liv, Retfærdighed, Selvbeherskelse, Omgjængelighed, Ædelmod, Beskedenhed, Mandighed osv. Dette Maal søgte de at naae for det Første ved at meddele Regler for, hvorledes de Unge skulde indrette deres Liv, deres Studier osv. Af denne Art var vel Protagoras's nu tabte Skrift „Prostaktikos“ („Formaningsskrift“)[1], hvorfra maaskee de to bevarede Yttringer af ham skrive sig: „at Underviisningen trænger til naturlig Begavelse og til Øvelse, og at man bør lære fra Ungdommen af“[2], og „at hverken Kunst uden Øvelse eller Øvelse uden Kunst duer“[3]; dog kunne de ogsaa have staaet i et andet Skrift af ham „Om Lærefagene“[4], hvori han sandsynligviis havde behandlet de forskjellige Lærefags Betydning og indbyrdes Forhold, i Lighed med, hvad Hippias gjorde i en Afhandling, jeg om lidt skal omtale. Et tredie, ligeledes tabt, Skrift af Protagoras havde Titelen „Om urigtige Handlinger af Menneskene“[5]. Paa samme Maade indeholdt Athenaieren Antiphons „Politikos“, som Fragmenterne vise, en Deel Leveregler, saaledes om unyttige Bekymringer, om den rette Brug af Rigdomme, om at styre sin Vrede og ikke hengive sig til Illusioner, om Ubehagelighederne ved Ægteskabet, om Livets Plager og Sorger, om Nødvendigheden af Opdragelse, Selvbeherskelse og Lydighed mod Lovene osv.[6]).

Fremdeles holdt Sophisterne Foredrag om de enkelte Dyder. Exempel herpaa er det Foredrag, Prodikos

[1]) Diog. Laert. IX, 55.
[2]) S. Frei „Quaestt. Protagor.“, 1845, S. 189.
[3]) Io. Stob. flor. XXIX, 80 (II p. 16 Meineke).
[4]) Diog. Laert. l. l.: *περὶ τῶν μαθημάτων.*
[5]) ibd.: *περὶ τῶν οὐκ ὀρθῶς τοῖς ἀνθρώποις πρασσομένων.*
[6]) Frgg. 126—134 og 124 i Oratores Attici II ved H. Sauppe; jvfr. hans „Commentatio de Ant. soph.“ S. 15 f.

holdt i Gymnasiet Lykeion, om Rigdom[1]), hvori han viste, at Rigdom, som alle andre Ting, for de retskafne Mennesker og for dem, der forstode at bruge den, var et Gode, men for de Slette og Uforstandige et Onde, og et andet Foredrag, han holdt i den rige Kallias's Huus, om Døden[2]), hvori han gjennemgik de forskjellige Livsaldres Sorger og Lidelser, viste, at Guderne skjænkede de Mennesker, som de vilde give det Bedste, en snarlig Død (t. Ex. Agamedes og Trophonios, der havde bygget Templet i Pytho; den argeiske Præstindes Sønner, der trak deres Moder til Templet), og endelig erklærede, at Sjælen, indesluttet i det jordiske Fængsel, længes efter den himmelske Æther, hvor dens rette Hjem er, saa at det er saa langt fra, at Døden er et Onde, at den meget mere er en Forandring fra det Onde til det Gode. Fra et lignende Foredrag skriver sig maaskee ogsaa Hippias's Yttring[3]), at der var to Slags Misundelse (*φθόνος*), den ene retfærdig, naar En harmes over, at de Slette æres, den anden uretfærdig, naar En er misundelig over, at de Gode æres; at de Misundelige (*οἱ φθονεροὶ*) føle dobbelt Smerte, nemlig ikke blot over deres eget Vanheld, men ogsaa over Andres Held. Ligesaa en anden Yttring af ham[4]), at Bagvaskelse (*ἡ διαβολία*) var noget Frygteligt, fordi der ikke i Lovene var bestemt nogen Straf mod Bagvaskerne, som mod Tyvene, uagtet hine dog stjal det bedste Gode, nemlig Venskabet; derfor var aabenbar Vold for saa vidt mindre slem end Bagvaskelse, fordi den ikke gik Snigveie. Protagoras havde ligeledes efterladt et Skrift „Om Ærgjerrighed“ [5]), og Athenaieren Antiphon et Skrift „Om Eendrægtighed“ som Grund-

---

[1]) Dialog. Eryxias p. 397 c ff.
[2]) Dialog. Axiochos p. 365 e ff.
[3]) Plut. *ἐκ τοῦ διαβάλλειν* hos Io. Stob. flor. XXXVIII, 32, (II p. 50 Meineke).
[4]) ibd. XLII, 10 (II p. 78 M.).
[5]) Diog. Laert. IX, 55.

lag for et lykkeligt Liv. Af en Bemærkning hos Aristoteles [1]) kunne vi slutte, at Gorgias i et Skrift havde defineret eller charakteriseret de forskjellige Dyder; derfra skriver sig maaskee den Yttring af ham med Hensyn til Kvindedyd [2]), at ikke en Kvindes Skjønhed, men Rygte burde være bekjendt, hans Yttring om Venskabet [3]), at en Ven, naar det gjælder ham selv, blot vil fordre Hjælp af sin Ven i en retfærdig Sag, medens han derimod, naar det gjælder Vennen, vil yde ham Hjælp baade til det Retfærdige og til det Uretfærdige, og endelig den Yttring, at det at være uden at synes avlede Uanseelighed, det at synes uden at være avlede Svaghed [4]). Og i Overeensstemmelse hermed lader Platon Gorgias's ovennævnte Discipel Menon paa Sokrates's Spørgsmaal om, hvad han og Gorgias forstaae ved Dyd, svare ved at opregne en Deel Dyder [5]): „Ja, det er ikke saa vanskeligt, Sokrates, at sige. For det Første, hvis du vil have at vide, hvad en Mands Dyd er, saa er det at være duelig til at styre Statens Sager og derved kunne gjøre sine Venner Godt, sine Fjender Ondt, og passe paa ikke selv at lide noget Saadant. En Kvindes Dyd er at styre Huset godt, bevare Alt deri og være sin Mand lydig En anden er et Barns Dyd, forskjellig eftersom det er et Drengebarn eller et Pigebarn, og atter forskjellig derfra en ældre Mands Dyd, enten en fri Mands eller en Slaves; og der er overmaade mange andre Dyder“.

En anden Maade, hvorpaa Sophisterne i de Foredrag om Moralen, som de holdt for deres Disciple, søgte at ud-

---

[1]) Aristot. Polit. I, 13 p. 1260 A 27 ff. Bekk.

[2]) Plut. de mulier. virtutt. init. p. 242.

[3]) Plut. de adul. et amic. c. 23 p. 64.

[4]) *Τὸ μὲν εἶναι ἀφανές, μὴ τυχὸν τοῦ δοκεῖν, τὸ δὲ δοκεῖν ἀσθενές, μὴ τυχὸν τοῦ εἶναι*, hos Proklos til Hesiod (Gaisfords Poët. min. Gr. III, 340).

[5]) Plat. Menon p. 71 e. Skulde i Øvrigt Platons Ord være hentede fra Gorgias's ovfr. antydede Skrift, eller Aristoteles's Yttring kun støtte sig til disse Platons Ord?

vikle disses moralske Sands, var ved at fremstille for dem store og smukke Exempler paa Dyd, og i dette Øiemed have de sikkert ofte indklædt den Sætning, de vilde indskjærpe, i en digterisk Form, som en Fortælling om eller en Samtale mellem mythologiske eller historiske Personligheder, ligesom de ikke saa sjælden enten direkt benyttede eller bearbeidede de alt existerende Myther i moralsk Øiemed. Hippias fortæller i den platoniske Dialog, der bærer hans Navn[1]), at han i Sparta nyligt har holdt et Foredrag om, hvad de Unge burde lære. „Jeg har nemlig udarbeidet derom en meget smuk Afhandling, hvis Begyndelse er følgende: Da Troia var blevet indtaget, fortæller Afhandlingen, spurgte den unge Neoptolemos (Achilleus's Søn) den gamle Nestor, hvilke Lærefag en ung Mand især burde lægge sig efter for at blive berømt. Derpaa gjennemgaaer Nestor mange saadanne smukke Lærefag for ham“. Denne Afhandling har skaffet ham stor Berømmelse hos Spartanerne, og han har nu i Sinde ogsaa at forelæse den i Athen. Hippias's Afhandling i Dialogform[2]) har altsaa nærmest været beregnet paa at vække Interesse for Dannelse baade hos Ældre og hos Yngre; men at den Form, hvori den var indklædt, ogsaa benyttedes af Sophisterne i deres ligefrem moralske Foredrag og Afhandlinger, viser den bekjendte moralske Fortælling om „Herakles paa Skilleveien“, der skyldes Sophisten Prodikos[3]). Xenophon lader i sine

---

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 286 a–b.

[2]) Philostrat. vit. sophistar. I, 11 p. 210 Kays. 1844 kalder den derfor *Τρωϊκὸς διάλογος, οὐ λόγος.*

[3]) Den egentlige Titel angives hos en senere Grammatiker (Schol. til Aristoph. Sky. 361; ordlydende hermed Suid. vv. *Πρόδικος* og *ὧραι*) at have været *ὧραι.* Med Rette har F. Welcker i sin Afhdlg. „Prodikos von Keos, Vorgänger des Sokrates“ i (Rhein. Mus. 1832 og i) Kl. Schr. II, 466 ff. forkastet de andre Forklaringer og gjenoptaget den alt af Pighi fremsatte, at *ὧραι* betyder Ungdom ɔ: Herakles's Ungdom. Kun maa jeg fastholde, at

„Memorabilia“[1]) Sokrates gjengive dens Hovedindhold i følgende Ord:

„Den vise Prodikos fremsætter i sit Skrift om Herakles, som han forelæser for Mange, sin Mening om Dyden omtrent saaledes. Da Herakles var traadt ud af Drengealderen og havde naaet det Tidspunkt, da de Unge skulle vælge, om de ville følge Dydens Vei i Livet eller Lastens, gik han ud til et eensomt Sted, hvor han satte sig ned og overveiede, hvilken af de to Veie han skulde slaae ind paa. Medens han sad der, saa han to store Kvinder nærme sig, den ene smuk og ædel af Udseende, med en skjær Hud, blye Øine, en ærbar og værdig Holdning og i hvidt Klædebon; den anden derimod var overdreven fyldig, havde bløde Former og var sminket, saa at hendes Hud baade saa hvidere og rødere ud, end den var i Virkeligheden; hun gjorde sig Umag for at synes mere rank, end hun virkelig var, sine Øine holdt hun høit aabnede, og hendes Dragt var beregnet paa at vise hendes Skjønhed i sit gunstigste Lys; hun beskuede ofte sig selv, lagde ogsaa Mærke til, om nogen Anden betragtede hende, og saa sig hyppigt om efter sin egen Skygge. Da de kom nærmere til Herakles, blev den førstnævnte Kvinde ved at gaae i samme Skridt som hidtil; men den anden, der vilde komme hende i Forkjøbet, løb hen imod Herakles, idet hun sagde: „Jeg seer, Herakles, at du er i Uvished om, hvilken Vei du skal vælge i Livet. Hvis du nu vil tage mig til din Veilederske, skal jeg føre dig den behageligste og letteste Vei, du kan tænke dig; du skal smage alle Nydelser og aldrig prøve

---

Skriftet nødvendigviis maa have heddet ὧραι Ἡρακλέους, men at man sandsynligviis i daglig og hurtig Tale har forkortet Titelen, fordi Enhver strax vidste, hvad der meentes, naar man talte om Prodikos's ὧραι. — Hans Formodning, at Prodikos har benyttet en gammel keïsk Mythe, er ikke usandsynlig. Derimod forstaaer jeg ikke, hvorledes Kratinos's og Aristophanes's ὧραι kunne have haft Prodikos's til Forbilled (S. 474 ff.).

[1]) Xenoph. Memorab. II, 1, 21 ff.

Ubehageligheder. For det Første skal du ikke plages med Krige, Forretninger og alt saadant Bryderi, men kun tilbringe Livet med at tænke paa, hvad Slags Spise og Drikke der er behageligst, hvad der meest kan glæde dit Øie og Øre, din Lugt og Følelse, hvilke Folks Omgang du kan have størst Glæde af, hvorledes du kan sove behageligst, og hvorledes du skal bære dig ad for at opnaae Alt dette med mindst Besvær. Og hvis du nogensinde skulde komme i Tvivl om, hvorfra du skal forskaffe dig Alt dette, saa skal du ikke frygte for, at jeg skal forlange af dig haardt Arbeide og Sjæls- og Legemsanstrængelser; nei, hvad de Andre tilveiebringe ved møisomligt Arbeide, skal du bruge, uden at afholde dig fra Noget, hvoraf du kan have nogen Fordeel. Thi at føre sig Alt til Gode, det er den Magt, jeg giver mine Venner". Da Herakles hørte dette, spurgte han: „Hvad er dit Navn, Kvinde?" — „Mine Venner", svarede hun, „kalde mig Lyksaligheden, de, der hade og bagvaske mig, kalde mig Lasten". Imidlertid var den anden Kvinde kommen til og sagde: „Ogsaa jeg kommer til dig, Herakles, da jeg kjender dine Forældre og har lært din Natur at kjende i Barnealderen, hvorfor jeg haaber, at hvis du vil følge den Vei, jeg vil føre dig, vil du blive dygtig til at udføre smukke og ædle Handlinger og derved ogsaa skaffe mig større Ry og Anseelse. Men jeg vil ikke bedrage dig med smukke Talemaader om al den Nydelse, jeg vil give dig, men med Sanddruhed fremstille Virkeligheden for dig, saaledes som den er given fra Gudernes Haand. Guderne skjænke nemlig ikke Menneskene noget af de virkelige Goder eller nogen sand Lykke uden Arbeide og Omsorg. Vil du, at Guderne skulle være dig naadige, maa du ære og dyrke dem, vil du elskes af dine Venner, maa du gjøre vel mod dine Venner, vil du æres af dit Fædreland, maa du gavne dit Fædreland, attraaer du at beundres af hele Hellas for Dyd og Fortjeneste, maa du vise dig som Hellas's sande Velgjører, vil du, at Jorden skal yde dig Afgrøde, maa du dyrke Jorden, ønsker du at

vinde Rigdom ved Kvæg, maa du pleie Kvæget, attraaer du at stige i Anseelse og Magt ved Krigen og at blive i Stand til at befrie dine Venner og overvinde dine Fjender, maa du lære Krigens Idrætter af dem, der forstaae sig derpaa, og øve dig i at bruge dem; vil du endelig have et stærkt Legeme, maa du vænne Legemet til at bøie sig for Aanden og Fornuften og øve det under Møie og Sved". Da tog Lasten Ordet, fortæller Prodikos, og sagde: „Seer du, Herakles, hvor besværlig og lang den Vei til Glæden er, som den Kvinde der vil føre dig? Jeg derimod vil føre dig en let og kort Vei til Lyksalighed". Men Dyden svarede: „Usalige, hvad Godt kan du bringe? Hvad kjender du til Nydelse, du der ikke vil gjøre Noget for at vinde den; du der ikke oppebier Trangen til Nydelse, men fylder dig med Alt, førend du føler nogen Attraa dertil, der spiser, før du føler Hunger, drikker, før du føler Tørst, og for at spise behageligt skaffer dig Folk til at tilberede Lækkerier, for at drikke behageligt anskaffer kostbare Vine og om Sommeren løber om og søger efter Snee til at kjøle dem med, du der for at sove behageligt ikke blot tilbereder bløde Leier, men ogsaa sætter Gjænger under Sengene; thi du attraaer ikke Søvnen, fordi du er træt af Arbeide, men fordi du ikke har Noget at fordrive Tiden med. Kjærlighedsnydelse fremtvinger du ved alle mulige Kunster, før der er Trang dertil, og behandler Mænd som Kvinder; thi saaledes opdrager du dine Venner, idet du bruger Vold mod dem om Natten og lader dem bortsove den nyttigste Deel af Dagen. Og skjøndt du er udødelig, er du dog forskudt af Guderne og ringeagtet af de gode Mennesker. Og det sødeste af Alt, En kan høre, Lovtale af Andre, faaer du aldrig at høre, lige saa lidt som du nogensinde seer det kjæreste Skue af Alt; thi du har endnu aldrig seet nogen smuk Gjerning af dig selv. Hvem vilde vel troe dig paa dit Ord? Hvem vilde vel, naar du trænger til Noget, staae dig bi? Eller hvilket Menneske

med ædelt Sind og sund Fornuft vilde vel slutte sig til dit Følge? Thi dine Tilbedere ere, medens de ere unge, kraftløse paa Legemet og, naar de blive ældre, sløve paa Sjælen, idet de i Ungdommen have levet uden Møie og Besvær i lutter Suus og Duus, og vandre udtørrede med Besvær gjennem Alderdommen, skamfulde over det Liv, de have ført, tyngede af det nuværende Livs Byrde, fordi de have smagt til Overmaal alle Nydelser i Ungdommen og opsat alle Ubehageligheder til Alderdommen. Jeg derimod lever sammen med Guderne, lever sammen med de gode Mennesker; der skeer hverken hos Guderne eller blandt Menneskene nogen ædel og smuk Gjerning uden mig. Jeg agtes høiest af Alle baade hos Guder og hos de Mennesker, hvis Agtelse det er værd at bryde sig om; thi jeg er en kjær Medarbeiderske for Kunstnerne og Haandværkerne, en trofast Vogterske for Huusherrerne, en velsindet Hjælperske for Tjenestefolkene, en god Bistand i Fredens Gjerninger og en trofast Forbundsfælle i Krigens, den bedste Fælle i Venskab. Mine Venner have en behagelig og smertefri Nydelse af Spise og Drikke; thi de vente, til de føle Trang dertil. Deres Søvn er behageligere end de Lades, og de føle ikke Misnøie over at slippe den, saa lidt som de for dens Skyld forsømme at gjøre deres Pligt. De Unge glæde sig ved de Ældres Lovtaler, de Ældre ere stolte af den Ærbødighed og de Æresbeviisninger, der vises dem af de Yngre, og de erindre med Glæde deres fordums Bedrifter og glæde sig over deres nuværende Lykke, idet de ved mig ere elskede af Guderne, kjære for deres Venner, agtede af deres Fædreland. Og naar det skjæbnebestemte Livsmaal er udrundet, ligge de ikke i deres Grav som æreløse med Glemsel, men leve i Efterslægtens Erindring. Naar du, Herakles, du ædle Forældres Ætling, vil finde dig i Alt dette, lover jeg dig den saligste Lykke“. Saadan omtrent var Indholdet af Prodikos's Fortælling om Herakles's Opdragelse ved Dyden; men han smykkede den

med langt prægtigere Ord og Vendinger end dem, jeg har formaaet at bruge“ [1]).

Denne Afhandling havde Prodikos, som vi saae, oftere forelæst offentligt, og der kan næppe være nogen Tvivl om, at han ogsaa har benyttet den ved sine Disciples Underviisning. Den giver os en Forestilling om, hvorledes Sophisterne ad praktisk Vei søgte at føre de Unge til Dyden. Thi at den ikke har været enestaaende, see vi baade af Forfatternes Udtalelser [2]) og af de andre Prøver, der ere komne til os, paa saadanne moraliserende Afhandlinger, hvor det Mythiske eller Historiske kun danner Rammen, saaledes t. Ex. Protagoras's mythiske Fortælling hos Platon [3]) om Prometheus's og Epimetheus's Fordeling af Evnerne blandt Mennesker og Dyr og Staternes Oprindelse, Isokrates's Lovtaler over Helene (og Theseus) og over Busiris. Det er i sig selv ogsaa naturligt, at en saadan billedlig Indklædning navnlig hos unge, umiddelbare Mennesker maatte gjøre et fyldigere og varigere Indtryk end en ligefrem begrebsmæssig, docerende Udvikling af en moralsk Læresætning [4]).

Nær beslægtet med denne Fremgangsmaade ved den

---

[1]) Blass „Die attische Beredsamkeit von Gorgias bis zu Lysias“, 1868, S. 30 f. gjør opmærksom paa, at Xenophon selv i Slutningen betegner sin Paraphrase som en i formel Henseende fri Gjengivelse. Sproget er vistnok poetisk og indeholder gorgieiske Antitheser, Parisa og Paromoia; men da Prodikos aldrig nævnes som Beundrer af Gorgias, og da der ikke findes Forsøg paa Adskillelse af Synonymer, — i § 24 gjøres der dog maaskee Adskillelse mellem *ἥδεσθαι* og *εὐφραίνεσθαι* i Overeensstemmelse med Plat. Protag. p. 337 c, — mener han, „dass Xen. nicht entlehnte, noch copirte, sondern eine auf seine Weise geschmückte Erzählung mit Anklängen an die bekannte und beliebte gorgianische Beredsamkeit der des Prodikos entgegensetzte“.

[2]) Plat. Sympos. p. 177 b: *εἰ δὲ βούλει αὖ σκέψασθαι τοὺς χρηστοὺς σοφιστάς, Ἡρακλέους μὲν καὶ ἄλλων ἐπαίνους καταλογάδην συγγράφειν, ὥσπερ ὁ βέλτιστος Πρόδικος κτλ.*

[3]) Plat. Protag. p. 320 c ff.

[4]) Jvfr. Isokrat. til Nikokl. 48 f.

moralske Underviisning var Sophisternes Digterfortolkning. Vi have ovenfor seet, hvorledes Grækerne fra gammel Tid af lode Børnene lære Digte udenad, fordi de meente, at de ypperste Digterværker indeholdt et fortrinligt opdragende Element ved at berige Drengens Aand med en Mængde levende Exempler paa smukke og ædle Handlinger til Efterligning, paa Straf over Frækhed og Slethed til Afskrækkelse. Denne Side af Elementarunderviisningen optoge Sophisterne, men i udvidet Form, idet de gjennemgik og udførligt behandlede de store Mesteres Værker for deres Disciple eller i Foredrag for et større Publikum. Denne Digterfortolkning gik nu for det Første ud paa at meddele Forklaringer til Digterens Ord. Til Stedet i Iliadens 2den Bog V. 100 ff. t. Ex., hvor det hedder:

Da reiste sig Kong Agamemnon;
Staven han holdt i sin Haand, som Hephaistos med Kunst havde dannet,
Først Hephaistos den gav (δῶκε) til Zeus, den høie Kronion,
Zeus den gav til sin Søn Budbringeren, Argos's Bane,
Guden Hermeias den gav til Hestebetvingeren Pelops,
Denne til Atreus igjen den gav, den mægtige Folkdrot,
Arvet den blev (ἔλιπεν) ved hans Død af hans kvægrige Broder Thyestes,
Atter fra denne i Arv den gik (λεῖπε) til Kong Agamemnon,

gav saaledes Likymnios den Forklaring, at naar Digteren i de 4 Vers sætter „gav" (δῶκε), i de to sidste derimod „arvet" (ἔλιπεν) osv., saa kom det af, at han derved vilde antyde Fjendskabet mellem Brødrene Atreus og Thyestes, — en Forklaring, som i Øvrigt næppe er rigtig, og som allerede de alexandrinske Lærde i Oldtiden gjendrev ved den Be-

mærkning, at Homer ikke kjender Noget til Fjendskab mellem Brødrene[1]). Af lignende Art have vistnok de Undersøgelser været, som Stesimbrotos fra Thasos[2]), Ioneren Anaximandros fra Milet[3]), Glaukon[4]) o. A. anstillede over Homer og gave deres Disciple Underviisning i. Fremdeles gav Sophisterne ligefremme Rettelser til Digtenes Text, hvor de formodede, at den i Tidernes Løb var bleven forvansket[5]). Endvidere kritiserede de Digterværkerne, baade i Henseende til de enkelte Ord og Ordformer (jeg skal nedenfor anføre et Par Exempler herpaa af Protagoras), og i Henseende til Indholdet. Saaledes siger Protagoras hos Platon[6]), efter at han allerede tidligere[7]) har fremhævet, hvor stor en Rolle i moralsk Henseende Digterværkerne spillede ved Børneopdragelsen: „Jeg troer, Sokrates, at en meget væsentlig Deel af et Menneskes Dannelse bestaaer i, at han er vel bevandret i Digternes Værker, det vil sige, at han kan forstaae det, der foredrages af Digterne, hvad der er sagt rigtigt, hvad ikke, og at han kan gjennemgaae dem i deres enkelte Dele og, naar han bliver spurgt, gjøre Rede derfor. Og ogsaa nu skal

---

1) Schol. Ven. til Homer Il. l. l.

2) Xenoph. Sympos. 3, 6; Plat. Ion p. 530 d; Schol. til Hom. Il. paa flere Steder.

3) Xenoph. l. l.

4) Plat. Ion l. l. Om det er den Samme som Glossographen Glaukon fra Tarsos (Athen. XI p. 480 f; Schol. til Hom. Il. I, 1), er tvivlsomt, hvorimod det sikkert er den samme Glaukon, Aristot. Poet. c. 25 p. 1461 omtaler som beskjæftigende sig med homeriske Undersøgelser.

5) Hvis F. Osann, der i sin Afhdlg. „Der Sophist Hippias als Archäolog“ i Rhein. Mus. 1843, S. 509 f. foreslaaer i Aristot. Poet. c. 25 istdfr. *Ἱππίας ὁ Θάσιος*, som vi ikke kjende Noget til, at læse *Ἱππίας ὁ Ἠλεῖος*, har Ret, har Hippias, som vi andenstedsfra vide beskjæftigede sig meget med Homer, ogsaa rettet to Steder hos denne Digter.

6) Plat. Protag. p. 338 e.

7) ibd. p. 325 f.

det Spørgsmaal, jeg vil give dig, gjælde det Samme, som vi hidtil have samtalt om, nemlig Dyden, men overført paa Digte". Han tager dernæst et Digt af Simonides til en thessalisk Stormand for sig og viser, hvorledes efter hans Mening Digteren har modsagt sig selv med Hensyn til, hvorvidt det er muligt at være en god Mand. Og at denne Kritik kunde være meget skarp, see vi hos Sophisten [1]) Zoïlos fra Amphipolis, Polykrates's Discipel [2]), i 4de Aarhd., der for sine voldsomme Angreb paa Homer fik Tilnavnet „Homerssvøben" (Homeromastix). Hvorledes endelig Sophisterne benyttede Digtene til psychologiske o. a. l. Undersøgelser, faae vi en Forestilling om gjennem den platoniske Dialog „Den mindre Hippias". Denne begynder med, at Eudikos udtaler sin Forundring over, at Sokrates ikke som de andre Tilhørere er aldeles begeistret over et Foredrag over Homer, som Hippias lige har sluttet. Af hvad Art Foredraget har været, siges ikke; men vi see af det Følgende, at Hippias har forsøgt at give en Charakteristik af Personerne i Iliaden og Odysseen, at han har erklæret Achilleus for den bedste, Nestor for den viseste, Odysseus for den snedigste af Heltene ved Troia [3]), og at han er rede til at svare paa Spørgsmaal derom, hvorfor ogsaa Sokrates udbeder sig en nærmere Forklaring over de nævnte Ord.

Det Anførte viser vel, at det ingenlunde alene var psychologiske eller moralske Sætninger, Sophisterne uddroge af Digterne. Homer og de andre gamle Digtere ansaaes for saa store Viismænd, at man søgte Kundskab om mange andre Ting, ja om de allerfleste Livsforhold hos dem, og Sophisternes Studier gik jo i mange forskjellige Retninger; Anaxagoras's Samtidige Metrodoros fra Lampsakos skal saaledes t. Ex. have beskjæftiget sig med home-

---

1) Suid. v. Δημοσθένης.
2) Ail. var. hist. XI, 10.
3) Plat. Hipp. elatt. p. 364 c.

riske Undersøgelser i naturhistorisk og naturphilosophisk Øiemed [1]). Men det er paa den anden Side afgjort, at det moralske Værd, man tillagde de store Digteres Værker, bevirkede, at en stor Deel af Sophisternes Studier af disse havde Ungdommens moralske Opdragelse til Maal og benyttedes som Udgangspunkt for deres Øvelser og Foredrag over Moralen. Og der kan ikke være nogen Tvivl om, at om end adskillige af dem ikke vare frie for en vis smaalig, forfængelig Glæde over at vise deres Dygtighed ved at kritisere en berømt Digter, eller for Spidsfindighed i deres Forklaringsforsøg, saa vare dog en stor Deel af dem besjælede af alvorlig Interesse for at finde det Rette og benytte Digterværkerne til en sund Veiledning i Dyd.

At Digterfortolkningen ogsaa efter Midten af 4de Aarhd. blev dyrket af flere Sophister, see vi af Udtalelser hos Isokrates [2]). Isokrates gav sig ikke af dermed, skjøndt han, som vi saae, ikke forsmaaede af og til at benytte en mythologisk Indklædning for sine Forskrifter. Paa den anden Side gik imidlertid hans moralske Underviisning heller ikke ud paa at meddele noget philosophisk Moralsystem, ja han udtalte sig endog med Bestemthed mod Sokratikernes moralphilosophiske Studier, fordi han betragtede dem som unyttige og smaalige. Hvad han lagde Vægt paa, var at give praktiske Leveregler, der kunde grundlægge en sund og harmonisk Livsanskuelse. Saaledes see vi ham i en Afhandling give den unge Salaminierfyrste Nikokles praktiske Regjeringsforskrifter. I en anden Afhandling giver han en ung Mand ved Navn Demonikos en Række lignende Regler for, hvorledes han skal blive et bravt Menneske. Jeg skal meddele et Stykke deraf i Oversættelse, da det vistnok vil kunne give en Forestilling

---

[1]) Diog. Laert. II, 11.

[2]) T. Ex. Isokrat. om Formuebytng. 45; Panathen. 17 ff.

om, af hvad Art Sophisternes moralske Underviisning ofte var[1]).

Efter at have udtalt, at han sender Demonikos denne Afhandling som et Minde om det Venskabsforhold, hvori han har staaet til hans Fader, og som et Vidnesbyrd om hans Velvillie for ham selv, og erklæret, at han vil fremsætte for ham, hvad han bør lægge Vind paa, hvilke Handlinger han bør afholde sig fra, hvilke Mennesker han bør omgaaes, hvorledes han i det Hele bør indrette sit Liv for at naae „den sande Dyd, det ædleste og sikkreste Klenodie“, det eneste, der bevarer sin Værdi lige til Alderdommen, og det eneste, der kan lære Mennesket at bevare sin Sindsligevægt under alle Livets Omskiftelser, og efter endelig at have opfordret ham til at tage sin ædle Fader til Forbilled, fortsætter han:

„Først og fremmest viis din Ærefrygt for Guderne ikke blot ved at offre, men ogsaa ved at holde fast ved alle Eder og indgaaede Forpligtelser; thi hiint er Tegn paa Velstand, dette er Vidnesbyrd om en brav Charakteer. Ær det Guddomlige til enhver Tid, men meest i Forbindelse med Staten; thi gjør du det, vil du synes baade at offre til Guderne og at holde fast ved Ederne. Vær altid mod dine Forældre saaledes, som du kunde ønske, at dine Sønner skulle være mod dig. Øv dit Legeme, men læg ikke Vind paa de Legemsøvelser, der føre til en særlig Udvikling af de physiske Kræfter, derimod paa dem, der give Sundhed; dette vil du opnaae, naar du hver Gang hører op med Øvelserne, medens du endnu er i Stand til at fortsætte. Elsk ikke kaad Latter eller dristig Tale; hiint røber et ubesindigt Menneske, dette en Galning.

---

[1]) Skriftet erklæres af Nogle for uægte; men selv om saa er, hvad der dog ikke synes mig at være tilstrækkelig Grund til at antage, er det i al Fald af en anden Sophist, saa at det bliver lige saa fuldgyldig Prøve for os paa den nævnte Art Afhandlinger, som om det var af Isokrates.

Hvad du anseer det for skammeligt at gjøre, skal du ogsaa ansee det for urigtigt at tale om. Væn dig ikke til et mørkt, men til et tænksomt Udseende; hiint vil nemlig bringe Folk til at troe, at du er selvbehagelig, dette, at du er forstandig. Betragt som din bedste Prydelse Ærbarhed, Beskedenhed, Retfærdighed og Selvbeherskelse; thi disse Dyder synes Alle at være de rette Herrer til at herske over en Ynglings Sind. Gjør ikke noget Urigtigt i den Tro, at man ikke vil mærke det; selv om det bliver skjult for Andre, vil du ikke kunne skjule det for dig selv. Frygt Guderne, ær dine Forældre, vær hensynsfuld mod dine Venner, adlyd Lovene. Tragt kun efter de Nydelser, der kunne bestaae med Hæderlighed; Glæden med Skjønhedssands er det Bedste, uden den det Værste. Vogt dig for et daarligt Rygte, selv om det er ugrundet; thi de Fleste kjende ikke Sandheden, men holde sig kun til Skinnet. Gjør Intet saaledes, at du faaer Udseende af at ville dølge det; selv om det forbliver skjult for Øieblikket, vil det dog senere blive opdaget. Størst Navn vil du vinde, naar Alle see, at du ikke gjør Noget, som du vilde bebreide Andre, om de gjorde det. Hvis du elsker Kundskab, vil du blive kundskabsrig. Hvad du har lært, skal du søge at bevare ved Øvelse; hvad du ikke har lært, skal du tilegne dig Indsigt i; thi det er lige saa urigtigt, naar man hører noget Nyttigt, da ikke at tilegne sig det, som ikke at tage imod noget Godt, naar det tilbydes En af Ens Venner. Anvend din Fritid til at høre og læse noget Nyttigt og Belærende; thi saaledes vil du paa en let Maade tilegne dig det, som det har kostet Andre stor Møie at finde. Husk paa, at mange Kundskaber er bedre end mange Penge; disse opbruges hurtigt, hine blive bestandigt; Viisdom er det eneste af Alt, der er uforgjængeligt. Tag ikke i Betænkning at gaae en lang Vei til dem, der tilbyde dig at lære dig noget Nyttigt; thi naar Kjøbmænd foretage saa vide Reiser paa Havet for at forøge deres Formue, vilde det være en Skam, om de Unge ikke engang vilde udholde en Vandrings Be-

sværlighed paa Landjorden for at berige deres Aand. Vær omgjængelig og lettilgjængelig for Alle. Staa i behageligt Forhold til Alle, men søg Omgang med de Bedste; derved vil du undgaae at støde Nogen og vinde disse til Venner. Søg ikke for hyppigt Sammenkomster med de Samme, heller ikke for længe om den samme Sag; man bliver mæt af Alt. Øv dig i frivillige Anstrængelser, for at du kan udholde de ufrivillige. Øv Afholdenhed i Alt, som kan udøve et skadeligt Herredømme over Sjælen, Vindesyge, Vrede, Lyst og Sorg. Sæt din Vinding i det, der bringer dig Anseelse, ikke i det, der bringer dig Formue; nær ikke større Vrede mod Andre for deres Forseelser, end du vilde have, at de Andre skulde nære mod dig, om du forsaa dig; Lysterne skal du ansee det for ikke mindre skammeligt at lade dig beherske af, end om du vilde være dine Tjeneres Træl istedenfor deres Herre; Sorgen endelig vil du blive Herre over, naar du seer hen til Andres Ulykker og minder dig selv om, at du er et Menneske. Hav Mistillid til de Slette, Tillid til de Gode. Røb Ingens Hemligheder. Gjør Ingen til din Ven, førend du har prøvet, hvorledes han har behandlet sine andre Venner; thi du kan vente, at han vil behandle dig paa samme Maade. Vær langsom til at slutte Venskab, men hold fast ved det, naar det er sluttet; thi det er lige daddelværdigt ingen Venner at have og hyppigt at skifte Venner. Prøv dine Venner i Ulykkens og Farens Stund; ligesom vi prøve Guld i Ilden, lære vi de sande Venner at kjende i Ulykken. Vent ikke, til din Ven beder dig om Noget, men hjælp ham uopfordret, naar han trænger dertil. Ansee det for lige skammeligt at lade dig beseire af dine Fjender i at gjøre Ondt og af dine Venner i at gjøre Godt mod dem. See ved Venskab ikke blot paa, om Vennen har Medfølelse for din Ulykke, men ogsaa paa, om han ikke er misundelig over din Lykke. Tal om dine fraværende Venner til de nærværende, for at disse kunne troe, at du ogsaa vil tænke paa dem, naar de ere fraværende. Lad dig i din Klædedragt lede af Skjøn-

hedssands, ikke af Pyntesyge. Sky overdreven Jagen efter Besiddelsen af Livets Goder og vær tilfreds med en maadeholden Nydelse af dem. Foragt dem, der samle sig Rigdomme, men ikke forstaae at bruge dem; de bære sig ad, som om En kjøbte en smuk Hest, men ikke forstod at ride. Sæt Priis paa Formue, for at du baade, naar du idømmes nogen Bøde af Domstolene, kan udrede den, og kan hjælpe din Ven, om han er i Nød; men sæt ikke overdreven Priis paa Rigdom. Bebreid Ingen hans Ulykke; thi Ulykken kan ramme Alle, Ingen kjender Fremtiden. Had Smigrerne ligesom Bedragerne; begge volde kun dem, der troe dem, Skade og Tab".

Forfatteren fremsætter paa samme Maade videre, hvilket Væsen man skal lægge sig efter i daglig Omgang, advarer mod Drukkenskab ved Gildelag, opfordrer til at tænke, før man taler, til at lade sig belære af Erfaring, til at rette sig efter dem, der have Magten i Staten, til aldrig at gjøre sig nogen ulovlig Fordeel af det Offentlige, men at bevare et godt Rygte, til hellere at vælge Fattigdom og Retfærdighed end Rigdom og Uretfærdighed, til hverken at lade sig overvælde af Lykken eller af Ulykken osv. osv. Han slutter med en Opfordring til Demonikos om flittigt at granske Digternes og de andre Sophisters (ɔ: Prosaforfatternes) Skrifter og drage al den Nytte deraf, han kan, ligesom Bien suger Honning af Blomsterne. —

Man har sagt, at Sokrates var den Første, der førte Ethikken ind i den græske Verden. Man har dermed ikke meent, at Ingen før ham havde givet sig af med Moralundersøgelser, men kun, at han var den Første, der hele sit Liv igjennem i sin opdragende Virksomhed havde sin Opmærksomhed udelukkende rettet paa det Ethiske, paa Oplærelse i Dyd, og at den fra ham udgaaende Paavirkning hos hans Disciple (Platon o. A.) førte til de første philosophiske Moralsystemer, der hvilede paa en videnskabelig Undersøgelse af Dydens Væsen og begrebsmæssige Opfattelse. Naar den nyere Videnskab imidlertid synes at an-

tage, at Sokratikerne have gjort det første Forsøg paa at opstille et Moralsystem, saa er dette ubeviisligt. Protagoras havde i det Mindste efterladt et Skrift „Om Dyderne“ [1]). Dette existerer ikke længere, og der er ikke overleveret os nogen Gjengivelse af dets Indhold; men der er Intet, der berettiger os til at antage, at han ikke heri skulde have forsøgt at give Bidrag til en philosophisk Begrundelse af Dydens Væsen som Grundlag til et Moralsystem, og det er vel ikke umuligt, at naar Platon i sin „Protagoras“ [2]) opstiller 5 Dyder, Viisdom, Selvbeherskelse, Mandighed, Retfærdighed og Fromhed, kan han have laant dette fra Protagoras's Skrift; i al Fald tør det vistnok formodes, at den nævnte Inddeling af Dyderne allerede før Platon ikke saa sjælden er bleven opstillet og anvendt som Grundlag i moralphilosophiske Foredrag og Skrifter. Det er sandt, at den Vægt, Sokrates og flere af hans Disciple lagde paa det Ethiske, og at navnlig den Ihærdighed, hvormed Platon søgte at klare de logiske og moralske Grundbegreber, aldeles stillede de andre Sophisters Forsøg i Skygge, og at Æren med Rette tilkommer dem for at have leveret det første betydelige videnskabeligt begrundede Moralsystem; men dette vilde ikke være lykkedes dem, hvis ikke Veien tildeels var banet af de tidligere Sophister. Som vi senere skulle see, bleve Sophisterne desuden ikke uden Paavirkning af Sokratikerne, og det er ikke umuligt, at flere af dem derved have faaet en Spore ikke blot til at anstille moralphilosophiske Undersøgelser, men ogsaa til at opstille et Moralsystem og forsøge videnskabeligt at begrunde det. Den overleverede Oldtidslitteratur giver os imidlertid desværre ingen Oplysning derom; og det maa vel ogsaa antages, at det forholdsviis kun har været Faa, der have gjort saadanne Undersøgelser til en Hovedgjenstand for deres Studier, og

---

[1]) Diog. Laert. IX, 55: περὶ ἀρετῶν.

[2]) T. Ex. Plat. Protag. p. 349 b; jvfr. p. 323 a og e; p. 325 a; p 329 c o. a. St.

at Størsteparten af Sophisterne i det Mindste i den ældre Tid i deres Underviisning have lagt Hovedvægten paa den praktisk-populære Veiledning til Dyd.

Vi vende os til **Udviklingen af de intellektuelle Anlæg** hos de Unge, Uddannelsen af Forstanden, Meddelelsen af Kundskaber, der kunde være til Nytte for den, som ifølge sin sociale Stilling skulde tage virksom Deel i det praktiske Liv, Indførelsen i alle eller de vigtigste af de Sider af den menneskelige Viden, som det hørte med til høiere Dannelse at have erhvervet sig et taaleligt Kjendskab til.

Vi have ovenfor seet, at Sophistikken som Ungdomsunderviisning for en væsentlig Deel var skabt ved det stærke Opsving, som de spekulative naturphilosophiske Studier (om Tilværelsens Grundprincip, om Forholdet mellem det Sandselige og det Oversandselige osv.) havde taget i 6te Aarhd., idet de mange nye og overraskende Resultater hos den store Almeenhed havde vakt en Trang til at blive bekjendt med dem, og hos de Mænd, der sysselsatte sig dermed, en Trang til at føre dem ud i Livet ikke blot ved Skrifter eller ved den Leilighed, Tilfældet bød. De første Sophister dreve disse Studier med lige saa stor Selvstændighed som de andre Viismænd, der ikke gave sig af med Underviisning; Protagoras havde, som det synes, behandlet Spørgsmaal af den Art i flere Skrifter, der nu i Øvrigt alle ere tabte, og især i et Værk, der bar Titelen „Sandheden“ [1]), hvori han, gaaende ud fra den af

---

[1]) Titelen „Ἀλήθεια“ fremgaaer af Plat. Theait. p. 161 c; p. 162 a; jvfr. p. 170 e; til yderligere Bestyrkelse kan jævnføres, at ogsaa Athenaieren Antiphons, Antisthenes's og Thebaieren Simmias's Skrifter af samme Art bare dette Navn (Diog. Laert. VI, 16; II, 124). At Skriftet imidlertid i Litteraturen ogsaa er gaaet under Navnet „περὶ τοῦ ὄντος“, sees af Porphyr. hos Euseb. praepar. euang. X, 3, 17, og de herimod af Geel „Hist. crit. sophistar.“ i Nova acta literar. societ. Rheno-Traiect. II, 1823, S. 84 f. og L. F. Herbst „Des Protagoras Leben und Sophistik“ i C.

Heraklit udviklede Lære om alle Tings evige Vorden og Bevægelse, havde opstillet følgende Hovedsætninger: „Alt er Bevægelse, og der er Intet foruden den"; „af Bevægelse og indbyrdes Blanding opstaaer Alt, og vi tale ikke rigtigt, naar vi sige om Tingene, at de ere"; „Intet er nogensinde, men det vorder bestandigt". Af disse Forudsæt-

Petersens Hamburger philol.-histor. Studien I, 1852, S. 112 f. fremsatte Indvendinger ere uden Betydning; om denne Titel imidlertid har været den oprindelige eller, som H. Sauppe i sin ovfr. nævnte „Commentatio de Antiphonte sophista" S. 8 mener, skyldes senere Grammatikere, kunne vi ikke afgjøre. Ifølge I. Bernays „Die *Καταβάλλοντες* des Protagoras" i Rhein. Mus. 1850, S. 464 ff., hvis Mening billiges af Sauppe l. l., er „*Καταβάλλοντες*" Titel enten paa det samme Værk eller paa en Deel af det (s. Sex. Empir. adv. math. VII, 60 p. 202 Bekk.: *ἐναρχόμενος γοῦν τῶν καταβαλλόντων ἀνεφώνησε· „πάντων χρημάτων μέτρον κτλ.*", jævnført med Plat. Theait. p. 161 c: *τὴν δ' ἀρχὴν τοῦ λόγου τεθαύμακα, ὅτι οὐκ εἶπεν ἀρχόμενος τῆς ἀληθείας, ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ὗς ἢ κυνοκέφαλος κτλ.*), idet der underforstaaes *λόγοι* (jvfr. *Ὑπερβάλλοντες* af Sophisten Thrasymachos, Plut. Sympos. I, 2, 3 p. 616), altsaa = „dialektisch widerlegende, zu Falle bringende Reden" (jvfr. Eurip. Bakch. 202). Ligeledes antager han, da Diog. Laert. hverken nævner *ἀλήθεια* eller *καταβάλλ.* som Titel paa noget Skrift af spekulativt Indhold, at det hos ham (IX, 55) nævnte Skrift „*ἀντιλογιῶν δύο*" kun er en anden Titel paa det samme Værk. Hvorvidt han har Ret i sin Formodning, er det selvfølgeligt umuligt at afgjøre; men hvis saa er, maa det vistnok antages, at disse to Titler ikke ere de oprindelige, men andre Navne, hvorunder Skriftet ogsaa er gaaet i den samtidige og efterfølgende litterære Verden. — Om Skriftet „*περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως*" hører til denne Klasse Skrifter, saa at det har handlet „om Verdensoprindelsen og den første Verdenstilstand", eller, som Geel l. l. S. 84, Frei „Quaestiones Protagoreae", 1845, S. 182 f. og Sauppe l. l. S. 15 mene, har handlet om Staternes første Oprindelse ell. L. „über die erste Gestaltung gesellschaftlicher Verhältnisse", altsaa været af politisk-socialt Indhold, tør jeg ikke afgjøre. En af Delene maa imidlertid være Tilfældet; thi Bernays's Formodning l. l. S. 466 Anm. 1, at det har været af rhetorisk Indhold, idet *κατάστασις* skulde have været den gamle Terminus for *προοίμιον* og Ordene *ἐν ἀρχῇ* være tilføiede for Tydeligheds Skyld, er næppe rigtig.

ninger havde han draget den Konsekvens, at al menneskelig Sandhedserkjendelse væsentlig kun var relativ, hvilket han udtrykte i Sætningen: „Mennesket er alle Tings Maal", som jeg senere udførligere skal forklare. — Under Gorgias's Navn have vi endnu et Skrift „Om Naturen eller om det Ikkeværende", der, støttet paa Parmenides's og Zenons Granskninger over Forholdet mellem det Værende og det Ikkeværende, søger at bevise, „at Intet er til", „at selv om Noget er til, kan det dog ikke erkjendes", og „at selv om det kan erkjendes, kan det dog ikke meddeles Andre". Skulde Skriftet end, som Nogle have meent, være senere Fabrikat, saa vide vi dog fra Isokrates [1]), at Gorgias havde udtalt lignende Sætninger, ligesom den platoniske Dialog „Menon" [2]) viser, at han havde optaget og lært sine Disciple den empedokleiske Lære, at Sandsningen beroede paa, at smaa Stofdele fra Gjenstandene gjennem fine Porer forenede sig med ligeartede Substanser i Sandseorganerne. Prodikos spottes af Aristophanes [3]) for sine naturphilosophiske Studier og skal have efterladt et Skrift „Om Naturen" [4]); Thrasymachos fra Chalkedon [5]) og Gorgias's Discipel Polos [6]), hvis Hovedfag ellers var Rhetorik, synes at have drevet lignende Studier. Athenaieren Antiphon havde skrevet et Værk, der ligesom Protagoras's bar

---

[1]) Isokrat. Helen. 2 f.; om Formuebytng. 268.

[2]) Plat. Menon p. 76. Til hans Naturundersøgelser hentyder ogsaa Fortællingen i X or. vit. Isokr. 26 p. 838, at der ved Isokrates's Gráv var et Bord med hans Lærere, blandt dem Gorgias seende paa en Himmelkugle.

[3]) Aristoph. Fugl. 691 f.; jvfr. Cic. de or. III, 128.

[4]) Galen. *π. στοιχείων* I, 9 (I, 487 Kühn): *περὶ φύσεως*; i *π. δυνάμ. φυσικ.* II, 9 (II, 130 Kühn) kalder han det *περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, maaskee Titel paa en Deel af Værket (jvfr. hvad jeg om lidt skal anføre om Antiphon). Suid. v. *Πρόδ.* kalder ham ligefrem *φιλόσοφος φυσικὸς καὶ σοφιστής*.

[5]) Cic. l. l.

[6]) Plat. Gorg. p. 465 d.

Navnet „Sandheden“ (ἀλήθεια)[1]), i to Dele. I første Deel, der handlede om den menneskelige Sandsnings og Erkjendelses Natur, synes han bl. A. at have opkastet Tvivl om Muligheden af at abstrahere Begreberne af Tingene og at have fremsat Anskuelser om Guderne, der væsentlig sluttede sig til Xenophanes's ovenanførte Lære[2]). Anden Deel var Naturlære, og af de bevarede Brudstykker see vi, at han havde erklæret Solen for en Ild[3]), at han havde søgt at forklare Maaneformørkelser, Hagl og Iis, Jordskjælv, Havvandet (hvilket han kaldte „Jordens Sved“), tyk Hud paa det menneskelige Legeme osv.[4]). Ogsaa Kritias's „Aphorismer“, der mindst var i 3 Bøger, og hans „Underholdninger“ (ὁμιλίαι), i 2 Bøger, synes at have været af spekulativt Indhold[5]). At disse Studier i den første Tid ere blevne drevne med Iver af flere Sophister, kunne vi slutte af, at det henimod Aar 400 f. Chr. var en almindelig Mening hos Publikum, at de udgjorde en Hovedside af den Underviisning, „Sophisterne“ eller „Philosopherne“ meddeelte Ungdommen[6]). Isokrates synes endog at antage, at Protagoras's, Gorgias's og i det Hele de ældre Sophisters Studier have haft saadanne Undersøgelser til Hovedgjenstand[7]). Da han imidlertid nærmest taler om deres Skrifter, — hvorfor han ogsaa nævner flere Mænd, der aldrig have givet sig af med at undervise for Betaling, Anaximandros, Empedokles o. A.[8]), — tør vi ikke ubetinget

---

[1]) S. Citaterne i orator. Att. frgg. ed. H. Sauppe S. 147 ff.

[2]) H. Sauppe „Commentatio de Antiphonte sophista“ S. 8 ff.

[3]) Io. Stob. ecl. phys. I, 145, 23 Meineke.

[4]) Frgg. 121; 110; 111; 122; 115.

[5]) Af det første Skrift citerer Galen XVIII, 2, 656 K. ἐν τῷ πρώτῳ, af det andet ἐν τῷ προτέρῳ. Stederne ere aftrykte og kommenterede i Nic. Bachii „Critiae tyranni carminum aliorumque ingenii monumentorum quae supersunt“, Leipzig, 1827, S. 104 ff.

[6]) Aristoph.'s Skyer; Plat. Apolog. Sokr.; Mere herom i fjerde Kapitel.

[7]) Isokrat. 11. 11.

[8]) Jvfr. ovfr. S. 41.

bruge hans Ord som Beviis for, i hvilket Omfang de have optaget dette Fag som Læregjenstand i deres Underviisning. Heller ikke de andre Yttringer af tidligere Forfattere tør vi lægge altfor stor Vægt paa, da de komme fra Sophisternes og den nyere Dannelses Modstandere, der greb ethvert Middel til at nedsætte dem i Publikums Øine og fandt et saadant i den ovennævnte Beskyldning, fordi den nyere Spekulation ved alle sine mærkelige Resultater, som i saa mange Henseender brød med Fortidens Tradition, endog i det, der var Grækerne helligst, og som paa saa mange Punkter syntes at stride og ofte virkelig stred mod den sunde Menneskeforstand, vakte Anstød og Mishag hos Mange. Medens det derfor paa den ene Side er afgjort, at flere af de anseteste Sophister i den første Tid beskjæftigede sig meget med spekulative naturphilosophiske Undersøgelser og vistnok ogsaa, i det Mindste tildeels, gjorde dem til Gjenstand for Underviisning, og medens det maa antages, at adskillige af de andre samtidige Sophister, selv om de ikke havde Anlæg eller Interesse for spekulativ Philosophi, fulgte deres Spor, fordi disse Studier til en Tid vakte en saadan Opsigt, at det næsten var en Modesag at beskjæftige sig med dem og i det Mindste kjende Hovedresultaterne af de vise Mænds Granskninger, saa maae vi dog paa den anden Side vogte os for, som Tilfældet i Regelen er i de moderne Fremstillinger af Sophistikken, at troe, at den spekulative Naturphilosophi var Hovedgjenstanden ved alle de ældre Sophisters Underviisning. Sophisternes Formaal som Ungdomslærere var hovedsagelig at forberede de Unge til det praktiske Liv, og der var saa meget Andet, der havde Betydning for og var uundværligt for dette, at der næppe blev Tid til at meddele meer end Hovedresultaterne af Undersøgelserne. I de Skildringer, Platon giver af Protagoras, Gorgias, Prodikos og Polos i sine ældste Skrifter, der ligge temlig nær ved disse Sophisters senere Leveaar, og som tilhøre en Tid, da Platon selv endnu ikke beskjæftigede sig med spe-

kulativ Philosophi, see vi ogsaa, at han kun løst berører Polos's Kjendskab til Anaxagoras's Naturphilosophi, men i Øvrigt baade lader ham og de Andre i deres Underviisning have al deres Opmærksomhed rettet paa det praktiske Liv eller paa andre Studier; ikke med et Ord antyder han, at de underviste i Philosophi, ja end ikke, at de dreve saadanne Studier. Det Samme gjælder for Thrasymachos's Vedkommende, som han først omtaler i sine senere Skrifter. Vi tør da formode, at de nævnte Mænd og andre Sophister, der beskjæftigede sig med philosophiske Studier, enten kun til en vis Tid af deres Liv have drevet dem med Iver og senere opgivet dem, eller, selv om de have fortsat dem, nærmest have udbredt Resultaterne af deres Granskning gjennem Skrifter, og i deres Underviisning kun have meddeelt Hovedpunkterne af deres egne og ældre eller samtidige Viismænds philosophiske Forskninger. At disse Studier, forsaavidt de gik ud paa ad Spekulationens Vei og Betragtningen af Naturen at finde Tilværelsesprincipet, inden Udgangen af 5te Aarhundred havde ophørt at være en Modesag, tør vi maaskee ogsaa slutte af, at Hippias, som satte en Ære i at være inde i alle mulige Videnskaber og Færdigheder, og som, hvis vi kunne troe Platon [1]), ikke var bange for at give sig ind paa Studier, der ellers laae ham fjernere, naar han derved kunde imødekomme Publikums Ønsker, ikke synes at have beskjæftiget sig dermed. I Dialogen „Protagoras" lader Platon ham vel besvare forskjellige Spørgsmaal „i Astronomi, om Naturen og Himmelphænomenerne" [2]); men naar vi sammenligne et andet Sted af samme Forfatter i den noget yngre Dialog „Den større Hippias", hvor han siges at være udmærket hjemme i „Læren om Stjernerne og Himmellegemernes

---

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 285 d.
[2]) Plat. Protag. p. 315 c: *περὶ φύσεώς τε καὶ τῶν μετεώρων ἀστρονομικὰ ἄττα.*

Bevægelse og øvrige Forhold“ [1]), og naar vi betænke, at Hippias i det Hele synes at have været en meget praktisk Natur, der kun var lidet tilbøielig til spekulativ Granskning, saa maae vi formode, at der snarere er tænkt paa mathematisk-astronomiske Studier, som vi ogsaa andenstedsfra vide efterhaanden mere og mere udsondrede sig fra den naturphilosophiske Forskning til et eget Fag. Paa Isokrates's Tid var der vistnok kun faa Sophister, der gave Underviisning i Naturphilosophi, i al Fald var der mange, der ikke underviste deri. — En anden Sag er det, at en stor Deel af Sophisterne, deels af videnskabelige, deels af praktiske Hensyn, baade i deres Studier og i deres Underviisning vedbleve at lægge Vægt paa Logikken og Dialektikken, Færdigheden i at tænke og disputere, der havde faaet saa stærkt et Opsving ved Eleaternes spekulative Studier og Bestræbelser for at bevise deres Sætninger, navnlig ved at gjendrive Modstanderne. Protagoras skal saaledes have skrevet en „Lærebog i Dialektik“ og maaskee et Skrift „Om dialektiske Beviser og Slutninger“ [2]). Men vi maae dog vel erindre, at det først egentlig var i 4de Aarhundred, vistnok ikke uden Paavirkning af den dialektiske og spekulative Virksomhed, der udfoldedes af Sokrates og flere af hans Disciple (Megarikerne, Platon o. A.), at denne Side hos adskillige Sophister blev en Hovedgjenstand for deres Studier og Underviisning, ja hos nogle endog udartede til en ligefrem Stræben efter selv at blive ferme i og at gjøre deres Disciple ferme i ved blændende Kunstgreb, ved Benyttelse af Sprogets Tvetydigheder o. L. at kunne bevise, hvad det skulde være. Og ligesom vi have seet Isokrates polemisere heftigt mod de spekulativ-dialektiske Studier, hvad enten de dreves af

---

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 285 c: *τὰ περὶ τὰ ἄστρα τε καὶ τὰ οὐράνια πάθη.*

[2]) Diog. Laert. IX, 55: *τέχνη ἐριστικῶν . . . . ἀντιλογιῶν δύο* (om dette s. ovfr. S. 82 Anm. 1).

Sokrates's Disciple eller af andre Sophister, saaledes see vi allerede tidligere omtrent ved Aar 400 hos Platon[1]) baade Statsmanden Kallikles og Sophisten Hippias udtale sig aldeles i samme Retning, Udtalelser, der, som jeg senere skal vise, deeltes af flere af Sophisterne.

Vi gaae nu over til Fagvidenskaberne. Vi have allerede seet, at Sophisterne for Moralunderviisningens Skyld beskjæftigede sig med Digterne, med Mythologi og Historie, men tillige antydet, at de ogsaa af andre Grunde dreve disse Studier. Da deres Underviisning havde til Formaal at opdrage deres Disciple til dygtige praktiske Mænd, og da de fleste af disse vare fornemme Ynglinge, der ifølge deres Samfundsstilling i Regelen engang i Tiden vilde komme til at spille en Rolle i det politiske Liv, var det naturligt, at Sophisterne stræbte at veilede dem i Statsmandskunsten. I dette Øiemed satte de sig ind i de forskjellige Staters politiske Institutioner, tænkte over den hensigtsmæssigste Indretning af en Stat, foranstaltede Samlinger af Love, af Statsforfatninger o. L., og meddeelte deres Disciple Udbyttet af deres Granskninger derover. Protagoras lagde særdeles stor Vægt derpaa, som vi kunne slutte baade af hans Optræden i den platoniske Dialog, der bærer hans Navn[2]), og af at han havde efterladt et Skrift „Om Statsforfatningen“[3]). Af Empedokles fra Sicilien om-

---

[1]) Plat. Gorg. p. 484 ff.; Hipp. meiz. p. 304 a.

[2]) Ogsaa Sokrates's Discipel Kriton havde skrevet en Dialog *Πρωταγόρας ἢ πολιτικός* (Diog. Laert. II, 121), hvori sandsynligviis Prot. i Samtale med Sokrates havde behandlet Læren om Staten.

[3]) Diog. Laert. IX, 55: *περὶ πολιτείας*. Muligt henhører det ovfr. S. 82 Anm. 1 nævnte Skrift *περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως* under samme Klasse. — Ifølge Diog. Laert. III, 37 og 57 skulle baade Aristoxenos og Favorinus have paastaaet, at Platons *πολιτεία* næsten heelt var laant fra Prot.'s *ἀντιλογικά*. Frei S. 187 f. antager, at her foreligger en Forvexling med Prot.'s *περὶ πολιτείας*. Da imidlertid Porphyrios hos Euseb. praepar. euang. X, 3, 17 paastaaer, at Platon har benyttet Prot.'s Skrift *περὶ τοῦ ὄντος*,

tales ligeledes politiske Skrifter [1]). Anaxagoras's Discipel Archelaos fra Athen eller Milet havde gjort Lovene til Gjenstand for sin Granskning [2]). Ovenfor har jeg allerede anført flere Brudstykker af Athenaieren Antiphons Skrift „Politikos" [3]); andre Brudstykker vise, at det ogsaa indeholdt Forskrifter om, hvorledes Menneskene skulde indrette deres Liv for, saavidt muligt, at undgaae Ulykker og føre et roligt Liv. Tyrannen Kritias havde efterladt sig politiske Skrifter baade i Vers og i Prosa [4]). Saaledes nævnes af ham „Politiske Elegier" (πολιτεῖαι ἔμμετροι), af hvilke et Brudstykke indeholder Lovtaler over forskjellige Folkeslags Opfindelser (sikeliske Vogne, thessaliske Høisæder, phoinikiske Bogstaver, attisk Pottemagertøi osv.) [5]), et andet skildrer Spartanernes Maadehold ved deres Drikkelag [6]). I Prosa havde han skrevet et Værk „Staterne" (πολιτεῖαι), hvis Begyndelse synes at have indeholdt Anviisning til en sund og fornuftig Børneopdragelse [7]). Fragmenterne handle deels om Lakedaimoniernes Stat, om deres Drikkelag i Modsætning til andre Folks [8]), om lakoniske Sko, Drikkekar, Dandse osv. [9]), deels om Thessalernes Stat, som han under et fleeraarigt Ophold havde lært at kjende, t. Ex. om

---

og dette Skrift, som vi ovfr. saae, muligt er det samme som ἀντιλογίαι, saa er hans Formodning næppe sandsynlig, og rimeligere er det, hvis nogen Forvexling har fundet Sted, at Platons πολιτεία er forvexlet med et andet af Platons Skrifter. Men i Øvrigt kan jo Prot.'s ἀντιλογίαι gjerne have indeholdt Meget, som Platon har benyttet i sin Stat.

[1]) Diog. Laert. VIII, 58 efter Aristoteles.

[2]) Diog. Laert. II, 16.

[3]) Af Ordene ὦ μακάριε i frg. 131 har Sauppe l. l. S. 17 sluttet, at det har været rettet til en bestemt Person.

[4]) At det er den samme Kritias, er beviist baade af Bach l. l. S. 26 f. og af Blass „Die att. Beredsamkeit osv." S. 261.

[5]) Athen. I p. 28 b—c, frg. 1 i Bergk poët. lyr. Graec.

[6]) Athen. X p. 432 d ff., frg. 2 hos Bergk.

[7]) Clem. Alex. strom. VI, 2, 9 (III, 129 f. Dind.); jvfr. Bach l. l. S. 90.

[8]) Athen. XI p. 463 e—f, der ligesom ogsaa andre Forfattere citerer Λακεδαιμονίων πολιτεία som særskilt Titel.

[9]) Athen. XI p. 483 b o. a. St., Bach S. 91 ff.

deres Pragt og Overdaadighed i Dragt og øvrige Leveviis [1]). Isokrates omtaler Skrifter af andre Sophister, hvor der var fremsat Forslag om, hvorledes en Stat efter deres Mening burde være ordnet [2]), og Aristoteles udtaler sig i sin Ethik [3]) baade om Sophisternes Veiledning i Politik i Almindelighed og særligt om deres Samlinger af ovennævnte Art.

En anden Følge af det Formaal for Opdragelsen, Sophisterne havde sat sig, var, at de med stor Iver kastede sig over Studiet af Fortiden, baade Mythologi, Sagnhistorie, Historie og Archæologi, deels for derfra at hente Exempler og Beviser for deres Anskuelser, deels for, som ovenfor paaviist, at benytte dem til en smagfuld og tiltalende Ramme om deres Skrifter og Foredrag, hvad enten disse vare bestemte for deres Disciples mindre Kreds eller for det hele store helleniske Publikum. Saadanne Skrifter have vi endnu Prøver paa i de ovenfor nævnte Afhandlinger af Isokrates om Helene (og Theseus) og om Busiris, af hvilke den sidste netop er fremkaldt ved en Lovtale over Busiris af Sophisten Polykrates [4]). Af lignende Art vare Gorgias's Lovtale over Helene og over Achilleus, Polykrates's Lovtale over Klytaimnestra og over Alexandros eller Paris, Kaukalos's Herakles, Zoïlos's Polyphem o. fl. a., hvilke Skrifter vi senere skulle komme tilbage til; ogsaa Isokrates hentyder paa flere Steder [5]) til denne mythologiske

---

[1]) Athen. XII p. 527 a—b. — Om Angrebene paa Themistokles (Ail. var. hist. X, 17, at han ved Begyndelsen af sin Statsstyrelse kun eiede 3 Talenter, ved sin Flugt meer end 100), paa Kleon (ibd., at hans Formue var voxet fra Intet til 50 Talenter) og paa Kimon (Plut. Kim. c. 16, fordi han havde overtalt Athen til at hjælpe Sparta) skrive sig fra dette Værk (fra en *Ἀθηναίων πολιτεία*), som Bach S. 98 formoder, eller fra hans *βίοι*, som jeg nedenfor skal omtale, kan ikke afgjøres; det Første er dog ikke usandsynligt.

[2]) Isokrat. Philip 12.

[3]) Aristot. Eth. Nikom. X, 10 p. 1181 Bekk.

[4]) Isokrat. Busir. init.

[5]) T. Ex. Panathen. 1; om Formuebytng. 45.

og historiske Litteratur og Underviisning. Hippias havde efter Plutarchs Beretning [1]) skrevet om Lykurg og forfattet en Fortegnelse over Seierherrerne i de olympiske Lege. Fremdeles have vi endnu et Brudstykke af Indledningen til et archæologisk Foredrag af ham, hvori han synes at have gjort Rede for de nye Grundsætninger, han i Modsætning til sine Forgjængere havde fulgt ved Behandlingen af Oldtiden [2]). Fra et Skrift eller Foredrag af lignende Indhold skriver sig rimeligviis hans Bemærkning, at Ordet „Tyran“ først var blevet indført hos Grækerne paa Archilochos's Tid ɔ: ved Aar 700 f. Chr. [3]). At flere

---

[1]) Plut. Lykurg. c. 23; Nom. c. 1. F. Osann „Der Sophist Hippias als Archäolog“ i Rhein. Mus. 1843, S. 499 slutter sig til Meziriac's Formodning, at der paa sidste Sted istdfr. *Ἠλεῖος* skal læses *Δήλιος* (af Delieren Hippias omtales et Værk *ἐθνῶν ὀνομασίαι*); men han indrømmer selv, at Hippias, der jo altid mødte i Olympia, ganske naturligt af national Forfængelighed kunde blive ført til et saadant Arbeide.

[2]) Clem. Alex. strom. VI, 2, 15 (III, 157 Dind.).

[3]) Hypoth. til Sophokl. Oid. Tyr. Ikke usandsynlig er Osanns Formodning (l. l. S. 501), at Euphorions Bemærkning om, at Gyges var den Første, der bar dette Navn, er laant fra Hippias, da Gyges og Archilochos nævnes sammen hos Herod. I, 12. — Hvad Hippias's *συναγωγή* har været, vide vi ikke. Det citeres kun hos Athen. XIII p. 609 a: *Θαργηλία ἡ Μιλησία . . . οὖσα καὶ τὸ εἶδος πάνυ καλὴ καὶ σοφή, ὥς φησιν Ἱππίας ὁ σοφιστὴς ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ συναγωγῇ.* Man kunde formode, at det enten er Titelen paa et enkelt Foredrag (en Forsamling af Mennesker for at høre et saadant) eller paa en Samling af Foredrag. I første Tilfælde mener Osann l. l. S. 501 f., at Titelen er for ubestemt, i det andet, at den ikke passer til Hippias's Tid, og formoder derfor, at det er en senere foranstaltet Samling af archæologiske o. l. Foredrag af Hippias; om han har Ret, tør jeg ei afgjøre; dog vil jeg bemærke, at det er mærkeligt, at en saadan Samling ellers aldrig nævnes. I Øvrigt gjør han S. 505 opmærksom paa, at Ordene *τὸ εἶδος πάνυ καλὴ καὶ σοφή* maae antages at være af Hippias selv, da denne synes at have haft Forkjærlighed for disse Udtryk (jvfr. Plat. Hipp. meiz. p. 281 a; 286 a; 288 c o. a. St.). I saa Fald turde man maaskee endog formode, at dette er Grunden til, at Platon har valgt ham til at føre Samtalen med Sokrates om det Skjønne.

Sophister skreve deres Fødebys Historie, — t. Ex. Zoïlos Staden Amphipolis's[1]), — er naturligt. En yderligere Opfordring for Sophisterne til at drive disse Studier fremkom ved, at de reiste om til forskjellige Steder, idet det da laa nær for dem at søge at skaffe sig Tilhørere ved at smigre den nationale Forfængelighed eller imødekomme Publikums forskjellige Smag. En Forestilling herom faae vi af den platoniske Dialog „Den større Hippias“ [2]), hvor Sokrates i en Samtale med Hippias, der beklager sig over, at han under sit Ophold i Sparta ikke har faaet nogen Discipel blandt de Unge der, spørger ham om, hvad Spartanerne da fandt Behag i at høre ham foredrage af det Meget, han var hjemme i, Astronomi, Geometri, Regnekunst, Læren om Ords og Stavelsers Betydning, om Rythme og Harmoni. Hippias svarer, at de ikke havde Sands for noget af Alt dette, men kun ønskede at høre om Halvgudernes og Menneskenes Genealogier, om Byernes Anlæggelse i gamle Dage, overhovedet om hele Oldtiden; han havde derfor været nødt til at sætte sig ind i, lære udenad og øve sig i alt Saadant, hvorved han havde haft fortræffelig Nytte af sin Dygtighed i Hukommelseskunsten[3]).

Dette Sted viser os tillige, hvilke andre Fag Sophisterne studerede, skreve om eller underviste i.

Ligesom Hippias her siges at være hjemme i Metrik og Musik, Læren om Rythme og Harmoni[4]), saaledes lader

---

[1]) Suid. v. *Ζωΐλος.* Ifølge samme Kilde skrev han *ἱστορίαν ἀπὸ θεογονίας ἕως τῆς Φιλίππου τελευτῆς.*

[2]) Plat. Hipp. meiz. p. 285 b ff.

[3]) Et genealogisk Skrift om Heltene ved Troia tillagdes af Nogle Polos, men synes snarere at maatte tillægges Historieskriveren Damastes, Herodots Samtidige; Suid. vv. *Πῶλος* og *Δαμάστης.* — Om den Polykrates, af hvis Lakonika et større Frg. om Hyakinthosfesten i Sparta citeres hos Athen. IV p. 139 d ff., er Sophisten eller en Historieskriver, kan ikke afgjøres.

[4]) Naar Geel „Hist. crit. sophistar.“ S. 186 f. af Platons Ord i Hipp. meiz. l. l. og elatt. p. 368 d om *ἁρμονιῶν καὶ ῥυθμῶν*, fordi de begge Steder staae ved Siden af *γραμμάτων (καὶ συλλαβῶν)*,

Aristophanes i sin Komedie „Skyerne“, der er opført 423 f. Chr., Sokrates og hans Disciple, som han, rigtignok med Urette, tillægger de samme Underviisningsgjenstande som de fleste andre Sophister, undervise i disse Fag [1]). Ligeledes see vi af Platons „Stat“ [2]), at Damon, Perikles's ovenfor omtalte Lærer, beskjæftigede sig med videnskabelige Undersøgelser om Musikken (Harmonien) og dens Betydning for det sjælelige Liv, Spørgsmaal, som ogsaa Platon flere Steder i sine Skrifter kommer ind paa.

Fremdeles saae vi, at Hippias havde givet sig af med sproglige Undersøgelser, og adskillige andre Sophister gjorde det Samme. Disse Studier gik i forskjellig Retning. Først nævne vi de egentlig grammatiske Undersøgelser. Protagoras skal saaledes have været den Første, der opstillede 3 Kjøn (Masculinum, Femininum og Neutrum — *ἄρρενα, θήλεα, σκεύη*) [3]), og skal have søgt at bestemme Ordenes naturlige Kjøn efter Betydningen saaledes, at Navne paa mandlige Væsener og paa alle store, haarde og vægtige Ting (t. Ex. Flod, Klippe, Møie) skulde være Hankjøn, medens Navne paa kvindelige Væsener og paa alle blide, fine og lette Ting (t. Ex. Jord, Lyre, Uld) skulde være Hunkjøn; derfor feilede efter hans Mening Sprog-

slutter, at Platon blot synes „significasse eam Hippiae diligentiam, quae versaretur circa vocabulorum in oratione aptam, suavique pronunciationi accommodatam collocationem“, og altsaa indskrænker Hippias's Studier til den rhetoriske Rythmik, saa er der Intet, der taler derfor. Tvertimod, som Geel selv gjør opmærksom paa, af Plat. Protag. p. 318 e fremgaaer aldeles afgjort, at Hippias gav sig af med og underviste i Musik, og der kan ikke være Tvivl om, at Platon paa begge hine Steder har tænkt paa Studier ikke blot i rhetorisk Rythmik, men ogsaa i Musik og Metrik. At disse Studier i Øvrigt laae nær ved hinanden, navnlig paa hiin Tid, da det taleriske Foredrag endnu havde saa meget Digterisk i sig, skal jeg villigt indrømme.

[1]) Aristoph. Sky. 638 ff.

[2]) Plat. Stat. III p. 400 b; IV p. 424 c.

[3]) Aristot. Rhetor. III, 5 p. 150, 51 f. Spengel.

brugen, naar den gjorde Ordet „Vrede“ (μῆνις) til Hunkjøn[1]). I sin Komedie „Skyerne“[2]) lader Aristophanes Sokrates anstille lignende Undersøgelser, hvilke Ord der ere Hankjøn, hvilke Hunkjøn, hvilken Endelse Hankjønsord og hvilken Hunkjønsord bør have osv. Fremdeles havde Protagoras anstillet Undersøgelser om Verbernes Tider[3]), endelig om Verbernes Maader, idet han opstillede 4 Arter Sætninger eller Tale[4]): Spørgsmaal og Svar, Ønske og Befaling, af hvilke de to første svare til Indikativ (fremsættende og spørgende Tale), den tredie til Optativ, den fjerde til Imperativ; derfor havde, sagde han, Homer feilet ved at begynde Iliaden saaledes:

Vreden, Gudinde, besyng, som greb Peleiden Achilleus!

han burde nemlig have udtrykt sin Tale til Gudinden i Form af et Ønske, ikke i Form af en Befaling[5]).

Forskjellige fra disse reent grammatiske Undersøgelser vare de *synonymiske* Undersøgelser om den rigtige Adskillelse mellem Ord, der i Betydning laae nær hinanden, som især Prodikos drev med stor Iver[6]) og behandlede i Foredrag, hvilke bl. A. Sokrates skal have hørt[7]). Platon har i sin Dialog „Protagoras“, der skildrer en Samtale mellem Protagoras og Sokrates i den rige Kallias's Huus

---

[1]) Aristot. om de sophist. Bev. c. 14 init. (som Exempel anfører han Begyndelsen af Iliaden: μῆνιν οὐλομένην).

[2]) Aristoph. Sky. 658 ff.; at Aristophanes kan have *tænkt* paa Protag., er ikke umuligt; derimod er det ikke sandsynligt, hvad t. Ex. Frei „Quaestt. Protagor.“ S. 131 ff. og Herbst „Des Protagoras Leben u. Sophistik“ S. 143 o. a. St. synes at mene, at hans Spot skulde være rettet direkt mod ham.

[3]) Diog. Laert. IX, 52: πρῶτος μέρη χρόνου διώρισε.

[4]) Diog. Laert. IX, 53; Suid. v. Πρωταγ.; Quintil. III, 4, 10.

[5]) Aristot. Poet. c. 19 p. 1456 Bekk.

[6]) Plat. Kratyl. p. 384 b; Lach. p. 197 d; Euthydem. p. 277 e; Charmid. p. 163 d.

[7]) Plat. Protag. p. 341 a; Kratyl. l. l.

i Overværelse af Hippias, Prodikos og andre vise og ansete Mænd, givet et Par, dog vistnok noget overdrevne og karrikerede, Prøver herpaa, som jeg skal meddele i Heises Oversættelse. Da der er opstaaet Strid mellem Sokrates, der kun vil have en Samtale gjennem Spørgsmaal og korte Svar, og Protagoras, der vil have Lov til ogsaa at udvikle sine Anskuelser i længere Foredrag, og denne Strid truer med at forstyrre den aandrige Underholdning, opfordrer Kritias de Andre til hverken at tage Parti for Protagoras, saaledes som Kallias har gjort, eller for Sokrates, som Alkibiades har gjort, men upartiske i Forening bede dem begge om ikke at standse Undersøgelsen om Dyden paa Halvveien. Hertil bemærker Prodikos[1]): „Du synes mig, Kritias, at tale meget fornuftigt. Thi de, der ere til Stede ved saadanne Samtaler, bør vel være upartiske (κοινούς), men ikke ligegyldige (ἴσους) Tilhørere; thi dette er ikke det Samme. Man bør vel upartisk høre begge, men dog ikke skjænke begge samme Opmærksomhed, men den Lærdere en større, den mindre Lærde en ringere. Derfor, Protagoras og Sokrates, opfordrer ogsaa jeg eder til at give efter for hinanden og vel stride (ἀμφισβητεῖν) for eders Sætninger, men ikke at kives (ἐρίζειν); thi Venner kunne stride med Venner i en god Mening, men kun de kives, der ere uenige og fjendtligsindede imod hinanden; og paa den Maade kunde vor Samtale have den smukkeste Fremgang. Thi I, de Talende, vilde da af os Tilhørere blive meest agtede (εὐδοκιμοῖτε), men ikke roste (ἐπαινοῖσθε), — man agtes nemlig i Tilhørernes Sjæle uden al Bedrag, men man roses ofte med Ord af dem, der tale usandt imod deres Overbeviisning, — og vi Tilhørere vilde da have størst Glæde (εὐφραινοίμεθα), men ikke Nydelse (ἡδοίμεθα); thi man glæder sig, naar man lærer Noget og med selve Sjælen opfatter Erkjendelser, men man nyder,

[1]) Plat. Protag. p. 337 a ff.

naar man spiser Noget og igjennem Legemet modtager behagelige Fornemmelser". — „Da Prodikos havde sagt dette", — føier Platon til, — „skjænkede mange af de Tilstedeværende ham deres Bifald". — Længere fremme i Samtalen siger Sokrates, at Prodikos oftere har gjort ham opmærksom paa, at han ikke maa sige „frygtelig (δεινός) til at tale o. L.", da „frygtelig" betegner noget Slet[1]).

Fremdeles have Sophisterne utvivlsomt beskjæftiget sig med Undersøgelser om en korrekt og velklingende Udtale af Ordene[2]) og om Ordenes rette Brug og Skrivemaade i Overeensstemmelse med Sprogets Love[3]). Den første Slags Undersøgelser laa det meget nær for dem at anstille, forsaavidt som de gave sig af med Metrik eller med Talekunst, da de havde stor Betydning for disse Fag. Ved den anden Art tænker jeg paa saadanne Bestræbelser, som ogsaa i vore Dage spille en ikke ringe Rolle, gaaende ud paa at forbedre en fordærvet Tale- og Skrivebrug, som naar man vil have udtalt og skrevet „egenlig", „Nyaar", „eenaarig" istedenfor „egentlig", „Nytaar", „eetaarig"[4]). At Sophisterne have givet sig af med saadanne Undersøgelser, der saa naturligt frembyde sig, naar man begynder at reflektere over Sproget, kan der ikke være nogen Tvivl om, om vi end ikke have noget Exempel derpaa.

I nær Forbindelse med den sidstnævnte Slags Studier stode Undersøgelserne om Ordenes Etymologi og Oprindelse. Saadanne anstilledes af flere Sophister, t. Ex. Likymnios[5]) og, som det synes, ogsaa af Protagoras og hans

---

[1]) ibd. p. 341 a—b; jvfr. ogsaa p. 358 a og e.

[2]) Quintil. I, 5, 33, der anfører dette som den ene Art ὀρθοέπεια.

[3]) ibd. I, 6, 17 ff., 2den Art ὀρθοέπεια.

[4]) Som Exempler i Latin anfører Quintil.: audaciter, emicavit, conire, tribunale, audivisse, faciliter, nummorum istdf. audacter, emicuit, coire, tribunal, audisse, facile, nummum.

[5]) Frg. 7 hos Bergk poët. lyr. Graec. S. 986: μέλος deriveres af μελεάζειν, τουτέστι θρηνεῖν. Jvfr. ogsaa det etymologiske Spil med Ord i frg. 1 og 2.

Disciple. Den platoniske Dialog „Kratylos“ indeholder en Samtale om den Slags Granskninger, der gik ud paa ad Etymologiens Vei at udfinde, om Ordene fra Begyndelsen af havde haft en naturlig Betydning (vare opstaaede φύσει) eller vare opstaaede ved vilkaarlig Overeenskomst og Fastsættelse (θέσει).

Endelig gav Sophisternes Beskjæftigelse med Digterværkerne dem rig Anledning til at granske over, hvorvidt Tanken i deres egen og Andres Tale og Skrift var korrekt og havde fundet sit korrekte Udtryk. Saaledes have vi ovenfor seet Likymnios søge at forklare, hvorfor Homer i Iliadens 2den Bog paa 4 Steder havde sagt „gav“, paa to Steder derimod „arvet“ e. L. Ligeledes saae vi Protagoras kriticere et Digt af Simonides. Hos Plutarch[1]) er bevaret en lille Anekdote, der fortæller, at Protagoras og Perikles en heel Dag havde drøftet det Spørgsmaal, hvorvidt den, der var bleven dræbt af Vanvare ved et Spydkast i de hellige Lege, rigtigst burde siges at være dræbt af Modstanderen, af Kastespydet eller af dem, der havde anordnet Kampen.

De forskjellige Sider af disse sproglige Studier, som Grækerne sammenfattede under den fælles Benævnelse „Læren om Orthoepi“ ɔ: Kunsten at tale ret (περὶ ὀρθοεπείας, περὶ ἐπῶν eller ὀνομάτων ὀρθότητος[2]), bleve naturligviis ikke

---

[1]) Plut. Perikl. c. 36.

[2]) Nyere Forfattere, som Frei l. l. S. 129 og 136 ff. o. A., gjøre en bestemt Adskillelse mellem ὀρθοέπεια og ὀνομάτων ὀρθότης, saaledes at hiint Udtryk bruges om de egentlig grammatiske Studier og de to hos Quintil. nævnte Slags Undersøgelser, dette derimod om Prodikos's og de i „Kratylos“ anstillede Undersøgelser. Saavidt jeg imidlertid kan see, betegne begge Udtryk det Samme, og der er i det Høieste kun en Tidsforskjel mellem dem, saaledes at det sidste Udtryk er det ældre og almindeligere, medens det andet dog tidligt begyndte at bruges ved Siden af det. I „Kratylos“ bruges alene Udtrykket ὀνομάτων ὀρθότης, men vel at mærke ikke alene om Hermogenes's og Sokrates's Undersøgelser (p. 383 a; 392 b; 422 d; 427 d; 428 b og e; 435

dyrkede med lige stort Held. Den etymologiske Gransken t. Ex. kunde paa Grund af manglende Stof og Methode ikke blive Andet end en fuldstændig Famlen i Blinde, der undertiden kunde gribe det Rigtige, men oftere greb det Gale. Og selv i de Retninger, som Sophisterne evnede at forfølge, kunne vi ikke frikjende flere af dem for Spidsfindighed, Pedanteri eller Jagen efter Konsekvens. Men lige saa sikkert er det ogsaa paa den anden Side, at en stor Deel af dem grebe Sagen an med Alvor og Dygtighed, og det Opsving, disse Studier senere toge i den alexandrinske Tid, vilde næppe være blevet saa stort, hvis ikke Sophisterne havde banet Veien.

Endvidere var Hippias, som det hed paa det ovenfor S. 93 anførte Sted, udmærket hjemme i Geometri, Arithmetik og Astronomi, de saakaldte exakte Videnskaber; andensteds udtaler Platon sig i samme Retning[1]), ja et Sted synes han endog at antyde, at det var hans Hovedfag[2]). I „Skyerne“ lader Aristophanes[3]) Sokrates undervise sine Disciple deri. Dette var nu, som vi vide andenstedsfra, ikke Tilfældet; men det viser, at disse Fag allerede paa den Tid (423 f. Chr.) hyppigt vare Gjenstand for Sophisternes Underviisning. I Platons Theaitet siges

---

c) og om Prodikos's Studier (p. 384 b; jvfr. Euthydem. p. 277 e; ellers bruger Platon om disse *ὀνόματα (ὀρθῶς) διαιρεῖν* (Protag. p. 340 a; 341 c; Lach. p. 197 d), *περὶ ὀνομάτων διαιρεῖν* (Charmid. p. 163 d) o. L.), — men ogsaa om Protagoras's sproglige Undersøgelser (p. 391 c), der som bekjendt for en stor Deel deels vare af grammatisk Art, deels dreiede sig om den rigtige Tanke og dens rigtige Udtryk. Og i Phaidr. p. 267 c fremhæves netop dette hos ham under Navnet *ὀρθοέπεια*, der, saavidt jeg kan see, ellers ikke forekommer hos Platon. I Overeensstemmelse hermed tillægger derfor ogsaa Themist. or. XXIII p. 289 d Prodikos *ὀρθοέπεια* og *ὀρθορρημοσύνη* (om med nogen Forskjel, kan ikke afgjøres).

[1]) Plat. Hipp. elatt. p. 366 c—d og 367 c—e.

[2]) Plat. Protag. p. 318 d—e.

[3]) Aristoph. Sky. 171 ff.

Theodoros fra Kyrene, Protagoras's Discipel, at være dygtig i og at have givet Underviisning i „Geometri, Astronomi, Regnekunst, Musik og hvad der hører til almindelig Dannelse“ [1]. Athenaieren Antiphon synes at have beskjæftiget sig med Spørgsmaalet om Cirkelens Kvadratur [2]. At ogsaa i 4de Aarhundred, hvor disse Videnskaber mere og mere udsondrede sig til selvstændige Fag, adskillige Sophister gjorde dem til Hovedgjenstand for deres Underviisning, see vi af Isokrates's stærke Polemik herimod, idet han betragter dem som temlig unyttige, høist brugelige til som Forskole for den egentlige Underviisning at lære den Unge Nøiagtighed [3].

Endelig var Hippias, som vi saae, dygtig i den af Digteren Simonides opfundne Hukommelseskunst (Mnemonik), saa dygtig, at han kunde huske 50 Ord eller Navne, naar han havde hørt dem opregne een Gang. Han gav ogsaa Underviisning deri, bl. A. til den rige Athenaier Kallias [4].

Overhovedet var Hippias en meget alsidig og praktisk Natur, der ikke blot drev videnskabelige Studier og skrev baade i Vers og i Prosa om alle mulige Æmner, — endog Maler- og Billedhuggerkunsten gjorde han til Gjenstand for sine Undersøgelser [5], — men ogsaa syslede med reent haandværksmæssig Gjerning. Et Begreb herom faae vi af Sokrates's Ord i den platoniske Dialog „Den mindre Hippias“ [6]: „Du er overhovedet, Hippias, visere end alle Mennesker i de fleste Fag, saaledes som jeg ogsaa engang har hørt dig selv rose dig af i et Foredrag, du holdt paa Torvet ved Vexeleerboderne. Du fortalte nemlig, at engang, du var kommen til Olympia, havde Alt, hvad du

[1]) Plat. Theait. p. 145 a.
[2]) Sauppe „Commentatio osv.“ S. 13.
[3]) Isokrat. Panathen. 26 ff.
[4]) Xenoph. Sympos. 4, 62.
[5]) Philostrat. vit. soph. I, 11 p. 210.
[6]) Plat. Hipp. elatt. p. 368 b ff.

havde paa, været dit eget Værk. Fingerringen, du bar, — dermed begyndte du, — var dit eget Arbeide, eftersom du forstod at udskjære Ædelstene, og en anden Signetring ligeledes; ligesaa havde du selv forarbeidet din Badeskrabe og Salveflaske; Skoene, du havde paa Fødderne, havde du selv syet, Kappen og Underkjortelen havde du selv vævet; og hvad der syntes Alle det Mærkværdigste og det største Beviis paa din Dygtighed, Bæltet om Underkjortelen, som var af samme Slags som de kostbareste persiske Bælter, havde du selv flettet. Desuden førte du med dig Digte, baade episke Digte, Tragedier og Dithyramber, og mange Afhandlinger i Prosa af forskjellig Slags. Og du forstod dig i fortrinlig Grad fremfor alle Andre paa de Fag, jeg nys har nævnet, Regnekunst, Geometri og Harmoni, paa Grammatik og Ordlære, og endnu meget Andet, saavidt jeg erindrer. Ja, det er sandt, Hukommelseskunsten, hvori du mener at overstraale alle Andre, glemte jeg; og jeg har vel sagtens glemt mange andre Fag". Intet Under, at Xenophon[1]) kalder Hippias „en meget lærd Mand" (πολυμαθής).

Det behøver vel næppe at bemærkes, at Hippias ikke har givet sine Disciple Underviisning i de nævnte haandværksmæssige eller techniske Færdigheder, og der er vel ikke Tvivl om, at om end Motivet til disse hans Beskjæftigelser kan have været hans praktiske Snille, der søgte Sysselsættelse ogsaa udenfor Videnskaben og Litteraturen, har det ogsaa tildeels været Forfængelighed. Men det viser, hvor alsidig Hippias og vel flere af Sophisterne vare; thi han har sikkert ogsaa fundet sine Efterlignere heri.

Vi see fremdeles, at Hippias fremtraadte med Værker i Skjønlitteraturen[2]). Ogsaa andre Sophister skreve

---

[1]) Xenoph. Memorab. IV, 4, 6.

[2]) Ogsaa Pausan. V, 25, 4 omtaler elegiske Epigrammer af Hippias paa Billedværker i Olympia. — Af de 3 andre store Sophister vides Intet at være skrevet; derimod haves Yttringer af Gorgias om Tragedien (Plut. de aud. poët. p. 15 og de glor. Athen. c. 5

Digte, t. Ex. Parieren Euenos og Athenaieren Antiphon, den Første Elegier, af hvilke endnu Brudstykker ere bevarede [1]), og didaktiske Digte [2]), den Sidste episke Digte [3]). Af Kritias har jeg allerede ovenfor anført „Politiske Elegier“. Af en anden Elegi „Til Alkibiades“ existerer endnu et Par smaa Fragmenter [4]). I episk Versemaal (Hexametre) have vi et Brudstykke, der indeholder Lovtaler over Anakreon [5]). Endelig nævnes en Tragedie „Sisyphos“ af ham [6]).

Beskjæftigelsen med Skjønlitteraturen førte naturligt til Studier over Digternes Levetid, Skrifter osv., altsaa til det, vi kalde Litteraturhistorie. Om Sophisternes Granskninger i denne Retning vide vi imidlertid kun Lidet. Nogle antage, at Kritias havde skrevet „Berømte Mænds Levned“ (βίοι), hvori han bl A. havde behandlet Homer [7]), Archilochos [8]), maaskee ogsaa de 7 Vise [9]). De ovenfor nævnte Hexametre over Anakreon have muligviis enten været indflettede i dette Værk eller været en Deel af et selvstændigt Skrift paa Vers, der dannede et Sidestykke til det nysnævnte prosaiske Værk (ligesom vi ovfr. saae, at han baade i Vers og i Prosa havde skrevet om Politik).

En eiendomlig Art Foredrag eller Skrifter, om hvilke

---

p. 348) og om Aischylos's „De 7 mod Theben“ (Plut. Sympos. VII, 10, 2, 9 p. 715).

1) Bergk poët. lyr. Graec. S. 474 ff. ed. II.

2) Plat. Phaidr. p. 267 a.

3) Suid. v. Ἀντιφῶν.

4) Bergk l. l. S. 482.

5) Athen. XIII p. 600 d—e.

6) Deri Frg. om Religionen (Sex. Empir. adv. math. IX, 54 p. 402 ff. Bekk.). Det er vel kun Unøiagtighed, naar Plut. de plac. philos. I, 7, 2 p. 880 og efter ham Euseb. o. A. henfører dette Frg. til Euripides's Satyrdrama „Sisyphos“ (jvfr. Ail. var. hist. II, 8). — Tragedien „Peirithoos“ tillagdes allerede i Oldtiden af Nogle Euripides (Athen. XI p. 496 b; jvfr. Bach S. 78 f.).

7) Philostrat. i Dedikation. til vit. soph. p. 201.

8) Ail. var. hist. X, 13.

9) Schol. til Eurip. Hippolyt. 264. Jvfr. om dette Skrift Bach S. 99 ff.

det vel kan være tvivlsomt, hvorvidt de altid have kunnet henføres under Skjønlitteraturen, ere de, der behandle erotiske Æmner, Lovtaler over Eros, af hvilke vi endnu have en af Lysias[1]), over de berømte Hetærers Aand og Skjønhed, t. Ex. af Hippias, Alkidamas, Kephalos o. A.[2]). I den senere Tid synes denne Litteratur at have haft et temlig betydeligt Omfang.

Der var endnu en Videnskab eller Kunst, hvad man skal kalde den, som flere Sophister, i det Mindste fra Tiden henimod Aar 400, underviste i, nemlig Krigskunsten. For de ansete unge Mænd, der valgte Politikken til Livsvirksomhed, var det nødvendigt at faae nogen Underviisning deri, da Oldtidens Stater ikke havde nogen særligt uddannet Krigerstand. Hærførere og Officerer udtoges ved Valg blandt alle Borgere til at beklæde en saadan Post for en kortere Tid, sædvanligt et Aar, og Staten havde ikke Skoler, hvor der blev givet militær Uddannelse. Kunde den Unge altsaa ikke lære Krigskunsten ved egen Erfaring, maatte han søge til Mænd, der kunde sætte ham ind i Hovedpunkterne deraf. Det var derfor naturligt, at flere Sophister henvendte deres Opmærksomhed herpaa og underviste i Grundsætningerne for Hærførerkunsten og Taktikken. I Xenophons „Memorabilia“ [3]) opfordrer Sokrates en af sine unge Venner til at tage Underviisning i dette Fag hos Sophisten Dionysodoros, der netop er kommen til Athen. I Dialogen „Euthydem“, der gaaer under Platons Navn, fortæller den samme Sophist, at han og hans Broder Euthydem tidligere have givet Underviisning i Hoplomachi ɔ: Kunsten at kjæmpe i svær Rustning, men nu have kastet sig paa Dialektikken [4]). I Dialogen „Laches“

---

[1]) At den virkelig er af Lysias, er gjort sandsynligt af Blass „Die att. Beredsamkeit osv.“ S. 416 ff.

[2]) Athen. XIII p. 592 c.

[3]) Xenoph. Memorab. III, 1.

[4]) Plat. Euthydem. p. 273 c—e; p. 271 c—d.

omtales en Stesileos[1]), der ligeledes giver Underviisning i Hoplomachi, en Øvelse, som Feltherren Nikias, der tilligemed de andre Deeltagere i Samtalen har overværet en Forestilling af Stesileos i hans Kunst, anbefaler som en gavnlig Forskole for Krigsstudiet.

Øvelsen i Hoplomachi falder vel nok saa meget ind under den anden Side af Opdragelsen, Omsorgen for den legemlige Udvikling hos Ungdommen. Ogsaa denne havde Sophisterne Øie for. Hvor stor en Rolle Legemsøvelser spillede hos Grækerne, er allerede antydet ovenfor. I Sparta lagde man en overordentlig Vægt derpaa, og en stor Deel af de Unges og tildeels ogsaa af Mændenes Tid gik hen med Øvelser i allehaande Idrætter, der kunde styrke Legemet til at udholde de Besværligheder, en Kriger maatte døie. I Athen drev man det vel ikke saa vidt; men man satte dog stor Priis derpaa, fordi man ikke kunde tænke sig, at en sund Sjæl kunde boe i et sygt Legeme, fordi man betragtede Udviklingen af Legemet som nødvendig for at opnaae den Harmoni i hele Personligheden, den Skjønhed i hele sin Optræden, som man fordrede hos en fribaaren og dannet Mand. Staten forlangte derfor af de Unge, at de, førend de kunde blive optagne i Borgerskabets Lister, skulde have gjennemgaaet et Kursus i Legemsøvelser, og den sørgede ved Anlæg af Gymnasier med offentligt ansatte Opsynsmænd for at give de Unge Leilighed til at fortsætte disse Øvelser. Det laa da nær for Sophisterne ogsaa at tænke over Regler for den hensigtsmæssigste Maade, hvorpaa Legemsøvelser skulde drives, og over disses Betydning for hele Personlighedens Udvikling. I det i 1ste Kapitel anførte Sted af Platon, hvor han lader Protagoras give en historisk Fremstilling af Sophistikken, nævner denne ogsaa blandt dem, der have benyttet andre Fag som Skalkeskjul for at skjule, at deres egentlige Virk-

---

[1]) Plat. Lach. p. 179 e; p. 183 c.

somhed var Sophistik, de Mænd, der have erklæret sig for Lærere i Gymnastikken, som Tarentineren Ikkos og hans egen Samtidige Herodikos [1]). Om Protagoras selv har givet Underviisning deri, vide vi ikke; men han havde i al Fald udgivet et Skrift „Om Brydekunsten" (περὶ πάλης) [2]).

Det kan efter hele denne Fremstilling af Sophisternes Studier og Beskjæftigelser, der ikke engang er lagt an paa at være aldeles udtømmende, ikke forundre os, at Sokrates i den platoniske Dialog „Sophisten", da han skal angive, hvad Sophisterne beskjæftige sig med og undervise i, udtaler sig paa følgende Maade [3]): „De ere hjemme i Disputerekunsten, de tale om de guddomlige Ting, om hvad der er synligt paa Jorden og paa Himmelen, om alle Tings Oprindelse og Grundtilværelse, om Love og alle de politiske Sager, om alle Kunster, Haandværker og særlige Videnskabsfag, kort sagt, om Alt muligt". Der var Intet af, hvad der bevægede Tiden, af hvad der hørte til eller var i Begreb med at gaae over i den almindelige Dannelse, som ikke enten den ene eller den anden Sophist til de forskjellige Tider beskjæftigede sig med, skrev om, holdt Foredrag over eller gav Underviisning i.

Der staaer endnu tilbage eet Fag, som saa godt som alle Sophister, der gave sig af med Underviisning, hvilket Hovedfag de end ellers havde, lagde betydelig, om end ikke alle lige stor, Vægt paa, nemlig T a l e k u n s t e n (R h e t o r i k k e n). Den blev efterhaanden i den Grad en Hovedgjenstand ved Underviisningen, at i det Mindste i den senere Tid Mange vistnok ved Navnet „en Sophist" strax tænkte paa en Talelærer og Talekunstner. Da den unge Hippokrates, der er saa lidenskabeligt begeistret for at faae Underviisning af Protagoras, at han endnu før Dag kommer til Sokrates for at anmode denne om at føre ham til hiin, af

---

[1]) Plat. Protag. p. 316 d.
[2]) Plat. Sophist. p. 232 d; Diog. Laert. IX, 55.
[3]) Plat. Sophist. p. 232 b—e.

Sokrates bliver spurgt om, hvad han mener, at en Sophist er, svarer han øiebliklig som Noget, der falder af sig selv: „en Viismand, der kan gjøre Andre dygtige til at tale“ [1]. I sin Komedie „Skyerne“ gjør Aristophanes gjennemgaaende Talekunsten til et Hovedfag ved Sokrates's Underviisning og lader ham derfor sværge ikke ved de almindelige Guder, men ved „Chaos, Skyerne og Tungen“ [2].

Dette var, som ovenfor antydet, en naturlig Følge deels af det græske Folks Natureiendomlighed, deels af hele den Udvikling, der paa mange Steder i Grækenland var foregaaet i det politiske og sociale Liv. Der er vel faa Folk i Verden, der have haft en saadan Sands og Anlæg for Veltalenhed som det græske. Allerede i de homeriske Digte er den sædvanlige Ros for en Mand „dygtig i Handling og dygtig i Ord“ [3]. I Odysseen [4]) roser Odysseus den unge Neoptolemos for hans Veltalenhed og siger, at kun han selv og Nestor „det pyliske Folks høimælede Taler“, fra hvis Læber Talen flød „saa sød som den liflige Honning“ [5], overgik ham deri. Og at man alt dengang forstod at vurdere den forskjellige Slags Tale, sees af den Sammenligning, Troeren Antenor i Iliaden [6] anstiller mellem Atreiden Menelaos og Odysseus:

Var de da begge til Stede blandt troiske Mænd i Forsamling,
Hæved Atreiden sig frem, naar de stod, med bredere Skuldre;
Men naar de sad, var Odysseus langt mere ærværdig at see til.
Toge de derpaa til Orde og hver udvikled sin Mening,

[1]) Plat. Protag. p. 312 d.
[2]) Aristoph. Sky. 423 f.; jvfr. om Euripides Frø. 885 ff.
[3]) T. Ex. Hom. Il. IX, 443.
[4]) Od. XI, 510 ff.
[5]) Il. I, 248 f.
[6]) Il. III, 209 ff.

Rapt som et Hjul løb Ordene da Menelaos fra Tungen,
Faa, men med klingende Røst, thi ødsel med Ord var han ikke,
Skeied ei heller fra Sagen, hvorvel han af Aar var den yngste.
Men naar Odysses, den snedige Drot, sprang op fra sit Sæde,
Stod han og stirrede ned og fæstede Blikket paa Gulvet,
Ei han Staven i Haand bevægede frem og tilbage,
Nei, urokkelig fast han den holdt og ligned en Taabe,
Hartad skulde man troe, han var vred eller slagen med Vanvid;
Men naar han hæved sin kraftige Røst og Ordene foer ham
Styrtende ud fra hans Bryst lig Snee, naar den fyger om Vintren,
Ei skulde da nogen dødelig Mand med Odysses sig maale,
Ei med Forundring betragted vi nu hans Aasyn og Adfærd.

Med Rette har man ogsaa henledet Opmærksomheden paa de mange græske Egennavne, der ere dannede ved Sammensætning med „Taler“, især i de asiatiske Kolonier, men ogsaa i det græske Hovedland, som Euagoras (Veltaler), Aristagoras (Bedstetaler), Protagoras (Førstetaler) o. a.[1]).

Veltalenheden maatte da selvfølgeligt faae stor Betydning under den stærkt demokratiske Retning, det politiske og sociale Liv flere Steder, navnlig i Athen, tog. Overalt, hvor Demokratiet var trængt igjennem og efterhaanden blev mere og mere uindskrænket, hvor store Regjeringskollegier (Raad) paa flere Hundred Medlemmer, udtagne blandt alle

---

[1]) F. Blass „Die attische Beredsamkeit von Gorgias bis zu Lysias“, 1868, S. 7.

Borgere, havde afløst de mindre, af de Fornemmere og mere Dannede eller i al Fald af faa, ældre Medlemmer bestaaende Raad, hvor Folkeforsamlingen fik flere Statssager under sin Afgjørelse, hvor derfor Indflydelse paa Statens Anliggender, der kun kunde vindes gjennem denne, for en stor Deel kom til at beroe paa Evnen til ved Talen at lede den store, af saa mange forskjellige Hoveder sammensatte, letbevægelige Mængde, hvor en Retssags heldige Udfald mangen Gang afhang af Behændighed i at fremstille Sagen i et gunstigt Lys og af Evnen til at slaae de Toner an, der lettest fandt Gjenklang hos de store Dommerforsamlinger, der ofte bestode af flere Hundred, ved Lod udtagne, jævne Borgere, — overalt hvor der herskede et stærkt og kraftigt Byliv med al sin aandrige Underholdning i en Tid, da en stor Deel af Dagen tilbragtes paa offentlige Steder med Samtale og Diskussion om Alt muligt, der bevægede Samfundet, fordi man endnu ikke kjendte til Aviser, Tidskrifter ell. L., — der maatte en mægtig Trang røre sig til at kunne udtrykke sine Tanker i en klar, overbevisende og tiltalende Form, for derigjennem at kunne vinde Indflydelse og Betydning i Staten eller seirrig at kunne hævde sine Anskuelser lige overfor Andre i hvilketsomhelst Anliggende, det være offentligt eller privat.

Den naturlige Evne til at tale uddannedes da til en Kunst gjennem Iagttagelse af, hvad der gav de veltalende Mænd, som Themistokles [1]), Perikles, Empedokles [2]) o. A., deres store Magt over Alle. I Begyndelsen holdt den sig kun til enkelte stærkt fremtrædende Træk, snart udvidedes den til et heelt System af Regler, forskjellige efter den forskjellige Slags Tale, man havde Brug for. Med størst Iver synes denne Retning først at være dyrket i de græske Stæder i Syditalien og paa Sicilien, hvor det rige mate-

---

[1]) Thukyd. I, 138; Herod. VIII, 83; Plut. Themistokl. c. 2.
[2]) Diog. Laert. VIII, 64 ff.

rielle og aandelige Liv havde givet Aanden Bevægelighed og Opfindsomhed, hvor Eleaternes Undersøgelser havde udviklet Dialektikken eller Disputerekunsten til en betydelig Høide, hvor Skarpsindigheden, Tungerapheden, det levende Minespil og den stærke Gestikulation, som Sicilianerne ogsaa i den senere Oldtid vare bekjendte for[1]), og som endnu den Dag i Dag efter nyere Reisendes Beretning[2]) er et stærkt fremtrædende Træk hos dem, saa let affødte en naturlig Veltalenhed, hvor endelig de voldsomme politiske Forandringer noget før og efter Aar 500 f. Chr. mægtigt befordrede Veltalenhedens Udvikling, idet Indførelsen af Demokratiet gav den politiske Veltalenhed stærkt Opsving, medens de talrige Processer, der vare en Følge af, at Tyrannerne bleve fordrevne og at de Mange, som de havde frataget deres Eiendomme eller Rettigheder, krævede disse tilbage, gav Retsveltalenheden stor praktisk Betydning[3]). Ifølge Aristoteles[4]) skal Empedokles have gjort den første Begyndelse til et Veltalenhedssystem; men saavidt vi kunne skjønne, har dette nærmest indskrænket sig til visse almindelige, praktiske Regler for Taleren, og Empedokles synes snarest at have virket ved sit Exempel, ved den Ild og næsten prophetiske Inspiration, hvormed han som politisk Taler optraadte i Folkets store Forsamlinger[5]). I Regelen nævne de Gamle Syrakusaneren Korax, der efter Tyrannen Hierons Død og dennes Broder Thrasybulos's

---

[1]) Cic. divin. in Caecil. 28; Verr. III, 20; IV, 95; V, 71; Tuscul. I, 15; de or. II, 217; 278; Brut. 46; Quintil. VI, 5, 41

[2]) S. t. Ex. George Perrot „Gorgias et les sophistes“, 2den Afdeling af en Afhandling „L'éloquence politique et iudiciaire à Athènes“ i Revue des deux mondes 15 Decbr. 1870

[3]) S. Aristot. hos Cic. Brut. 46; Blass l. l. S. 16 f. og især Perrot l. l. S. 633 ff.

[4]) Sex. Empir. VII, 6 p. 191 Bekk.: *πρῶτον ῥητορικὴν κεκινηκέναι*; jvfr. Quintil. III, 1, 8: movisse aliqua circa rhetoricen. Unøiagtigt gjengiver Diog. Laert. VIII, 57 og IX, 25 Aristoteles's Ord: *εὑρεῖν*, *εὑρετὴν γενέσθαι*.

[5]) Perrot l. l. S. 645 f.

Fordrivelse fra Syrakus (omtr. 470 f. Chr.) en Tidlang stod i Spidsen for Republikken [1], som Opfinder af Talekunsten, uden Tvivl, fordi han var den Første, om hvem man vidste, at han for Betaling gav Underviisning i Veltalenhed og udgav et Skrift om Reglerne herfor. I denne Lærebog, som endnu Aristoteles synes at have kjendt [2]), havde han adskilt Talens forskjellige Dele (Indledning, Fortælling osv.) og udhævet, at Taleren fremfor Alt maatte stræbe efter det Sandsynlige (τὸ εἰκός); som Exempel herpaa havde han anført [3]), at naar en Svag anklages for Mishandling, skal han hævde det Usandsynlige i, at han skulde have mishandlet en Stærkere; naar en Stærkere anklages for det Samme, skal han ligeledes søge at vise det Usandsynlige i, at han har kunnet begaae en saadan Gjerning, da Enhver strax vilde troe, at han virkelig havde gjort det, og han derfor maatte vogte sig derfor. Korax's Discipel var Tisias — efter Nogles Formening [4]) deelte han endog Æren for Opfindelsen med ham —; ogsaa han udgav en Lærebog om Veltalenhedens Theori [5]), gav Underviisning deri og skrev i Syrakus Retstaler for Andre [6]); senere skal han have begivet sig til det af Athenaierne omtr. 444 f. Chr. grundlagte Thurioi i Nedreitalien [7]), hvorfra han Aar

---

[1]) Cic. Brut. 46; Hovedberetningen om hans Livsforhold findes hos Schol. til Hermogen. (aftrykt i Spengels „συναγ. τεχν.“, 1828, S. 24 ff.), hvor der dog er den Feil, at det siges skeet efter Hierons Død istedenfor efter Thrasybulos's Fordrivelse.

[2]) Aristot. Rhetor. II, 24 p. 117 Sp.

[3]) ibd.

[4]) Cic. Brut. 46 nævner (efter Aristoteles) begge som Opfindere og første Forfattere af Taleregler (jvfr. de or. I, 91); Quintil. III, 1, 8 (maaskee ogsaa efter Aristoteles) kalder dem de ældste Forfattere i Rhetorik, II, 17, 7 de første Lærere i Veltalenhed.

[5]) Aristot. hos Cic. Brut. 46; Cic. de inv. II, 6; de or. I, 91; Quintil. III, 1, 8; Plat. Phaidr. p. 267 a og 273 a—b (ligeledes τὸ εἰκός).

[6]) Pausan. VI, 17, 8.

[7]) X or. vit. Lys. 3 p. 835.

427 samtidigt med Gorgias kom til Athen [1]), i hvilken Stad han synes at have opholdt sig i nogen Tid og at have givet Underviisning i Veltalenhed. Blandt hans Disciple nævnes Isokrates og Lysias [2]). Fra Korax's og Tisias's Skole udgik Gorgias, og hans Komme til Athen i Aaret 427 f. Chr. F. som Sendemand for sine Medborgere Leontinerne for at anmode Athenaierne om Hjælp mod Syrakusanerne, betegnes undertiden af de Gamle som Begyndelsen for Veltalenheden i det egentlige Grækenland.

Livet i Athen, baade det materielle og det aandelige, havde efter Perserkrigene taget et mægtigt Opsving. Den stærke Udvikling, som det uindskrænkede Demokrati under Perikles's og hans politiske Venners Ledelse havde faaet, havde ved Siden af de fordærvelige Spirer, den udsaaede, fremkaldt en Udfoldning af alle Kræfter, som man sjælden har seet Mage til. Fra alle Kanter af den græske Verden strømmede Fremmede til det i Modsætning til Sparta og flere andre Byer saa gjæstmilde Athen, og det meget Nye, de medbragte, fandt en villig Jordbund i Athenaiernes modtagelige, lærenemme og letbevægelige Natur.

At Athen og det egentlige Grækenland før Gorgias's Komme ikke skulde have kjendt til Talekunst og Regler

---

[1]) Pausan. l. l. Af dennes Ord synes at fremgaae, at han kom som Sendemand sammen med Gorgias. De fleste nyere Forfattere betvivle dette, fordi han var en Syrakusaner; men da han kom fra Thurioi, hvortil han maaskee var udvandret af Misfornøielse eller som Landflygtig, er det vel tænkeligt, at Leontinerne have faaet ham med i Sendelsen, da Thurioi var en Koloni fra Athen.

[2]) At Isokrates var hans Discipel, siges hos Dion. Hal. Isokr. c 1 p. 535 R. (jvfr. X or. vit. Isokr. 2 p. 836 og Phot. cod. 260 p. 486 B). Da denne var født 436, maa Tisias enten være bleven nogen Tid i Athen eller senere atter have besøgt denne Stad. Lysias hørte ifølge X or. vit. Lys. 3 p. 835 Tisias i Thurioi; hvis dette er rigtigt og ikke blot Kombination af de to Kjendsgjerninger, at Tisias og Lysias begge vare i Thurioi og begge vare Talekunstnere, maa Tisias altsaa senere være vendt tilbage til Thurioi.

for Veltalenhed, er usandsynligt. Den By, hvor Demokratiet alt næsten i halvhundred Aar havde blomstret frodigt, — hvor Perikles i 40 Aar havde ladet sin Stemme, hvis Virkning af de Gamle skildres som saa mageløs, lyde, — hvor Mængden af Processer ved Overførelsen af de athenaiske Forbundsfællers vigtigste Retssager for Athens Domstole var stegen i en betydelig Grad, — hvis Indbyggere vare bekjendte over hele Grækenland for deres Snakkesalighed, Disputeresyge og fine Kløgt[1]), — kan næppe have været uden Regler for Veltalenheden. Og en lignende Udvikling, om end ikke saa kraftig, foregik jo andre Steder i Grækenland Protagoras og andre Sophister maae have følt, hvor stor Betydning Talen og Øvelse i Veltalenhed maatte have for deres Disciple, der i Regelen vare unge Mænd af god Familie, som ved deres Stilling og Tradition vare henviste til at spille en politisk Rolle i deres Stat, og de kunne næppe have undladt at tænke over og opstille saadanne Regler. At Protagoras allerede før Gorgias's Komme til Athen havde beskjæftiget sig med Veltalenheden, synes ogsaa at antydes af Aristoteles i nogle hos Cicero[2]) bevarede Ord; og naar det hos flere Forfattere fortælles, at Protagoras allerede af sine Landsmænd Abderiterne fik Tilnavnet „Talen" (*Λόγος*) eller „den lønnede Tale" (*Λόγος ἔμμισθος*)[3]), saa ere vi ogsaa berettigede til deri at see et Vidnesbyrd om hans tidlige Anseelse som Taler og Talelærer. Forbindelsen med Kolonierne mod Vest var

---

[1]) „Lad Thebaiernes Sønner kun spille paa Fløite, de forstaae jo ikke at tale", sagde derfor Alkibiades med Haan (Plut. Alkib. c. 2).

[2]) Cic. Brut. 46. Plat. Hipp. meiz. p. 282 d: *ἔτι πρότερος τούτων* (*Γοργίου καὶ Προδίκου*) gjælder vel ogsaa snarere hans Fremtræden som Talekunstner end hans Levetid.

[3]) Ail. var. hist. IV, 20; Suid. v. *Πρωταγ.*; Schol. til Plat. Stat. X p. 600 b, S. 361 Herm. Naar Diog. Laert. IX, 50 tillægger ham Tilnavnet *Σοφία*, beroer dette paa en Forvexling med Demokrit; s. Suid. v. *Δημόκρ.*; Ail. l. l. o. a. St.

heller ikke saa ringe, at man i Moderlandet ikke skulde have modtaget noget af det, der saa stærkt udviklede sig Vest for det ioniske Hav. Parmenides og Zenon vare jo allerede ved Midten af 5te Aarhundred, netop paa den Tid, da Protagoras virkede kraftigst, i Athen, og Protagoras havde selv omtr. Aar 444 været i Thurioi, hvor han kan have truffet Tisias, og havde maaskee ved samme Leilighed besøgt Sicilien [1]). Der kan derfor næppe være Tvivl om, at det, der gjorde saa stor Opsigt i Athen, da Gorgias første Gang lod sig høre der, kun var det Nye og Eiendomlige i Foredraget, det særligt Tiltalende og Indsmigrende ved Formen. Da nu dette var udviklet i et temlig fast System af Gorgias, blev det let normgivende for en Deel af Veltalenhedslærerne, der ligesom Publikum overvældedes deraf og, lokkede ved den Lykke, Systemet gjorde, sloge ind paa den samme Vei. At imidlertid de Sophister, der allerede havde skabt sig en bestemt Methode for deres Underviisning i Veltalenhed og vundet Sikkerhed og Erfaring i den, ikke opgave denne, om de end have kunnet lade sig paavirke af hiin og modificere den derefter, er naturligt, — allerede den gjensidige Rivalitet kunde virke hindrende i saa Henseende, — ligesom ogsaa, at deres Regler og System i mange Punkter faldt sammen med Gorgias's.

Det Nye og Eiendomlige ved Gorgias's Veltalenhed, det, der gjorde saa stærkt et Indtryk paa Athenaierne ved hans første Fremtræden, baade naar han talte i de politiske Forsamlinger og naar han lod sig høre i Theatret [2]), at de betragtede de Dage, paa hvilke han talte offentligt, som Festdage [3]), var Storslaaetheden og Pragten i hans Fore-

[1]) Diog. Laert. IX, 50; — Plat. Hipp. meiz. p. 282 e.

[2]) Philostrat. vit. soph. I prooem. p. 203.

[3]) Benævnelserne *λαμπάδες* om Gorgias's Foredrag og *ἑορταί* om Dagene findes først hos senere Forfattere (Olympiodor, Schol. til Hermogen. o. A.). Er deres Beretning rigtig, tør vi maaskee antage, at Platon med Forsæt har brugt Talemaaden *κατόπιν ἑορτῆς* i Begyndelsen af „Gorgias"; eller skulde Beretningen hos de senere Forf. skrive sig fra disse Platons Ord?

drag[1]), den sindrige, ørefaldende, bedaarende Form og Ordstilling, der gav Foredraget en eiendomlig Rythme, næsten som var det et Digt[2]). Af stor Virkning i saa Henseende vare hans billedlige og figurlige Udtryk (Troper), som naar han sagde: „Sagerne ere blege og blodige“[3]), „du har saaet med Vanære og høstet med Vanheld“[4]), eller naar han kaldte Xerxes „Persernes Zeus“ og Gribbene „levende Grave“[5]), endvidere hans Sammensætninger, som „en snyltende Betlerdigter“, „meenedsværgende og sandsværgende“[6]), og de mange digteriske udsmykkende Tillægs ord (Epitheta). Endelig søgte han at frembringe et rythmisk Indtryk ved symmetrisk at afrunde Talen; de forskjellige Ord i Sætningerne, der korresponderede med hinanden, havde samme eller omtrent ligelydende Begyndelse eller Slutning, Periodens Led svarede saa nøiagtigt som muligt til hinanden, Modsætningerne vare stillede saaledes, at de traadte skarpt og ørefaldende frem (*παρομοιώσεις*, *παρισώσεις* og *ἀντιθέσεις*)[7]). Alt dette gjorde et eiendomligt, velbehageligt Indtryk paa det uvante Øre og overvældede og

---

[1]) *μεγαλοπρέπεια καὶ σεμνότης καὶ καλλιλογία*. Dion. Hal Demosth. c. 4 p. 965 R.

[2]) Aristot. Rhetor. III, 1 p. 122, 28 Sp.; Dion. Hal. Lys. c. 5 p. 458 R., hvor det Dithyrambiske i hans Stiil fremhæves.

[3]) Aristot. Rhetor. III, 3 p. 128, 18 ff. Sp.

[4]) ibd.

[5]) Longin. *π. ὕψους* c. 3, 2 p. 247 Sp.

[6]) Aristot. l. l. p. 127, 3 f. Sp. En Levning af Digtersproget er vel ogsaa saadanne Omskrivninger som „Lovens Nøiagtighed“ for „en nøiagtig Lov“, „det Forstandige i Tanken“ for „den forstandige Tanke“, hvilke vi kjende saa godt fra Antiphon og Thukydid.

[7]) De tre nævnte Talefigurer omtales regelmæssigt sammen, t. Ex. Aristot. Rhetor. III, 9; Dion. Hal. Lys. c. 14 p. 483 R.; Isokr. c. 2 p. 539; c. 13 p. 561; ep. II ad Amm. c. 17 p. 808; c. 2 p. 792; Cic. or. 175. Jvfr. Dion. Hal. Demosth. c. 4 p. 963; c. 20 p. 1014; c. 25 p. 1033. — Om *ἀποστάσεις* og *προσβολαί* s. H. Foss „De Gorgia Leontino“, 1828, S. 51 f.; I. Frei „Beiträge zur Gesch. d. gr. Sophistik“ i Rhein. Mus. 1850, S. 542 ff.; Blass l. l. S. 62 f.

bedaarede i Forening med den flydende Ordstrøm og den rige Ordpragt aldeles Tilhørerens Sind. Adskillige Talere og Forfattere efterlignede ogsaa hans Stiil i deres Taler og Skrifter, som Alkidamas [1]), Sokratikeren Aischines [2]), Antisthenes [3]), Likymnios, Polos og Agathon [4]); og at den fik en betydelig Indflydelse paa attisk Sprog og Veltalenhed, see vi af Thukydids Historie og Isokrates's Taler; men disse sidste vise os ogsaa, at det Kunstlede deri, som navnlig hos uheldige Efterlignere let kunde udarte til Forskruethed og tom Klingklang, modarbeidedes ved den attiske Veltalenheds nære Forbindelse med det praktiske Liv i Folkeforsamling og Domstole. Det var heller ingenlunde alle Talelærere, der bleve lige stærkt paavirkede af den; flere af dem søgte at gjøre en større Simpelhed og Naturlighed gjældende, om de end førte sig de gode Sider ved Gorgias's Veltalenhed til Nytte. Allerede hos Rhamnusieren Antiphon, den første Taleskriver og Sagfører i Athen [5]), see vi, at om han end er paavirket af Gorgias, er dog det Overdrevne og Skruede betydeligt afslebet; Thrasymachos, som grundlagde „Middelstiilarten“ (*ἡ μικτὴ λέξις*) [6]), der især udmærkede sig ved periodisk Afrunding [7]) og passende Rythme [8]), søgte at forene det Naturlige med det Kunstneriske; og Lysias, der blev den egentlige Grundlægger af „den jævne og simple Stiilart“ (*ἡ λιτὴ καὶ ἀφελὴς λέξις*) [9]), søgte at holde sig saa nær som muligt til det dagligdags Udtryk.

---

[1]) Aristot. Rhetor. III, 3.
[2]) Diog. Laert. II, 63.
[3]) ibd. VI, 1 f.
[4]) Aristoph. Thesmophor.; jvfr. Frgg. af hans Tragedier og hans egne Ord hos Ail. var. hist. XIV, 13.
[5]) X or. vit. Ant. 3 p 832; Phot. cod. 259 p. 486; Diod. Sik. frg. dub. 3 hos Dind. V, 189; jvfr. Quintil. III, 1, 11.
[6]) Theophrast. hos Dion. Hal. Demosth. c. 3 p 958 f. R.
[7]) id. Lys. c. 6 p. 464 R. ogsaa efter Theophr.; Suid. v. *Θρασ.*
[8]) Aristot. Rhetor. III, 8 p. 134 Sp.
[9]) Dion. Hal. Demosth. c. 2 p. 956 R. og Lys. c. 2 ff. p. 454 ff.

Virkningen paa den attiske Veltalenhed blev derfor i det Hele heldbringende ved at vække Talerens Opmærksomhed for en symmetrisk og afrundet Form og blev derved ligeledes af stor Betydning for det attiske Sprogs Udvikling.

Platon giver os i sine Dialoger et Par Prøver paa Gorgias's og hans Disciples eiendomlige Veltalenhed. Det tydeligste Begreb vil Læseren maaskee faae af Slutningen af Agathons Tale i „Symposion", som jeg her skal gjengive i Heises Oversættelse. Flere aandrige Athenaiere ere samlede til et Andendagsgjæstebud i Anledning af, at Agathon har vundet en Seir med en Tragedie ved den store Dionysosfest i Athen. De holde Foredrag over Eros, Kjærlighedens Gud, hvori de lovprise ham hver fra sin Side. Agathon slutter da sin Lovtale saaledes [1]: „Han (Eros) forjager Uselskabelighed og indgyder Fortrolighed, han er Stifter af Sammenkomster som disse og Anfører ved Fester, ved Chor og Offringer; han indgyder Mildhed og forjager Vildhed, han skjænker Velvillie og bortvender Uvillie, han er gunstig mod de Gode, agtet af de Vise, beundret af Guderne, savnet af de Ubegavede, dyrebar for de Begavede. Han er Fader til Livets sødere Glæder og finere Nydelser, til Længsel og Tragten, bekymret for de Gode, ligegyldig mod de Onde. I Stræben og Bæven, i Længsel og Trængsel den bedste Leder, Hjælper, Raadgiver og Frelser, alle Guders og Menneskers Prydelse, den skjønneste og bedste Fører, hvem Alle med høi Jubel bør følge, istemmende den skjønne Sang, hvorved han fortryller alle Guders og Menneskers Sands". — „Da Agathon havde endt sin Tale", fortsætter Platon, „brød alle de Tilstedeværende ud i Bifaldsraab over den smukke Maade, hvorpaa Ynglingen havde priist Guden. Da sagde Sokrates: „Seer du nu, Eryximachos, at min Anelse var rigtig, at Agathon vilde tale saa glimrende, at jeg vilde komme i stor Forlegenhed, naar jeg skulde tale efter ham. Og dette er jo indtruffet. Det

---

[1]) Plat. Sympos. p. 197 d—e.

Øvrige af Foredraget vil jeg nu ikke tale om; men Slutningen af det med al sin Skjønhed i Ord og Vendinger, hvem vilde vel ikke være bleven slaaet ved at høre den? Hvad mig angaaer, saa var jeg saa overbeviist om, at jeg ikke paa langt nær vilde være i Stand til at tale som han, at jeg af Skamfølelse var lige ved at løbe min Vei, om det havde været muligt. Thi Talen mindede mig om Gorgias, saa at det gik mig, som der staaer hos Homer om Odysseus, jeg blev bange for, at Agathon skulde mane den store Taler Gorgias's Hoved frem mod min Tale og gjøre mig til en umælende Steen". — I Xenophons „Symposion" siger Sokrates om et lignende ziirligt og pikant dannet Udtryk, han bruger, „for at tale i Gorgias's Maneer" [1]), og lignende Udtryk andensteds vise, at dette synes at være blevet en staaende Benævnelse for enhver saadan elegant og kunstmæssig formet Tale [2]).

Denne Maneer var imidlertid, som alt bemærket, eiendomlig for Gorgias og hans Disciple. Mange af de andre Sophister fulgte den ikke eller vare i al Fald kun paavirkede af den. Derimod var der visse Hovedregler for Udarbeidelsen af en Tale, for Ordningen af Talens forskjellige Dele, hvorom vi vel tør antage, at saa godt som alle Sophister efterhaanden bleve enige. Disse Regler bleve bragte i System og udgivne som Lære- og Haandbøger (*τέχναι*). Jeg har allerede omtalt saadanne systematiske Lærebøger af Korax og Tisias. Gorgias tillægges der af flere af de gamle Forfattere [3]) ligeledes en Lærebog, men

---

[1]) Xenoph. Sympos. 2, 26: *ἢν ἡμῖν οἱ παῖδες μικραῖς κύλιξι πυκνὰ ἐπιψακάζωσιν, ἵνα καὶ ἐγὼ ἐν Γοργιείοις ῥήμασιν εἴπω.* Ogsaa Plat. Menon p. 76 c og e hører maaskee herhen. I Plat. Gorg. p. 467 b tiltaler Sokrates Polos saaledes: *Μὴ κατηγόρει, ὦ λῷστε Πῶλε, ἵνα προσείπω σε κατὰ σέ.*

[2]) Derfor brugtes Udtrykket *γοργιάζειν* hos Thessalerne istedenfor *ῥητορεύειν* (Philostrat. epist. 73 p. 364 Kays. 1844).

[3]) Satyros hos Diog. Laert. VIII, 58; Quintil. III, 1, 8 o. A.

efter nyere Undersøgelser[1]) beroer dette sikkert paa en Misforstaaelse[2]), hvorimod det er vist, at han udgav techniske Skrifter om visse Sider af Talekunstens System og med Anviisninger og Prøver for Disciplene[3]). Hans tre ovennævnte Disciple Likymnios[4]), Polos[5]) og Alkidamas[6]) udgave derimod hver sin Lærebog. Ogsaa Thrasymachos skrev en Lærebog[7]); ja der tillægges ham endog baade en større og en mindre saadan[8]); bl. A. behandlede han i disse især Midlerne, som Taleren maatte bruge, naar han vilde vække Dommernes Medlidenhed, ophidse eller formilde dem, mistænkeliggjøre Modstanderen og rense sig eller sin Klient for Mistanke[9]). Ligeledes skal Theodoros,

---

1) Spengel „συναγ. τεχν.", 1828, S. 81 ff.; Welcker i Kl. Schr. II, 456; Blass l. l. S. 53.

2) Aristot. om de sophist. Bev. 34, 5 nævner Tisias, Thrasymachos og Theodoros som Forfattere til τέχναι, men ikke Gorgias, og hans Ord hos Cicero Brut. 46 f. gaae aabenbart ud fra samme Forudsætning; Plat. Gorg. p. 462 b beraaber sig ikke paa Gorgias's, men paa Polos's Techne, medens hiint dog var naturligst, hvis Gorgias havde skrevet nogen saadan.

3) Aristot. hos Cic. l. l.; Dion. Hal. i et Frg. (aftrykt hos Spengel l. l. S. 78): τέχναι τινες; Plat. Phaidr. p. 261 b—c. Hertil henhører vel Skriftet περὶ καιροῦ, der efter Dion. Hal.'s Ord (π. συνθέσ. ὀνομάτ. c. 12 p. 68 R.) afgjort maa antages for at have været et technisk Skrift, ikke, som Blass l. l. mener, „eine Lobrede auf den καιρός".

4) Aristot. Rhetor. III, 13 p. 148 Sp.

5) Plat. Phaidr. p. 267 c; Gorg. p. 462 b; Schol. til Hermogen. IV, 44 Walz (aftrykt hos Spengel l. l. S. 87). Efter Blass's Mening (S. 74) er den hos Suid. v. Πῶλος bevarede Titel περὶ λέξεως en mere passende Titel paa Polos's Skrift end τέχνη, fordi Formen spillede saa stor en Rolle hos Gorgias og hans Disciple. At afgjøre dette, er selvfølgeligt nu umuligt. Dog ligger det lige saa nær at antage, at hiint enten er en senere Titel paa hans Lærebog eller en særlig Titel paa et enkelt Afsnit af den.

6) Plut. Demosth. c. 5; X or. vit. Demosth. 5 p. 844; jvfr. Suid. vv. Δημοσθένης og Αἰσχίνης; Schol. til Hermogen. VII, 8 Walz (aftrykt hos Sp. l. l. S. 172).

7) Aristot. om de sophist. Bev. 34, 5; Suid. v. Θρασ.

8) Schol. til Aristoph. Fugle 880.

9) Aristot. Rhetor. III, 1 p. 122, 16 Sp.: Θρασύμαχος ἐν τοῖς ἐλέοις;

der af Aristoteles omtales som en meget subtil[1]), næsten for subtil[2]) Techniker, have efterladt to Lærebøger, en tidligere og en senere[3]). Lignende Lærebøger tillægges ogsaa Polykrates[4]), Antiphon[5]), Lysias[6]), Theramenes — maaskee dog med Urette[7]) — og Protagoras's Discipel Euathlos[8]). Om Protagoras selv skrev nogen saadan, vide vi ikke; sikkert er det derimod, at han behandlede Dele af Systemet og i al Fald, ligesom Gorgias, Thrasymachos, Antiphon o. A., udarbeidede Øvelsesstykker til Anviisning for sine Disciple, hvorom Mere nedenfor. Ogsaa Prodikos og Hippias have i det Mindste behandlet Dele af Talekunstens Theori i Skrift[9]). Euenos fra Paros skal endog have bragt en Deel

Plat. Phaidr. p. 267 c—d; Quintil. III, 1, 12. En særegen Titel herpaa er vel Ὑπερβάλλοντες (λόγοι) hos Plut. Sympos. I, 2, 3, 3 p. 616 (jvfr. ovfr. S. 82 Anm. 1). Om Blass (S. 244) har Ret i, at μεγάλη τέχνη er = de hos Suid. nævnte ἀφορμαὶ ῥητορικαί og μικρὰ τέχνη = Suidas's τέχνη ῥητορική, kun forskjellig fra hiin, ved at hiin havde talrige Exempler, vover jeg ei at afgjøre, saa lidt som, om hans Prooimiesamling (Athen. X p. 416 a) har været optagen deri.

1) Aristot. hos Cic. Brut. 48.

2) id. Rhetor. III, 13.

3) ibd. II, 23 p. 114, 3 f. Sp. Hans techniske Skrifter omtales ogsaa i Skriftet om de sophist. Bev. 34, 5, hos Plat. Phaidr. p. 266 e og hos Quintil. III, 1, 11.

4) Quintil. III, 1, 11.

5) H. Sauppe frgg. orator. Att. S. 145, jvfr. Dion. Hal. ep. ad Amm. I c. 2 p. 722 R. Hvor stor Vægt der skal lægges paa Pollux's Erklæring (VI, 143), at den sandsynligviis er uægte, er derfor ikke godt at vide.

6) X or. vit. Lys. 13 p. 836; Suid. v. Λυσ.

7) Theramenes tillægges τέχναι τινες i X or. vit. Isokr. 3 p. 837, og Suid. v. Θηρ. tillægger ham, foruden μελεταὶ ῥητορικαί, Skrifter π. ὁμοιώσεως λόγου, π. εἰκόνων, ἤτοι παραβολῶν, π. σχημάτων. Da imidlertid Dion. Hal. ikke kjender saadanne Skrifter af ham, men kun omtaler ham som Isokrates's Lærer (Isokr. c 1 p. 535 R.), og Cic. de or. II, 93 heller ikke synes at kjende saadanne, antage de fleste nyere Forfattere vel med Rette, at hine Skrifter tilhøre en senere Sophist af samme Navn (Blass S. 268).

8) Quintil. III, 1, 10.

9) Quintil. III, 1, 12.

af sit System i Versform, for at hans Disciple lettere kunde huske det[1]). Vi kjende imidlertid ikke synderligt til disse Skrifter, fordi Isokrates's og Aristoteles's Lærebøger i Rhetorik snart fordunklede de ældre og bragte dem i Forglemmelse.

Det fuldstændigt udviklede System, saaledes som det senere blev lært i Rhetorskolerne og som det fra Grækerne gik over til Romerne, er i Korthed efter Ussing[2]) følgende: Talen kunde til Gjenstand enten have en blot Fremstilling af Noget, som Ros eller Daddel (*γένος ἐπιδεικτικόν*, genus demonstrativum, Fest- og Pragttaler, t. Ex. offentlige Ligtaler over de i Krigen Faldne, Taler i en stor Festforsamling), eller Overveielse og Raad, om en Sag skulde gjøres eller ikke (*γένος συμβουλευτικόν*, genus deliberativum, hvortil hele den politiske Veltalenhed i Raad og Folkeforsamling hører), eller endelig Anklage og Forsvar for en Dommer (*γένος δικανικόν*, genus iudiciale, den praktiske Retsveltalenhed). Ved enhver Tale kommer det nu an paa 5 Ting: 1) at udfinde, hvad der skal siges (*εὕρεσις*, inventio), 2) at ordne Stoffet (*τάξις*, dispositio), 3) at bringe Talen i Stiil (*λέξις*, elocutio), 4) at indprente den i Hukommelsen (*μνήμη*, memoria), 5) at foredrage den (*ὑπόκρισις*, actio). Det første af disse 5 Kapitler behandler Talens forskjellige Dele, nemlig Indledningen, Fortællingen eller Fremstillingen af Sagen, Beviisførelsen og Gjendrivelse af Modstanderens Beviisførelse, endelig Slutningen. Af disse blev Læren om Beviisførelsen behandlet med særegen Omhu, Sagerne inddeeltes i forskjellige Klasser efter deres Art, om den beroede paa at bevise et Faktum, t. Ex. et Mord, eller paa Afgjørelsen af, om en Handling var berettiget eller ikke. Ogsaa Kapitelet om Stilen blev behandlet med stor Udførlighed, og de forskjel-

---

[1]) Plat. Phaidr. p. 267 a.

[2]) J. L. Ussing „Darstellung des Erziehungs- und Unterrichtswesens bei den Griechen und Römern", übersetzt von P. Friedrichsen, Altona, 1870, S. 150 f.

lige Vendinger og Figurer i Talen bleve definerede paa det Omstændeligste.

Dette rhetoriske Schema er naturligviis fra Begyndelsen af ikke fremkommet saa fuldstændigt. Flere, usikkre, vel ikke sjælden feilslagne Forsøg ere blevne gjorte, hvad ogsaa Aristoteles antyder [1]), og medens senere alle Talelærere vare enige om Hovedpunkterne, var dette næppe Tilfældet med de ældste Sophister, medens Kunsten endnu var i sin Vorden. Det ligger imidlertid udenfor denne Afhandlings Opgave at forfølge Udviklingen af Talekunstens Theori hos Sophisterne videre.

Sophisterne meddeelte altsaa deres Disciple først det Schema af Taleregler, som hver af dem fulgte, hvad enten det var hans eget eller en Andens. Men vigtigere endnu end dette var Indøvelsen af Reglerne ad praktisk Vei, og i den ældre Tid var der vistnok Adskillige, der ikke gave noget egentligt System, men kun enkelte Regler og lagde hele Vægten paa den praktiske Øvelse [2]). Denne bestod for det Første i, at Læreren lod Disciplene lære Taler, maaskee ogsaa Digtersteder, udenad for umiddelbart at uddanne deres Smag og Sands for et formfuldendt og flydende Foredrag, saaledes som det berettes om Gorgias [3]). Dernæst lod han dem udarbeide og fremsige Taler om et eller andet opgivet Æmne af Mythologi, Historie osv. eller af det virkelige Liv; undertiden tog han vel ogsaa en eller anden virkelig eller fingeret Retssag, hvor der kunde tales for og imod, og fordeelte Rollerne mellem Disciplene (som Exempel kan tjene det ovfr. S. 98 anførte Tilfælde med den af Vanvare Dræbte). Denne Fremgangsmaade synes allerede Protagoras at have brugt [4]). Fremdeles øvede han dem i og lod dem lære udenad, for at de ved given Leilighed kunde have

---

[1]) T. Ex. om de sophist. Bev. 34, 5.

[2]) Dette synes at antydes af Aristot. l. l. § 7; jvfr. Cic. Brut. 46 f.

[3]) Aristot. l. l. § 7.

[4]) Diog. Laert. IX, 52 f.

dem paa rede Haand, Slutninger, Beviser og Udviklinger, som oftere forekom i sammenhængende Foredrag eller i Samtale, ja hele Almeensætninger og Almeenudviklinger om Dyder og Laster, Exempler paa ædle og uædle Handlinger osv. (de saakaldte loci communes). Allerede Protagoras og Gorgias skulle have lagt Vægt paa denne Slags Øvelser[1]), og flere af Sophisterne udarbeidede hele Samlinger af saadanne Almeensteder og Argumentationer til Brug for sig selv og Andre, saaledes, foruden Protagoras, Antiphon[2]), hvis Samling synes at have bestaaet af længere, kunstigt udførte Almeensteder, af enkelte Argumenter af almindeligere Natur og af korte Sentenser eller Gnomer[3]); ogsaa Lysias skal have udgivet en Samling Øvelsesstykker (παρασκευαί), Almeensteder af forskjellig Art, t. Ex. om Riges og Fattiges, Ynglinges og Oldinges Charakterer[4]). Af lignende Art vare de Samlinger af Fortaler eller Epiloger (Udgange) deels til Retstaler deels til Folketaler, som Flere udarbeidede og udgave. Saaledes skrev Antiphon en Samling Fortaler og Epiloger til Retstaler[5]); ligesaa Kephalos, der levede ved Aar 400[6]); Thrasymachos udgav en Samling Fortaler[7]), Kritias en Samling Fortaler til Folketaler[8]). Ja, vi have endog det mærkelige Tilfælde, at to bekjendte græske Talere, Lysias og Andokides, hver i sin Tale om forskjellige Æmner have benyttet Stykker af den

---

[1]) S. foruden de nævnte Steder Quintil. III, 1, 12. Communes loci til at lære udenad antydes ogsaa i Alkidamas's Skrift om Sophist. 14.

[2]) Aristot. hos Cic. Brut. 47.

[3]) Blass l. l. S. 110, der deraf forklarer, at en stor Deel af hans Argumenter bære Præget af at være forfattede før Talen, og at flere Partier i Talerne have saa stor Lighed med hinanden.

[4]) Marcellinus til Hermogen. IV, 352 Walz, aftrykt hos Spengel „συναγ. τεχν.“ S. 136.

[5]) Suid. vv. ἅμα, αἴσθεσθαι og μοχθηρός.

[6]) Suid. v. Κέφαλος.

[7]) Athen. X p. 416 a.

[8]) Hermogen. π. ἰδεῶν II, 11, 10 (II, 416 Sp.).

samme Fortale af en saadan Samling[1]. Endelig gav Læreren Disciplene praktiske Prøver paa Reglernes Anvendelse ved Mønsterforedrag (ἐπιδείξεις) over et eller andet Æmne, opdigtet eller hentet fra det virkelige Liv. De opdigtede Æmner bleve vistnok hyppigt laante fra Mythologien eller fra Digterne. Under Gorgias's Navn existere endnu en „Forsvarstale for Palamedes" og en „Lovtale over Helene", under hans Discipel Alkidamas's Navn en „Anklagetale af Odysseus mod Palamedes for Forræderi", under Antisthenes's to Taler i Sagen om, hvem af de græske Helte for Troia der som den tappreste skulde arve Achilleus's Vaaben, den ene Tale lagt Aias, den anden Odysseus i Munden. Men der er, og ikke uden Grund, i det Mindste for de tre første Talers Vedkommende, opkastet Tvivl om alle disse Talers Ægthed[2]. Hos Forfatterne nævnes ofte Titler paa Foredrag eller Taler af mythologisk Indhold, saaledes en „Lovtale over Achilleus" af Gorgias[3], „Klytaimnestra"[4] og maaskee ogsaa en „Lovtale over Alexandros eller Paris"[5] af Polykrates, „Polyphem" af Zoïlos[6], „Herakles" af Kaukalos[7] osv. En Deel af disse Taler ere vistnok ikke egentlig skrevne for Skolen; men ofte har det været Tilfældet. Af Alkidamas nævnes fremdeles en „Lovtale over Døden"[8], og Exemplerne kunde

---

[1]) Lys. om Aristophan.'s Formue (XIX) og Andok. om Myster.; Spengel „συναγ. τεχν." S. 106 ff.; Blass l. l. S. 298 og 301 f.

[2]) S. Foss „De Gorgia Leontino" S. 78 ff.; Blass l. l. S. 64 ff.

[3]) Aristot. Rhetor. III, 17 p. 157 f. Sp. Om I, 3 p. 15, 14 ff. Sp. hører herhen eller til en Tale af en anden Sophist, kan ikke afgjøres.

[4]) Quintil. II, 17, 4.

[5]) Aristot. Rhetor. oftere; Beviset for, at den er af Polykrates, har Sauppe søgt at føre i Orator. Att. II, 223; men det er ikke afgjørende for mig.

[6]) Sauppe l. l. S. 249 f.

[7]) Athen. X p. 412 a—b.

[8]) Cic. Tuscul. I, 116. To Vers citeres deraf i Io. Stob. flor. CXX, 3 (IV, 102 Meineke), men som hentede fra et Skrift „μουσεῖον",

let forøges. Mønstertalerne over Æmner, hentede fra det virkelige Liv, vare naturligviis enten Folketaler, som Thrasymachos's „Folketale“ [1], eller Retstaler, som Polykrates's Anklagetale mod Sokrates, der, som vi ovenfor saae, var affattet mindst 6 Aar efter dennes Død, og som, da den blev udgiven, synes at have fremkaldt et Modskrift af Lysias [2]. Ogsaa andre af de hos Diogenes fra Laerte [3]) nævnte Taler i Sokrates's Sag, saa vel som Phaseliten Theodektes's Forsvarstale for Sokrates [4], ere maaskee Taler fra Rhetorskolerne. Selvfølgeligt kunde dette hos Sophister, der væsentlig stræbte efter en formel Færdighed og lagde mindre Vægt paa Indholdet, udarte til Taler over latterlige Æmner (*παίγνια*), som Polykrates's Lovtaler over „Musene“ [5], „over Potter og Potteskaar“ [6] o. L. Ham tilhører maaskee ogsaa den hos Platon og Isokrates nævnte „Lovtale over Saltet“ [7], da han pleiede at rose saadanne Ubetydeligheder, fordi det stillede større Krav til Talerens Dygtighed og derfor efter hans Mening var en ypperlig Øvelse [8]. Af samme Art var vel ogsaa den Antiphon tillagte „Tale til Erasistratos om Paafuglene“ [9]. Ogsaa Thrasymachos skal

---

hvilket Nogle have meent var en Samling Øvelses- og Deklamationstaler af Alkidamas.

1) Sauppe l. l. S. 162 f.

2) Saaledes forklarer Blass l. l. S. 342 Historien om Lysias's Forsvarstale for Sokrates, som han antager opdigtet af En, der havde hørt Noget om dette Stridsskrift af Lysias; hverken Platon eller Xenophon kjende Noget til en saadan Tale, og ingen af de gamle Skribenter har læst den.

3) Diog. Laert. II, 38 o. a. St.

4) Sauppe l. l. S. 247.

5) Aristot Rhetor. II, 24 p. 116, 20 f. Sp.

6) Alexandr. Rhetor. III, 3, 10 f. Sp.

7) Plat. Sympos. p. 177 b; Isokrat. Helen. 12.

8) Quintil. II, 17, 4; Demetr. *π. ἑρμην.* § 120 (III, 288 Sp.), hvor P. Victor. rigtigt har seet, at der foran *ὡς Ἀγαμ.* er udfaldet Navnet paa en ringe Mand, som Polykrates havde rost.

9) X or. vit. Ant. 21 p. 833; Athen. IX p. 397 c—d; Ail. de nat. animal. V, 21; Harpokrat. vv. *εὐοφθάλμως* og *Πυριλάμπης*.

have skrevet lignende Taler [1]). — Om de Foredrag, der bleve udarbeidede af Sophisterne ikke for Skolen, men for at holdes for større Forsamlinger, undertiden endog for de mange ved de hellige Lege forsamlede Grækere (og som ligeledes kaldtes ἐπιδείξεις), skal jeg senere tale.

Ikke mindre Vægt lagde de fleste Sophister paa baade selv at erhverve og at meddele deres Disciple Færdighed i at svare paa Spørgsmaal. I Platons „Protagoras" siges denne at være i Stand til at besvare alle Spørgsmaal, der rettes til ham, i korte Svar eller længere Foredrag efter Omstændighederne [2]). I „Gorgias" siger Kallikles, at en af de Færdigheder, hvori Gorgias viser sig, bestaaer i at kunne svare paa Alt, hvad man spørger ham om; Gorgias bekræfter dette og erklærer, at i mange Aar endnu Ingen har spurgt ham om Noget, der var nyt for ham, og at han kan svare med faa eller mange Ord, som den Spørgende ønsker det [3]). I „Menon" siges det Samme om ham og desuden, at han har oplært de fornemme Aleuader i Thessalien i at „kunne svare rask og glimrende, naar En spørger, som man kan vente det af Folk, der ere inde i Sagen" [4]). Hippias erklærer sig ligeledes beredvillig til at svare paa Alt, der hører ind under hans Fag, og fortæller, at han ofte er traadt frem i Olympia for Festforsamlingen og har opfordret, hvem der vilde, til at spørge ham, og han har endnu aldrig truffet sin Overmand heri [5]). Der laa egentlig ikke Andet til Grund herfor end den rigtige Betragtning, at et Menneske saaledes skal have tilegnet sig Kundskaben og Dannelsen og saaledes have udviklet Tankens Bøielighed og Hurtighed, at han er i Stand til lige saa vel i en Samtale som i et længere Foredrag at

---

[1]) Suid. v. θρασ.
[2]) Plat. Protag. p. 329 b og 334 e.
[3]) Plat. Gorg. p. 447 c ff. og 449 c.
[4]) Plat. Menon p. 70 b.
[5]) Plat. Hipp. elatt. p. 363 f.; jvfr. Protag. p. 315 c.

fremsætte sine Anskuelser og hævde dem overfor Andre. Hvilken Betydning de dialektiske og spekulative Studier, der vare begyndte af de ældre Lærde og fortsattes af flere Sophister, havde herfor, er alt fremhævet; og selv de Sophister, der ikke gave sig synderligt af med Spekulationen, fattede selvfølgeligt godt den praktiske Nytte deraf og optoge vel ikke sjælden de logiske Regler, der vare udtænkte af hine. De nysnævnte Slutninger, Beviser og Almeensteder, som Sophisterne lode deres Disciple lære udenad, udarbeidedes ogsaa med dette Formaal for Øie[1]), ikke blot til Brug ved det længere taleriske Foredrag. Der var naturligviis den Fare, at denne Side af Ungdomsunderviisningen, deels ved det attiske Folks Snakkesalighed og Beundring for al aandrig og pikant Tale, deels ved de om sig gribende spekulative og grammatiske Studier, kunde udarte til Haarkløveri og Spidsfindighed, til at sætte en forfængelig Ære i at kunne binde Munden paa Modstanderen ved Benyttelse af Sprogets Tvetydigheder eller ved andre Kneb (ligesom hos Erasmus Montanus); og der var virkelig Sophister, med hvem dette var Tilfældet. Dialogen „Euthydem", der gaaer under Platons Navn, indeholder en Samling af saadanne Exempler, hvoraf jeg skal anføre et Par. Euthydem beviser saaledes, at den, der vil have, at en Anden skal blive viis, vil skaffe ham af med Livet; han vil nemlig have, at han skal „ikke længere være" uvidende; men den, der vil, at en Anden „ikke skal være", vil jo have ham dræbt[2]). Et andet Sted viser han, at det ikke er muligt at lyve; thi den, der siges at lyve, siger jo Noget, der er; men den, som siger det, der er, siger Sandhed[3]). Endnu kun følgende Beviis af Euthydems Broder Dionysodoros for, at Ktesippos er Broder til Hundehvalpe: „Du har jo en Hund, der er Fader til Hvalpe. Den er „din" og den er „Fader",

---

[1]) Aristot. om de sophist. Bev. 34, 7.
[2]) Plat. Euthydem. p. 283 b—d.
[3]) ibd. p. 283 e f.

altsaa er den „din Fader", og du er Broder til Hundehvalpe" [1]). Men dette er kun Udskeielser hos nogle af de senere Sophister, og naar Platon, tildeels vel under Paavirkning af saadan Udartning, men ogsaa af andre Grunde, definerer en Sophist som En, der selv er dygtig i og kan gjøre Andre dygtige i at disputere (ἀντειπεῖν) om alle mulige Ting [2]), saa fremgaaer det allerede af den foregaaende Udvikling og skal yderligere senere blive godtgjort, at denne Opfattelse af Sophistikken er eensidig.

Jeg har forsøgt at give en samlet Fremstilling af alle de vigtigste Gjenstande for Sophisternes Studier, Skrifter og Underviisning. Men jeg vil atter minde om, at vistnok ingen Sophist beskjæftigede sig med alle de nævnte Fag, end ikke i Litteraturen, mindre endnu i sin Underviisning. Protagoras synes at have lagt Hovedvægten paa Indøvelsen af praktisk borgerlig Dyd og Almeendannelse, Hippias paa de exakte Videnskaber, Prodikos paa sproglige Undersøgelser, Gorgias paa Talekunsten. Men ved Siden af disse Hovedfag havde de mange andre Fag, og selv de Sophister, der i Hovedsagen fulgte samme Vei, kunde ofte være meget uenige om de forskjellige Fags større eller mindre Betydning. Det følger ogsaa af sig selv, at ligesom Sophisternes Studier vexlede efter deres egen Tilbøielighed, efter Tidsaandens Retning eller efter Publikums Ønske, saaledes kunde den samme Sophist til de forskjellige Tider gjøre forskjellige Fag til Hovedgjenstand ved sin Underviisning. Maalet var saa almindeligt, Dannelsesstoffet endnu saa ubearbeidet og den pædagogiske Erfaring saa ringe, at der vanskeligt navnlig i den ældre Tid lod sig tænke nogen Eensartethed i Henseende til Midler og Methode for Opdragelsen tilveiebragt udenfor visse store Hovedtræk. Og denne Ueensartethed forøgedes naturligviis ved, at Under-

---

[1]) ibd. p. 298 d—e.
[2]) Plat. Sophist. p. 232 b ff.; jvfr. Phaidr. p. 261 d—e; Phaid. p. 90 c; Stat. VI p. 498 c ff.

viisningen var aldeles privat, uden Forbindelse med og Kontrol af Staten, uden nogen fastslaaet fælles Underviisningsplan, endelig ved Sophisternes indbyrdes Rivalitet, som der ofte hentydes til hos Forfatterne, t. Ex. af Platon i Dialogen „Protagoras", hvor han lader denne give Hippias et Sidehug, fordi han lægger saa stærk Vægt paa Fagvidenskaberne (Regnekunst, Astronomi, Geometri og Musik) istedenfor paa den praktisk-borgerlige Dyd og Almeendannelsen[1]). Efterhaanden som Dannelsesstoffet blev mere bearbeidet og Erfaringen blev større, træde vel baade i Litteratur og i Underviisning visse bestemte Hovedretninger mere og mere frem; men indenfor disse var der atter mangfoldige Afskygninger og mellem dem mange Mellemled, og vi have af Isokrates's Taler seet, hvor skarpt og fordømmende ofte den ene Retning udtalte sig om den anden.

Var der saaledes til alle Tider større eller mindre Uenighed mellem Sophisterne om Veien, saa var der dog saa temlig Enighed om Maalet for Underviisningen. Denne skulde ikke gaae ud paa at uddanne de Unge til Fagmænd, men til dygtige Borgere, der kunde udfylde deres Plads i det offentlige og det private Liv. Der var selvfølgeligt til alle Tider unge Mænd, der søgte Sophisternes Underviisning for at uddanne sig til Sophister[2]); men de fleste Disciple ønskede kun at modtage en høiere almindelig Dannelse og praktisk Dygtighed. Saaledes spørger i „Protagoras"[3]) Sokrates den unge Hippokrates, om han vel troer, at den Underviisning, Protagoras vil give ham, er lagt an paa at gjøre ham til en Sophist, og ikke

---

[1]) Plat. Protag. p 318 d—e. Ogsaa af Aristot. Metaphys. II, 2 p. 997 B 34 ff. Bekk. og Kommentatorerne dertil fremgaaer, at Protagoras ikke havde noget godt Øie til Mathematikerne og Astronomerne, men ved given Leilighed udtalte sig imod dem og deres Undersøgelser.

[2]) Plat. Protag. p. 315 a

[3]) ibd. p. 312 b.

meget snarere, at den har samme Formaal, som den, han i Barndommen har faaet af Skolelæreren, Musiklæreren og Gymnastiklæreren: „thi ethvert af disse Fag har du jo ikke lært for at blive en ferm Fagmand, men for den almindelige Dannelses Skyld, som det sømmer sig en ædel og fribaaren Lægmand“. Og Ynglingen erklærer sig enig med ham heri. Sokrates's eget Formaal var efter Xenophon det samme, at danne sine Omgangsvenner til dygtige praktiske Mænd, og han indskjærpede dem oftere, at de ikke skulde dyrke Fagvidenskaberne (Geometri, Arithmetik, Astronomi osv.) videre end til det Maal, der var nødvendigt for det almindelige borgerlige Liv; yderligere Studium var skadeligt, fordi det afholdt fra det, der var vigtigere [1]). I samme Retning udtaler Kallikles sig i den platoniske Dialog „Gorgias“, idet han stærkt advarer mod at fortsætte Beskjæftigelsen med Philosophi for længe, fordi den gjør Mennesket upraktisk og udygtig til Livets almindelige Gjerning [2]), en Anskuelse, som deeltes af flere af hans Venner [3]), og som det vilde være let at anføre mange Exempler paa. Det var en naturlig Følge af den hos Grækerne almindelige Grundbetragtning, at en eensidig Hengivelse til et enkelt Fag, en enkelt Kunst eller en enkelt Færdighed var skadelig, fordi den hindrede den fulde, alsidige, harmoniske Udvikling af Personligheden, som man forlangte hos enhver fri og dannet Mand, der skulde gribe virksomt ind i Livet.

Efterhaanden som de særlige Fag arbeidede sig frem og bleve mere selvstændige, faae vi naturligviis flere Fagmænd. I den platoniske Dialog „Theaitet“ erklærer Theodoros, Protagoras's tidligere Discipel, at han har opgivet den spekulative Philosophi og kastet sig over de exakte

---

[1]) Xenoph. Memorab. IV, 7.
[2]) Plat. Gorg. p. 484 c. ff.
[3]) ibd. p. 487 c.

Videnskaber[1]). Ligeledes udsondrede i Talekunsten den retslige Veltalenhed sig som et særligt Fag og dyrkedes som saadant af flere Sophister, der deels gave Underviisning deri, deels skreve Retstaler for Andre for Betaling. Men den Underviisning, de gave, betragtedes af Mange heller ikke som tilstrækkelig for en Borger, der vilde opnaae virkelig Dannelse. Isokrates ivrer ofte derimod og erklærer udtrykkeligt, at han ikke ønsker at sammenblandes med disse Folk; hans Virksomhed baade i Litteratur og i Underviisning gaaer ud paa at virke for det Almeenmenneskelige og — borgerlige, ikke paa at hjælpe Andre i deres private Retsstridigheder[2]). Og paa samme Maade stiller han sig overfor de andre Fagvidenskaber. Han mener vel, at Underviisningen i Geometri og Astronomi, i Dialektik og spekulativ Philosophi for saa vidt er nyttig, som den kan give Nøiagtighed og Skarphed i Tænkningen; men den bør kun være en Forskole for Philosophien ɔ: for den virkelige praktiske Dannelse, og den maa ikke drives videre end til en vis Tid, fordi den beskjæftiger sig med Ting, som ikke have Betydning for Livet for den, der ønsker at blive en dygtig praktisk Borger og at vinde Anseelse i sin Stat[3]), — Yttringer, der stemme ganske overeens med de ovenfor anførte fra 5te Aarhundred. —

Endnu kun et Par Ord om Formen for Sophisternes Underviisning. Om denne nærmest har lignet den, der nu gives i Skolerne, eller den, der gives ved Universitetet, kunne vi ikke med Sikkerhed sige Noget om. Saavidt vi kunne skjønne af Forfatternes Antydninger, har det Sidste været Tilfældet, hvad der jo ogsaa i sig selv er rimeligt, da Disciplene vare voxne og ansete unge Mennesker. Vi vide, at Sophisten Prodikos holdt Foredrag over

---

[1]) Plat. Theait. p. 165 a.
[2]) Isokrat. om Formuebytng. 2; 30 f.; 39; 41; 42; 48 f.; 257 ff.; Panathen. 1; 11; til Demon. 4.
[3]) S. ovfr. S. 53 Anm. 4.

Sprogvidenskaben til forskjellig Priis [1]), rimeligviis altsaa snart en enkelt Forelæsning over enkelte Punkter, snart et Kursus af Forelæsninger over hele Videnskabens Theori. Underviisningen i Moral, Politik, Mythologi, Historie og Philosophi er vel ogsaa for en stor Deel given gjennem Foredrag. Mathematik derimod og de dermed beslægtede Fag bleve sandsynligviis meddeelte paa mere skolemæssig Maade. Ved Talekunsten og de dialektiske Studier maae vi tænke os begge Dele, Lærerens Foredrag og praktiske Øvelser for Disciplene, forenede. Formen for Underviisningens Meddelelse hos de ældre, det 5te Aarhundreds Sophister var vel ogsaa afhængig af, i hvor lang Tid de opholdt sig i vedkommende By, som de for Øieblikket besøgte, hvor længe Underviisningen skulde vare, i hvilket Omfang den skulde meddeles; men om Alt dette have vi desværre ingen Efterretninger. Vi see kun af Platon [2]), at Protagoras's Tilhørere undertiden fulgte med ham fra Stad til Stad. Først for 4de Aarhd.'s Vedkommende faae vi nogle Oplysninger. Isokrates's Disciple gjennemgik i Regelen et fuldstændigt Kursus paa 3 eller 4 Aar [3]), og Underviisningen blev nu dreven mere skolemæssigt, en naturlig Følge af, at Stoffet nu var mere bearbeidet, Erfaringen større og Methoden sikkrere, og af at Lærerne nu i Regelen havde faste Skoler i en bestemt By, hvor unge Mænd fra hele Grækenland reiste hen for at nyde deres Underviisning.

---

[1]) Plat. Kratyl. p. 384 b.
[2]) Plat. Protag. p. 315 a.
[3]) Isokrat. om Formuebytng. 87.

Tredie Kapitel.

Sophisternes Løn og Stilling i Samfundet.

„I den forløbne Nat“, fortæller Sokrates i Platons „Protagoras“ [1]), „medens det endnu var aarle Morgen, bankede den unge Hippokrates meget stærkt paa min Dør; da En havde aabnet den for ham, kom han hurtigt ind og sagde høit til mig: „Er du vaagen, Sokrates, eller sover du?“ — og da jeg kjendte ham paa Stemmen, sagde jeg: „Hippokrates, du her! Er der noget Vigtigt, du vil sige mig?“ — „Intet Andet end Godt“, svarede han. — „Saa meget des bedre“, sagde jeg; „men hvad er det da, og hvorfor kommer du herhen saa tidligt?“ — „Jo“, svarede han, idet han stillede sig hen ved Siden af mig, „Protagoras er kommen!“ — Den Utaalmodighed, vi her see Ynglingen betagen af, at han næppe kan vente, til det bliver Dag, for at faae Sokrates til at indføre ham hos Protagoras og bevæge denne til at give ham Underviisning, har ikke været enestaaende. Mangen en græsk Ynglings Hjerte har banket af Glæde og utaalmodig Forventning, naar han hørte, at Protagoras eller en anden stor Sophist var kommen til hans By.

---

[1]) Plat Protag. p. 310 a—b.

De ældre Sophister holdt sig nemlig, som oftere antydet, ikke til deres Fødeby alene. Knyttede de sig end fortrinsviis til denne, saa var der dog mange Grunde, der bevægede dem til, som saa mange Andre i Oldtiden, ogsaa at søge andensteds hen, deels Trangen til at udvide deres Kundskaber og Erfaring ved at besøge andre Lande, lære andre Forhold og dygtige Mænd at kjende, deels Haabet om at vinde Berømmelse og Rigdom ved deres Foredrag eller Underviisning. De medbragte saa meget Nyt og Interessant, og Ungdomslærernes Tal var i den ældre Tid forholdsviis saa ringe, at en dygtig Sophist kunde være sikker paa at finde en gunstig Modtagelse de fleste Steder, han kom til. Det var desuden i Regelen den eneste Maade, hvorpaa han kunde skaffe sig Disciple udenfor sin Fødeby, fordi Reiser til andre Byer for at gjennemgaae et Kursus i almindelig Dannelse dengang endnu vare yderst sjældne. Det er først i 4de Aarhundred, da Underviisning var bleven almindelig, at Discipelen kom til Læreren istedenfor som tidligere denne til hiin, at man fik faste Skoler, som Isokrates's, hvor Disciple strømmede hen fra alle Kanter af Grækenland [1]), ligesom Romerne paa Ciceros og Augustus's Tid reiste til Athen for at uddanne sig, ligesom man i Middelalderen reiste til fremmede Universiteter for at studere ved dem.

Fortrinsviis søgte Sophisterne da til de større Byer, til Stæder, hvor der var livlig Forskelyst, levende Interesse for og Trang til at sætte sig ind i det, de beskjæftigede sig med. At Athen med sin lærelystne og lærenemme Befolkning, med sit rige aandelige Liv, med sine mange Fremmede af alle Slags fra alle Kanter af Grækenland, maatte have en særlig Tiltrækning for dem, følger af sig selv; og der var vistnok Sophister, der enten fordi de vare fødte Athenaiere eller fordi de befandt sig saa vel i Athen,

---

[1]) Isokrat. om Formuebytng. 87 f.

sjælden fjernede sig fra denne By. Omvendt var der ogsaa dem, der tilbragte deres hele Liv paa Reiser fra By til By som vandrende Ungdomslærere og Videnskabsmænd. Dog var dette ikke Tilfældet med alle eller endog de fleste Sophister. En stor Deel af dem opgave trods deres Reiser i Regelen ikke deres Hjemstavn som fast Stade og Udgangspunkt, af den simple Grund, at de efter almindelig græsk Skik sædvanligt ikke kunde udøve borgerlige Rettigheder andensteds end i deres Fødeby. I en anden Stad vare de, hvor megen Agtelse der end vistes dem, dog fremmede og kunde hverken faae nogen direkt Indflydelse paa Statens Anliggender eller opnaae nogen af de Hæders- og Tillidsposter, der gave dem Anseelse i deres Medborgeres Øine, Noget, som Sophisterne fuldt saa meget som de andre Grækere vare modtagelige for. Men de kunde i fremmed Land vinde Rigdomme og Berømmelse, der atter kunde forøge deres Anseelse hjemme, og derfor foretoge de fleste Sophister fra Tid til anden Reiser til de større Byer [1]), opholdt sig der i kortere eller længere Tid, holdt Foredrag, gave Underviisning, knyttede Bekjendtskaber med ansete Statsmænd eller med andre fremragende Videnskabsdyrkere og litterære Personligheder og benyttede Leiligheden til at udvide deres Kundskaber og Erfaring. Protagoras har saaledes sikkert været berømt i Athen allerede nogen Tid før Aar 445, da man vel ellers ikke vilde have overdraget ham det Hverv at give Love for den nye Koloni Thurioi i Nedreitalien [2]). Senere var han atter i Athen flere Gange, saaledes Aar 432 [3]) og de nærmest

---

[1]) Plat. Apol. Sokr. p. 19 e; Sophist. p. 216 c; Protag. p. 313 d og 315 a; o. m. a. St.

[2]) Herakleides Pontikos hos Diog. Laert. IX, 50. Hermed stemmer ogsaa, hvad allerede Herbst „Des Protag. Leben u. Sophistik" S. 90 har gjort opmærksom paa, at hos Platon (Protag. p. 310 e) Protag.'s første Ophold i Athen falder sammen med Hippokrates's Drengeaar.

[3]) S. ovfr. S. 26.

følgende Aar[1]) endog under Pesten, i det Mindste saalænge Perikles levede[2]), endelig Aar 421[3]), hvorimod han var borte Aar 423[4]). Ogsaa Sicilien besøgte han[5]) enten mellem 445 og 432 (da han opholdt sig i Syditalien) eller mellem 429 og 421. Gorgias kom som Sendemand for Leontinerne 427 til Athen, vendte strax tilbage til Sicilien[6]), besøgte atter Grækenland, men synes efter et Ophold i Theben[7]) atter at være reist tilbage til Sicilien, hvorfra han dog paany begav sig til Athen[8]); endnu før Enden af den peloponnesiske Krig besøgte han Olympia[9]); i Thessalien synes han at have været mellem 415 og 410[10]) og maaskee efter 395[11]), var atter i Athen Aar 405[12]), fremtraadte i Delphi efter Aar 399 og besøgte derefter i det Mindste endnu een Gang Athen[13]). Prodikos træffe vi i Athen Aar 432[14]), og mange andre Gange besøgte han denne By[15]), maaskee allerede før det nævnte Aar, men i al Fald senere, saaledes under den første Afdeling af den peloponnesiske Krig sandsynligviis Aar 423[16]) og 422[17]),

---

[1]) Jvfr. Anekdoten i Plut. Perikl. c. 36.

[2]) Jvfr. Frg. hos Plut. consol. ad Apollon. c. 33 p. 118 om Perikles's Sjælsstyrke.

[3]) Athen. V p. 218 c (Eupolis's „Kolakes“ opførtes nml. samme Aar som Aristophanes's Fred, s. Hypothesis I til denne).

[4]) Athen. l. l.

[5]) Plat. Hipp. meiz. p. 282 e.

[6]) Diod. Sik. XII, 53, 5.

[7]) Plut. de Socrat. daemon. c. 13 p. 583.

[8]) Jvfr. Philostrat. vit. soph. I, 9 p. 209 om hans Ligtale.

[9]) ibd.

[10]) Jvfr. Cic. or. 176 og ovfr. S. 31 Anm. 1.

[11]) Pausan. VI, 17, 9; s. ovfr. S. 31 Anm. 1.

[12]) Dialogen Gorgias henlægges, som jeg ndfr. skal vise, til dette Aar.

[13]) Athen. XI p. 505 d—e.

[14]) Jvfr. Plat. Protag.

[15]) Plat. Hipp. meiz. p. 282 c.

[16]) Dette kan vel sluttes af den Maade, hvorpaa han omtales i Aristophanes's Skyer.

[17]) F. Welcker „Prodikos v. Keos osv.“ i Kl. Schr. II, 397 f. formoder, at han har spillet en Rolle i Leukons „Presbeis“, opført

ligesom ogsaa noget efter Aar 406 [1]). Theben synes han at have besøgt 411 f. Chr. [2]). Ogsaa i Olympia optraadte han [3]); men vi vide ikke naar. Hippias besøgte ligeledes Athen 432 [4]) og i det Mindste endnu een Gang, sandsynligviis strax efter Nikiasfreden [5]). I Mellemtiden havde han oftere været i Sparta og vel ogsaa i andre Stæder paa Peloponnes [6]); i Olympia optraadte han, hver Gang der holdtes Lege der [7]). Sicilien besøgte han samtidigt med Protagoras [8]). — Undertiden kom Sophisterne i offentligt Ærende fra deres Landsmænd, som vi have hørt om Gorgias, og som det fortælles hos Platon, at det hyppigt ogsaa var Til-

---

422 (Hypothes. til Aristoph. Hvesp.), „für die aus dieser Zeit kein Stoff wahrscheinlicher sein möchte als die Gesandten, die zugleich Sophisten waren". Af Plat. Hipp. meiz. l. l. sees, at han ofte kom til Athen som Sendemand. Da Hippias ifølge Dialogens Begyndelse i lang Tid ikke havde været i Athen (jvfr. Xenoph. Memorab. IV, 4), paa Grund af Krigen vel sagtens ikke efter 432, kan, naar vi antage, at han er kommen til Athen kort efter Nikiasfredens Afslutning (April 421), det af Sokrates omtalte sidste Besøg af Prodikos i Athen godt passe med Opførelsen af Leukons Komedie.

[1]) Dialog. Axiochos p. 368 d og 366 c.

[2]) Ifølge Philostrat. vit. soph. I, 12 p. 210 havde Xenophon, da han sad fangen i Boiotien, stillet Borgen for at kunne høre Prodikos. Med Letronne at antage, at Xenophon blev fangen i Slaget ved Delion, er sikkert utilladeligt paa Grund af Strabons Beretning IX p. 403 (jvfr. Diog. Laert. II, 22), at han blev reddet af Sokrates; heller ikke omtaler Thukydid IV, 89 ff., at der blev gjort Fanger i dette Slag. Rimeligere er Krügers Formodning i hans Afhdlg. „De Xenophontis vita quaestiones criticae", 1822, S. 17 f., at han blev fangen 411, da Boioterne ved Forræderi toge Oropos (Thuk. VIII, 60). Dette bestyrkes ved Proxenos's Tidsforhold; thi det er sandsynligt, at Xenophon under dette Fangenskab har knyttet sin Venskabsforbindelse med denne Mand, der ved sin Død 401 kun var omtr. 30 Aar gammel (Xenoph. Anab. II, 6, 20).

[3]) Lukian. Herodot (XXI), 3.

[4]) Jvfr. Plat. Protag.

[5]) S. ovfr. S. 135 Anm. 17.

[6]) Plat. Hipp. meiz. init.

[7]) Plat. Hipp. elatt. p. 363 c—e.

[8]) Plat. Hipp. meiz. p. 282 e.

fældet med de andre ansete Sophister [1]), og de benyttede selvfølgeligt ogsaa da saavidt muligt Leiligheden til at vise deres Dygtighed. Udtrykket, der i Almindelighed bruges om et Besøg, som en Sophist aflægger i en fremmed By, er ἐπιδημεῖν [2]).

Naar en Sophist kom til en fremmed By, kunde jo hans Ry være ilet iforveien og alene være tilstrækkeligt til at skaffe ham Disciple, eller hans offentlige Optræden i Raad og Folkeforsamling kunde være saa vindende og tiltalende, at han ikke behøvede yderligere Anstrængelse for at vinde Tilhørere. Men i mere konservative Stater saa man ikke sjælden med en vis Mistro til det Nye og var bange for uden videre at indlade sig dermed, andre Steder kunde han have Rivaler at kjæmpe med, og i begge Tilfælde maatte han paa en eller anden Maade bringe til Publikums Kundskab, hvilke hans Færdigheder vare og hvori han meente at overgaae sine Medbeilere. Det almindelige Middel var da at give en Slags offentlig Forestilling, ligesom naar en Kunstner nu til Dags kommer til en fremmed By. Han indbød da saa mange af Stadens anseteste Mænd, som han kunde antage havde Interesse derfor, baade Ældre og Yngre, til at overvære hans Foredrag enten i den Mands Huus, hvor han var tagen ind, — og de dygtige Sophister fandt næsten altid en eller anden anseet Mand, der med Glæde tog imod dem; i Platons „Protagoras“ er den rige Kallias's Huus aldeles fuldt af Sophister, og han har for Øieblikket til Gjæst baade Protagoras, Hippias og Prodikos, — eller i et eller andet offentligt Lokale, et Gymnasium ell. L. Hos Platon fortæller Hippias, at det Foredrag om de forskjellige Lærefags Betydning, indklædt i Form af en Samtale mellem Nestor og Neoptolemos, som han har holdt i Sparta, vil han nu ogsaa holde i Athen i Pheidostratos's Skole, og

---

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 282 c.

[2]) Plat. Protag. p. 309 d; Hipp. meiz. p. 282 e; Euthydem. p. 275 e; Apol. Sokr. p. 20 a; Diog. Laert. IX, 28.

han indbyder Sokrates og Andre, der have Interesse derfor og Evne til at dømme derom, til at høre det[1]). Naturligviis benyttedes ogsaa ellers Leiligheden, naar flere ansete Mænd tilfældigt vare samlede. Ved disse Forestillinger (ἐπιδείξεις[2])) udfoldede Sophisten da hele sin Kunst for at stille sine Evner og Færdigheder, sin Lærdom og Kundskab i et saa gunstigt Lys som muligt. Gorgias viste sin Talefærdighed, Prodikos fremsagde sin Lignelse om Herakles paa Skilleveien eller gav Prøver paa sine grammatiske og sproglige Undersøgelser, Hippias viste sin stærke Hukommelse, sin Færdighed i de praktiske Videnskaber og i mange andre Ting, Euthydem, Dionysodoros og Stesileos deres Dygtighed i Læren om Hoplomachi og Taktik, og andre Sophister gave Prøver paa deres særlige Færdigheder og Indsigt i Videnskab, Kunst og Litteratur; eller de holdt mere almindelige Foredrag, om Dannelsens Betydning, om de forskjellige Lærefags indbyrdes Forhold og forskjellige Værd for den almindelige Dannelse, eller de behandlede et eller andet politisk, litterært, socialt eller moralsk Æmne, eller de gave Prøver paa deres Færdighed i at disputere, i at svare paa Spørgsmaal om Alt, som faldt ind under deres Fag. Adskillige af disse Foredrag udgave de senere; andre bleve vel slet ikke holdte, men strax udgivne, og ogsaa dette saa vel som deres øvrige Virksomhed i Litteraturen var et Middel til at skaffe deres Navne Udbredelse. At Lysten til at glimre mangen Gang kunde udøve sin Indflydelse paa deres Optræden ved saadanne Leiligheder, og at de derved frivilligt eller ufrivilligt kunde komme til at blænde Publikum, skal ikke nægtes; men at mange af dem virkelig stræbte at give deres Tilhørere en saavidt muligt tro og paalidelig Forestilling om, hvad de vilde vinde ved deres Underviis-

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 286 b.
[2]) Plat. Gorg. init.; Hipp. meiz. p. 285 c; Hipp. elatt. p. 363 c ff.; Euthydem. p. 274 a; Xenoph. Memorab. II, 1, 21 osv.

ning, er utvivlsomt. Det var jo, maae vi erindre, noget nær den eneste Maade, hvorpaa de kunde sætte Publikum i Kundskab om deres Betydning, i en Tid, hvor Aviser og Tidskrifter ikke existerede, og hvor der skreves og læstes i forholdsviis ringe Maal.

En særegen Leilighed til at gjøre deres Navne og Virksomhed bekjendte i en videre Kreds frembøde de store Fester, baade de, der vare særlige for den enkelte Stat og hovedsagelig kun besøgtes af dennes Borgere, og de, der vare fælles for alle Grækere, Festerne i Olympia, i Nemea, paa Isthmen og i Delphi, hvor mange Mennesker fra hele Grækenland strømmede sammen. Ligesom Digtere her fremtraadte med deres Værker, ligesom Herodot i Athen forelæste Stykker af sin Historie ved Panathenaierfesten og i Olympia for det forsamlede græske Publikum, saaledes traadte ogsaa de berømte Sophister op med Prøver paa deres Dygtighed, holdt Taler eller oplæste Afhandlinger om en eller anden almeeninteressant Gjenstand, eller erklærede sig rede til paa staaende Fod at tale om hvilketsomhelst opgivet Æmne eller til at besvare alle Spørgsmaal, der rettedes til dem indenfor deres Fags Grændser (vi erindre Platons Ord om Hippias)[1]), ligesom de naturligviis ogsaa benyttede andre Leiligheder til offentligt i Skrift eller i Tale at behandle lignende Æmner. Af saadanne Taler eller Skrifter nævnes af Gorgias „Den olympiske Tale“[2]), hvori han under den peloponnesiske Krig raadede Hellenerne til Enighed og til at vende deres Vaaben mod Barbarerne[3]), fremdeles hans „Pythiske Tale“, som han holdt i Delphi fra Alteret, og som efter en senere Forfatters Beretning skal have skaffet ham den Ære at

---

¹) Om Sophistikken nogensinde er bleven optagen som ἀγών i Olympia, tør jeg ikke afgjøre; af Platon kan næppe Noget med Sikkerhed sluttes. S. K. F. Hermann Gr. Ant. II, 50, 13.

²) Aristot. Rhetor. III, 14 p. 148 ned. Sp.; Pausan. VI, 17, 8.

³) Philostrat. vit. soph. I, 9 p. 209; Plut. coniug. praec. c. 43 p. 144.

faae en gylden Statue af sig selv opstillet i Templet[1], efter andre paalideligere Kilder kun Tilladelse til selv at opstille en med Guldplader belagt Statue paa egen Bekostning[2], endelig en „Lovtale over Eleerne“[3]; derimod kan en „Ligtale“ (Epitaphios) over alle de indtil da i den peloponnesiske Krig faldne Athenaiere, hvori han opfordrede Athenaierne til Krig mod Mederne, fordi Seire over Barbarerne fremkalde Glædesange, over Hellenerne derimod Sørgesange[4], og hvoraf et Brudstykke endnu er bevaret, ikke være holdt ved en virkelig Leilighed, fordi kun attiske Borgere udtoges til paa Statens Vegne at holde Ligtalen over de Faldne[5]; men den giver os atter et Exempel paa, hvorledes Sophisterne benyttede forskjellige sindrige Indklædninger for deres Tanker, naar de vilde udtale dem offentligt. Af Alkidamas, Gorgias's Discipel, nævnes en „Messenisk Tale“[6], af Polykrates en „Lovtale over Thrasybulos“[7] og af Zoïlos en „Lovtale over Tenedierne“[8]. Antisthenes holdt en „Isthmisk Tale“ i Gorgias's Maneer[9]. Af Lysias existerer endnu et Brudstykke af hans „Olympiske Tale“, som han holdt i Olympia den 98de Olym-

---

[1]) Philostrat. l. l.

[2]) Cic. de or. III, 129 og efter ham Valer. Max. VIII, 15, ext. 2 angive vel ligesom Philostrat, at Statuen blev ham skjænket, Val. siger endog af hele Grækenland. Men Pausan. X, 18, 7 erklærer, at denne Statue, der var *ἐπίχρυσος*, — ɔ: belagt med Guldplader (Boeckh Staatsh. d. Ath. II, 167), hvilket ogsaa er sandsynligere, end at den var af Guld, da de phokiske Tyranner i saa Fald sikkert vilde have omsmeltet den (Blass l. l. S. 54), — var *ἀνάθημα Γοργίου*, altsaa opstillet af ham selv; det bekræftes af Hermippos hos Athen XI p. 505 d og Plin. n. h. XXXIII, 83.

[3]) Aristot. Rhetor. III, 14 extr. p. 152 Sp.

[4]) Philostrat. l. l.

[5]) Det kan ogsaa sluttes af, at den var holdt over alle de hidtil i Krigen Faldne.

[6]) Aristot. Rhetor. I, 13 p. 51, 16; II, 23 p. 105, 29 Sp.

[7]) Frgg. orator. Att. ed. Sauppe S. 221.

[8]) Strab. VI p. 271.

[9]) Diog. Laert. VI, 2.

piade ɔ: 388 f. Chr.[1]), og hvori han, da Dionysios den Ældre, den bekjendte Tyran i Syrakus, havde sendt kostbare Fiirspand, Telte og Rhapsoder til at foredrage hans daarlige Digte til Festforsamlingen, opfordrede Hellenerne til Enighed for at føre Krig mod deres to værste Fjender, Perserkongen og Dionysios, og til strax at give denne en Prøve paa deres Sindelag ved at nedrive hans Telte. Det Sidste fik han virkelig sat igjennem. Under Lysias's Navn gaaer fremdeles en endnu bevaret „Ligtale" over de i den korinthiske Krig Faldne, som han i al Fald ikke selv kan have holdt, og som nu ogsaa af de fleste Forskere ansees for at være af en anden Forfatter, der dog har levet før Aristoteles[2]). Der udviklede sig heraf i 4de Aarhundred en meget omfangsrig politisk og panegyrisk Veltalenhed og Litteratur, hvortil, som vi have seet i 1ste Kapitel, en stor Deel af Isokrates's Afhandlinger høre. —

Hvad Sophisterne vilde vinde ved deres Virksomhed, foruden den Glæde, der ligger i at føre Andre ind i Aandens Rige, var Rigdom og Berømmelse. De toge i Regelen Betaling for deres Foredrag og Underviisning, og den var ikke ringe. Zenon, der var i Athen omtrent 450 f. Chr. og der underviste Athenaierne Pythodoros og Kallias, fik af hver af disse for sin Underviisning 100 Miner[3]) ɔ: omtrent 3300 Rdlr. (og Pengene havde dengang større Værdi end nu). Samme Betaling fik Protagoras[4]) og Gorgias[5]). Dette er vel Betalingen for et heelt Kursus[6]). For altsaa tilfulde at kunne bedømme, hvor høi den er, skulde vi vide, hvor længe et saadant Kursus varede; men derom

[1]) Dion. Hal. Lys. c. 29 p. 519 R.; Diod Sik. XIV, 109; X or. vit. Lys. 20 p. 836.
[2]) Aristot. Rhetor. III, 10 p. 140 Sp., jævnført med Talens § 60.
[3]) Plat. Alkib. p. 119 a.
[4]) Diog. Laert. IX, 52; Quintil. III, 1, 10.
[5]) Diod. Sik. XII, 53, 2.
[6]) Naar Gell. V, 3, 7 siger, at Protagoras's Løn var aarlig, er det naturligviis en Overførelse fra hans egen Tid.

have vi desværre ingen Oplysninger. Hippias fik i Sicilien, skjøndt han endnu var ung og den langt ældre, berømte Protagoras ligeledes opholdt sig der, i kort Tid meer end 150 Miner (omtrent 5000 Rdlr.) og fra een lille By alene meer end 20 Miner (omtr. 700 Rdlr.)[1]. Hvorvidt han har faaet denne Betaling for Kursus eller for enkelte Foredrag eller for begge Dele, siges ikke. Prodikos siges i Dialogen „Axiochos“[2]) at have holdt Foredrag over forskjellige Æmner til ½ Drachme (1 Dr. er omtr. = 1 Franc), 2 Drachmer og 4 Drachmer; Sokrates hørte hans Foredrag over Ord- og Sproglære til 1 Drachme, hvorimod han ikke havde Raad til at høre hans Foredrag til 50 Drachmer[3]). Af den Maade, hvorpaa en senere Grammatiker[4]) omtaler „50 Drachmers Forelæsningerne“, synes at fremgaae, at dette i det Mindste til en Tid har været almindelig Priis for en saadan Række Forelæsninger i et Fag; dog kunne Forfatterens Ord grunde sig paa en Misforstaaelse. I Aristophanes's „Skyer“ siges Erhvervelsen af Veltalenhed at have kostet Folketaleren Hyperbolos en Talent (omtr. 2000 Rdlr.)[5]). At de ældre berømte Sophister samlede sig mange Penge ved deres Virksomhed, omtales ofte. I Platons „Menon“ siger Sokrates, at Protagoras har erhvervet flere Penge ved sin Viisdom end „Phidias, der udfører saa skjønne Arbeider, og 10 andre Billedhuggere tilsammen“[6]). I „Den større Hippias“ siger Sokrates ligeledes, at Hippias, Prodikos, Gorgias, Protagoras og de andre Sophister vinde „vidunderlig mange“ Penge ved deres Virksomhed, „flere end nogen Mester eller Kunstner vinder ved sin Kunst“, og Hippias bemærker hertil, at Sokrates

---

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 282 e.

[2]) Dialog. Axiochos p. 366 c.

[3]) Plat. Kratyl. p. 384 b. Jvfr. Aristot. Rhetor. III, 14 p. 151, 7 ff. Sp.

[4]) Schol. til Aristoph. Sky. 361.

[5]) Aristoph. Sky. 876.

[6]) Plat. Menon p. 91 d.

vilde forundre sig, om han vidste, hvor høi Løn han fik; han har alene næsten erhvervet dobbelt saa Meget som to andre hvilkesomhelst Sophister[1]). Stesimbrotos fra Thasos og Anaximandros fra Milet fik „mange Penge“ for at undervise Kallias i Homer[2]). Gorgias kunde, som vi nyligt saae, opstille en forgyldt Statue af sig selv i Delphi[3]). Og at Foredrag af litterære Personligheder i den ældre Tid lønnedes godt, see vi ogsaa af, at Herodot baade i Korinth, i Theben og i Athen fik høi Løn for at oplæse Stykker af sin Historie[4]), og af at Demokrit fra Abdera fik 500 Talenter (hvilket dog naturligviis er en Overdrivelse) for at forelæse sit store Værk om Verdensindretningen[5]). — At alle samtidige Sophister ikke fik lige høi Løn, men forskjellig efter deres større eller mindre Dygtighed og Anseelse, er en Selvfølge (det fremgaaer ogsaa af Hippias's ovenanførte Ord), ligeledes, at Priserne til de forskjellige Tider ikke vare de samme, men faldt, eftersom Konkurrencen ved det stigende Tal Sophister blev større og Mid-

---

1) Plat. Hipp. meiz. p. 281 f.

2) Xenoph. Sympos. 3, 6.

3) Det er derfor heller næppe rigtigt, hvad Isokrat. om Formuebytng. 155 f. fortæller, at de gamle Sophister ikke samlede mange Penge, men levede i middelmaadige eller smaa Kaar; han synes at have sluttet dette af, hvad han desuden anfører, at Gorgias, der levede saa længe, der underviste i det rige Thessalien, der hverken havde Hustru eller Børn, kun efterlod 1000 Staterer (henved 7000 Rdl.). Men selv om dette er rigtigt, hvad der i og for sig ikke er usandsynligt, da Gorgias synes at have anvendt Meget paa det Ydre (Ail. var. hist. XII, 32 og Historien om Statuen), beviser det aabenbart Intet. Om Thrasymachos hedder det, at han tog sig af Dage af Næringssorg. Ikke at tale om, at dette jo kun er et enkelt Tilfælde, kan der naturligviis ikke lægges synderlig Vægt paa en Anekdote, der forekommer hos en saa sildig Forfatter som Juvenal (VII, 203 f. og Schol.). Ja, vi have ikke engang nogen Sikkerhed for, at denne har tænkt paa den bekjendte Sophist.

4) Beviisstederne herfor findes i K. F. Herrmann „Gesch. u. System d. platon. Philos.“ I, 311.

5) Diog. Laert. IX, 59.

ler og Methode bleve lettere. Ved Aar 400 faaer den dygtige Sophist Euenos fra Paros af den rige Kallias for at undervise hans to Sønner 5 Miner, omtr. 170 Rdlr.[1]). At dette paa den Tid var en almindelig Priis for et Kursus, see vi af, at ogsaa den bekjendte Aristippos, Stifter af den hedonistiske eller kyrenaiske Skole, den første af Sokrates's Disciple, der tog Løn[2]), netop tog 5 Miner

---

[1]) Plat. Apol. Sokr. p. 20 b. Dette Sted misforstaaes i Regelen af Fortolkerne, som om det skulde være en ringe Priis, og som om Sokrates talte ironisk. Der er i hele Kapitelet, saavidt jeg kan see, ikke Spor af Ironi, hverken i Sokrates's Ord om hele den sophistiske Underviisning eller i den Maade, hvorpaa han omtaler de enkelte Sophister. Dernæst er det urimeligt at antage, at den rige Kallias, „der har anvendt flere Penge paa Sophisterne end alle de Andre tilsammen", skulde til Opdrager for sine Sønner vælge en ringe, uanseet Sophist; snarere maatte vi vente det Modsatte. For det Tredie nævnes Euenos andensteds ingenlunde som nogen daarlig Sophist; i Phaidros (p. 267 a) kaldes han *ὁ κάλλιστος* og siges at have gjort Opfindelser i Rhetorikken og at have bragt Dele af sit System i Versform; i Phaidon (p. 60 d og p. 61 b—c) omtales han som en Digter og Philosoph, der er Ven af Simmias og Kebes, der interesserer sig for Sokrates, som heller ikke synes at være aldeles uden Kjendskab til ham. Endelig strider den Betydning, man giver Ordet *ἐμμελῶς* „saa billigt" mod hele Sammenhængen; thi Sokrates kan ikke først prise Gorgias, Prodikos, Hippias og de andre Sophister, fordi de besidde den smukke Gave at kunne opdrage Ungdommen og faae høi Betaling derfor, og saa som Begrundelse heraf og yderligere Exempel herpaa ironisk anføre en ringe, ubetydelig Sophist og prise ham lykkelig, fordi han lærer saa billigt. Desuden er det høist tvivlsomt, om Ordet kan have den Betydning, selv om *ἐμμελὴς οὐσία* kan betyde „en beskeden Formue". Det maa, som Elberling i sin Udg. rigtigt bemærker, betyde: concinne, decenter, apte, commode (Plat. Stat. VIII p. 569 c; IX p. 581 b; Politik. p. 260 b). Meningen er altsaa: „lærer saa smukt, harmonisk, godt", at han kan faae saadan en Løn og blive Lærer hos den rige Kallias, der saa godt forstaaer at vurdere Sophisterne. At 5 Miner paa den Tid ei var nogen ringe Løn, vil det Følgende vise. (Det er afdøde Dr. Fr. Nutzhorn, der først har henledt min Opmærksomhed paa den rette Opfattelse af dette Sted.)

[2]) Diog. Laert. II, 65.

for at undervise et ungt Menneske [1]). Og at det ikke har været en ringe Priis, kunne vi slutte deels af, at Aristippos, som bekjendt, brugte mange Penge og i det Hele ikke var tilbøielig til at undervurdere sig selv, saa at det tør antages, at han ikke har forlangt en Ubetydelighed for sin Underviisning, deels af, at vedkommende Fader beklagede sig over, at det var for dyrt, da han vilde kunne kjøbe en Slave for den Priis, hvortil Aristippos stolt svarede: „Kjøb en, og du vil da have to Slaver". Den lidt yngre Isokrates tog 10 Miner for at meddele sin fuldstændige Lære [2]); men denne kunde, som vi have seet, ogsaa medtage 3 eller 4 Aar. At han ved sin Underviisning samlede sig en betydelig Formue, siger han selv paa flere Steder i sine Taler [3]), og han maatte jo ogsaa udruste et Krigsskib, en Ydelse, som kun paahvilede de rigeste Borgere. Samme Priis nævner Demosthenes's Samtidige Taleren Lykurg som den almindelige Løn for en dygtig Sophist og Veltalenhedslærer [4]). I en af sine Afhandlinger gjør Isokrates Nar ad de Lærere i spekulativ Dialektik, der ville lære de Unge Dyden og alt Andet, der kan føre til Lyksalighed, og ikke forlange meer end 3 til 4 Miner for at meddele alle disse Goder [5]). Dette maa vel altsaa ved Midten af 4de Aarhundred have været en temlig almindelig Priis for Underviisning, saa at Priserne hele 4de Aarhundred igjennem synes at have holdt sig saa omtrent paa samme Høide som ved Aarhundredets Begyndelse [6]).

---

[1]) ibd. II, 72; ifølge Plut. de educ. pueror. c. 7 p. 4 forlangte han 1000 Drachmer. Naar Alexis i sin Komedie „Galateia" hos Athen. XII p. 544 e—f lader den pralende Tjener sige om sin unge Herre, at han har givet Aristip en Talent i Løn uden dog at have lært Kunsten heelt, er det vel komisk Overdrivelse.

[2]) X or. vit. Isokr. 12 p. 837 og 30 p. 838; Phot. cod. 260; Plut. Demosth. c. 5.

[3]) Isokrat. om Formuebytng. 5; 31; 41; 164 f.

[4]) X or. vit. Lykurg 20 p. 842.

[5]) Isokrat. mod Sophist. 3 f.

[6]) Isaios skal ifølge X or. vit. Is. 3 p. 839 have faaet 10000 Drach-

Til den, ofte betydelige, altid respektable, materielle Løn, Sophisterne modtoge, svarede fuldstændigt den Anseelse, de nøde, den Stilling, de indtoge i Samfundet. Naar man har tvivlet herom, ligger Skylden i en uklar Forestilling om, hvorledes Grækerne stillede sig lige overfor dem, der udførte Arbeide for Løn for Andre.

Det er en i den nyere Philologi meget udbredt Anskuelse, at Grækerne først temlig silde skulde have indført Løn for aandeligt Arbeide, og at de skulde have betragtet enhver Arbeiden for Løn som nedværdigende, selv om Arbeidet hørte ind under Aandens Sphære og krævede den største Idealitet hos Arbeideren. K. F. Hermann siger i sin fortræffelige Lehrbuch der griechischen Antiquitäten III, § 41: „jedoch galt aller Lohnerwerb, insofern er den Mann zum Diener jedes beliebigen Arbeitgebers machte, als eine Erniedrigung .... und auch wo die rechtliche Gleichheit Aller sich wie in Athen zu dem ausdrücklichen Verbote eines Vorwurfs wegen irgend welcher Berufsthätigkeit gesteigert hatte, konnte das gemeine Leben sich nicht ganz jenes Maasstabes entledigen, der auch die Schöpfer der edelsten Kunstwerke in bürgerlicher Beziehung keiner höheren Schätzung würdigte; und gleichwie schon Homer auch Aerzte, Wahrsager, Sänger unter dem Gesammtbegriffe

---

mer for at undervise Demosthenes. Denne Priis er allerede i sig selv for høi, naar Hensyn tages til, hvad der berettes af Plut. Demosth. c. 5 og i X or. vit. Isokr. 12 p. 837 om Demosthenes's Evne til at udrede Løn til sine Lærere, og er muligviis fremkommen ved en Overførelse til Isaios af, hvad der fortælles i X or. vit. Demosth. 14 p. 844 (og Phot. cod. 265 p. 493 A), at D. gav Skuespilleren Neoptolemos 10000 Drachmer for at skaffe ham en stærk Stemme, hvilket atter kan være fabrikeret efter Isokrates's Ord, at han selv lærte for 10 Miner, men gjerne vilde give den, der kunde skaffe ham Dristighed og en stærk Stemme, 10000 (X or. vit. Isokr. 30 p. 838); maaskee har man ogsaa meent, at naar Isaios skulde opgive sin Skole og i nogle Aar aldeles offre sig for Demosthenes's Uddannelse, maatte han have en saa høi Løn.

Demiurgen (δημιοεργοί, ɔ: Mænd, som udføre Arbeide for Enhver i Folket, der ønsker deres Tjeneste) mit Holz- oder Metallarbeitern zusammenstellt, so entgingen noch später selbst lehrerische und andere geistige Erwerbzweige dieser Vergleichung nicht, und es dauerte lange, bis auch die berufsmässige Pflege allgemeiner Bildungskenntnisse den Rang freier Künste mit diesen theilte". — I Paulys Realencyclopädie 1ste Bind (2den Udg.) S. 1824 siges om Kunstnerne: „Es erhebt sich nun die Frage, ob auch die eigentlichen Künstler alle an dieser Unehre (der klæbede ved den simple Haandværker) Theil genommen haben, ob nicht von der niedrigeren Kunstübung eine höhere und geachtetere unterschieden worden sei in jenen Zeiten, wo doch die Werke der Kunst so allgemein bewundert und einzelne Künstler erwiesener Maszen so hoch gefeiert wurden. Auch das scheint nicht der Fall gewesen zu sein. Es wird vielmehr bestimmt unterschieden zwischen dem Werthe des hervorgebrachten Werks und der Werthschätzung des ausübenden Künstlers .... Eine geachtetere Stellung nahm der Künstler nur dann ein, wenn er, wie Polygnot, als er die Stoa Poikile (i Athen) malte, auf den Lohn verzichtete; dadurch trat er aus der Classe der gemeinen Handwerker heraus. Wer aber seine Kunst nicht so unentgeltlich übte, der mochte seiner Werke wegen hoch gefeiert und gesucht werden und Reichthümer sammeln, aber die Achtung vor seinem Gewerbe stieg dadurch nicht höher, selbst wenn man es ertrug, dass der Künstler in seiner Eitelkeit alles Masz der Selbstschätzung überschritt. In gleicher Weise entwürdigte sich auch der Dichter, wenn seine Muse φιλοκερδής und ἐργάτις wurde (ɔ: arbeidede for Løn for Andre)". Og Udtalelser i lignende Retning findes ofte hos nyere Forfattere.

Denne Anskuelse trænger paa flere Punkter til Berigtigelse.

I det ideale Billed af den halvt patriarchalske Fortid, Homer giver i sine Digte, mærke vi ikke meget til

nogen Standsforskjel, beroende paa forskjelligt Erhverv. At den fattige Dagleier, selv om han er en fri Mand, ikke nyder nogen Anseelse, men næsten stilles paa lige Fod med Slaven, og at den stolte Høvding, der byder over mange Folk, anseer en saadan Mands Lod for lidet misundelsesværdig [1]), følger af sig selv. Demiurgen derimod, ɔ: enhver Mand, der for Løn udfører et Hverv for Alle i Folket, som ville benytte hans Tjeneste, er ofte en Mand i en selvstændig Stilling, og det er saa langt fra, at Benævnelsen hos Homer indeholder noget Nedsættende, at flere Demiurger endog vare ansete og hædrede Mænd. Sangeren, der kan forkorte Tiden for Høvdingene ved den herlige Sang, Gjæstebudets Pryd [2]), Gudernes skjønne Gave [3]), er „skattet af Folkene“ [4]) og hentes langveisfra til Kongers og Høvdinges Gaarde [5]). I Alkinoos's Huus hædrer Odysseus Sangeren Demodokos med en Svineryg og mange anerkjendende Ord [6]); Agamemnon overgiver ved sin Bortreise til Troia sin Gemalinde Klytaimnestra i en Sangers Bevogtning, og først da denne er skaffet til Side, faaer Aigisthos sin Villie med hende [7]). Paa det høie Olymp, hvor Gudernes Liv er et Afbilled af Livet her paa Jorden, udføre Apollon og Muserne samme Rolle [8]). — Spaamanden, der før ethvert vigtigt Foretagende varsler Gudernes Villie, er ofte en anseet Mand; man erindre blot den Maade, hvorpaa Kalchas omtales i Iliaden [9]); Priamos's

---

[1]) Achilleus i Od. XI, 489 f.
[2]) Od. I, 152; XXI, 430; VIII, 99; XVII, 271.
[3]) Od. XVII, 518 ff.; VIII, 498; XXII, 347 f.; VIII, 63 f.; Hesiod. Theogon. init.; derfor er Sangeren „guddomlig“ (Od. I, 336; VIII, 87; jvfr. Il. II, 599 f.; Od. XVII, 385) og „høitberømt“ (Od. I, 325; VIII, 367; 521).
[4]) Od. VIII, 472.
[5]) Od. XVII, 382 ff.
[6]) Od. VIII, 474 ff.
[7]) Od. III, 265 ff.
[8]) Il. I, 603 f.
[9]) Il. I, 69 ff.; 85 ff.

Søn Helenos er selv den bedste af de troiske Fugleskuere [1]). — Lægen „i Værd opveier forsand mangfoldige Andre" [2]); selv ansete Mænd øve denne Bestilling, som den herlige Læge Asklepios's Sønner Machaon og Podaleirios, der selv ere Førere for meget Folk [3]). — Haandværkeren, der har sin Kunst fra Athene [4]) eller fra Athene og Hephaistos [5]), og fuldender herlige Arbeider. er lige saa anseet [6]); selv Kongesønnen Alexandros tager Deel med i Arbeidet ved Opførelsen af sit Huus [7]); Odysseus tømrer selv sin Seng [8]) og forstaaer at tømre Skibe [9]). I Gudernes Samfund udfører Hephaistos lignende herlige Værker. I de anførte Exempler er der vel ikke overalt Tale om Arbeide for Løn; men den Omstændighed, at selv Konger udføre samme Arbeide, viser, at dette ikke i og for sig medførte nogen Nedværdigelse, og det fremgaaer tydeligt af alle Exemplerne, at naar der var Demiurger, der ikke vare ansete, saa skyldtes dette ikke, at de arbeidede for Løn, men enten at de ikke vare almeenbekjendte eller ikke vare dygtige til deres Gjerning. Naar Hermann derfor lægger noget Nedsættende ind i Begrebet „Lønarbeider", er det kun, fordi han urigtigt har overført den Forestilling, han har dannet sig om den senere Tids Opfattelse af Ordet „Demiurg" paa den homeriske Tid.

I den historiske Tid, da de rige Høvdingeætter, der toge Arv efter Kongedømmet, havde tilegnet sig Regjeringen i de fleste Stater, blev Forholdet noget anderledes. I

---

1) Il. VI, 76.
2) Il. XI, 514.
3) Il. XIV, 3; IV, 200; XI, 518; 613 f., II, 731 f; XI, 833 ff.; XI, 506; 598; 651.
4) Il. XV, 411 f.; V, 59 ff.
5) Od. VI, 232 ff.
6) Il. V, 59 ff.
7) Il. VI, 314 ff.
8) Od. XXIII, 189 ff.
9) Od. V.

de Byer, hvor der var et stærkt Handels- og industrielt Liv, uddannede sig snart en bestemt Forskjel mellem en rig Adelsstand, der efterhaanden ogsaa optog den rige Handelsstand i sig, en velhavende Middelstand og en Klasse af fattige Dagleiere, Haandværkere og Smaahandlende, der kun havde fra Haanden og i Munden og tildeels vare afhængige af hine. Endnu skarpere traadte Forskjellen frem, hvor der ikke var noget stærkt udviklet Byliv; her kom den adelige Jorddrot let til at staae som et høiere Væsen for de mange Mennesker, der som Haandværkere, Dagleiere eller Forpagtere vare afhængige af ham. Selvfølgeligt findes der ogsaa Spor heraf hos Homer; men det var dog egentlig først ved den stærke Udvikling i aristokratisk Retning, der foregik i det græske Samfund, efter at Kongedømmerne vare styrtede, at der efterhaanden overalt mere og mere udviklede sig en skarp Forskjel mellem en nydende og en arbeidende Klasse, hiin skabt til at nyde alle Livets Goder og til at regjere over de Andre, og derfor stolt og overmodig af sin Stilling, denne skabt til at arbeide og adlyde og derfor ydmyg og underdanig lige overfor hiin. Denne historiske Udvikling kom nu til at samvirke med den Grækeren eiendomlige Lyst til at leve et fuldt, kraftigt, glad, lykkeligt og berømt Liv her paa Jorden og med hans Stræben efter at uddanne sig til en harmonisk og skjøn Personlighed. At maatte plage sig med Arbeide, med Sorg og Bekymring for sit Udkomme var Grækeren næsten lige saa ubehageligt som Døden, det Skrækkeligste af Alt. Haandværket og det daglige, haarde Arbeide for sit Brød røvede Tid og Frihed (*σχολή*) til at nyde den aandrige Lediggang (*ἀργία*) i Hengivelse til Øieblikket, i Samtale med begavede Mænd, som alle Grækere satte saa stor Priis paa, fordi de ansaae den for nødvendig, om Sjælen skulde udvikle sig harmonisk, — det bøiede Legemet og hindrede i at deeltage i Legemsøvelserne, uden hvilke en harmonisk Udvikling af Legemet, som man ikke lagde mindre Vægt paa, var umulig, — det gjorde endelig

Manden afhængig af Andre i materiel Henseende og udsatte ham derved for ogsaa at blive det i aandelig. Saaledes fæstnedes mere og mere den Følelse, at et Menneske, som maatte arbeide strængt for Andre og derved blev afhængig af dem, og som hverken havde Tid til at sørge for sin aandelige og legemlige Uddannelse eller Ret til at deeltage i Statslivet, stod lavere end de, der ikke vare udelukkede fra de nævnte Goder; der klæbede ligesom en Smudsplet ved ham, hans Stilling ansaaes for nedværdigende og hans Arbeide uværdigt for en ædel og dannet Mand, og mangen Gang agtedes han næppe høiere end Slaven. En saadan Mand kaldes „banausos" (βάναυσος), hvilket omtrent svarer til det danske „simpel" i dette Ords nedsættende Betydning. Oprindeligt bruges Ordet kun om En, der arbeider ved Ilden, men dernæst om enhver Haandværker, der selv maa tage Haand i med, og endelig om enhver Beskjæftigelse, der antages at berøve Sjælen Sandsen for det Ædle og Skjønne, især ved en altfor stærk Henvendelse paa det Materielle, som Handelen, navnlig Smaahandelen.

Denne Betragtning, der tildeels hviler paa den historiske Udvikling og Grækernes eiendomlige Natur, tildeels paa den umiddelbare menneskelige Følelse af, at Nød og materiel Afhængighed kan nedtrykke Mennesket og bringe det til at forsømme det Aandelige, og som næredes ved den store Udbredelse, Slaveriet havde hos Grækerne, var, hvad den simple Haandværker, Smaahandleren og Andre, der kun havde fra Haanden og i Munden, angaaer, saa godt som eneherskende i det græske Samfund i den ældre Tid, og den forsvandt aldrig ganske, saa lidt som den den Dag i Dag er forsvunden af Verden. Demokratiet kunde vel, navnlig i de Stater, hvor man gav Borgerne Løn for Virksomhed i Statens Tjeneste og derved gjorde det muligt for mange mindre Velhavende at tage større Deel i det offentlige Liv, bidrage betydeligt til at udjævne Forskjellen, og i Athen skal allerede Solon have

givet den Lov, at Ingen maatte forekaste en Anden hans Erhverv [1]); men den blev aldrig ganske udryddet. Selv i de meest demokratiske Stater blev der, — ei at tale om, at der til alle Tider var Folk, der nærede stor Ærbødighed for Adel og Ridderstand og satte en Ære i at kunne opregne en lang Stamtavle af fornemme eller rige Aner [2]), — i Almindelighed gjort Forskjel mellem Folk „af god Familie“ og Børn „af simple Folk“ [3]), og i Athens meest demokratiske Tid see vi Aristophanes i sine Komedier gjøre Løier med, at Euripides's Moder havde været Grønthandlerske, og Demosthenes offentligt i sine Taler forekaste Aischines, at han var af simpel Herkomst og selv i sin Ungdom havde udført simple Bestillinger. At Forskjellen vedblev at bestaae i sit fulde Omfang i de Stater, hvor den simple Mand var udelukket fra Deeltagelse i Statsstyrelsen, som i Sparta, vil da let forstaaes.

Noget anderledes stiller Sagen sig med den rige Haandværker (Fabrikherren) og den rige Handlende (Grossereren). Der var vistnok Stater og der var til alle Tider Folk, der holdt fast ved den fra Arilds Tid nedarvede Forestilling, at Besiddelsen af Jordeiendom var den sikkreste Borgen for, at Mennesket udviklede sig til en dygtig Borger og Statsstyrer, til en sund og harmonisk Personlighed, og som saae ned paa alt andet Erhverv som besmittende for Sjælen. Men denne Anskuelse, der var saa almindeligt udbredt i de ældre Tider, da al Anseelse og Statsstyrelse var en udelukkende Forret for visse Familier, i hvilke store Jordegodser og en fast Tradition

---

[1]) Demosth. mod Eubul. (LVII), 30; jvfr. Plut. Solon c. 22; Thukyd. II, 40, 1. Om der i Korinth har gjældt noget saadant Lovbud, kan ikke sees af Herod. II, 167.

[2]) Aristoph. Sky. 46 ff.; Acharn. 47 f.; Plat. Theait. p. 174 e; Isokrat. om Spandet 25; Schömann Gr. Alt. I, 128, 3.

[3]) Ἐξ ἀγαθῶν, ἐκ καλῶν κἀγαθῶν — ἐκ πονηρῶν, Aristoph. Ridd. 184 ff.; Lys. XIX, 15; Plat. Gorg. p. 512 c—d; Xenoph. Hieron 1, 27; Isokrat. Aiginet. 7; 9; 36; Diog. Laert. I, 80; 92.

gik i Arv fra Slægt til Slægt, kunde ikke holde sig overfor den frie Udvikling, der foregik baade i materiel og i aandelig Henseende. Den stigende Handel og Industri, det voxende Samkvem og den dermed følgende rigere og mangfoldigere Udvexling af Ideer, den forøgede Trang til større Bekvemlighed i Livets Indretninger og den større Selvstændighed hos dem, der tilfredsstillede den, den voxende Rigdom, der samledes i driftige og dygtige Mænds Hænder, den større Selvfølelse, som Rigdom og Dygtighed giver, det dermed voxende Ønske om at faae større politisk Indflydelse og Opnaaelsen af dette Ønske, hele denne Udvikling, som allerede tidligt træder saa stærkt frem i de ioniske Handelsstæder, maatte forandre Forholdet mellem Stænderne. Kunde Jorddrotten end vedblive at oversee den simple Haandværker og Smaahandleren, — den rige Fabrikherre og den store Kjøbmand, der i Dannelse havde hævet sig til samme Høidepunkt som han selv, maatte han snart erkjende for sine Ligemænd og indrømme Ligeberettigelse baade i politisk og i social Stilling. Naturligviis foregik denne Udvikling paa meget forskjellig Maade og i meget forskjelligt Omfang i de forskjellige Stater, og der var dem, som den egentlig aldrig naaede. Men mange Steder trængte den igjennem, og i Athen i 5te og 4de Aarhd. er der ikke Tvivl om, at den rige Fabrikherre, der underholdt en stor Mængde Slaver i sine Værksteder, og som mangen Gang kun førte Overopsynet dermed, ligesom en stor Godseier, og overlod den egentlige Drift til en Fabrikmester, medens han selv som velhavende Kapitalist deeltog i det politiske og hele det offentlige Liv med al den Uddannelse for Aand og Legeme, det bød, — at han stillede sig selv paa lige Fod med Jorddrotten og Adelsmanden og betragtede den simple Haandværker med lige saa stor Overlegenhed og, hvis han havde Anlæg dertil, Haan som hiin, ligesom han uden Tvivl vilde blive høist forbauset, om Nogen tillod sig at kalde ham og hans Erhverv banausisk. Det Samme gjælder om den rige Grosserer. At der dog selv i saadanne

demokratiske Samfund var Folk, der af theoretiserende Konsekvensmageri eller af Borneerthed satte dem lavere end den, der ikke gav sig af med noget Erhverv, følger af sig selv.

Vi gaae nu over til de Mænd, hvis Arbeide for den væsentligste Deel bevæger sig i Aandens Sphære.

De gamle episke Sangere og Digtere, der oplive Aftenerne i Høvdingens Hal ved at synge om Fortids Mænd og Bedrifter, tilhøre kun den ældste Tid, og om deres Stilling i Samfundet har været den samme som i Homers Tid, vide vi ikke. Umuligt er det ikke, at en adelsstolt Høvding her og der kan have betragtet dem som Personer, der blot skulde bidrage til hans Fornøielse, og som derfor stode langt under ham selv. At Grækerfolket i sin Heelhed aldrig betragtede Sang og Digtekunst som Noget, der var en fri og ædel Mand uværdigt, kunne vi slutte af, at flere af de ypperste ældre Digtere (Theógnis, Alkaios o. A.) tilhørte Samfundets høieste Klasser, ligesom en stor Deel af hiin Tids Digtning fremkom ved de Riges glade Lag. Her er imidlertid ikke Tale om nogen lønnet Virksomhed. Denne fremtræder derimod ved hele den religiøse Digtning. Festerne til Gudernes Ære skabte Festsange, i Begyndelsen temlig simple og ukunstlede, snart udviklede til Kunstform af begavede Digtere og Musikere (Archilochós omtr. 700 Aar f. Chr., Terpandros omtr. 660, Arion omtr. 600, Lasos omtr. 520 o. f. A.), og ved Folkets Sands for og Kjærlighed til Sang og Musik og den stadigt voxende Pragt, hvormed Festerne feiredes i de store og rige Byer, fik denne religiøs-lyriske Digtning snart saadant Omfang, at der næppe var nogen ikke aldeles ubetydelig By, som ikke havde sin Digter til at digte Chorsangen og indøve Choret, der skulde synge den, — Chorlærer, χ ροδιδάσκαλος, kaldtes han, Statsdigter kunde man gjerne kalde ham, naar man kun ikke tænker sig det som nogen fast Ansættelse, men i Regelen snarere som en ved et Slags Hævd vunden Stilling. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at disse

modtoge Vederlag for deres Arbeide, og det er sikkert, at de indtoge en anseet og hædret Stilling i Samfundet, som det bl. A. fremgaaer af den Iver, hvormed Tyrannerne (ɔ: Enevoldsherrerne) i de græske Stater i 6te Aarhd. søge at drage Digterne til deres Hof, af den Opmærksomhed, de vise dem, de rige Gaver, de skjænke dem. Den Første, som vi med Sikkerhed kunne paavise skrev Digte og indøvede Chor for Betaling for Byer, Fyrster eller Privatmænd, er Simonides fra Keos, der levede 500 Aar f. Chr. og ved sin Virksomhed samlede sig betydelig Formue; men det tør antages for sikkert, at han har haft mange Forgjængere i saa Henseende, og der er ikke Spor af, at man har lagt ham eller Andre til Last, at de lode sig betale. En anden Sag er det, at man dadlede det som en Nedværdigelse af den ædle Digtekunst, naar En solgte sin Muse, ɔ: kun tænkte paa Lønnen og var villig til at forherlige, hvem og hvad det skulde være, naar han blot fik det godt betalt[1].

---

[1]) At Simonides skulde have været den Første, der digtede for Betaling, og at man skulde have lagt ham det til Last, som det ofte paastaaes, kan ikke sluttes af de foreliggende Vidnesbyrd. I Aristoph. Fred. 695 ff. gjøres der aabenbart kun Løier med, at han underkastede sig Besværlighederne og Farerne ved en Søreise til Sicilien trods sin høie Alder, for at vinde Guld hos Tyrannerne der. Det er altsaa hans Havesyge, der dadles, ikke at han overhovedet tog Betaling. Lige saa Lidt kan udledes af Aristot. Rhetor. II, 16, af Plut. an seni sit ger. resp. c. 5, 2 p. 786 og de cur. c. 10 p. 520 (jvfr. p. 555), af Athen. XIV p. 656 c—d, eller af Schol. til Aristoph. Fred. 697. Overalt er det ikke det, at han tog Betaling for sine Digte, der dadles, men hans Havesyge, hans Omgang med Tyranner, som man antog, for Penges Skyld og den Indflydelse, det kunde have paa hans Digtning, som det ogsaa antydes i Plat. Protag. p. 346 b. Hertil sigter rimeligviis ogsaa Pind. Isthm. II init., hvis han, som man mener, har tænkt paa Simonides. Det er saa meget mindre rimeligt, at Pindar skulde have dadlet, at han tog Betaling, som han selv modtog Gaver og Løn. (En lignende Antydning findes maaskee ogsaa hos Anakreon frg. 33 Bergk ed. II.)

En anden Erhvervskilde for Digterne frembøde Væddekampene. Det er bekjendt, hvor stor en Rolle disse spillede i Grækenland, og om end Mange foretrak de gymniske og hippiske Væddekampe (i Legemsøvelser, Vædderidt og Væddekjørsel), saa vare dog ogsaa de musiske Væddekampe, ved hvilke Digtere, Sangere og Musikere maalte sig med hverandre for en stor Forsamling af Landsmænd eller af Folk fra hele Grækenland, allerede tidligt i stor Anseelse. Vi kunne føre dem tilbage, muligt til 9de Aarhundred f. Chr.[1]), men i al Fald med Sikkerhed til Tiden ved Aar 700, og kunne forfølge dem gjennem hele den følgende Oldtid[2]). Der kan da ikke være Tvivl om, at Grækerne viste de Mænd, der optraadte ved de musiske Væddekampe, samme Ære som dem, der optraadte ved de gymniske og hippiske, og hvor store Hædersbeviisninger der ydedes disse baade offentligt og privat, er en bekjendt Sag. Og dernæst vise Belønningerne, som Seirherrerne modtoge, at man fandt det aldeles i sin Orden, at den, der havde anvendt Tid og Umag for at forherlige Guderne og Staten

---

[1]) Hesiod. op. et di. 650 ff. Versene antages af Nogle, dog vistnok uden tilstrækkelig Grund, for uægte. — Naar K. O. Müller „Gesch. d. griech. Lit." I, 52 med Pausan. X, 7, 2 mener, at de allerede forekom i den heroiske Tid, og slutter dette af Hom. Il. II, 594 ff., saa er det en forhastet Slutning, mod hvilken Adskilligt taler (jvfr. F. Nutzhorn „De hom. Digtes Tilblivelsesmaade" 1ste Afsnit, D, især S. 81).

[2]) Archilochos seirede med en Hymne til Demeter paa Paros (Schol. til Aristoph. Fugl. 1764), Terpandros ved Karneia i Sparta Aar 676 (muligt endnu tidligere, s. K. F. Hermann Gr. Ant. II, 53, 31) og 4 Gange i Pythia (Plut. de mus. c. 4, 4 p. 1132). I Pythia vare de musiske Lege de ældste, og først 586 indførtes gymniske og hippiske Kampe (Strab. IX, 3, 10 p. 421). I Athen indførte Lasos en Dithyrambekamp omtr. 500 (Suid. s. v.; Schol. til Aristoph. Fugl. 1403); Simonides seirede over Aischylos med en Elegi i Anldng af Slaget ved Marathon (vit. Aeschyl.); Perikles indførte omtr. 450 Kampe i Fløitespil, Sang og Kitharspil ved Panathenaia (K. F. Herm. II, 54, 25). Rhapsodekampe nævnes allerede tidligt (K. O. Müll. l. l. I, 53, 1).

og glæde Publikum, ogsaa fik materiel Løn derfor, idet Priserne ved de musiske som ved de andre Kampe allerede i gammel Tid ikke alene bestode i Æren, men ogsaa ofte i Penge, gyldne Bægre o. L.[1]), og især i en eller anden værdifuld Gjenstand af Landets Frembringelser, vistnok i Regelen et Vidnesbyrd om disse Prisers Ælde[2]). For de tragiske og komiske Digtere, der ved Dionysosfesterne i Athen optraadte med Dramaer i indbyrdes Væddekamp, blev dette allerede i 5te Aarhd. til et virkeligt Honorar af Staten, der bestemtes af Folket[3]), og at det ikke forringede deres Anseelse, er bekjendt nok (Sophokles blev for sit udmærkede Drama „Antigone“ valgt til Hærfører). Ogsaa Skuespillerne fik Løn, der i det Mindste i senere Tider kunde være meget betydelig[4]); og at de ikke have været

[1]) Ved Pythia gaves indtil Aar 582 en Værdipriis (Pausan. X, 7, 5; jvfr. VI, 14, 10). Ved Pythia i Sikyon og ved Herakleia i Marathon gaves gyldne Bægre (K. F. Herm. II, 52, 34 ff.; 62, 22). Solon bestemte en Pengebelønning for Seirherrerne i de store Lege (Plut. Solon c. 23), 100 Drachmer for Seirherren i Isthmia, 500 for Seirherren i Olymp. og (efter Diog. Laert. I, 55) forholdsviis for de andre. Ifølge X or. vit. Lykurg 13 p. 842 indrettede Taleren Lykurg 3 Chor for Poseidon i Peiraieus med 3 Priser (10, 8 og 6 Miner).

[2]) Saaledes ved Panathenaia visse Antal Amphoraer med den fine attiske Olie (Schømann Gr. Alt. II, 414), ved Eleusinia i Attika Fade med helligt Korn (K. F Herm. II, 55, 39), ved de landlige Dionysier for Chorene Kurve med Frugter, Amphoraer med god Viin o. L. (indført 577 f. Chr.; Schöm. II, 434), ved Lykaia i Arkadien σκεύη af en eller anden Art (K. F. Herm. II, 51, 18; Xenoph. Anab. I, 2, 10: στλεγγίδες χρυσαῖ), ved Theoxenia i Pellene i Achaia Gevander, „dergleichen zu Pellene in besonderer Güte verfertigt wurden“, Schöm. II, 409; K. F. Herm. II, 51, 38 f.). Simonides vandt 56 Tyre og Trefødder (Epigr. i anthol. Palat. VI, 213), som det synes i Dithyrambekampe.

[3]) Aristoph. Frø. 367; Schol. dertil og til Ekkles. 102. Historien hos Horat. ad Pison. 220: carmine qui tragico vilem certavit ob hircum, er maaskee, naar vi sammenligne de ovfr. anførte Værdipriser ved andre Agoner, ikke saa uholdbart Sagn, som Nogle mene.

[4]) Demosthenes's Samtidige Polos fik for at spille 2 Dage en Talent

foragtede, fremhæves udtrykkeligt af Cornelius Nepos som en charakteristisk Forskjel mellem Grækerne og Romerne [1]), ligesom det fremgaaer af, at Digterne selv i den ældre Tid (før Sophokles) spillede i deres egne Stykker [2]), — ogsaa Euripides's Søn Mnesilochos var Skuespiller [3]), — endvidere af de Fordringer, der stilledes til deres Dygtighed, endelig af, at der ogsaa mellem dem var en Væddekamp [4]), hvilket vel næppe vilde have været Tilfældet, om de havde staaet lavt i social Henseende. At de i 4de Aarhd. nøde stor Anseelse og ofte spillede en betydelig Rolle ogsaa i Politikken, er en bekjendt Sag [5]). Kun Tritagonisten, 3die Skuespiller, der altid spillede „Skurken" i Stykket, var mindre agtet [6]), som det synes, deels fordi Publikum overførte Antipathien mod Rollen paa den Person, der altid udførte den, deels fordi han fik ringere Løn, saa at man

---

(X or. vit. Demosth. 66 p. 848). Gell. XI, 9, 2 fortæller samme Historie om Aristodemos.

[1]) Corn. Nep. praef. § 5.

[2]) Aristot. Rhetor. III, 1.

[3]) Vit. Eurip. hos Nauck S. V, L. 28.

[4]) De Steder, man i Almind. anfører for denne Agon, bevise intet Sikkert i al Fald for Athen Derimod synes det med temlig stor Sikkerhed at kunne sluttes af Aristot. Rhetor. III, 1 p. 121. 28 f. Sp. og af Plut. Sympos. IX, 1, 2, 7 p. 737. — Ogsaa Navnene Protagonist osv. vise vel hen til en Agon som deres første Oprindelse.

[5]) Skuespillerne Aristodemos og Neoptolemos underhandlede om Fred mellem Philip og Athenaierne (Demosth. XVIII, 21; XIX, 12 o. a. St.); Thessalos gik som Sendemand fra Makedonien til Karien (Plut. Alex. c. 10); Archias anførte en af Antipater udsendt Flaadeafdeling (Plut. Demosth. c. 28). Om deres politiske Indflydelse taler ogsaa Aristoteles (Rhetor. III, 1); at det er i nedsættende Retning, kommer vel af, at han ved Makedonerkongens Hof havde truffet flere moralsk fordærvede eller dog politisk uvederhæftige Personer af denne Stand; muligt kan jo ogsaa under den om sig gribende sædelige Fordærvelse Skuespillerstanden i Oldtiden som til andre Tider have haft Ry paa sig for lettere end andre at bukke under for Demoralisationen.

[6]) Demosth. XVIII, 129; 209; 262; 265; XIX, 200; 337.

vel ofte til disse Roller maatte hjælpe sig med ringere Skuespillere. At daarlige Skuespillere, især naar de kun optraadte i Provindserne, kun nøde ringe Agtelse [1]), er naturligt; men den dygtige Skuespiller har sikkert i det Væsentlige indtaget samme sociale Stilling som nu til Dags [2]); derfor borger allerede den store Betydning, Grækerne tillagde de Fester, hvorved han optraadte. — Ogsaa Musikere og Sangere, der optraadte ved Festerne, bleve godt lønnede; Amoibeus, en Kitharsanger i det gamle Athen, fik for hver Dag, han lod sig høre, en attisk Talent, omtr. 2000 Rdl. [3]).

Hvad der har viist sig for Digteres, Sangeres, Musikeres og Skuespilleres Vedkommende, gjælder ogsaa for de andre Kunstnere, Billedhuggere, Malere og Architekter. De Mænd, der i de store, rige Stæder udførte de prægtige Arbeider for Stater og Fyrster (især Tyranner) eller for rige Privatmænd, bleve ikke stillede paa lige Fod med den „simple, banausiske“ Haandværker. Det religiøse Hensyn, Ønsket om at forherlige Guderne ved smukke og

---

[1]) Demosth. XVIII, 262; Schol. til Aristoph. Hvesp. 1312. Aischines havde netop først været Provindsskuespiller (Demosth. XVIII, 180; 262, XIX, 200).

[2]) Man kunde muligt søge Beviis herimod i de Straffe, Skuespilleren siges at kunne være bleven underkastet fra Statens Side. Jeg tænker derved ikke paa, at han kunde blive idømt Straf, naar han ikke mødte i rette Tid (Aischin. π. παρ. 19; Plut. Alex. c. 29), da der aabenbart er Tale om Mulkter, men paa Efterretningen hos Lukian. Fisk. 33, at Athlotheterne kunde straffe ham med Pidsk, naar han fordærvede en Gude- eller Helterolle. Da der imidlertid ikke andensteds findes Spor heraf (thi hos Poll. IV, 88 er ζημία πληγεῖς vel brugt i overført Betydning), og da det er lidet sandsynligt, at frie Mænd kunde blive pidskede, tør vi sikkert paastaae, at for den klassiske Tid gjælder hiin Bestemmelse ikke, hvad enten nu Luk.'s Ord grunde sig paa en senere Tids Forhold, paa Overdrivelse eller paa Misforstaaelse (maaskee Forvexling med μαστιγοφόροι).

[3]) Boeckhs Staatsh. d. Ath. I, 169 f., hvor ogsaa Exempler fra senere Tid anføres.

kostbare Templer, Gudebilleder og andre Tempelgaver, ved Billeder af Seirherrerne i Væddekampene osv., spillede ogsaa her en altfor stor Rolle, til at Grækeren ikke skulde have agtet den, der ved sit Geni og Kunstsnille tilfredsstillede baade hans religiøse og hans æsthetiske Følelse. Desværre have vi for den ældre Tid kun faa Antydninger om Kunstnernes Stilling. At deres Navne have levet i Folkemunde, hvad der næppe vilde have været Tilfældet, om de kun betragtedes som simple Haandværkere, kunne vi slutte for det Første af den lange Række Navne paa Kunstnere fra den ældre Tid, der er bevaret[1], af hvilke de berømteste, Broncearbeideren og Steenskjæreren Theodoros fra Samos, Bygmesteren Rhoikos og Broncearbeideren Glaukos, alle kjendes og omtales af Eftertiden paa samme Maade, som en ældre berømt Kunstner nu kjendes og omtales af Alle, der have almindelig Dannelse[2], endvidere af den Umag, man gjorde sig for at erindre deres indbyrdes Lærer- og Discipelforhold, endelig af at adskillige af dem udførte Arbeider for mange Stæder i Grækenland udenfor deres Fødeby[3]. Fra den perikleiske Tid af flyde derimod vore Kilder rigeligere, og de vise, at Kunstnerne, — ligesom i Renaissancetiden i Italien, der i mange Henseender har Lighed med hiin Tid, bl. A. ogsaa deri, at adskillige af de berømteste Kunstnere paa een Gang udmærkede sig

---

[1]) S. K. O. Müller „Handb. d. Archäol. d. Kunst“ S. 39; 49; 61 ff.; 83 f.

[2]) Herod. I, 51; III, 41; III, 60; I, 25. (I II, 165 og 167, som man har anført for at vise, at han paralleliserer Kunst med Haandværk (Pauly Realenc. I, 1822), er der vistnok kun Tale om Haandværkere.) Platon Ion p. 533 a (Theodoros); Phaid. p. 108 d (Glaukos).

[3]) Ogsaa Historien om Hipponax og de to Billedhuggere Bupalos og Athenis viser det Samme, forsaavidt som vi af Aristophanes's Hentydning dertil i Lysistrate 360 f. see, at den maa have været almeenkjendt i Grækenland paa den Tid. — Ligeledes viser Historien om Dipoinos og Skyllis hos Plin. n. h. XXXVI, 9 f. Kunstnernes Anseelse og høie Løn.

i flere Grene af Kunsten, — vare Mænd, der stode paa Høidepunktet af deres Tids Dannelse og i nært Forhold til de anseteste Mænd i de rige og mægtige Republikker, som anvendte saa umaadelige Summer paa at forskjønne deres Stad og hædre deres Guder ved Kunstværker. Thi Kunstværkerne, navnlig i Billedhugger- og Malerkunsten, bleve dyrt betalte. Den berømte Statue Diadumenos af Billedhuggeren Polyklet, Perikles's Samtidige, blev solgt for 100 Talenter (omtr. 200000 Rdlr.)[1]; Maleren Zeuxis, Sokrates's Samtidige, fik 400 Miner (over 13000 Rdlr.) for at male Makedonerkongen Archelaos's Huus[2]) og tjente betydeligt ved at fremvise sin „Helene“[3]); den noget yngre Nikias vilde ikke engang sælge et af sine Malerier til Kong Ptolemaios for 60 Talenter (omtr. 120000 Rdlr.)[4]); Aristides (i 4de Aarhundred) fik af Tyrannen Mnason i Elatea for et Maleri med 100 Personer 10 Miner (over 330 Rdlr.) for hver Figur[5]); Apelles, Alexander den Stores Samtidige, kjøbte et Maleri af Protogenes for 50 Talenter (omtr. 100000 Rdlr.) for at sælge det med Fordeel som sit eget og fik virkelig endnu Mere for det af Rhodierne, hvis Øine derved bleve aabnede for Protogenes's Dygtighed[6]), saa at denne, der til sit 50de Aar havde malet Skibe, nu blev en berømt Kunstner[7]); den samtidige Billedhugger Lysippos efterlod sig en betydelig Formue, bl. A. en Kasse med 1500 Guldstykker, idet han havde haft for Skik at nedlægge deri et Guldstykke af Betalingen for hver Billedstøtte, han havde udarbeidet[8]). Og Exemplerne kunde let

---

[1]) Plin. n. h. XXXIV, 55.
[2]) Ail. var. hist. XIV, 17 (efter et Udsagn af Sokrates).
[3]) ibd IV, 12.
[4]) Plut. non posse suav. c. 11, 2 p. 1093.
[5]) Plin. n. h. XXXV, 99.
[6]) ibd. § 88.
[7]) ibd. § 101.
[8]) ibd. XXXIV, 57.

forøges [1]). Har nu end muligviis Materialet dengang været dyrere end nu, og har end Kongernes og Tyrannernes Forfængelighed i senere Tid bidraget til at skrue Priserne i Veiret, saa viser det Anførte dog tilstrækkeligt, hvor stor en Priis man satte paa Kunsten, og hvor høit man allerede tidligt betalte de store Kunstnere. Almindelige Kunstnere bleve selvfølgeligt ligesom nu ikke betalte saa høit [2]); og simple Haandværkere, der gjorde al den underordnede Gjerning ved Opførelsen af Templer osv., bleve, som vi see af de attiske Regnskabslister, lønnede som andre Haandværkere eller Dagleiere [3]). — Allerede i 5te Aarhundred toge

---

[1]) Mikon, Phidias's og Polygnots Samtidige, der arbeidede med paa Maleriet „Slaget ved Marathon" i Stoa Poikile, blev (man antager, fordi han havde malet Barbarerne større end Hellenerne) straffet med en Bøde af 30 Miner (Lykurg hos Harpokrat. v. *Μήκων*), netop samme Bøde, som Sokrates's rige Venner, der frygtede for hans Liv og derfor ikke kunne antages at have foreslaaet en for lille Straf, opfordrede ham til at anslaae sig selv til (Plat. Apol. Sokr. p. 38 b); heraf tør vel sluttes, at han fik sit Arbeide godt betalt.

[2]) Desværre have vi ingen paalidelige Efterretninger om den gjængse Priis paa almindelige Kunstarbeider. Diogenes skal have sagt, at hvad der var Meget værd, kostede næsten Intet og omvendt; en Statue kostede nemlig 3000 Drachmer, en Choinix Korn derimod 2 Kobberskillinger (Diog. Laert. VI, 35). I Sammenligning med Nutidens Priser maa dette vist ansees for en ordentlig Betaling, naar Hensyn tages til Forskjellen mellem Nutidens og Oldtidens Penge- og Priisforhold. Samme Priis kan muligt udledes af Schol. til Pind. Nem. V init., naar nemlig Boeckhs Rettelse (jvfr. Staatsh. d. Ath. I, 150, b) optages. Derimod skal en god Billedstøtte af Artemis (sandsynligviis af parisk Marmor) paa Simonides's Tid kun have kostet 200 pariske Drachmer (Diog. Laert. IV, 45).

[3]) Af Regnskabslister fra Athen have vi kun Brudstykker af Regnskabet for Opførelsen af Erechtheion for Ol. 93, 2, 407 f. Chr. (Rangabé „Ant. Hellén." I, Nr. 56—60, S. 45 ff.; O. Jahn „Pausaniae descriptio arcis Athenarum", 1860, S. 37 ff.), der kun give os fyldig Oplysning om Betalingen for det haandværksmæssige Arbeide, som deels betaltes efter Akkord (56 A; 57 B), deels i Dagløn (i Regelen 1 Drachme, 56 A og B). For Søilekannelering

Kunstnerne Betaling for deres Underviisning[1]); og at den kunde være betydelig, see vi af, at Pamphilos, Apelles's Lærer, fik 1 Talent (omtr. 2000 Rdlr.) af hver Discipel[2]).

I ligefremt Forhold til den høie Løn stod, i al Fald i de mere demokratiske Stater, den Stilling, Kunstnerne indtoge i Samfundet. Naar man fra den modsatte Side, som vi ovenfor saae, har beraabt sig paa, at Maleren Polygnot, der tilhører 5te Aarhd., prises, fordi han ikke tog Betaling for det Arbeide, han udførte for Athenaierne ved Dekorationen af „den brogede Søilegang“[3]), saa viser for det Første Fremhævelsen af dette enkelte Tilfælde, at det var almindeligt, at Kunstnerne lode sig betale, - Maleren Mikon, der arbeidede sammen med ham, fik Betaling der-

---

betaltes 22, 20, 19, 18, $17\frac{5}{6}$, $16\frac{2}{3}$, 15, $14\frac{1}{3}$, $14\frac{1}{6}$ Dr. og Mindre (57 A og B; 58 A); men vi vide ikke, hvor mange Dage de vare om det. De smaa Chalkai betaltes hver med 14 Drachmer (57 B), Voxmodeller til dem og til andre mindre architektoniske Dekorationer hver med 8 Dr. (57 B), altsaa en Bekræftelse paa, at det kunstneriske Arbeide lønnedes høiere end det haandværksmæssige. Figurerne i Frisen, der vare omtr. 2 Fod høie, fiint udarbeidede fortil, flade bagtil, betaltes gjennemsnitlig med 60 Drachmer hver (57 A og 59 A); men efter Navnene at dømme kan det heller næppe være bekjendte Kunstnere, der have udført dem. Architekten Archilochos og hans Hypogrammateus Pyrgion fik Diæter, henholdsviis 1 Drachme og 5 Oboler daglig (56 A og 57 B). Hvis denne Architekt er Kunstneren, der leder hele Arbeidet, giver Tegningerne osv. (*ὁ ἐργολάβος, ἐργώνης, μισθωτής*), som Rangabé S. 67 antager, er det rigtignok en mærkværdig ringe Løn. Men dette er heller ikke Tilfældet. Det er aabenbart Statsarchitekten, der paa Statens Vegne fører Tilsyn med Arbeidet (jvfr. Boeckh Staatsh. d. Ath. I, 286 f.), hvorfor han har en af Staten lønnet Hypogrammateus. At han faaer 1 Drachme daglig for Tilsynet med denne Bygning, stemmer ganske med Demokratiets Princip, og vi kunne altsaa ikke deraf slutte Noget om, hvorledes de Kunstnere, der ledede saadanne Arbeider, betaltes.

[1]) Plat. Protag. p. 311 c.

[2]) Plut. Arat. c. 13; Plin. n. h. XXXV, 76.

[3]) Plut. Kim. c. 4; Plin. n. h. XXXV, 59.

for, — og dernæst indeholde Beretningerne derom ikke Spor af det, man har villet bevise, at de andre Kunstnere af den Grund have staaet mindre høit i Samtidens Agtelse. Enhver, der læser Plutarchs Fremstilling af Phidias's Liv og Virksomhed i Athen[1]), maa indrømme, at der her er Tale om en Mand, der indtog en anseet Stilling i Samfundet, en Ven af Perikles, gjennem hvis Fald dennes politiske Modstandere kunde ramme ham føleligt, ligesom en simpel Haandværker heller ikke vilde have taget sig de Friheder ved Athenastatuen, som Phidias tillod sig[2]). Maleren Polygnots Forhold til Kimon og Elpinike[3]) viser det Samme; ligeledes, om end paa en anden Maade, Billedhuggeren Praxiteles's Forhold til den bekjendte Hetære Phryne[4]), der sikkert ikke vilde have skjænket en ubetydelig Person sin Gunst. Betegnende er ogsaa den ofte til Overmod grændsende Selvfølelse, hvormed Kunstnerne optraadte. Jeg behøver kun at minde om den nysnævnte Billedhugger Polyklet, der dannede to Billeder, det ene i Overeensstemmelse med den Idee, han selv havde om Kunstens Fordringer, det andet efter Publikums forskjellige Hoveder, og derpaa revsede dette for dets Taabelighed og Vansmag[5]), — om Billedhuggeren Agorakritos fra Paros, Phidias's Discipel, som da han var bleven overvunden af sin Meddiscipel Alkamenes, som han troede, fordi Athenaierne helst vilde tilkjende deres Landsmands Aphrodite Fortrinet, kaldte sin Aphrodite Nemesis og forlangte af Kjøberen,

---

[1]) Plut. Perikl. c. 13.

[2]) Desværre vide vi om Phidias's Liv ellers kun meget Lidet, af Herhenhørende ikke Mere, end at Eleerne for at hædre ham tillode ham, hvad hans Landsmænd ikke synes at have givet ham Lov til (Cic. Tuscul. I, 34), at sætte sit Navn paa Zeusstatuen i Olympia (Pausan. V, 10, 2), og at de overdroge hans Efterkommere som Æreshverv at holde Statuen reen (ibd. V, 14, 5).

[3]) Plut. Kim. c. 4.

[4]) Pausan. I, 20, 1 f.; Athen. XIII p. 591 a—b.

[5]) Ail. var. hist. XIV, 8.

at den ikke maatte være i Athen[1], — om Maleren Parrhasios, Sokrates's Samtidige, der roste sig selv i Epigrammer paa sine Værker, der optraadte med en Purpurkappe, en gylden Krands om Hovedet og en guldindlagt Stav, der erklærede sig for en Efterkommer af Apollon (Parrhasios) og malede Hermes efter sit eget Billed[2], — om Maleren Zeuxis, den Foregaaendes Samtidige, der bar sit Navn indvævet med gyldne Bogstaver i Felterne af sit Pallium og erklærede, at hans Værker ei kunde betales, hvorfor han skjænkede Agrigentinerne sin Alkmene og Kong Archelaos af Makedonien sin Pan for Intet[3], — om den lidt ældre Maler Apollodor, der satte paa sine Billeder: „Snarere vil En kunne misunde mig end kappes med mig", og som paa Perserviis ligesom Alkibiades og den rige Kallias bar en høi Tiara[4]. Fremdeles vil jeg henvise til den store Anseelse, Kunstnerne nøde i Alexander den Stores og hans Efterfølgeres Tid, og til de Epigrammer, der prise dem og deres Værker (Myrons Ko, Praxiteles's Aphrodite osv.). Hos Forfatterne nævnes de ansete Kunstnere aldeles som hos os en Raphael, Michel Angelo, Thorvaldsen, Horace Vernet, som almeenbekjendte Personligheder, som det aabenbart hørte med til almindelig Dannelse at kjende[5]. Endnu kan hertil føies, at Maleri alle-

---

[1]) Plin. n. h. XXXVI, 17.

[2]) Ail. var. hist. IX, 11; Athen. XII p. 543 c ff. og XV p. 687 b—c (efter Theophrastos og Klearchos); — Themist. orat. II p. 29 c.

[3]) Plin. n. h. XXXV, 62.

[4]) Μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται, Plut. de glor. Athen. c. 2 p. 346; Hesych.

[5]) Xenoph. Memorab. I, 4, 2 f. (Polyklet og Zeuxis); Plat. Protag p 311 c, Menon p. 91 d og Hipp. meiz. p. 290 a (Phidias), Protag. l. l. og p. 328 c (Polyklet), Gorg. p. 448 b og Ion p. 532 e (Polygnot, hans Fader Aglaophon og Broder Aristophon), Gorg. p. 453 c (Zeuxis), Protag. p. 318 b—c (Zeuxippos, der vel kun nævnes som en ung Maler, der nyligt er kommen til Athen; men det viser altsaa, at man lagde Mærke til saadanne Folk); om Sokrates og hans Fader Sophroniskos s. Ussing „Att. Studier" 1856, S. 3 ff. (Aftryk af Vidsk.'s Selskabs Skrifter, 5te Række, hist. o.

rede i 5te Aarhundred optoges blandt Væddekampene i Korinth og ved de pythiske Lege[1]), at Tegning omtrent ved Aar 400 optoges blandt de Fag, der hørte til almindelig Dannelse[2]), og at Kunstnerne allerede i 5te Aarhundred begyndte at drive deres Studium videnskabeligt og fremtræde med Værker i Litteraturen om deres Fag, t. Ex. om Symmetriens Love, om Kolorit, om Maleri, om Broncearbeider, om Bygningskunst osv.[3]).

Man kunde maaskee gjøre den Indvending, at Forholdet med Digterne, Sangerne og Kunstnerne ikke er afgjørende for Besvarelsen af Spørgsmaalet, fordi det religiøse Element ved dem faaer saa stor en Betydning, og fordi lønnet Arbeide for Staten, hvad ganske vist en stor Deel af de nævnte Mænds Arbeide var, muligviis blev betragtet med andre Øine end Arbeide for Private. Vi ville derfor prøve, hvorledes Sagen stiller sig med de Aandsarbeidere, der virkede saa godt som udelukkende eller dog hovedsagelig for Private, navnlig Videnskabsmændene. Jeg vælger hertil Lægerne, fordi deres Virksomhed som den meest praktiske lettest var udsat for at paralleliseres med Haandværket.

---

phil. Afd. II); den Sidste nævnes i Plat. Lach. p. 180 c ff. som en gammel Ven af Aristides's Søn Lysimachos, der kalder ham *ἄριστον ἄνδρα*.

1) Plin. n. h. XXXV, 58.

2) ibd. § 77; jvfr. Aristot. Polit. VIII, 3 init.; Athen. VII p. 291 a

3) Plinius's og Andres Skrifter meddele en Mængde Oplysninger herom. Polyklet skrev om Symmetriens Love, Menaichmos om Toreutik, Euphranor om Symmetri og Kolorit, Melanthios og Apelles om Maleri, Protogenes to Bøger *περὶ γραφικῆς καὶ σχημάτων* osv. — Maleren Pamphilos, Apelles's Lærer, ansaa Studiet af Arithmetik og Geometri for nødvendigt for Kunstneren (Plin. n. h. XXXV, 76). — Bygmestrene Iktinos og Karpion skreve om Parthenon, Chersiphron og Metagenes om Dianatemplet i Ephesos. — Hippodamos fra Milet, der anlagde Peiraieus, Thurioi og Rhodos, skrev endog om, hvorledes en Stat burde indrettes; og om end Aristoteles (Polit. II, 8) dadler ham, see vi dog, at han levede i gode Kaar, vel endog i Rigdom, og havde Sands for videnskabelig Syssel.

Lægekunsten var i Grækenland som saa mange Steder i Orienten i den ældre Tid knyttet til Templerne og i Hænderne paa Asklepiospræsterne, der helbredte i Templerne ved Incubationer, hellige Kilder, Renselser o. L., og paa de fra dem udgaaende Lægefamilier (Asklepiaderne). Der kan ikke være nogen Tvivl om, at den Anseelse, disse Mænd nøde, er gaaet over paa Lægestanden, da en saadan, efter at Kunsten var kommen udenfor hines snævrere Kreds, begyndte at danne sig, og da der til den blotte praktiske Færdighed traadte videnskabelig Forsken og mere kunstmæssig Behandling. Saalænge Lægekunsten var knyttet til Templerne, bestod Betalingen vel i Regelen i Gaver til Templet. Men da Kunsten emanciperede sig og Læger begyndte at praktisere rundt om i Grækenland, maatte de for at kunne leve kræve Løn for deres Arbeide. Dette er utvivlsomt begyndt allerede temlig tidligt, skjøndt det ældste Exempel, vi have derpaa, først er fra 6te Aarhd. f. Chr. Herodot fortæller nemlig [1]), at Lægen Demokedes fra Kroton nedsatte sig paa Aigina og ved sin Dygtighed i den Grad overgik de øvrige Læger, at han blev ansat som Statslæge i et Aar med en Løn af 1 Talent (mellem 2 og 3000 Rdlr.), næste Aar i Athen med 100 Miner (3300 Rdlr.) i Gage, og det følgende Aar hos Tyrannen Polykrates paa Samos († 522 f. Chr.) med 2 Talenter i Løn. Herodot undrer sig ikke over, at Demokedes fik Løn, hvoraf vel tør sluttes, at det har været almindeligt, og hans Ord vidne tydeligt nok om hans Agtelse for Lægestanden. Naar en Stat ansætter en offentlig Læge og lønner ham saa høit, kan den næppe have tillagt hans Virksomhed ringe Betydning eller sat Standen lavt. Saadanne offentlige Læger, der udtoges ved Valg af Folkeforsamlingen og lønnedes af Staten for gratis at behandle fattige Syge, gjenfinde vi ogsaa andensteds i Grækenland, t. Ex.

---

[1]) Herod. III, 131.

i det demokratiske Athen [1]), og vi have fra omtrent Aar 390 f Chr. en attisk Folkebeslutning [2]), der roser Lægen Euenor fra det amphilochiske Argos for hans Praxis i Athen og hædrer ham med en Krands og Borgerskab for ham og hans Efterkommere. Men ved Siden af disse offentlige Læger var der en Mængde private, som fik Honorar af deres Patienter [3]), og hvor betydeligt dette kunde være, see vi af at, da Faderen til den under Navnet „den phokaiske Aspasia" bekjendte Milto henvendte sig til en Læge for at faae en Svulst i hendes Ansigt borttagen, forlangte denne 3 Staterer (omtr. 20 Rdlr.) derfor [4]). Et Sted hos Aristophanes viser ogsaa, at man godt indsaa, at vilde man have dygtige Læger, maatte man lønne dem ordentligt [5]). At deres Disciple betale dem for deres Underviisning, betragtes som noget ganske Naturligt [6]).

Ligesom i vore Dage gaves der naturligviis baade slette Læger og Læger, der kun dreve Humbug [7]), og Lægerne maatte, som endnu i vore oplyste Tider, kjæmpe med Fordom, der betragtede deres Virksomhed som unyttig [8]), ja undertiden endog mistænkte dem for at lade sig

[1]) *Οἱ δημοσιεύοντες*: Aristoph. Acharn. 1030 ff. (og Schol.); 1222; Hvesp. 1432; Plut. 408; Plat. Gorg. p. 455 b og 514 d; Politik. p. 259 a; Xenoph. Memorab. IV, 2, 5; Teles hos Io. Stob. flor. XL, 8 (II, 67 Meineke); Diod. XII, 13, 4; Strab. IV, 1, 5 p. 181.

[2]) Rangabé „Ant. Hellén." II, Nr. 378, S. 34 f.

[3]) Xenoph. Memorab. I, 2, 54; Aristot. Polit. III, 16 p. 1287 Bekk.

[4]) Ail. var. hist. XII, 1. Hos Achill. Tat. IV, 15 (Hercher scriptt. erot. Gr. I, 125) forlanger Lægen 4 Guldstykker. Jvfr. ogsaa Plat. Politik. p. 298 a. I et Vers af Kynikeren Krates (Diog. Laert. VI, 86) foreslaaer denne 1 Drachme for et Lægebesøg; men efter hele Sammenhængen er det aabenbart en ubetydelig Priis, langt under den, Lægerne i Regelen fik og kunde tilkomme.

[5]) Aristoph. Plut. l. l.

[6]) Plat. Protag. p. 311 b—c.

[7]) Aristoph. Sky. 332; Lukian. mod den Udannede (LVIII), 29; Xenoph. Oikon. 15, 9; Hippokrat. I, 67 Kühn; Dio Chrysost. XXXIII, 6 (II, 2, 26 ff. Dind.); Athen. IX p. 377 f.

[8]) Plut. apophth. Lak. p. 231; Athen. XV p. 666 a: *εἰ μὴ ἰατροὶ ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἦν τῶν γραμματικῶν μωρότερον.*

bestikke til at slaae en Syg ihjel[1]). Men deraf at slutte, at Standen i sin Heelhed ikke skulde have indtaget en hæderlig og anseet Stilling i Samfundet, vilde være lige saa urigtigt som at drage den Slutning for vore Tider. Det fremhæves netop, at de gode Læger ikke lignede de uduelige Charlataner[2]), og de dygtige Læger selv protesterede mod saadan Misbrug og mod at paralleliseres med disse Folk, som de stemple som „simple, banausiske" Haandværkere[3]), et Beviis for, at de selv, uagtet de fik Løn, ikke regnedes til denne Klasse. Det er ogsaa saa langt fra, at der hos Forfatterne viser sig nogen Foragt for Lægestanden, at Platon, der dog saa aristokratisk fornem vrager al Arbeiden for Løn, saa godt som overalt, hvor han omtaler Lægerne, nævner dem med Agtelse. En af Deeltagerne i hans Symposion er Lægen Eryximachos, og det er netop ham, der opfordrer til at tale om Eros[4]); Alkibiades hilser ham ved sin Indtrædelse med Ordene: „Du udmærkede Søn af den bedste og braveste Fader, vær hilset!" og citerer det ovenfor anførte Vers af Homer: „Lægen i Værd opveier forsand mangfoldige Andre"[5]); han er med i den rige Kallias's Huus blandt Hippias's Tilhørere[6]), og han og hans Fader Akumenos, der ogsaa flere Steder omtales som en almeenbekjendt Person[7]), kaldes Venner af Phaidros og Sokrates[8]). Gorgias's Broder Herodikos var Læge[9]). Lægen Pausanias, der levede kort efter Aar 500 f. Chr., var en fortrolig Ven af Philosophen

---

1) Aristot. l. l.; Plat. Politik. p. 298 b.
2) Dio Chrysost. l. l.
3) Hippokrat. l. l.
4) Plat. Sympos. p. 177 b ff.
5) ibd. p. 214 b.
6) Plat. Protag. p. 315 c.
7) Xenoph. Memorab. III, 13, 2; Plat. Phaidr. p. 227 a.
8) Plat. ibd. og p. 268 a.
9) Plat. Gorg. p. 448 b og 456 b.

og Statsmanden Empedokles [1]). En anden samtidig Læge var saa anseet, at han vovede at forlange af Agrigentinerne, at Staten skulde give ham en Begravelsesplads til hans Fader [2]). Peripatetikeren Lykon (død omtr. 230 f. Chr.) opfordrer i sit Testament sine Arvinger til at hædre Lægerne Pasithemis og Medias med en Gave, „da de baade paa Grund af deres Omhu for ham og for deres Kunsts Skyld fortjene stor Hæder og Løn“ [3]).

Der fandtes vistnok i Oldtiden, som endnu i vore Dage, Adskillige, der med Overmod saae ned paa Enhver, som arbeidede for Løn, ikke blot paa den simple Haandværker, men ogsaa paa Fabrikherren, paa Digteren, Kunstneren og Lægen; Kunsten var jo udgaaet fra Haandværket, — Kunstner og Haandværker bare i det græske Sprog samme Navn, — og Lægens Virksomhed var jo ofte aldeles praktisk og let udsat for at blive nedværdiget ved Charlataneri. Fortidstraditionen har altid en stor Magt, og borneerte, fødselsstolte Personer ville findes til alle Tider, selv i de meest demokratiske Samfund [4]). Men der var ogsaa dem, der mindre af Borneerthed end ifølge en idealistisk, theoretiserende Betragtning, skjøndt ganske sikkert ikke uden Paavirkning af Traditionen, ansaae Arbeiden for Løn, om ikke altid, saa dog ofte for at grændse nær til „Simpelhed“ (Banausi), og som navnlig ivrede mod al Løn for aandeligt Arbeide, fordi det Ideelle besmittedes ved denne Berøring med det Materielle, en Eensidighed, hvortil de endnu lettere forledtes, naar de levede i et meget demokratisk Samfund og ifølge deres konservative Natur for en stor Deel saae Grunden til Statens Demoralisation i, at

---

[1]) Diog. Laert. VIII, 60 f.

[2]) ibd. 65.

[3]) ibd. V, 72.

[4]) Saadanne Følelser ligge vel i det Mindste tildeels til Grund for de Anskuelser, der tillægges Kallikles i Platons Gorgias (t. Ex. p. 512).

„simple“ Folk fik med Statens Anliggender at gjøre. Det er en saadan Betragtning, der ligger til Grund for Platons og Aristoteles's Udtalelser om lønnet Arbeide. For Platon er Beskjæftigelsen med Philosophi det Eneste, der har egentligt Værd, det værdigste Maal for en fri, ædel og dannet Mand; al Berøring med det Materielle er til Hinder for at naae op i de evige Ideers Verden. Derfor bliver enhver Virksomhed, der ikke har Sjælens Pleie og Renselse til direkt Maal, og som ved at tage Løn udsætter sig for at gjøres til et Haandværk, til en vis Grad „simpel, banausisk“. Lægen og Kunstneren, hvis Virksomhed laa nærmest ved det Haandværksmæssige, betragter han selvfølgeligt som meest udsatte for denne Fare[1]); men ogsaa Digteren, hvis Betydning Platon i det Hele ikke synes ret at have haft Øie for[2]), og Videnskabsmanden bliver „banausos“, naar han ikke har den sande ideale Stræben, men giver sig af med Vinding og ydre Glands[3]). Det er den samme eensidige, idealistiske Betragtning, der ligger til Grund for det Billed af en Mønsterstat, han udkaster i sit Hovedværk „Staten“, hvor Philosopherne skulle være Styrere, og hvor det hovedsagelig kun er de ædle, paa Philosophien anlagte Naturers Udvikling, hvorom Alt dreier sig, medens alle de andre Naturer, der ikke kunne hæve sig saa høit, væsentlig tænkes bestemte til at arbeide for hine, en Betragtningsmaade, der viser, hvor langt Platon var fra en sand Erkjendelse af Menneskerettighederne, og som vistnok hovedsagelig maa forklares af hans stærke Stræben mod det Ideale, men ogsaa har sin Grund i hans heldige Livsvilkaar, i Tradition og Opdragelse.

Vi maae imidlertid, naar vi ville see saadanne Udtalelser i deres rette Lys, erindre en anden Eiendomlighed hos Platon. Han er meget tilbøielig til at bruge Ord i en

---

[1]) Plat. Alkib. p. 131 a—b; Theait. p. 176 c o. a. St.
[2]) S. t. Ex. Gorg. p. 501 f.; Stat. X p. 595 ff.
[3]) Stat. VI p. 495 d—e.

mere udvidet eller indskrænket Betydning end den, de have i den almindelige Sprogbrug, og navnlig følger han ofte sin Lærer Sokrates's Exempel i at bruge Sammenligninger, hentede fra det daglige Liv, for at gjøre Begrebsudviklingen klarere. Men han tænker derved ingenlunde — saa lidt som Homer ved sine Billeder — paa, at Sammenligningen skal gjennemføres i sit fulde Omfang, saa at Alt, hvad der ligger i det, Ordet betegner, skal overføres paa det Begreb, han vil opklare ved Sammenligningen. Ordet „Demiurgos" t. Ex. betyder i Græsk en Haandværker, en Mester, En der udfører Arbeide for Enhver, som vil benytte hans Tjeneste; dette Ord bruger nu Platon ikke alene om Kunstnerne, Lægerne osv., om Talelærerne, der kaldes „Overtalelsesmestre"[1]), og om Sophisterne i Almindelighed[2]), hvor han for saa vidt endnu er i Overeensstemmelse med den almindelige Sprogbrug, som alle disse Mænd for Betaling udførte Arbeide for Enhver, der vilde benytte deres Duelighed; men han bruger det ogsaa om Lovgiveren, der fastsætter Ordene i Sproget og deres Betydning[3]), ja endog om Guden, der skaber Alt[4]), med en lignende Overførelse, som naar vi bruge Ordet „skabe" baade om Haandværkeren, Kunstneren, Digteren, Orddanneren og om Gud. Fra et lignende Synspunkt maa ogsaa hans Anvendelse af Ordet „banausisk" om Kunstneren, Lægen og Videnskabsmanden, der tager Løn, og Paralleliseringen med Haandværkeren betragtes. Han vil derved kun betegne den Stilling, de i hans Øine indtage i Forhold til den sande Philosoph; men han har ikke til Hensigt dermed at udtale nogen Dom over deres sociale Stilling. Det er fra det abstrakte, philosophiske Standpunkt, at han ingen Forskjel gjør mellem dem og den simple

---

[1]) Plat. Gorg. p. 503 e; p. 455 a.
[2]) Plat. Hipp. meiz. p. 282 d.
[3]) Plat. Kratyl. p. 389 a.
[4]) T. Ex. Sophist. p. 265 c.

Haandværker; men naar han skal udtale sig om deres Stilling i Samfundet, gjør han naturligviis Forskjel og indrømmer dem den Plads, der tilkommer dem, saaledes som vi have seet baade ved Kunstnerne og ved Lægerne. Det forholder sig hermed paa en lignende Maade som med hans Udtalelser om Athens berømte Statsmænd, Perikles og Andre; naar han betragter deres Virksomhed fra det høie ideelle Standpunkt og sammenligner den med sit Ideal af den sande, philosophisk dannede Statsmand, dadler han dem haardt i Udtryk, der kunde lade formode, at han betragtede dem som aldeles uduelige og fordærvede Personer; men naar han ikke staaer paa dette Standpunkt, anerkjender han villigt deres Dygtighed og Fortjenester.

Hvad der er sagt om Platon, gjælder i det Væsentlige ogsaa om Aristoteles [1]), om end hans Udtalelser ikke fremkomme med den Skarphed som Platons, ligesaa om senere Forfattere, der udtale sig i lignende Retning, t. Ex. Plutarch [2]). Det er i Regelen en vis theoretiserende, idealistisk Betragtning af lønnet Arbeide som hindrende for Aandens Uafhængighed og Personlighedens frie, harmoniske Udvikling ved Berørelsen med det Materielle, en Slags aandsaristokratisk Følelse, der gjør sig gjældende i saadanne Udtalelser. At denne Synsmaade deeltes af Adskillige i Samfundet, er utvivlsomt; men paa den anden Side tør vi ikke gjøre den til Udgangspunkt, naar vi skulle bestemme, hvilken Stilling de Mænd, hvis Arbeide udelukkende eller hovedsagelig faldt ind under Aandens Sphære, indtoge i den store Almeenheds Øine, naar de lode sig deres Arbeide betale. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at medens den simple Haandværker mangen Gang betragtedes med Ringeagt, indtoge i det Mindste i 5te og

---

[1]) Aristot. Polit. IV, 4 p. 1290 B 38 ff. Bekk.; VIII, 2 p. 1337 B 4 ff. Bekk.; Eth. Eud. I, 4 p. 1215 A 25 ff. Bekk.

[2]) Plut. Kim. c. 4; Perikl. c. 2; Lykurg. c. 24; Solon c. 22. — Jvfr. Lukian. Drøm. 9.

4de Aarhundred f. Chr. Digteren, Kunstneren og Lægen, ikke mindre end Fabrikherren og den rige Handelsmand, en agtet Stilling i Samfundet, i al Fald i de Stater, hvor Demokratiet havde svækket Fortidens Fordomme, og det blev i Regelen anseet for noget ganske Naturligt, at de toge Løn. Det var ogsaa umuligt Andet, end at i Byer, der udfoldede en saa rig materiel Virksomhed som Athen, Korinth o. a., den naturlige Følelse af, at Mennesket skal have sit Arbeide for Andre betalt, og at deri ikke er noget Nedværdigende, maatte trænge mere og mere igjennem.

Med Sophisterne var aldeles det Samme Tilfældet. Forestillingen om, at de stode mindre høit i Almeenhedens Øine, fordi de lode sig deres Foredrag og Underviisning betale, har sin væsentlige Hjemmel i Platons Udtalelser om Løn for aandeligt Arbeide. Dennes Uvillie herimod maatte naturligt ogsaa vende sig mod Sophisterne. Han frygtede for, at Dannelsens Betydning skulde blive mindre, naar den blev en Handelsvare, og han bestyrkedes heri ved at see adskillige Sophister beskjæftige sig dermed paa en reent mechanisk Maade, ja endog spekulere i Folks Lettroenhed; han meente, at et Kontraktsforhold om aandelige Ting let blev besmittende for Sjælen og let gjorde Læreren afhængig; det var desuden overflødigt, hvis denne virkelig forstod at lære de Unge „Dyd“; det medførte endelig den Fare, at Discipelen, naar han havde gjennemgaaet sit Kursus, let troede sig fuldendt i Dyd, medens der efter hans Mening i Menneskets Arbeiden paa sin Sjæls Renselse aldrig var noget Hvilepunkt før Livets Ende. Denne Platons idealistiske og eensidige Anskuelse var for en væsentlig Deel opstaaet ved en Betragtning af hans Lærer Sokrates's Virksomhed. At Sokrates ikke tog nogen Løn for sin Omgang med de Unge, er bekjendt nok. Han behøvede selv saa overordentligt Lidet; han var dernæst af en altfor uafhængig Natur, til at han kunde taale en saadan Skranke; endelig var hele hans Virksomhed saa lidet lagt an paa at

give positivt Kundskabsstof eller visse praktiske Færdigheder, at han ikke kunde tænke paa at træde frem som betalt Lærer paa samme Maade som de andre Sophister. Men hvad der saaledes var noget Eiendomligt for Sokrates, gjorde Platon til en almindelig Regel og lukkede tildeels Øinene for det Berettigede og Betydningsfulde hos de andre Sophister, at de meddeelte de Unge et vist Maal af Kundskab og Dygtighed som Grundlag for en høiere Dannelse og Forberedelse til det praktiske Liv. Om Sokrates selv er gaaet saa vidt i sin Ivren mod Betaling for Underviisning, som Platon i sine Dialoger lader ham gjøre, tør maaskee betvivles. I sin Forsvarstale [1]) udtaler han sig med megen Anerkjendelse om de dygtige Sophister, der faae saa høi Betaling for deres Underviisning. Hos Xenophon findes vistnok flere Udtalelser i lignende Retning som Platons [2]); men af dem alle fremgaaer væsentlig ikke Andet, end at han ansaa det for et Skaar i Friheden, for en Fare for Selvstændigheden o. L., medens han derimod stillede den frie Meddelelse som mellem Ven og Ven høiest; at han skulde have anseet Betaling for fordærvelig eller nedværdigende, tør vi ikke slutte af dem. Vi vide ogsaa, at han ikke blot opfordrede sine unge Venner til at lade sig undervise [3]), men ogsaa selv søgte Underviisning hos dygtige Mænd, t. Ex. hos Prodikos [4]); ja, kunne vi troe Dialogerne „Menexenos“ og „Euthydem“ [5]), tog han endnu paa sine ældre Dage Underviisning hos Kitharisten Konnos i Musik. Flere af hans egne Disciple, som Aristippos, Aischines o. A, underviste eller holdt Foredrag for Beta-

---

[1]) Plat. Apol. Sokr. p. 19 e ff.
[2]) Xenoph. Memorab. I, 2, 5 f.; 60; 5. 6; 6. 11 ff.
[3]) ibd. IV, 7, 1; III, 1, 2 f.; Plat. Protag.; Lach. p. 180 c—d og 200 d; Theait. p. 151 b.
[4]) Plat. Kratyl. p. 384 b.
[5]) Plat. Menex. p. 235 e; Euthydem. p. 272 c.

ling [1]), og det Samme var Tilfældet med Platons nærmeste Disciple [2]), Speusippos [3]) og Pamphilos [4]).

Hvilke nu end imidlertid Sokrates's Anskuelser om Betaling for Underviisning have været, saa Meget er klart allerede af hans og Platons Opposition derimod, at det har været meget almindeligt, og det fremgaaer tydeligt baade af Platons og af Xenophons Skrifter, at Almeenheden i Regelen fandt det ganske naturligt. Ja, vi kunne endog af den Omhyggelighed, hvormed Xenophon paa flere Steder fremsætter Sokrates's Anskuelser derom, slutte, at det har vakt en vis Forundring i Athen, at han ikke tog Betaling, og at der var opstaaet falske Rygter om Bevæggrunden hertil, hvad enten man nu antog det for Stolthed, for altfor stor Beskedenhed eller for Særhed. Charakteristisk i saa Henseende er Athenaieren Antiphons Udtalelse [5]): „Ja, Sokrates, jeg anseer dig for en retskaffen Mand, men paa ingen Maade for viis. Og dette synes du mig ogsaa selv at erkjende; du kræver i det Mindste ikke nogen Betaling for din Omgang og Underviisning. Og dog, naar du mener, at din Kappe eller dit Huus eller noget Andet af det, du eier, er Penge værd, vilde du vel ikke give det til Nogen, jeg vil ikke sige for Intet, men endog kun for mindre end dets Værd. Det er da klart, at hvis du meente, at din Omgang og Underviisning var Noget værd, vilde du ogsaa for den kræve dens fulde Værdi. Retskaffen kan jeg altsaa kalde dig, fordi du ikke af Vindesyge narrer Nogen, viis derimod ikke, da du ikke forstaaer dig paa Ting, der ere Noget værd".

Dette Ræsonnement, — der, naar vi tage det i sin Almindelighed uden at spørge, om det med Rette kan an-

---

[1]) Diog. Laert. II, 72 og 62; Xenoph. Memorab. I, 2, 60.
[2]) Ephippos hos Athen. XI p. 509.
[3]) Athen. VII p. 279 e; XII p. 546 d; Diog. Laert. IV, 2.
[4]) Cic. n. d. I, 72.
[5]) Xenoph. Memorab. I, 6, 11 f.

vendes paa Sokrates, ligger den moderne Betragtning temlig nær, og som har sit Sidestykke i Prodikos's Mundheld: „Giv Noget, og du faaer Noget“[1]) og i Talemaader: „Det er en daarlig Sophist, der ikke er viis for sig selv“, — er uden Tvivl forekommet de fleste af Datidens Mennesker aldeles naturligt. Flere af Sokrates's og Platons egne Disciple fulgte det, som vi have seet. Heller ikke Aristophanes, der er saa afgjort en Fjende af al Simpelhed, retter i „Skyerne“ noget stærkt Angreb mod dette Punkt. Han satiriserer vel derover, som naturligt er for ham med hans konservative Natur; men hans Harme synes dog nærmest vakt ved, at det, Sophisterne toge Betaling for, var noget saa Unyttigt og Fordærveligt. Naar han lader Strepsiades bringe Sokrates en Sæk Meel i Løn, fordi denne har gjort hans Søn til en dygtig Lovtrækker, saa er det af den Slags Løier, hvoraf der findes saa mange hos Komikerne, og de Ord, hvormed han lader ham ledsage Gaven: „Man maa give Læreren Honorar, vise sin Taknemlighed mod ham“[2]), røbe ikke, at han saa noget Unaturligt deri.

Man antager i Almindelighed, støttende sig til en Udtalelse hos Platon[3]), at Protagoras var den Første, der tog Betaling for at undervise den voxne Ungdom. Dette er usandsynligt. Der kan næppe være Tvivl om, at hans Forgjængere, de saakaldte Musikere, have faaet Betaling for deres Underviisning; i Kolonierne i Syditalien og paa Sicilien var, som vi have seet[4]), Betaling for Underviisning almindelig, i al Fald samtidigt med og sandsynligt endnu før Protagoras's Optræden i det græske Hovedland. Formodentlig ligger der derfor intet Andet til Grund for hiin Yttring, end at Protagoras var en af de første eller den

[1]) Dialog. Axiochos p. 366 c.
[2]) Aristoph. Sky. 1146 f.
[3]) Plat. Protag. p. 349 a; jvfr. Diog. Laert. IX, 52.
[4]) S. ovfr. S. 29.

første af de Ungdomslærere, som kaldtes og kaldte sig Sophister, der tog Betaling. Men selv om Platon mod al Sandsynlighed skulde have Ret, er det saa langt fra, at det nedsatte Sophisterne i Almeenhedens Øine, at de lode sig deres Virksomhed betale, at den store Løn, de fik, sikkert endog bidrog til at hæve dem i Manges Omdømme. Vi have et uforkasteligt Vidnesbyrd herom i den store Tilstrømning, naar en af de dygtige Sophister kom til en By, i den Begeistring, hvormed de bleve hørte, i Platons egen Opposition, der ikke kan forstaaes uden denne Forudsætning, i de Rigdomme, flere af dem samlede, i deres Optræden, der var fuld af Selvfølelse, ja undertiden grændsede til Overmod. Selv en saa anseet Mand som Rhamnusieren Antiphon underviste og skrev Taler for Andre for Betaling [1]; Gorgias omgikkes de anseteste Adelsfamilier i Thessalien [2]; Damon og Protagoras vare Venner af Perikles, den Første endog hans politiske Raadgiver og blev netop af den Grund forviist fra Athen ved Ostrakismos [3], som kun anvendtes mod ansete og betydelige Mænd, og den Sidste fik det Hædershverv at give Thurierne Love [4]. Naar vi desuden høre, at Gorgias, Prodikos og Hippias ofte modtoge det Hæders- og Tillidshverv af deres Medborgere at gaae som Sendemænd til en fremmed Stat [5],

[1]) Philostrat. vit. soph. I, 15 p. 211 (jvfr. ovfr. S. 33). Naar han siger, at Komikerne angreb ham derfor (jvfr. X or. vit. Ant. 16 p. 833 og Phot. cod. 259 p. 486; Diod. Sik. frg. dub. 3 hos Dind. V, 189 og Amm. Marcell. XXX, 4, 5 anføres derimod med Urette som Beviissteder derfor), saa gjælder herom det Samme, som nys er bemærket om Aristophanes.

[2]) Plat. Menon init.

[3]) Plut. Perikl. c. 4; Aristeid. c. 1.

[4]) Herakleides Pontikos hos Diog. Laert. IX, 50. Jævnføre vi denne Efterretning med Diod. Sik. XII, 11, 3 f., Valer. Max. VI, 5, ext. 4 og Schol. til Plat. Stat. p. 599 e, at Thurierne fik Love af Charondas, maa den vel forstaaes saaledes, at Protagoras optog (en Deel af) Charondas's Love i forbedret og tidssvarende Skikkelse. — Ogsaa Eudoxos skal have givet sine Medborgere Love (Diog. Laert. VIII, 88).

[5]) S. ovfr. S. 136 f. Derimod beroer Efterretningen om, at Prodikos

naar vi see i 4de Aarhundred Isokrates staae i venskabeligt Forhold til Fyrster (Euagoras, Nikokles) og modtage rig Løn og Hæder for sin Underviisning[1]), naar vi høre ham omtale sine Disciple, der ere blevne hædrede og ansete Mænd i Staten[2]), naar vi see Sophister eller Philosopher nyde stor Anseelse hos Tyrannerne og Kongerne (Platon, Aristoteles, Aristippos, Leon fra Byzantion[3]) o. A.), — saa kunne vi ikke tvivle om, at de dygtige Sophister til alle Tider have indtaget en hædret og anseet Stilling i Samfundet. Et levende Billed heraf giver Platon os i Skildringen af den rige Kallias's Huus i Dialogen „Protagoras“[4]). Den unge Hippokrates kommer, som omtalt, endnu før Dag til Sokrates for at faae denne til at indføre ham hos Protagoras, der er tagen ind hos Kallias. „Da vi vare ved Indgangen“, fortæller Sokrates, „standsede vi et Øieblik for at blive færdige med et Æmne, vi vare komne til at tale om. Jeg kan nu tænke, at Dørvogteren, en Eunuch, havde hørt os, og at han er kjed af den store Mængde Sophister og af de Mange, der for deres Skyld komme til Huset. I det Mindste sagde han, da vi havde banket paa og han havde aabnet Døren: „Saa, der er atter nogle Sophister! Han har ikke Tid!“ og med det Samme slog han af al Magt med begge Hænder Døren i. Vi bankede da atter paa, men han svarede igjennem den lukkede Dør: „Hører I ikke, Mennesker, han har ikke Tid!“ — „Men, min bedste Ven“, sagde jeg, „det er ikke Kallias, vi ville tale med, og vi ere ikke Sophister. Vær du kun rolig! Det er Protagoras, vi ere komne for at tale med. Meld du os kun“. Med Nød og næppe lod Mennesket sig

skulde have været berømt som Dommer og Diaitet, paa en Misforstaaelse af Ordsproget „προδίκου σοφώτερος“; s. F. Welcker „Prodikos v. Keos osv.“ i Kl. Schr. II, 395.

[1]) Isokrat. om Formuebytng. 87 f.; 164 f. o. a. St.

[2]) ibd. 93 f

[3]) Philostrat. vit. soph. I, 2 p. 204.

[4]) Plat. Protag. p. 314 ff.

da bevæge til at aabne Døren. — Da vi vare komne ind, saae vi Protagoras spadsere om i Forhallen, og om ham gik paa den ene Side Kallias Hipponikos's Søn, hans Stifbroder Paralos Perikles's Søn og Charmides Glaukons Søn, paa hans anden Side Perikles's anden Søn Xanthippos, Philomelos's Søn Philippides og Mendaieren Antimoiros, der er den berømteste af Protagoras's Disciple og nyder hans Underviisning for at uddanne sig til en Sophist. Bag efter dem fulgte en Skare, der lyttede til, hvad der blev sagt, for største Delen Fremmede, som Protagoras fører med sig fra de forskjellige Byer, idet han fortryller dem med sin Stemme ligesom Orpheus; men der var ogsaa nogle Athenaiere blandt dem. Ved at see hele dette Chor, glædede jeg mig i Sandhed, da jeg bemærkede, hvor smukt de passede paa ikke at komme Protagoras i Veien; naar han og de, der vare om ham, gjorde omkring, deelte disse Tilhørere sig i smuk Orden til begge Sider af dem, og idet de dreiede om i en Kreds, sørgede de for altid at komme bagved hine. — Dernæst saa jeg ogsaa Eleeren Hippias, der sad i den lige overfor liggende Forhal paa et Høisæde; om ham sad paa Bænke Akumenos's Søn Eryximachos, Myrrhinusieren Phaidros, Androtions Søn Andron og flere Fremmede baade fra hans egen og fra andre Byer. De syntes at forelægge Hippias nogle naturhistoriske Spørgsmaal om Himmelphænomenerne og Astronomi, og han forklarede og gjennemgik for enhver af dem, hvad han blev spurgt om. — Jeg saa ogsaa Tantalos, for at tale med Homer; thi Keeren Prodikos var netop kommen til Byen. Han var i et Værelse, som Hipponikos tidligere havde benyttet som Forraadskammer, men som Kallias paa Grund af den store Mængde Gjæster havde ladet rømme og indrette til Kvarteer for Fremmede. Prodikos laa endnu, indhyllet i nogle Skind og mange Tæpper; men hos ham sad paa de nærstaaende Løibænke Pausanias fra Kerameersognet og hos ham et ungt Menneske, som jeg troer, ædel og begavet, i al Fald af et overmaade smukt Ydre; Agathon

var, saavidt jeg hørte, hans Navn, og det skulde ikke undre mig, om han var Pausanias's Ven og Yndling. Endvidere var der begge Adeimanterne, baade Kepis's Søn og Leukolophides's Søn, og nogle Andre. Men hvad de talte om, kunde jeg ikke høre udefra, skjøndt jeg anstrængte mig meget for at høre Prodikos; thi han synes mig at være en meget viis og guddomlig Mand; men hans Stemmes Dybde udbredte en dump Lyd i Værelset, som gjorde Alt, hvad der blev sagt, utydeligt. — Bag efter os traadte den „smukke“ Alkibiades og Kritias Kallaischros's Søn ind“.

Denne Scene giver os en levende Forestilling om den Anseelse, de dygtige Sophister nøde. Der var vistnok dem, der af borneert Adelsfordom foragtede dem, fordi de arbeidede for Løn; der var sikkert Andre, der holdt fast ved de gode, gamle Skikke og derfor saae skjævt til Sophisterne, og som da ogsaa benyttede det, at de lode sig betale, som Ankepunkt imod dem, som Aristophanes og andre Komedieskrivere: og der var vel endelig Adskillige, der af ideelle Grunde saae noget Nedværdigende deri, saaledes som Platon. Platon selv forstod imidlertid godt at skjelne mellem de dygtige og de udygtige Sophister, og vi skulle senere see, at der er stor Forskjel i den Maade, hvorpaa han lader Sokrates træde op mod dem, at medens han lader ham med sin fine, knusende Ironi revse de forfængelige og uduelige Sophister, lader han ham altid behandle de dygtige og overlegne iblandt dem, som Protagoras, Gorgias og Prodikos, med Hensynsfuldhed og Anerkjendelse, og ethvert af hans Skrifter er et levende Vidnesbyrd om den store Agtelse, disse nøde i Samfundet. Naturligviis indtoge ikke alle Sophister saa hæderlig en Plads i Almeenhedens Øine, og der var vel ogsaa til de forskjellige Tider Forskjel i den Maade, hvorpaa de behandledes. Jo mere almindelig Udbredelse Sophistikken fik, jo flere udygtige Personer, der benyttede den som et Levebrød, hvorved de kunde blænde Publikum og paa en let Maade exploitere dets Lettroenhed til at vinde Rigdom og Anseelse,

desto mere var hele Virksomheden ogsaa udsat for Angreb, der ikke kunde blive uden Indflydelse paa Standens Stilling i det almindelige Omdømme. Men naar vi betænke, hvor mange Fjender Sophistikken havde saa godt som fra sin første Fremkomst, og hvor haarde Angreb der bleve førte imod den fra de meest forskjellige Sider, og vi saa see, hvilken Anseelse de dygtige Sophister baade i 5te og i 4de Aarhundred nøde, saa er dette et Vidnesbyrd om, at de i det Hele indtoge en hædret Stilling i Samfundet, fordi Nødvendigheden af at uddanne sig for Livet gjennem en grundig Underviisning og Følelsen af, at Sophistikken med alle sine Feil og Udskeielser i det Mindste for en Deel løste denne Opgave, havde gjennemtrængt den almindelige Bevidsthed.

Fjerde Kapitel.

Oppositionen i Oldtiden mod Sophisterne.

Enhver ny Aandsvirksomhed, der staaer i Forbindelse med en Omvæltning i en Tidsalders herskende Ideer, har ved sin Fremkomst og under sit videre Arbeide, navnlig naar den af Mangel paa Erfaring ikke strax har nogen sikker Methode, Meget at kjæmpe med. Den har for det Første til Modstandere alle dem, der af Indskrænkethed, af Sløvhed eller ifølge Opdragelse og Samfundsstilling ere voxede saaledes sammen med det Gamle, at de ikke kunne see det Berettigede i det Nye og kun have Øie for Skyggesiderne ved dette og Lyssiderne ved hiint. Den har dernæst til Modstandere alle dem, der vel ligesom den ønske det Gamle opgivet, men ikke forstaae dens Betydning for det Nye og betragte den Vei, den fører ad, enten som en Omvei eller endog som skadelig. Endelig maa den kjæmpe med dem, der ere enige med den om Maal og Midler i sin Almindelighed, men som, naar der bliver Tale om nærmere at bestemme disse, have afvigende Anskuelser. Disse Sidste blive, netop fordi de ere i Stand til i det Mindste tildeels at forstaae den og stille sig paa dens Standpunkt, mangen Gang de haardeste Modstandere.

Den nye Dannelse, der arbeidede sig frem i det græske

Samfund, og Sophisterne, der bare og repræsenterede den, dannede ingen Undtagelse fra denne almindelige Regel.

Man hører ikke sjælden Tale om den store Mængdes Had til Dannelse og Kundskab. Der ligger heri som oftest en Misforstaaelse. Trangen til at stræbe opad er for dybt begrundet i den menneskelige Natur, til at der selv paa det raaeste og mindst udviklede Trin skulde være noget udbredt Had til dem, der ved virkelig Dygtighed hæve sig over det almindelige Maal, og som ved Erfaring og Indsamling af Kundskab have vidst at forbedre deres egne og Andres Kaar. Den overlegne Dygtighed, den virkelige Aandsdannelse, der renser Sjælen, klarer Tanken og styrker Villien, og som lægger sig for Dagen i alvorlig Stræben baade for sig selv og for Samfundet i sin Heelhed, bringer næsten altid Mængden til uvilkaarligt og instinktmæssigt at bøie sig. Først hvor Dannelsen ofte kun bestaaer i et vist Maal af Kundskaber eller endog kun i Iagttagelse af visse Former, og hvor al Anseelse og Indflydelse enten ved Loven eller ved Traditionen er forbeholdt den dannede Klasse, medens Døren kun undtagelsesviis aabnes for dem, der ikke ved Fødselen høre til denne, først der vil der udvikle sig Had til Dannelsen eller rettere til de Dannede; thi i sin inderste Grund er det dog egentlig Had til en Klasse eller en Stand, ikke til selve Kundskaben og Dannelsen.

Man har forvexlet Had for det Første med en vis aandelig Ubevægelighed eller Langsomhed hos en Deel Mennesker, der, skjøndt de ikke ere uden Interesse for det Høiere, dog betragte det Nye med saa stor Mistænksomhed og i den Grad frygte for at slippe det Gamle, som de og deres Fædre i saa mange Aar have befundet sig saa vel ved, for hiint, som de aldrig have prøvet, og som muligt kun bringer Skade, at ethvert Forsøg paa at faae dem til at bryde med det Overleverede i lang Tid strander paa en seig og haardnakket passiv Modstand. — Man har fremdeles forvexlet Had med en vis Misundelse mod de af Lykken

Begunstigede, der ved deres bedre Formuesvilkaar ere satte i Stand til at tilegne sig de Kundskaber, som i ethvert noget udviklet Samfund i Regelen vil blive sat som Stempel paa den høiere Dannelse. — Endelig har man forvexlet Had med den Misstemning mod det Nye, der er en naturlig Følge af Almeenhedens uklare eller vrange Opfattelse af dette og personlige eller ideelle Fjenders Angreb og Bagvaskelser.

Der var naturligviis i Grækenland en stor Deel Mennesker, der, optagne af deres Stræben for at samle materielt Gods eller af Kampen for det daglige Udkomme, betragtede den nye Dannelse med Ligegyldighed. Andre skjænkede den vel Opmærksomhed, men holdt haardnakket fast ved det Gamle. Atter Andre bare Nag til Sophisterne og deres Disciple, der i Regelen vare fornemme og velhavende Mænds Børn, fordi de hverken havde Raad eller Tid til at tage Underviisning hos dem. Men den største Deel lod sig uden Tvivl i sin Dom om dem lede deels af det noget taagede og uklare Indtryk af de stærkest fremtrædende Eiendomligheder, som den umiddelbart og instinktmæssigt modtog, deels af den Dom, som fældedes over dem af de Folk, der stode i Forhold, fjendtligt eller venligt, til dem, og som følgelig snart lød gunstig snart ugunstig. Meningerne i Publikum vare derfor til de forskjellige Tider meget deelte; og endnu større bliver Vanskeligheden for os, naar vi skulle udfinde Publikums almindelige Dom over Sophistikken, ved den Omstændighed, at vore Kilder ere saa faa, at det, der i Litteraturen er levnet os, saa godt som udelukkende skriver sig fra dens Modstandere, og at de to vigtigste af disse, Aristophanes og Platon, ved deres særegne Stilling eller Standpunkt let kunne blive vildledende for os. Vi maae derfor gaae frem med Forsigtighed.

Vi vende os først til Komedieskriveren **Aristophanes**.

Den gamle attiske Komedie havde sin Oprindelse fra Chorene ved de glade Dionysosfester, hvor man i kaad Lystighed frit gav sit satiriske Lune Tøilen. Fra denne

sin Oprindelse bevarede den sin Retning paa det offentlige Liv, idet den til Gjenstand for sin Skjæmt tog Alt, hvad der interesserede Tiden, snart Politikken, snart litterære, snart almindelige sociale Forhold. Med en Dristighed, hvortil Nutiden ikke kjender Magen, førte den disse Forhold og selve de virkelige Personer, Perikles, Kleon, Sokrates, Euripides osv., enten lyslevende eller under let gjennemskuelige Masker, ind paa Scenen og overlod sig uforbeholdent til sit Lune for at more Publikum. Intet, hvorved der var det ringeste Latterlige, gik fri for Satirens Svøbe, og alle de mange Skandalhistorier, der altid cirkulere hos Samtiden om fremragende Personligheders offentlige og private Liv, og hvorpaa især det snakkesalige Athen med sin store Offentlighed i alle Livets Forhold var saa rigt, bleve grebne, overdrevne og karrikerede af de komiske Digtere, der navnlig, naar de tillige vare Partimænd, ofte benyttede Leiligheden til at tilfredsstille deres Partihad og fra Scenen forfulgte deres Modstandere med al den Lidenskabelighed, som er saa betegnende for Polemikken hos Grækerne, og som var en naturlig Følge deels af Folkets Bevægelighed, deels af at Athen ikke havde nogen Presse, men Meningerne i Publikum for største Delen udviklede sig gjennem Folks Samtaler, gjennem Rygter og Bysnak, der mangen Gang paa deres Vandring antoge enorme Dimensioner.

Det er nu et eiendomligt Phænomen, at de attiske Komedieskrivere, om hvem vi have Efterretning, næsten alle stillede sig i Opposition til hele den nyere Udvikling i Athen. Med en Bitterhed og Skaanselløshed uden Lige spottede Kratinos [1]), Telekleides [2]), Eupolis [3]), Hermippos [4]), Aristophanes og de andre Komikere de demokratiske Folkeledere, som Perikles, Kleon, Hyperbolos, Alkibiades, medens

---

[1]) Plut. Perikl. c. 3; 13; 24.
[2]) ibd. c. 3.
[3]) ibd. c. 3; 24; Meineke Frgg. comic. Graec. I, 137 ff.
[4]) ibd. c. 33; Aristoph. Sky. 557.

de lovpriste det gamle Athens Statsmænd, Solon, Miltiades o. A.[1]), og det konservative Partis Førere, som Kimon[2]). Og ligesom de ubarmhjertigt forfulgte den nye Udviklings Repræsentanter i Politikken, sparede de heller ikke de andre Sider af Livet, der antoges at staae i Forbindelse med og enten at indeholde Roden til eller at være en Følge af hiin Retning i Politikken, som de saa haardt angreb. Grundene hertil ere ikke saa vanskelige at opdage. Hvad Komikerne først og fremmest vilde, var at more Publikum, og ethvert Middel dertil greb de med Begjærlighed. Vi behøve kun at mindes den Kaadhed, hvormed flere af Guderne føres ind paa Scenen hos et Folk, der dømte adskillige Mænd til Døden for Gudsbespottelse, den Raahed og væmmelige Cynisme, hvormed al Blufærdighed i Henseende til Kjønsforholdene sættes til Side, den Dristighed, hvormed de groveste Beskyldninger udslynges mod ansete Mænd, før at kunne dømme om, hvor lidet de attiske Komikere ofte toge Hensyn til, hvem de gjorde til Gjenstand for deres Vittighed og hvad de sagde om dem, og hvor overordentligt Meget der kunde bydes det attiske Publikum, naar det blot kunde vække dets Latter. „Jo galere, des bedre“ var sikkert Valgsproget for en stor Deel baade blandt Digtere og blandt Tilskuere. Det Nye, der ikke stod omgivet af nogen Ærværdigheds Glands, der i det daglige Liv var Gjenstand for Samtale og Folkesnak, der mangen Gang, seet i Frastand og paa Overfladen, tog sig latterligt ud, blev da en naturlig Skive for disse Komikeres Vittighed. Men flere af Komikerne have utvivlsomt ogsaa med deres digteriske Virksomhed haft et andet Formaal. Den skaanselløse Lidenskabelighed og Bitterhed, hvormed de saa ofte angribe deres Offre, og som er saa langt fra den Sindet befriende Humor, der hæver sig over det Endelige og i Kraft af det Evige holder Dom over Døgnet og dets Gjerning,

[1]) Meineke l. l. S. 126 ff.
[2]) Plut. Kim. c. 10.

kan kun forklares ved, at de som Partimænd vare revne med af Øieblikkets Hede. De have sikkert ikke sjælden haft til Hensigt ei blot at fornøie, men ogsaa at gavne deres Medborgere, og til Grund for deres Opposition har der vistnok ofte ligget oprigtig Sorg over det meget Vanartede i Samtiden; men idet Veien dertil for dem gik gjennem Satire over Nutidsforhold og -personligheder, og idet Scenens Frihed og Folkets Overstadighed og Modtagelighed for Skandale og Bagvaskelse æggede dem til ret at slaae sig løs, overlode de sig ganske til deres Bitterhed og forsmaaede ikke de Bidrag, der bødes dem, selv om de flød af en ureen Kilde. At nu de Brudstykker, der ere bevarede, saa godt som alle synes at skrive sig fra Fjender af det Nye, kan skyldes Tilfældet, der kun har levnet os forholdsviis Lidet af de ældste Komediedigteres Værker; men det er ogsaa muligt, at det virkelig nærmest var Angreb paa det Nye, der kom til Orde fra Scenen, fordi det ideale Lys, det Rosenskjær, hvori Mange saae den store Fortid, hvortil Athens stolteste Minder knyttede sig, gav Satiren hos dem, der satte hiin Tid saa høit og fordømte Samtiden, en ganske anden Kraft og Flugt, end den kunde faae hos dem, der holdt paa det Nye, som var umiddelbart nærværende, og hvis Skrøbeligheder derfor ofte lettere faldt i Øinene end dets gode Sider.

Desværre ere de Efterretninger, vi have om Komediedigternes Angreb paa den nyere Dannelse og dens Repræsentanter, kun faa. Vi see, at Kratinos, Perikles's Samtidige, havde spottet Philosophen Hippon [1]), der sluttede sig til de ioniske Naturphilosopher, at Eupolis, der virkede under den peloponnesiske Krig, havde angrebet Sokrates [2]) og især i en Komedie „Smigrerne“ havde satiriseret over Kallias og alle de „Snyltegjæster“, han omgav sig med, bl. A. Tragedieskriveren Melanthios, Sophisten Protagoras

[1]) Schol. til Aristoph. Sky. 96.
[2]) ibd. 96 og 179.

og Sokratikeren Chairephon[1]); Ameipsias bragte Sokrates, hans Lærer Konnos og „Grublerne" paa Scenen samme Aar, som Aristophanes lod sine „Skyer" opføre[2]); Komikeren Platon, omtrent samtidig med Eupolis, havde skrevet en Komedie „Sophisterne"[3]) og i en anden Komedie „Peisandros" særligt angrebet Rhamnusieren Antiphon, fordi han skrev Retstaler for Andre for Betaling[4]). Endelig havde de sikeliske Komedieskrivere Epicharm og Sophron spottet Veltalenhedslærerne i deres Hjemstavn[5]). Men den eneste Komediedigter, hvis Stilling lige overfor dette Aandsphænomen vi kjende noget Nærmere til, er Aristophanes.

Aristophanes, født i Athen omtrent ved Midten af 5te Aarhundred, første Gang optraadt med en Komedie Aar 427 og virkende for Scenen til Aar 388, staaer midt i den Tid, vi beskjæftige os med. Hans Komediedigtning har ganske de ovenfor angivne Egenskaber. Han vil more Publikum og betænker sig derfor ikke paa at føre Alt, hvorved der klæber noget Latterligt, paa Scenen og fremstille det undertiden i et saa karrikeret Vrængebilled, at det næppe er til at gjenkjende. Men han er tillige praktisk Forfatter, der gjennem sine Komedier vil oplyse og gavne sine Medborgere[6]), og han er Partimand, en afgjort Fjende af den nyere Udvikling i Athen, baade i Statslivet, i Litteraturen og i det sociale Liv, og en begeistret Beundrer af Fortiden, da de gamle „Marathonkjæmpere"[7]) levede, da Athen førte hele Grækenland til Seir, da Alt endnu var saa simpelt og jævnt, da den nye Dannelse endnu ikke

---

[1]) Meineke Frgg. comic. Graec. I, 135 ff.; II, 484 ff.
[2]) ibd. I, 201 ff.
[3]) ibd. I, 184 f.
[4]) S. ovfr. S. 178 Anm. 1.
[5]) Aristot. Rhetor. III, 9 extr. p. 138 Sp.; Demetr. π. ἑρμην. § 24 og 153 (III, 266 og 296 Sp.).
[6]) S. t. Ex. Parabasen i Acharnerne (V. 628 ff.).
[7]) Acharn. 179 ff.; 696; Ridd. 781; 1334; Sky. 986; Hvesp. 711; Lysistr. 285.

havde fordærvet Folket. Vi maae ikke tænke os ham som nogen Sædelighedsprædikant; tvertimod, han undseer sig ikke ved at gribe til høist forkastelige Midler for at more Tilskuerne; men han er en Athenaier, som der dengang sikkert var adskillige, der ifølge sin konservative Natur, muligt ogsaa ifølge sin Opdragelse og Samfundsstilling, i den nye demokratiske Forfatning, i den nye Tankekløgt og Talefærdighed saa Statens og Samfundets Undergang, som savnede den gode, gamle Tid, da endnu ikke „simple Folk", som „Læderhandlere, Toughandlere, Lampehandlere" o. a. L.[1]), havde faaet Statsroret i deres Haand, da det endnu ikke var en Anbefaling at være simpel, raa og udannet[2]), da Udbetalingen af Løn for offentlig Virksomhed endnu ikke havde fordærvet Folket[3]), da dette endnu ikke var grebet af Processyge og Lidenskab for at sidde til Doms over sine Medborgere[4]), af Had til al Dygtighed og Rigdom[5]), af Havesyge, Udvidelsessyge og Hensyn til egen Behagelighed[6]), den Tid, da det ikke blindt hen overgav sig til uvidende, egoistiske, bedrageriske Demagoger, som Perikles, Kleon, Hyperbolos, Kleophon og Agyrrhios, der kun tænkte paa deres egen Fordeel, der smigrede Hobens slette Lidenskaber, dens Forfængelighed og Nydelsessyge, der fyldte den med store Løfter om Guld og grønne Skove, men i Virkeligheden tog den ved Næsen, den Tid, da Folket endnu ikke vægelsindet den ene Dag havde en, den anden Dag en anden Mening, den ene Dag fulgte en, den anden Dag en anden Leder, da Ungdommen var ærbar og beskeden og havde Agtelse for Alderdommen[7]),

---

[1]) Ridd. 129 ff.; 738 ff.
[2]) ibd. 181 ff.; 213 ff.
[3]) Ekkles. 303 ff.
[4]) Hvesp. 782 f.; 800 ff.
[5]) Ridd. 774 ff.
[6]) Ridd. 1087 ff.; 1070 ff.; Hvesp. 665 ff.; Fred. 635 ff.; Fugl. 1020 ff.; Sky. 203 ff.
[7]) Acharn. 676 ff.

da ikke som nu skjægløse Ynglinge, oplærte i alskens Talekunst og Spidsfindighed, talte paa Torvet eller sade i Salveboderne og førte tom Tale om Talernes store Fortrin [1]), da de Unge endnu ikke satte en Ære i at være liderlige, blødagtige, udstafferede, salvede og friserede efter nyeste Mode [2]). Et samlet Billed af hans Opposition mod den nye Tid vil Læseren faae af Retsscenen mellem „den retfærdige Tale“ og „den uretfærdige Tale“ i hans „Skyer“ V. 882 ff.

Roden til den nye Tids Demoralisation søgte Aristophanes foruden i Statsforfatningen væsentlig i den Opdragelse, Ungdommen modtog, indirekt gjennem de nyere Digtere, direkt gjennem Sophisterne. Af de Første angriber han især Euripides, af de Sidste især Sokrates.

Euripides, født 480, død 406, det tredie Blad i den attiske Tragedies store Trekløver, havde hos sin Samtid trods den Anerkjendelse, han fandt hos Mange, Meget at kjæmpe med. Man bebreidede ham især, at han var saa stærkt paavirket af den nye rhetoriske og sophistiske Dannelse. Han var en ivrig Beundrer af Naturphilosophen Anaxagoras, kaldtes endog hans Fostersøn, en Ven af Protagoras, der efter Nogles Beretning skal have oplæst sin Afhandling om Guderne i hans Huus, endelig af Sokrates, der siges kun at være gaaet i Theatret, naar Euripides's Tragedier opførtes, ja, en af Komikerne beskylder ham endog for at have hjulpet Euripides med hans Tragedier [3]). Denne Omgang havde efter Manges Mening haft en skadelig Indflydelse paa Euripides's Digtning. Man beskyldte ham for, at han havde ladet Helteidealet synke og istedenfor de ældre Tragikeres storslaaede Helteskikkelser ført smaa Hverdagsmennesker paa Scenen; man forekastede

[1]) Ridd. 1373 ff.
[2]) Acharn. 849; Hvesp. 74 ff.; 686 ff. o. m. a. St.
[3]) Beviserne for de nævnte Fakta findes i Fortalen til Naucks Udg. af Euripides S. 13 f., Paulys Realenc. o. a. St.

ham Hang til rhetorisk Udmaling, Ordpragt og tom Klingklang, man dadlede hans Jagen efter spekulative og fiint tilspidsede, men i Virkeligheden ofte spidsfindige og hule Sentenser, man fandt endelig hos ham en smaalig, kasuistisk Moral og Mangel paa Agtelse for Guderne. Paa Grund af dette Sententiøse i hans Digtning gik han i Oldtiden hyppigt under Navnet „den philosophiske Tragiker", og flere af hans Sentenser, som „Hvo veed, om ikke det at leve er at døe og det at døe at leve" eller „Tungen har svoret det, Sindet ikke", bleve snart staaende Talemaader i Folkemunde.

Aristophanes lader ikke nogen Leilighed til at stikle paa Euripides, „Sophisternes og den nyere Tids udkaarne Digter"[1]), unyttet. Snart med spillende Vid, snart med bitter Haan spotter han hans simple Herkomst[2]), hans halte, pjaltede Helte[3]), hans Leg med Ord, hans Personers Spidsfindighed og rhetoriske Sprog, der mere passer for en Prokurator for Retten end for en Halvgud[4]), hans Vantro overfor Guderne[5]), hans Mangel paa Moralitet[6]) osv. I „Frøerne", opført 405 kort efter Euripides's Død, gjorde han hele hans Virksomhed til udelukkende Gjenstand for sin Satire og stiller ham og den nyere Tid i grel Modsætning til Aischylos og de gamle Marathonkjæmperes store Dage.

Sophisterne angreb Aristophanes allerede tidligt. I „Skyerne", opført 423, førte han Sokrates selv og hans Disciple ind paa Scenen.

En gammel attisk Landmand Strepsiades kan ikke sove af Bekymring over sine derangerede Pengeforhold.

---

[1]) Sky. 1356 ff.
[2]) Acharn. 457 ff.; Thesmophor. 387; 456; Frø. 840.
[3]) Acharn. 394 ff.; Thesmophor. 24; Frø. 841 ff.
[4]) Acharn. l. l.; Fred. 534; Thesmophor. 93 f.; Frø. ofte.
[5]) Thesmophor. 450 f.; Frø. 889 ff.
[6]) Frø. 1045 ff.

Hans Kone, en fornem Adelsdame, har næret Sønnen Pheidippides's høitflyvende Griller og Lyst til at spille Kavalleer med de unge, rige Adelsmænd, og denne har ved at kaste sig paa Hesteopdrætning bragt Faderen i Gjæld. Strepsiades seer nu ingen anden Udvei end at lade ham komme i Lære hos Sokrates; thi han er en Viismand, der blandt meget Andet kan lære Folk at gjøre Sort til Hvidt (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν). Sønnen afviser imidlertid i sin Foragt for disse „Grublere" bestemt Faderens Anmodning. Denne beslutter da selv at give sig i Lære og banker paa Sokrates's Huus. En af Disciplene lukker op, vred over, at han har forstyrret dem, da Sokrates just var i Færd med at udregne, hvor mange Længder af en Loppefod der gaaer paa et Loppespring, ligesom han nyligt havde anstillet en Undersøgelse, om Myggene summe med For- eller med Bagenden. Dog aabner han Døren til Huset, hvor man seer Disciplene sysselsatte, nogle med at studere, hvad der er under Jorden, andre med Astronomi, atter andre med Geometri. Endelig viser Sokrates sig, svævende i Luften i en Hængekurv, fordybet i Betragtninger over Solen. Strepsiades frembærer sit Ønske og sværger ved Guderne, at han vil betale ham godt derfor; men Sokrates forlanger, at han skal sværge ved hans og hans Disciples Guder, Skyerne. Da Strepsiades er villig hertil, paakalder Sokrates „de himmelske Skyer, de høie Gudinder, der skjænke Lediggjængere som ham og hans Lige Skarpsind, Dialektik og Kløgt, Snakkesalighed, rørende, overtalende og begeistrende Tale, der lære dem at tale fiint og spidsfindigt, der føde en Sværm af Sophister, Spaamænd, Lægekunstnere, ringfingrede Mænd, dithyrambiske Sangere og Meteorbedragere". Skyerne komme som Chor og hilse ham, „det spidsfindigste Vrøvls Præst"; thi „af alle de nulevende Meteorsophister elske de Ingen høiere end Prodikos og ham, hiin for hans Viisdom og Kløgt, ham, fordi han barfodet, stolt, med trodsigt Blik færdes paa alle Gader". Da Strepsiades i Forundring ud-

raaber Zeus's Navn, beviser Sokrates ham, at Zeus slet ikke er til, at Regn, Torden og de andre Naturphænomener ikke skrive sig fra ham, men have en naturlig Aarsag, at det er „den ætheriske Hvirvelbevægelse", der hersker over Alt, at Forestillingen om, at Zeus med Lynet straffer Meenederne, er gammel Taabelighed „fra Kronos's Tid", eftersom jo Erfaringen viser det Modsatte; og han forlanger, at Strepsiades skal troe paa hans og de andre Grubleres Guder „Chaos, Skyerne og Tungen". Vil han det, skal han lære ham sin Kunst, ved Tankens Spidsfindighed og Ordets Magt at kunne bevise, hvad det skal være, og seire i enhver Ordkamp, for Retten som andensteds. Da Strepsiades gaaer ind herpaa, søger Sokrates at faae Noget af sin Viisdom ind i hans tykke Hoved og underviser ham i Metrik og Rythmelære, i Grammatik, i Prokuratorkneb osv.; men Alt forgjæves, han maa tilsidst opgive ham. Strepsiades faaer imidlertid sin Søn overtalt til at give sig i Lære hos Sokrates; en Retsscene mellem „den retfærdige Tale", der forsvarer den gamle Dannelse, Simpelhed og Bravhed, og „den uretfærdige Tale", der forsvarer den nye Dannelse med alle dens Spidsfindigheder og Talekunster, som sætte Enhver i Stand til at tillade sig, hvad det skal være, fordi han kan forsvare Alt, — gjør ham kun endnu ivrigere, og Sokrates lover ogsaa at gjøre Sønnen til en dygtig Sophist. Pheidippides vender tilbage, fuldt udlært i alle den nye Viisdoms Kunster; i det glade Haab nu at slippe for sine Kreditorer skjænker Strepsiades Sokrates en Sæk Meel og bliver aldeles ude af sig selv af Henrykkelse, da Sønnen virkelig ved sine, baade i figurlig og i bogstavelig Forstand, slaaende Argumenter jager Kreditorerne paa Porten. Hans Glæde varer imidlertid kun kort; thi Sønnen slaaer ham, da han roser Simonides og Aischylos, saadanne gammeldags Digtere, der ikke kunne maale sig med Euripides, den nye Tids Digter, og beviser ham dernæst paa sokratisk Maneer, med Argumenter, der ligne Erasmus Montanus's, at dette er tilladeligt. I sin Harme

og Fortvivlelse sætter Strepsiades Ild paa Sokrates's Huus, der brænder ned med sine Beboere.

„Skyerne“ give os et, om end karrikeret, saa dog vistnok i sine Hovedtræk tro Billed af Sokrates, som denne for en overfladisk Betragtning tog sig ud i Manges Øine. Hans Optræden og underlige Personlighed frembød saa Meget, der kunde gjøres latterligt, at det ikke kan undre os, at Aristophanes har gjort ham til Skive for sin Satire [1]). At han imidlertid ikke angriber ham og hans Disciple som enkeltstaaende Phænomeen, men har tænkt paa Sophisterne i Almindelighed, fremgaaer deels af, at dette Navn udtrykkeligt nævnes [2]), deels af, at han, rigtignok med Urette, tillægger Sokrates de samme Studier og Underviisningsgjenstande som de andre Sophister [3]). Han angriber ogsaa disse andensteds. I „Fuglene“ spotter han Prodikos's Naturundersøgelser og kalder Talere og Sykophanter (ↄ: falske Anklagere og Folk, der gjorde Anklage for Retten til en Profession) „Gorgias'er og Philippos'er“ [4]); i „Freden“ gjør han Løier med Chieren Ions naturphilosophiske Studier

[1]) Hvorvidt Aristophanes har haft et meer end overfladisk Kjendskab til Sokrates, er vanskeligt at afgjøre. I Platons Symposion ere de begge Agathons Gjæster; men deraf følger ikke, at de have kjendt hinanden nøiere; Symposion henlægges desuden til Aar 416 (Athen. V p. 217 a), 6 til 7 Aar efter „Skyernes“ Opførelse; og Platon kan jo have opdigtet det Hele. At Aristophanes i al Fald ikke har forandret sine Anskuelser om Sokrates, synes at fremgaae af Fugl. 1280 ff. og 1553 ff. (Aar 414) og Frø. 1491 ff. (Aar 405), maaskee ogsaa indirekt af den Maade, hvorpaa Sokrates hentyder til ham i sin Forsvarstale (p. 18 d og 19 c).

[2]) Sky. 331; 360; 1111.

[3]) Derimod maa jeg bestemt protestere mod den Betragtning, der kommer til Orde hos L. F. Herbst i „Des Protagoras Leben u. Sophistik“ (i C. Petersens Hamburger philol.-histor. Studien I, 1832), som antager „Skyerne“ for en stor Deel møntet paa Protagoras og t. Ex. sætter som et af dens Hovedformaal at advare Forældrene mod at betroe deres Sønner til denne, der lovede at lære dem, hvorledes de skulde omgaaes deres Forældre, men lærte dem at foragte disse; s. S. 133 f. Jvfr. ogsaa S. 136 o. a. St.

[4]) Fugl. 691 f.; 1694 ff.

og lader ham efter Døden blive til Morgenstjernen [1]; i et Brudstykke af Komedien „Tagenisterne“ (ɔ: Snyltegjæsterne), der synes at have dreiet sig om en ung Mand, som har sat sin Formue til paa Digtere, Sophister o. l. Folk, hedder det: „Dette Menneske er enten blevet fordærvet af en Bog eller af Prodikos eller af en af Vrøvlerne“ [2]. Der kan da ikke være Tvivl om, at Aristophanes, i Overeensstemmelse med sin Samtid, har slaaet Sokrates, ikke som Personlighed, men som Viismand og Ungdomslærer sammen med de øvrige Sophister. Jeg vil derfor benytte hans Angreb som Udgangspunkt for Undersøgelsen om **Almeenhedens Opfattelse af Sophisterne** og herunder tillige prøve, hvor vidt hans Komedie er et tro Udtryk for denne.

De almindelige Anker mod Sophisterne gjaldt 1) Beskjæftigelsen med de mange Fagvidenskaber, 2) de spekulative naturphilosophiske Undersøgelser, 3) Angrebene paa Statens Guder, endelig 4) Talekunsten og Færdigheden i at kunne bevise, hvad det skulde være. I sin Forsvarstale siger Sokrates derfor, at de Mennesker, der i Samtale blive prøvede og overbeviste om Uvidenhed af ham og hans Venner, istedenfor at vredes paa sig selv blive vrede paa ham og sige, at han er en væmmelig En, der fordærver de Unge; og naar man spørger dem, hvorved han gjør dette, have de Intet at sige, men for ikke at synes at være i Forlegenhed komme de frem med det, man har paa rede Haand mod alle dem, der philosophere, at han underviser dem i Himmelphænomener og det, der er under Jorden, og lærer dem ikke at troe paa Guderne og at kunne gjøre Sort til Hvidt [3].

Beskjæftigelsen med de mange Fagvidenskaber vakte mindst Anstød. Videnskaberne vare endnu saa fuldstændigt i deres Barndom, at den Slags Under-

---

[1]) Fred. 832 ff.
[2]) Meineke Frgg. comic. Graec. II, 2, 1146 ff.
[3]) Plat. Apol. Sokr. p. 23 c—d; jvfr. p. 18 b og p. 24 ff.

sogelser for Mange sikkert kun stod som noget Kuriost og Uforstaaeligt, hvis praktiske Værd man ikke indsaa, og overfor hvilket man derfor stillede sig temlig ligegyldigt. Fortolkningen af Digterne, hvis Værker betragtedes som saa opdragende for Ungdommen, og Studiet af Hellenernes eller den enkelte Stats Fortid, der smigrede Nationalfølelsen og ogsaa antoges at kunne give de Unge fortræffelige belærende Exempler, satte man naturligviis Priis paa, ligesom de moralske eller praktiske Lærdomme, Sophisterne indklædte i mythologisk eller historisk Form, uden Tvivl sloge godt an hos den store Mængde; ogsaa hvad de lærte deres Disciple af Statsmandskunst, fandt sikkert Bifald hos Adskillige. Men Mathematik, Astronomi, Metrik, Rythmik og Læren om Orthoepi toge sig uden Tvivl for Almeenheden ofte ud som noget Unyttigt og Overflødigt; „vore Forfædre have jo hjulpet sig uden det"; ja, Enkelte saae vel endog en Fare i en altfor ivrig Beskjæftigelse dermed, fordi de bortdroge den Unge fra det, som havde større praktisk Betydning for Livet; selv Mænd, der som Sokrates og Protagoras skjønnede Fagvidenskabernes Betydning, advarede mod for eensidigt at hengive sig til dem. Men paa den anden Side urgeres dette dog aldrig synderligt stærkt af Almeenheden, og der er ikke dannet noget almindeligt brugt Øgenavn for Sophisterne, der minder derom.

Anderledes stillede Sagen sig med de spekulative naturphilosophiske Undersøgelser. Jeg har i 2det Kapitel viist, med hvilken Iver disse Studier i den ældre Tid bleve dyrkede, og hvor stor en Opsigt de vakte. Jeg har fremhævet, at de vistnok ikke bleve dyrkede af alle Sophister og navnlig ikke bleve gjorte til Gjenstand for Underviisning i det Omfang, som man i Almindelighed antager, men tillige, at der var en Tid, hvor de ligesom vare i Mode. Det kan da ikke forundre os, at der hos den store Almeenhed, der skar Alle over een Kam, let udbredte sig den Forestilling, at „Grublen" over „Meteorerne"

ɔ: Himmelphænomener. Luftphænomener og lignende „høie“ Ting, var fælles for alle Sophister. I Aristophanes's „Skyer“ nævner Strepsiades strax som et af Charakteermærkerne for de vise Grublere Studiet af Himmelphænomenerne[1]), Sokrates's Disciple studere Maanens Veie og Omdreininger[2]), Sokrates selv spadserer i Luften og grubler over Solen, thi paa anden Maade kan han ikke udgranske „Meteortingene“[3]); senere fremsætter han Theorier om Oprindelsen til Regn, Torden og Lynild. I den lange Opregning af komiske Navne paa de Mænd, Skyerne føde, nævnes tilsidst ogsaa „Meteorbedragere“[4]); Skyerne hilse ved deres Komme Sokrates med de Ord: „Ei er der nogen af de nulevende „Meteorsophister“, som vi hellere ville lyde end dig og Prodikos“[5]). I Xenophons „Memorabilia“ tillægges den Slags Undersøgelser ligeledes Sophisterne[6]). I sin Forsvarstale siger Sokrates, at han frygter langt mere end Anytos og de Andre, der nu have anklaget ham for Retten, de Mænd, der allerede i mange Aar falskeligt have beskyldt ham for at være „en Grubler over Meteorer“ osv.[7]), og han gjentager, som vi have seet, dette længere fremme i Talen og erklærer det for en almindelig Anke mod Alle, der philosophere[8]), ligesom Meletos ogsaa beskylder ham for at lære, at Solen er en Steen og Maanen Jord[9]). At Sokrates nu netop ikke gav sig af med den Slags Undersøgelser, men efter at have studeret Anaxagoras's Værker derom senere havde opgivet dem, vide vi baade af hans

---

[1]) Aristoph. Sky. 95 ff.
[2]) ibd. 171 f.
[3]) ibd. 225 ff. (*τὰ μετέωρα πράγματα*).
[4]) ibd. 333 (*μετεωροφένακας*).
[5]) ibd. 360 (*τῶν νῦν μετεωροσοφιστῶν*).
[6]) Xenoph. Memorab. I, 1, 11.
[7]) Plat. Apol. Sokr. p. 18 b; jvfr. p. 19 b.
[8]) ibd. p. 23 d.
[9]) ibd. p. 26 d.

Forsvarstale[1], af Platons andre Dialoger[2]) og af Xenophons „Memorabilia“[3]). Naar vi ikke desto mindre see denne Anke fremført mod ham ikke blot af en Komedieskriver, men endog for Retten, saa kunne vi slutte, at man i Almindelighed tillagde alle Sophister saadanne Undersøgelser, hvad enten det virkelig var Tilfældet eller ikke.

Hvad Dom fældede Almeenheden over disse Studier og Underviisningen deri?

Da Copernicus sagde, at Jorden gik rundt om Solen, da Columbus meente paa Grund af Jordens Rundhed at kunne komme til Indien ved at seile mod Vest, da Robert Fulton ved Hjælp af Dampen haabede at kunne bevæge Skibe i Vandet, troede de Fleste, at de havde en Skrue løs, og betragtede deres Paastande som noget urimeligt Tøi. Aldeles paa samme Maade stillede en stor Mængde i Oldtiden sig lige overfor de spekulative naturphilosophiske Undersøgelser og deres Resultater. Naar Anaxagoras sagde, at Stjernerne vare Stene, der ved den hurtige Bevægelse vare blevne lysende og varmende, at Solen var en gjennemglødet Masse og Maanen Jord, naar han erklærede, at Solen var større end Peloponnes, naar han fremsatte sin Lære om den evige Kredsbevægelse, saa forekom det Mange latterligt og absurd. Hvorledes Sokrates, der i Meget var saa langt forud for sin Samtid, dømte herom, see vi af hans Forsvarstale, hvor han erklærer det for „noget urimeligt Vrøvl“[4]), og af Xenophons „Memorabilia“, hvor det hedder[5]): „I det Hele fraraadede han at gruble over Himmelphænomenerne, hvorledes Gud styrer Alt; thi hverken meente han, at det kunde udgranskes af Menneskene, ikke heller troede han, at den, der grublede over det, som Guderne ikke vilde aabenbare, gjorde dem til Behag. Ja,

[1]) ibd. p. 26 d—e.
[2]) Plat. Phaid. p. 96 ff.
[3]) Xenoph. Memorab. IV, 7; I, 1, 11 ff.
[4]) Plat. Apol. Sokr. p. 26 e.
[5]) Xenoph. Memorab. IV, 7, 6 f.

han sagde, at den, der spekulerede over saadanne Ting, ikke var mindre taabelig end Anaxagoras, der satte saa stor Ære i at kunne forklare Gudernes Verdensstyrelse. Thi naar han sagde, at Ilden og Solen var det Samme, tog han ikke i Betænkning, at Ilden kunne Menneskene let see paa, Solen derimod kunne de ikke taale at see paa, og at naar Solen skinnede paa Menneskene, bleve Legemerne sortere, men derimod ikke af Ilden. Heller ikke betænkte han, at af Jordens Planter kan ingen trives uden Solens Straale, men at Ildens Varme fortærer dem. Og naar han sagde, at Solen var en gjennemglødet Steen, glemte han, at en Steen, naar den er i Ilden, hverken lyser eller kan holde ud i lang Tid, men at Solen til alle Tider vedbliver at være det meest straalende af Alt". Lignende Udtalelser af ham anfører han andensteds [1]). Betragtede Sokrates Saadant som Hjernespind, gjælder dette naturligviis i endnu høiere Grad om den store Mængde. Naar fremdeles Heraklit som Beviis for sin Paastand, at Alt var i en evig Bevægelse, anførte, at man ikke to Gange (en af hans Disciple sagde: „end ikke een Gang") kan stige ned i den samme Strøm, — naar han, Anaxandros o. A. fremsatte deres Lære om, hvorledes de forskjellige Elementer, Jord, Vand, Luft og Ild, udviklede sig af og gik over i hinanden, — naar Heraklit lærte om et evigt Kredsløb med en Verdensperiode paa 18000 Aar og sagde, at Sjælen var en tør Uddunstning, at den tørre Sjæl var den viseste og bedste, og at Fornuften i Mennesket tager af under Søvnen, — naar Empedokles talte om Sjælens Præexistens og lærte, at Tænkningen har sit Sæde i Blodet, og at Sandsningen bestaaer i, at fine Stofdele løsne sig fra Gjenstandene og forene sig med de ligeartede Substanser i Sandseorganerne, — naar Anaxagoras paastod, at i Alt er der en Deel af Alt („Snee er sort, da det bestaaer af Vand, som er mørkere"), — naar Pythagoras troede paa Sjæle-

[1]) ibd. I, 1, 11 ff.

vandringen og forbød sine Disciple visse Spiser, — naar Parmenides, Zenon o. A. erklærede, at den sandselige Verden kun var et Skin, og at kun det ene, udelelige Oversandselige havde Realitet, — naar Zenon for at gjendrive Modstandernes Argumenter herimod paastod, at Bevægelse er umulig, og søgte at bevise dette ved at sige, at førend et Legeme kan gjennemløbe et Rum, maa det først have gjennemløbet Halvdelen, men forinden atter Halvdelen af dette osv. i det Uendelige, saa at Bevægelsen aldrig kan komme til at begynde, eller ved at paastaae, at den fodrappe Achilleus ikke kan indhente den langsomt krybende Skildpadde (thi naar han har naaet dens Udgangspunkt, har den faaet nyt Forspring osv. i det Uendelige), eller ved at erklære, at en flyvende Piil staaer stille, fordi den i hvert Øieblik kun er i een Rumdeel af de uendelig mange Rumdele, altsaa i hvert Øieblik hviler, — eller naar han vilde bevise, at Fleerhed er umulig ved at søge at godtgjøre, at Antagelsen af Fleerhed vilde føre til den Modsigelse, at det Mangfoldige baade er uendeligt lille og uendeligt stort, — naar han fremdeles vilde bevise Usandheden i den sandselige Iagttagelse ved at sige, at naar en Skjæppe Korn gjør Larm ved at falde, maa ogsaa det enkelte Korn falde med en Larm, der forholder sig til hele Skjæppens Larm som dets Størrelse til hele Skjæppens Størrelse, medens Sandserne sige, at det ingen Larm gjør, — naar disse og mange andre Sætninger og Paastande, deels sande, deels usande eller uklare, vandrede ud i Publikum fra Viismændene, der repræsenterede den nye Spekulation, saa forstaae vi, at disse let i Almeenhedens Øine kom til at staae som Folk, der kun gave sig af med tom og latterlig Grublen over Ting, der ingen Betydning havde for Livet, eller med spidsfindig, haarkløvende Tankeexperimenteren, der havde lige saa liden Betydning. Derfor har Aristophanes gjort Choret i sin Komedie til Skyer, fordi Sophisternes Snak er lige saa let, tom og i Intet sig opløsende som Skyerne, derfor lader han Sokrates maale en

Loppes Spring og spekulere over, om Myggene summe med Forenden eller med Bagenden. Saadanne Folk kaldte man da enten „Grublere“ (*φροντισταί*)[1]) eller maaskee endnu hyppigere „Snakkere“ (*ἀδολέσχαι*)[2]), eller man kaldte dem „Meteortalere“ (Meteorologer, *μετεωρολόγοι*), „Meteorskuere“ (*μετεωροσκόποι*), „Meteorgrublere“ (*μετεωροφροντισταί*), „Meteorsophister“ (*μετεωροσοφισταί*)[3]), eller „Meteorsnakkere“ (*μετεωρολέσχαι*)[4]). Alle disse Ord kom da i Tidens Løb til at betegne Folk, der ikke blot beskjæftigede sig med Himmelphænomener, men ogsaa med andet uforstaaeligt Tøi, der „gaaer over min Forstand og langt ind i Præstens“, der svæver „høit“ i Luften og ikke kan fattes af Folk, hvis Forstand holder sig til Jorden, — altsaa med den samme Overførelse i Betydningen, som i de danske Ord „høit“ og „høitsvævende“, — og det var i den tidligere

---

[1]) Aristoph. Sky. 266; 414; 456; 1039; Sokrates's Huus kaldes et „Grubleværksted“ (*φροντιστήριον*) 94; 128; 142; 181; 1144; 1487. I Xenoph. Sympos. 6, 6 ff. siger Syrakusaneren: „Er det dig, Sokrates, der kaldes en „Grubler“, . . . der spekulerer over Meteorerne, over de unyttigste Ting osv.“, og opfordrer ham til at sige, hvor stor en Loppefod er, aabenbart med Hentydning til Aristophanes's Komedie. Jvfr. 7, 2; Dialog. Axiochos p. 366 b; Eupolis hos Meineke Frgg. comic. Graec. II, 1, 553. Ameipsias, saae vi, kaldte Choret i sin Komedie „Konnos“ *φροντισταί*; han skal i Øvrigt ikke have nævnet Protagoras blandt disse, s. Athen. V p. 218 c, der altsaa tager Ordet = Sophist, ligesom Pollux IV, 41 opregner det blandt Navnene paa Sophisterne. Ogsaa de af Xenoph. Memorab. og Plat. Apol. Sokr. ovfr. anførte Steder vise det Samme. — Til Aristophanes's *μεριμνοφροντισταί* (Sky. 101) svarer Xenoph. Memorab. I, 1, 14: *τῶν περὶ τῆς τῶν πάντων φύσεως μεριμνώντων.*

[2]) *Ἀδολεσχία* hos Aristoph. Sky. 1480; *ἀδολέσχης* om Sokrates hos Eupolis (Meineke Frgg. comic. Graec. II, 1, 553) og om Sophisterne i Aristoph. Tagenist. (ibd. II, 2, 1149).

[3]) Jvfr. foruden Citaterne ovfr. Plat. Politik. p. 299 b (om Styrmanden Stat. VI p. 488 e). At de samme Ord kunne bruges in bonam partem, vise t. Ex. Plat. Kratyl. p. 401 b og Phaidr. p. 269 e.

[4]) *Μετεωρολέσχης* kan jeg ikke paavise tidligere end hos Platon (Stat. VI p. 489 c). De Følgende bruge det hyppigt om Sophisterne.

Tid de almindelige Øge- og Spottenavne for Viismændene og Ungdomslærerne, medens den sjældne Brug, Aristophanes gjør af Ordet „Sophist", viser, at Almeenheden endnu ikke brugte Sophistnavnet i den hadefulde Betydning, som senere hyppigt klæbede ved det.

Men Mange forekom denne nye Viisdom ikke blot latterlig og unyttig, men ogsaa skadelig, ja farlig, skadelig, forsaavidt som den hindrede den Unge i at lære noget Nyttigere og gjorde ham udygtig til det praktiske Liv, farlig, forsaavidt som den rokkede ved de ærværdige Traditioner fra Forfædrene, navnlig ved Religionen. Hvad det første Punkt angaaer, have vi allerede hørt Sokrates's, Kallikles's, Isokrates's o. A.'s Mening derom. Vi skulle da her kun beskjæftige os med Sophisternes Angreb paa Statens Guder.

Den græske Forestilling om Guderne, som den allerede udtaler sig i de homeriske Digte, var anthropomorphistisk, ɔ: den havde skabt Guderne i Menneskets Billed, vel som høiere Væsener med Udødelighed, med stærkere Kræfter end Menneskene, med Magt til at belønne og straffe, til at sende Lykke og Ulykke, men tillige i menneskelig Skikkelse, med menneskelige Egenskaber og Tilbøieligheder. Gudelivet var egentlig kun et idealiseret eller rettere potenseret Menneskeliv, hævet over dette ved, at det var et Liv i Glæde, frit for al den Trængsel, der hjemsøgte Menneskene ved Sygdom, Nød og Bekymring for sit Udkomme, men ikke ved at det var et Liv i Hellighed og Retfærdighed, frit for Had, Tvedragt, Løgn og Bedrag, kort sagt, for Alt det, der følger med den menneskelige Egenkjærlighed. Og over Guderne stod den ubøielige Skjæbne, som selv Zeus ikke kunde rokke; han undersøger, hvad der er Skjæbnens Villie; han kan forhale Udførelsen deraf; men han maa tildele Menneskene deres Lod i Overeensstemmelse med den, om han end har Frihed til at handle indenfor de af Skjæbnen afstukne Grændser. Guderne bleve saaledes en Slags Blanding af Mellemmænd

mellem Menneskene og den uboielige Skjæbne og af Væsener, der til en vis Grad havde Almagt og kunde handle med Vilkaarlighed. Ved Bønner, Offre og Gaver søgte man at vinde deres Gunst eller afvæbne deres Vrede og hengav sig i Øvrigt med barnlig, umiddelbar Tillid og Fortrøstning til dem som de høiere Væsener, der kjendte Menneskeskjæbnen og tildeelte Hver den Lod, der tilkom ham.

Denne Tro, der kunde tilfredsstille Alle, saalænge Folket stod paa et naivt Standpunkt, kunde i Længden ikke undgaae de dybere tænkende Aanders Kritik. Hvor tidligt denne er kommen til Orde, vide vi ikke: hos Homer og Hesiod er der intet Spor deraf. Men allerede Xenophanes i 6te Aarhd. dadler dem, der synge om „Fabler“, som „Titaners, Giganters og Kentaurers Kampe“ [1]), der udbrede nedsættende Forestillinger om det evige, guddomlige Væsen ved at give Guderne menneskelig Skikkelse [2]), — aldeles ligesom Heste og Oxer vilde danne deres Guder i Heste- og Oxeskikkelse [3]), – ved at lade dem „stjæle, bedrive Utugt og bedrage hverandre“ [4]) og ved at tillægge dem Begyndelse eller Ende [5]). Især angreb han heftigt Homer og Hesiod som dem, der i deres Digte ligesom havde fastslaaet den almindelige folkelige Forestilling om Guderne, hvorfor ogsaa Timon roste ham for „at have bragt Homers Løgn og Bedrag for Dagen ved sin Kritik“ [6]). Ligesom saaledes i Vesten den vaagnende Spekulation begyndte at fremsætte renere Forestillinger om det høieste Væsen, see vi ogsaa Øst for det ioniske Hav Kritikken over Gudelæren vaagne. Protagoras's Skrift „Om Guderne“

---

[1]) Xenophan. Eleg. frg. 1, 21 f. Bergk.

[2]) Xenophan. om Naturen frg. 1 og 5.

[3]) ibd. frg. 6.

[4]) ibd. frg. 7.

[5]) Aristot. Rhetor. II, 25 p. 111, 12 ff. Sp.

[6]) „*Ὁμηραπάτης ἐπικόπτης*“, Diog. Laert. IX, 18; Sex. Empir. Pyrrh. hyp. I, 224.

begyndte saaledes: „Om Guderne tør jeg hverken udtale med Sikkerhed, at de ere til, eller at de ikke ere til; thi der er Meget, der hindrer mig i at have fuldstændig Vished derom, baade Sagens Uklarhed i sig selv og det menneskelige Livs Korthed“ [1]. Hans Samtidige, Samieren Melissos, erklærede ligeledes, at han ikke turde udtale nogen Mening om Guderne [2]. Athenaieren Antiphon havde i sit Skrift „Sandheden“ fremsat Anskuelser, der lignede Xenophanes's [3]. Kritias fremsatte i Tragedien „Sisyphos“ [4] den Lære, at de gamle „kløgtige og vise“ Lovgivere havde opfundet „de altskuende og althørende“ Guder og givet dem Bolig hos Lynet og Tordenen for at hindre lønlige Forbrydelser blandt Menneskene ved Frygt for Gudernes Straf, da kun de aabenbare Forbrydelser kunde straffes ved Lovene. Demokrit erklærede, at de Gamle ved at see Torden, Lynild, Sol- og Maaneformørkelser og lignende Naturphænomener af Frygt havde dannet Guder, der fremkaldte Alt dette [5]; og Melieren Diagoras, en Dithyrambedigter i 5te Aarhd., der sættes i Forbindelse med ham, siges endog ligefrem at have benægtet Gudernes Tilværelse [6]. Et Sidestykke til Demokrits Mening danner den Lære, der tillægges Prodikos, at Mennesket i gamle Dage selv havde skabt sine Guder ved at gjøre det, der gavnede ham, Solen, Maanen, Floderne, Engene, Frugterne osv., til Guder, ligesom Ægypterne ansaae Nilen for en Gud. Derfor var

---

[1]) Diog. Laert. IX, 51: *οὔθ' ὡς εἰσὶν οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν.* Sex. Empir. adv. mathem. IX, 56 p. 404 f. Bekk. gjengiver derimod hans Ord saaledes: *οὔτε εἰ εἰσὶν οὔθ' ὁποῖοί τινές εἰσι.* Da imidlertid ogsaa Cicero n. d. I, 63 siger: „De diis neque ut sint neque ut non sint habeo dicere“, kan der ikke være nogen Tvivl om, at Diogenes's Gjengivelse er den korrekte, hvorledes vi nu end ville tænke os Ciceros Opfattelse af Ordene.

[2]) Diog. Laert. IX, 24.

[3]) S. ovfr. S. 85.

[4]) S. ovfr. S. 102.

[5]) Sex. Empir. l. l. § 24; jvfr. E. Zeller „Die Philosophie der Griechen“ I. 641 ff., 2den Udg.

[6]) ibd. § 55.

Brødet blevet til Demeter, Vinen til Dionysos, Vandet til Poseidon, Ilden til Hephaistos osv.[1]). Med Hensyn til Udgangspunktet er dette netop den samme Anskuelse om den almindelige Folketro som den, der laa til Grund for Xenophanes's Lære, og vistnok er Viismændenes „Atheisme" ofte gaaet ud paa at vise, at den gamle Gudelære var skabt af Menneskene selv[2]), hvad enten de nu oprindeligt tænkte sig Guderne som personificerede Naturkræfter eller som frie Skabninger af de Gamles Phantasi eller som Mennesker, der for deres store Velgjerninger mod Menneskeslægten vare blevne gjorte til Guder. Virkelige Atheister have vel kun faa af dem været; de fleste have sikkert troet paa et høieste Væsen, der styrede Verden, som vi see det hos Xenophanes, hos Anaxagoras med hans Verdensfornuft, hos Heraklit med hans ubøielige, men efter fornuftige Naturlove virkende Nødvendighed, som han snart kalder Loven eller Retfærdigheden snart Guden. Vi see ogsaa, at de spekulative Philosopher, trods deres Opposition mod den folkelige Gudelære, dog tildeels vidste at forene denne med deres philosophiske System, hvad der bl. A. viser sig i, at de ofte beholdt en stor Deel af Folketroens Forestillinger og Navne; Heraklit brugte foruden de anførte Navne ogsaa Benævnelsen „Zeus" om det høieste Væsen.

Hvor udbredte saadanne Forestillinger vare i den græske Verden i 5te Aarhd. savne vi nu Midler til at afgjøre.

---

[1]) ibd. § 18 og 52.

[2]) Dette synes ogsaa at antydes af Platon i Lovenes 10de Bog, hvor han behandler „Atheisternes" Læresætninger, t. Ex. p. 888 ff. I Øvrigt henfører han Alle, der angribe Gudelæren, til tre Klasser: dem, der sige, at der ikke er Guder, dem, der sige, at der vel er Guder, men at de ikke bekymre sig om de menneskelige Anliggender, og dem, der sige, at Guderne lade sig paavirke ved smaa Opmærksomheder, som Bønner og Offre (X p. 888 c og XII p. 948 c). Ved Benyttelsen af dette Værk maa det vel erindres, at det er et af Platons sidste Arbeider, omtr. fra Midten af 4de Aarhd.

Herodot, der stod paa den almindelige Dannelses Standpunkt, var ganske vist berørt deraf. Sjælden nævner han „Guderne", i Regelen „Guden", „det Guddomlige" eller L.; af og til synes han tilbøielig til at anvende Kritik paa de gjængse Fortællinger om Gudernes Fødsler, Attributer osv. og til at antage dem for Skabninger af Digternes Phantasi [1]), ligesom vel ogsaa hans Theori om, at den græske Gudelære er laant fra Ægypterne, tildeels hviler paa lignende Forudsætninger. Men han er dog et alvorligt, religiøst Gemyt, der ubetinget troer paa en høieste Verdensstyrelse, som med Retfærdighed straffer ethvert Forsøg af Mennesket paa overmodigt og frækt at overskride de af Skjæbnen satte Skranker; enhver Brøde drager seent eller tidligt sin Straf efter sig enten paa Personen selv eller paa hans Efterkommere; hvad Guderne ville, aabenbare de Mennesket ved Naturphænomener, Drømme, tilfældigt udtalte Ord og andre Varsler eller gjennem Sandsigerne og Oraklerne. I det Hele staaer Herodot indenfor den græske Folketros Grændser, kun med den Forskjel, at han ikke har den naive Tro paa Alt, hvad der fortælles om Guderne, og vistnok betragtede mange af de Forestillinger, Digterne udbredte om disse, som nedværdigende for dem. Uden Tvivl har der paa den Tid været ikke faa Mennesker af de mere dannede Klasser, der paa samme Maade hverken have haft den umiddelbare, naive Folketro paa Guderne eller paa den anden Side haft Mod til at bryde med den Tradition, hvorunder de vare voxede op og som de omgaves af, men have søgt at forene den nye Tids Anskuelser om den guddomlige Verdensstyrelse med deres Barnetro, hvad der hos et fromt, alvorligt Sind vistnok ogsaa ofte er lykkedes. Med Sokrates maa det Samme antages at have været Tilfældet. At han har haft høiere og renere Forestillinger om Guderne end Mangen af den store Mængde,

[1]) T. Ex. II, 53; s. videre hos E. Zeller „Die Philosophie der Griechen" II, 1, 19, 2den Udg.

see vi af Yttringer af ham hos Xenophon, der vise, at han tænkte sig een høieste Guddom, som styrede Alt, og som de andre Væsener vare underordnede[1]), endvidere af den Daddel, Platon lader ham udtale over Digterne, fordi de nedværdigede Guderne ved Fortællinger om deres Strid og jordiske Lidenskaber, endelig af den Maade, hvorpaa han lader ham beskrive det evige Liv i Beskuelse af Ideerne hos de salige Guder, der ventede den, som med Fromhed og Alvor havde offret hele sit Liv til Indøvelse i Dyd og Sandhed. Men at han, selv med disse Forestillinger, ikke løsrev sig fra Folketroens Grundvold, derom vidner baade den mythiske Form, hvori Platon saa ofte lader ham indklæde sine religiøse Anskuelser, og som i det Væsentlige baade i Navne og i Forestillinger støtter sig til Folketroen, og især hans egne Udtalelser i hans Forsvarstale og hos Xenophon. Naar vi høre ham for Retten fortælle, hvorledes han, da hans Ven Chairephon af det delphiske Orakel havde faaet det Svar, at Sokrates var den Viseste af alle Mennesker, i ubetinget Tillid til Apollons Sanddruhed var vandret ud for at søge at udfinde Meningen hermed og var kommen til den Overbeviisning, at Guden havde givet ham den Mission at vise sine Medmennesker deres Uvidenhed og vække dem til Selvtænkning og Selvprøvelse, naar vi høre ham modbevise Anklagerens Paastand, at han ikke troede paa Guderne, og afvise Beskyldningen for at lære sine Omgangsvenner, at Solen var en Steen og Maanen Jord, „saadant urimeligt Tøi, som Anaxagoras's Skrifter vare fulde af", naar vi høre ham tale om Guddomsrøsten i hans Indre, der altid holdt ham tilbage, naar han vilde gjøre noget Urigtigt, høre hans Anskuelse om Døden, at den enten er en evig Søvn eller en Vandring til et bedre Land, hvor de ægte Dommere, Minos, Rhadamanthys, Aiakos og Triptolemos dømme, uhildede af de Fordomme, der gjøre de jordiske Dommere

---

[1]) T. Ex. Xenoph. Memorab. IV. 3.

blinde, og hvor han glæder sig til at være sammen med Orpheus, Musaios, Homer og Hesiod, med Palamedes, Aias, Agamemnon, Odysseus, Sisyphos og alle Heroerne, og naar vi ved Siden heraf betragte hans Optræden for Retten, at den som hele hans Liv er gjennemtrængt af en levende Sandhedskjærlighed, af en urokkelig Villie til baade i Ord og i Gjerning kun at følge sin Overbeviisning og ikke af Frygt for Mennesker at sige eller gjøre Andet, end hvad han anseer for Sandhed og Ret, — saa kommer hans Forsikkring: „Jeg troer paa Guderne, Athenaiere, som ingen af mine Anklagere“ med en Overbeviisningens Kraft, der gjør det utvivlsomt, at han selv meente at være i fuld Overeensstemmelse med Statens og Folkets Tro. Samme Indtryk giver Xenophons Skrift „Memorabilia“ os. Det viser, som vi have seet, udførligt, hvorledes Sokrates dadlede Anaxagoras's og Andres Undersøgelser om de himmelske Ting som formastelige, fordi det var Noget, Guderne havde forbeholdt sig selv. Det fortæller, at ligesom han selv „baade ofte offrede paa sit eget Huusalter og paa Statens fælles Altre“ [1]) „efter Statens Lov og Skik, som Pythia foreskrev“ [2]), saaledes opfordrede han ogsaa sine Venner til det Samme [3]) og irettesatte dem, naar de ikke troede paa Guderne og ikke meente at burde ære dem i Overeensstemmelse med Oraklernes og Lovenes Bud ved Gaver og Offre [4]), ligesom han anbefalede dem gjennem Orakler eller Sandsigere at spørge Guderne til Raads, naar de vare i Tvivl om Noget [5]), t. Ex. om de skulde slutte Venskab med En eller ikke [6]); Xenophon selv skal ifølge sin egen Beretning, da han var tvivlraadig, om han skulde

---

[1]) Xenoph. Memorab. I, 1, 2.
[2]) ibd. I, 3, 1.
[3]) ibd. ll. ll.; IV, 3, 16; 6, 2 f.
[4]) ibd. I, 1, 9; I, 4; IV, 3, 15 ff.
[5]) ibd. I, 1, 15; IV, 7, 10.
[6]) ibd. II, 6, 8.

drage med paa Kyros's Tog, og spurgte Sokrates til Raads, af denne være bleven henviist til det delphiske Orakel[1]). Endelig høre vi ham i en Samtale med sin Søn Lamprokles, som ikke vil ære sin Moder, gjøre gjældende, at Staten ikke vil have et saadant Menneske til Øvrighed, fordi han heller ikke paa rette Maade vil kunne offre til Guderne paa Statens Vegne[2]), og i en Samtale med Hippias om Forholdet mellem det Lovlige og det Retfærdige tale om de „uskrevne", af Guderne givne Love, der ere eens hos alle Mennesker, paa en saadan Maade, at det er klart, at han tænker paa Folketroens Guder[3]). Overalt faae vi det bestemte Indtryk, at han trods sine renere Anskuelser om Guderne meente at være i væsentlig Overeensstemmelse med Folketroen. Naar han ikke desto mindre blev anklaget og dømt for Gudsfornægtelse, saa faldt han for en væsentlig Deel som Offer for en almindeligt udbredt Opinion om Alle, der vare berørte af den nyere Dannelse.

Han udtaler selv dette i sin Forsvarstale[4]): „Mange sige om mig, at jeg grubler over Himmelphænomener, at jeg har undersøgt Alt under Jorden, og at jeg kan gjøre Sort til Hvidt. Disse, der udsprede dette Rygte om mig, ere mine farlige Anklagere, Athenaiere; thi de, der høre det, mene, at Folk, der gruble over saadanne Ting, heller ikke troe paa Guderne". Og af et andet Sted i samme Skrift have vi seet, at Anklageren beskyldte ham for at lære sine Disciple, at Solen var en Steen og Maanen Jord[5]). I „Skyerne" lader Aristophanes ham derfor ogsaa erklære, at al Tale om den olympiske Zeus er Vrøvl; det er Hvirvelbevægelsen (δῖνος), der hersker over Alt, — atter Anaxagoras's Lære; at Zeus ved Lynet straffer Meenederne, er,

---

[1]) Xenoph. Anab. III, 1, 5 ff.
[2]) Xenoph. Memorab. II, 2, 13.
[3]) ibd. IV, 4, 19; jvfr. § 25.
[4]) Plat. Apol. Sokr. p. 18 b—c.
[5]) ibd. p. 26 d.

som Erfaringen viser, kun gammeldags Taabelighed [1]); nei, de Guder, han troer paa, ere „Chaos, Skyerne og Tungen“ [2]). Derfor kalder Strepsiades Sokrates „Melieren“ [3]) med Hentydning til den ovennævnte Melier Diagoras, og derfor nægter „den uretfærdige Tale“, der fører Ordet for den nye Dannelse, ligefrem, at der er Ret til, da Guderne jo handle uretfærdigt [4]). — Og lignende Anskuelser tillægger Aristophanes Euripides, blandt Digterne Repræsentanten for den nye Tid; hans Tragedier bringe Folk til at troe, at der ikke er Guder til [5]); i Væddestriden mellem ham og Aischylos lader han denne paakalde Demeter, hiin derimod „andre Guder, særegne for ham“, „Ætheren, der føder ham, og Tungens Sving, Forstand og Næse fiin til at lugte“ [6]). Ogsaa Gudefjenden Timon [7]) og den nysnævnte Diagoras [8]) spotter han.

At Almeenhedens Mening om Viismændenes religiøse Anskuelser kunde tage denne Retning, er let forklarligt. Den spekulative Forsknings Theorier om det høieste Væsen og om det Eviges Forhold til den endelige Verden maatte i Manges Øine tage sig ud som ligefrem Gudsfornægtelse. Den naive Tro paa, at Naturen heelt var befolket med Guder, maatte føle sig krænket ved Paastande som Anaxagoras's, at Solen var en gjennemglødet Steenmasse og Maanen Jord, og den Lære, flere af Viismændene fremsatte om Gudernes Tilværelse og om Folketroens Oprindelse, maatte man, og ikke uden Grund, frygte for skulde nedbryde Agtelsen for Statens Guder. Var det nu, som vi have seet, en Tid en almindeligt udbredt Mening, at

---

[1]) Aristoph. Sky. 365 ff.; 380 ff.; 398 ff.
[2]) ibd. 423 f.
[3]) ibd. 830.
[4]) ibd. 902 ff.
[5]) Thesmophor. 450 f.
[6]) Frø. 885 ff.
[7]) Fugl. 1547 ff.
[8]) ibd. 1071 ff.

„Viismændene, Sophisterne, Grublerne“ beskjæftigede sig med spekulative naturphilosophiske Undersøgelser, saa laa det nær at overføre Beskyldningen for Gudsfornægtelse paa dem alle.

Selv om et Samfund ikke er meget religiøst, kan det dog temlig let komme til at betragte Angreb paa Folketroen som en Formastelse. Det græske Samfund i 5te og 4de Aarhd. var sikkert ikke meget religiøst. At løfte Sjælen i Inderlighed til det høieste Væsen som Indbegrebet af al Retfærdighed, Hellighed og Kjærlighed, var den græske Religion med sine Menneskeguder i Længden en Umulighed. Man troede naturligviis paa Guderne, men ofte kun, fordi man var bleven opdragen dertil, fordi Forfædrene havde troet og havde modtaget rige Velgjerninger fra Guderne, fordi man hver Dag saa deres Templer og Altre, fordi man deeltog i de mange store Fester til deres Ære, fordi Digterne indprentede Agtelse for Gudernes Høihed og Frygt for deres Vrede, fordi Staten søgte deres Raad og Bistand i alle vigtige Anliggender, fordi de vise Lovgivere havde paabudt at ære dem, endelig vel ogsaa, fordi man ikke vidste Andet, aldrig havde lært Andet og aldrig havde følt Anledning til at tvivle om det, man havde indsuget med Modermælken. At der var Mange, der i naiv og barnlig Tro klyngede sig til de livsalige Gudeskikkelser, som de vare skabte af Digternes og Kunstnernes Phantasi som en Realisation af det menneskelige Skjønhedsideal, er der ingen Tvivl om; men at der ogsaa var Mange, hvis Tro mere var en Følge af Vane og Tradition end af Overbeviisning, og at Mange vare aldeles indifferente og kun søgte en Nydelse i Religionen ved de Fester, Skuespil o. L., der vare knyttede til den, er lige saa utvivlsomt. Hvor lidet Folkereligionen var i Stand til at tilfredsstille, see vi af den stærke Tilstrømning til Mysterierne, der vel ofte kun skyldtes Nysgjerrighed, men hos en stor Mængde Haabet om i de hemlighedsfulde, symbolske, af orientalsk Mystik stærkt farvede, men dog i Meget indenfor Folketroens Grund-

vold svævende Forestillinger, som Mysterierne bøde, at finde Næring for deres religiøse Trang; vi see det fremdeles af den Udbredelse, som al Slags fremmed, navnlig orientalsk, Gudsdyrkelse med sine hemlighedsfulde, pirrende Ceremonier, som Sabazios- og Adonisdyrkelsen, havde allerede før Aar 400[1]); endelig af den stærkt udbredte Overtro, som bl. A. viser sig i den Mængde Orakelsprog og Spaadomme, der af Orakelsangere og andre Charlataner falbødes til Publikum som Spaadomme af Orpheus, Musaios og andre gamle berømte Sangere[2]). og i det Tilhæng, som Dæmonbesatte, Bugtalere og andre saadanne Gjøglere, der spekulerede i Folks Overtro, fandt hos den store Mængde, navnlig af de lavere Samfundsklasser. Paa en anden eiendomlig Maade viser Mængdens Forhold til Guderne sig i den Tone, hvori disse omtales. Allerede hos Homer mærke vi, t. Ex. i Fortællingen om Ares og Aphrodite i Odysseen, om Hephaistos i Iliaden, en vis Humor i Betragtningen af dem og deres Skrøbeligheder. Endnu stærkere fremtræder den hos de komiske Digtere, hvor vi paa en mærkelig Maade ved Siden af Ærefrygt for Guderne og stræng Daddel over de Tragikere, der som Euripides antoges at nedbryde Agtelsen for dem, t. Ex. ved at skildre Heroiner som utugtige Kvinder eller som Koblersker, ved at lade Kvinder føde i Templerne o. L.[3]), og ved Siden af Fordringen til Tragikerne, at deres Gude- og Helteskikkelser skulde være ædle og storslaaede, som „den guddomlige Homer" havde besunget dem[4]), paa den anden Side høre Udtalelser om Guderne, der ikke vidne om stor Ærbødighed for dem, og see visse Guder, som Herakles og Dionysos, bragte paa Scenen og behandlede med en Kaadhed, som om det var Mennesker. Vi forstaae vel lettere dette,

[1]) Aristoph. Hvesp. 9 f.; Lysistr. 388 ff.
[2]) Aristophanes spotter disse i Fuglene 960 ff.
[3]) Aristoph. Frø. 1043 ff.; 1078 ff.
[4]) ibd. 1014 ff.; 1059 ff.

naar vi betænke, at den ubundne Lystighed ved Dionysosfesterne tillod mangen en Spøg med Guderne, netop fordi man vidste, at det kun var Løier; men det kan paa den anden Side tilfulde kun forklares ved, at den gamle barnlige Tro paa og Ærefrygt for Guderne var i stadig Aftagen, fordi en Menneskereligion som den græske kan tilfredsstille et Folk paa et naivt Standpunkt, men i Længden ikke kan bevare sin Magt over Sjælene.

Naar vi desuagtet see, at Sophisterne dadledes og forfulgtes som Tvivlere og Gudsfornægtere, saa finder dette sin naturlige Forklaring deels i, hvad jeg alt ovenfor har gjort opmærksom paa, at Mange endnu havde bevaret den naive Tro paa Guderne, deels i den Erfaringssætning, at mange Mennesker, selv om de have tabt den ubetingede Tro paa Noget og kunne more sig over, at der i al Uskyldighed gjøres Løier med dets Skrøbeligheder, dog forarges, naar det for Alvor angribes, endelig i den Maade, hvorpaa hos Grækerne Religionen var fastvoxet med Statslivet.

I den ældste Tid, da Alle i Folket havde een Tro, var Gudernes Dyrkelse umiddelbar Gjenstand for Statssamfundets Omsorg. Staten anerkjendte og dyrkede en vis Kreds af Guder, der antoges særligt at vaage over den, og fordrede, at alle Borgere skulde vise dem Ærefrygt for ikke at paadrage hele Samfundet deres Fortørnelse. Kongen paakaldte paa Folkets Vegne ved Bønner, Offringer og Gaver deres Naade over Staten og afvendte deres Vrede. Da Kongedømmerne omskabtes til Republikker, vedblev denne nære Forbindelse mellem Stat og Religion. Ja, saa indvoxet var den i Grækernes Forestillinger, at man i flere Republikker ikke vovede at afskaffe Kongenavnet, hvortil Omsorgen for Gudernes Dyrkelse havde knyttet sig, men beholdt det som Benævnelse for den Øvrighedsperson, man overdrog denne Side af Kongens Pligter. Thi hele Statens Fremtidslykke beroede paa den nøie Overholdelse af, at den Ære, der tilkom Guderne, ikke formindskedes.

Ved den stadigt voxende Forbindelse med andre Folk lærte man andre Religioner at kjende. Vel var der Stater, der i den Grad afsondrede sig og frygtede det Fremmede, at de ogsaa forbøde eller i al Fald saae skjævt til de fremmede Gudsdyrkelser; men i de Stæder, der drev en udbredt Handel, hvor der var en stærk Tilstrømning af Fremmede, og hvor man snart gjorde den Erfaring, at Fromhed og Retfærdighed ogsaa kunde findes hos Folk, der ikke havde „den rette Tro", lærte deels Humanitet deels Hensyn til materiel Fordeel baade Staten og den Enkelte Tolerance. „Man tillod t. Ex. i Athen Enhver frit at dyrke sin Gud paa sin Maade, forudsat at hans Gudsdyrkelse ikke vakte Anstød mod den offentlige Sædelighed, og at han ikke gjorde noget Angreb paa Statens Guder. Ja, den athenaiske Stat lagde end ikke nogen Hindring i Veien for, at dens egne Borgere frit kunde indføre og dyrke nye og fremmede Guder ved Siden af de af Staten anerkjendte Guder, naar blot ikke den offentlige Moral og Kultus derved aabenbart angrebes. Men den fordrede af sine Borgere den fra Fædrene arvede Tro paa Statens Guder og straffede Enhver, der forvanskede den, drev Spot med den eller fornægtede den, hvad enten han antog nye Guder i de gamles Sted eller ganske forkastede al Religion"[1]). Og i denne Anskuelse, at ethvert Angreb paa Statsguderne, hvad enten det skete i Skrift eller i Tale, var Gudsbespottelse (*ἀσέβεια*), der fortjente den strængeste Straf, havde Staten den offentlige Mening fuldstændigt med sig.

Det forstaaes nu let, at man ikke blot i de Stater, der afgjort satte sig imod alt det Nye baade i det offentlige og i det private Liv, saae skjævt til og ligefrem udstødte Alle, som man mistænkte for ved Skrifter eller Underviisning at nedbryde den fra Fædrene arvede Reli-

---

[1]) O. A. Hovgaard „Det attiske Retsvæsen med Hensyn til Religionsforseelser" i Indbydelsesskr. f. d. vidskbl. Realskole i Aarhuus, 1851, S. 7 ff.

gion, Sædelighed og Tugt[1]), men at selv i den Stat, hvor den livlige Tilstrømning førte større Friskhed og et friere Blik paa Livet med sig, hvor Folkenaturen var særligt modtagelig for det Nye, hvor almindelig Oplysning Dag for Dag steg, hvor stærke materielle Interesser avlede Tolerance mod Anderledestænkende, hvor Tale- og Trosfriheden næsten var bleven ordsproglig, at selv i Athen adskillige Statsmænd stillede sig i fjendtligt Forhold til Sophisterne, deres Skrifter og deres Underviisning, og med mistænksomt Øie saae paa den nye Spekulation, der lærte de Unge saa meget Unyttigt og Urimeligt, der grublede over Ting, som Menneskeforstanden ikke kunde udgranske, der førte til Gudsbespottelse og Gudsfornægtelse eller i al Fald til Tvivl om Statens Guder. Vi forstaae ogsaa, at de i det letbevægelige Athen, hvor al offentlig Mening dannede sig gjennem Folks Samtale, hvor en Sneebold ofte voxede til en Lavine, kunde faae Folkeforsamlingen og Domstolene til at tage strænge Forholdsregler mod saadanne Gudsfornægtere[2]). Langt senere, da Troen paa Guderne var langt mindre, finde vi baade Staten og Folkestemningen i Oprør over Angreb paa Statsreligionen, hvor langt mere i en Tid, da der endnu fandtes megen barnlig Tro paa de Guder, der havde skabt Athens Storhed, da Staten endnu var fri og mægtig, da de store, prægtige Fester og de rige Templer med deres kostbare Billedværker endnu mægtigt bidroge til at støtte Statsreligionen, og da det uindskrænkede Demokrati satte alle Lidenskaber i Bevægelse og lod mange andre Hensyn end det religiøse gjøre sig gjældende. Det er da forklarligt, at Protagoras, anklaget for Gudsfornægtelse, maatte forlade Athen 415, og at hans Skrift „Om Guderne“ offentligt blev brændt[3]), at

---

[1]) Dette antydes t. Ex. i Plat. Gorg. p. 456 e ff.

[2]) Derom vidner Diopeithes's Psephisma fra Aar 431 (Plut. Perikl. c. 32).

[3]) Forfatternes forskjellige Beretninger herom findes samlede hos Frei „Quaestt. Protagor.“ S. 75 f.

Anaxagoras, Perikles's Ven, trods alle dennes Anstrængelser af Athenaierne blev dømt som Gudsfornægter og maatte flygte 431 [1]), at der 415 udsattes en Talent paa Melieren Diagoras's Hoved, fordi han beskyldtes for at have fornægtet Guderne [2]), at Sokrates maatte bøde for den almindelige Tro paa Sophisternes Atheisme og tømme Giftbægeret [3]), at selv Aspasia blev anklaget for samme Brøde, og at der behøvedes hele Perikles's mægtige Indflydelse for at redde hende fra en lignende Skjæbne [4]). At der kom andre Motiver med i Spillet, deels politiske, — Ønsket om at ramme Perikles i hans Omgangsvenner [5]), Forbittrelse og Mistænksomhed mod Sokrates baade paa Grund af hans frimodige Daddel over det attiske Demokrati og paa Grund af hans Forhold til Alkibiades og Kritias, — deels personlige, — Misundelse, Nag over at være bleven spottet o. L., — er uimodsigeligt; men lige saa sikkert er det, at denne haarde Fremgangsmaade for en stor Deel var en Følge af den hos Mange udbredte Fordom om det Farlige ved den nye Dannelse.

Der staaer tilbage den *sidste Anke mod Sophisterne, at de fordærvede de Unge og demoraliserede Samfundet ved deres Underviisning i Tale-*

---

[1]) Diod. Sik. XII, 39, 2; Diog. Laert. II, 12 f.; Plut. l. l. Hans Samtidige Diogenes Apolloniates undgik ifølge Demetrios Phalereus (Diog. Laert. IX, 57) kun med Nød og næppe samme Fare.

[2]) Aristoph. Fugl. 1071 ff. og Schol.; Diod. Sik. XIII, 6, 7.

[3]) Paa Forvexling med ham, maaskee ogsaa paa anden Misforstaaelse, beroer vel Beretningen om, at Prodikos som Ungdomsfordærver maatte tømme Giftbægeret (Suid. v. *Πρόδ.*; Schol. til Plat. Stat. X p. 600 b. S. 361 Herm.; jvfr. Welcker „Prodikos v. Keos osv.“ i Kl. Schr. II, 503 og 524).

[4]) Plut. l. l.

[5]) Dette antydes af Plut. l. l. i Anledning af det ovennævnte Psephisma. Ifølge Sotion blev Anaxagoras anklaget af Kleon for Asebeia, ifølge Satyros af Perikles's Modstander Thukydid (at denne endnu levede dengang, synes ogsaa at fremgaae af Aristoph. Acharn. 702) ikke blot for Asebeia, men ogsaa for Medismos (Diog. Laert. l. l.; jvfr. Diod. Sik. l. l.).

kunsten, ved at meddele deres Disciple Færdighed i at udtrykke Tanken i en tiltalende og bestikkende Form, hvad enten det var i en stor Forsamling eller i mindre Kredse, i et langt Foredrag eller i Samtale. Hvor stor en praktisk Betydning denne Færdighed under Demokratiets Udvikling havde for Enhver, der vilde spille en politisk Rolle, er alt oftere fremhævet, saavel som den stærke Tilstrømning til Sophisternes Skoler, den fremkaldte i alle de Stater, hvor Demokratiet havde slaaet Rod. Men paa den anden Side maatte denne Underviisning ogsaa skaffe Sophisterne mange Fjender. Den stærke Udvikling af Demokratiet i flere Stater, navnlig i Athen, den Frihed for alle Skranker, som Fremskridtspartiet, i Athen under Perikles's, Kleons og Andres Ledelse, stræbte at gjennemføre i Statslivet, den Forandring i det politiske og sociale Liv, der fulgte af, at Statsstyrelsen ikke længere var hos de Fornemme eller Rige, men kunde falde i Hænderne paa enhver Lykkeridder, der ved sin Talefærdighed kunde bestikke den store Mængde, den overhaandtagende Tilbøielighed hos de Unge til strax, efter at de vare blevne voxne, uden Erfaring og Indsigt, i blot Tillid til deres gode Mundlæder og dialektiske Spidsfindighed, at kaste sig ind i det politiske Liv, den Vægelsindethed, Egenkjærlighed og Mangel paa Klogskab, der ofte lagde sig for Dagen i Folkets Beslutninger, den Usikkerhed i de moralske Begreber, der som en Kræftskade syntes at udbrede sig mere og mere i Samfundet, — Alt dette vakte stor Bekymring hos ikke faa alvorlige Mænd. Adskillige tilskreve Sophisterne og deres Underviisning en væsentlig Deel af Skylden herfor og meente, at de lærte de Unge ved Ordskvalder og klingende Phraser at lede Folkeforsamlingerne efter deres Hoved, ved Kneb og Lovtrækkeri at tage de store Folkedomstole ved Næsen, ved dialektisk Spidsfindighed og Haarkløveri at beseire enhver Modstander, kort sagt, ved enhver Leilighed, offentlig eller privat, i Tale eller i Samtale, at kunne *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν* ɔ: gjøre den sva-

gere Sag til den stærkere, gjøre Sort til Hvidt. Derved nærede de Forfængelighed og Letsindighed hos de Unge, nedbrøde Agtelsen hos dem for Ret og Moral og lærte dem hverken at frygte Guder eller Mennesker, men at forgude sig selv og ikke opstille anden Rettesnor for deres Handlinger end deres egne Lyster.

At dette var en hos Flere udbredt Mening, have vi seet af Sokrates's Ord for Retten og især af Aristophanes's voldsomme Angreb paa den nyere Dannelses Tanke- og Ordkløgt, paa Sokrates, Sophisterne og Euripides, paa Nutidens skjægløse, indbildske, skvadronnerende Ynglinge osv. I 4de Aarhd. klager Isokrates i en af sine Taler over de mange Bagvaskelser, Sophistikken er udsat for, og henfører dens Modstandere til to Klasser[1]): „Den første Klasse", siger han, „mener, at den sophistiske Lærdom og Underviisning er Vrøvl og Bedrageri, thi der er endnu ikke udfunden nogen Underviisning, der kan gjøre En enten dygtigere til at tale eller forstandigere i Handling; det er den naturlige Begavelse, sige de, det ene kommer an paa. Eller de forlange, at Disciplene efter faa Dage skulle være ferme og efter et Aars Forløb være fuldendte Talere, selv om de ikke have naturlige Evner. Eller de foragte Philosophien, fordi de af Kortsynethed ikke troe, at Sjælen behøver stræng Uddannelse. — Den anden Klasse indseer vel, at Sophistikken virkelig er i Stand til at frembringe betydelige Resultater; men den anseer disse for skadelige og fordærvelige. Denne feilagtige Anskuelse skriver sig imidlertid fra, at de overføre Uvillien mod de slette, bedrageriske Sophister, der kun lægge an paa Skinnet, paa de virkelige Ungdomsopdragere, der tvertimod ere søgte og hædrede af alle fornuftige Folk". Fremstillingen er sikkert korrekt. Mange betragtede Sophisternes Underviisning i Talekunsten enten som unyttig og overflødig eller som fordærvelig.

---

[1]) Isokrat. om Formuebytng. 197 ff.

Derfor fremfører ogsaa Isokrates's Anklager Lysimachos den almindelige Anke mod ham, at „han kan gjøre Sort til Hvidt"[1]), og at „han fordærver de Unge ved at lære dem at tale og", føier han til, „at skaffe sig uretfærdig Fordeel af Retssager"[2]) Navnlig den sidste Beskyldning modsiger Isokrates bestemt og fremhæver oftere[3]) med stor Styrke, at han ikke har lagt sig efter Retsveltalenheden (δικογραφία), og at han ikke uddanner sine Disciple til at skrive Taler eller træde op for Retten for Andre i private Retssager. Han er øiensynligt bange for, at man skal tiltroe ham, at han væsentlig er „Taleskriver" (λογογράφος, λογοποιός). Der var nemlig, som tidligere antydet, flere Sophister, der toge Sagen praktisk og for Betaling skrev Retstaler for Enhver, der ikke havde Ordet i sin Magt, men dog ifølge gjældende Lov selv skulde tale for Retten, og som ogsaa oplærte Andre heri. Denne Virksomhed vakte Anstød hos Flere, — baade Antiphon[4]) og Lysias[5]) bleve t. Ex. dadlede af Mange derfor, — fordi man betragtede det som mindre hæderligt ligesom at spekulere i Andres Uheld og overførte Noget af den Uvillie, man følte mod Sykophanterne, ɔ: dem, der gjorde Anklage for Retten til et Haandværk og skaffede sig Fordeel ved falske Anklager, paa Taleskriverne, endelig ogsaa, fordi man betragtede en eensidig Henvendelse paa Retsveltalenheden som hindrende for den frie harmoniske Udvikling af Aanden. At nu disse Talelærere og Taleskrivere ofte bleve slaaede sammen med de øvrige Sophister[6]), og at man

---

[1]) ibd. 15.
[2]) ibd. 30; 56.
[3]) ibd. 2; 30 f.; 39; 41; 42; 48 f.; 237 ff.; Panathen. 1; 11.
[4]) S. ovfr. S. 178 Anm. 1.
[5]) Plat. Phaidr. p. 257 c—d.
[6]) For Isokrates's Vedkommende fremgaaer dette foruden af hans Taler ogsaa af Plat. Euthydem. p. 304 d ff., hvor der ved den unævnte Person, der har dadlet Dialektikerne, og som beskrives som en Mellemting mellem Philosoph og Politiker, vistnok er sigtet til Isokrates.

ikke sjælden under Paavirkningen af de Bagvaskelser, de enkelte Sophisters personlige Fjender udspredte om dem, tillagde disse den samme Underviisning i Retskneb og Spidsfindighed, er naturligt, ligesom ogsaa, at deres Protest derimod ikke altid blev tagen gyldig af den store Almeenhed.

Det kan da ikke forundre os at see flere af de demokratiske Folkeledere træde op som Modstandere, ja Fjender af Sophistikken. Der var naturligviis dem iblandt dem, der som Perikles forstode at skatte dennes Betydning og fandt stor Glæde i Omgang med de berømte og dygtige Sophister. Men der var ogsaa Statsmænd, der betragtede de Principer, hvorpaa den demokratiske Udvikling hvilede, som rigtige, der ansaae alle Borgeres størst mulige Deeltagelse i det politiske Liv og Alles Pligt til selv at tale for Retten for gavnlig og nødvendig, men som ikke desto mindre stillede sig fjendsk mod Sophisterne og deres Underviisning. Hyppigst meente de vistnok, at hvad de lærte de Unge af Taleregler, af Videnskaber og Kunster osv. i det Væsentlige var en verflødig Lærdom, lige saa unyttig og upraktisk[1]) som mange af Sophisternes Taler og Skrifter om politiske Æmner, som de Theorier om Indretningen af en Stat[2]), de Utopier t. Ex. af socialistiske Statsforfatninger, der fremsattes i deres Skrifter (som i Platons „Stat"), omtrent som naar nu til Dags praktiske Statsmænd trække paa Skulderen ad Stuelærdes upraktiske Doktriner. Der kan næppe være Tvivl om, at Platon har udtalt adskillige Statsmænds Tanker, naar han i „Menon"[3]) lader Folkelederen Anytos, der senere anklagede Sokrates, advare mod at betroe noget ungt Menneske til en Sophist, da enhver brav og dygtig Athenaier langt bedre vilde kunne oplære ham i, hvad han behøvede for at blive en dygtig Borger, med andre Ord, fordi Erfaring, praktisk Øvelse og Omgang med dygtige

[1]) S. t. Ex. Kleon hos Thukyd. III, 38.
[2]) Isokrat. Philip. 12; Aristot. Eth. Nikom. X, 10 p. 1181 Bekk.
[3]) Plat. Menon p. 91 c ff.

praktiske Statsmænd var den bedste Skole for en Borger, der vilde lære at styre Staten, medens det, Sophisternes Underviisning kunde føre til, kun havde lidet Værd, hvorfor han ogsaa mener, at de burde udvises af Byerne. — Andre tillagde ikke Sophistikken saa ringe Betydning, men meente, at den havde en demoraliserende Indflydelse, at den Opløsning, der kom til Syne i alle Samfundsforhold, ikke skrev sig fra det uindskrænkede Demokrati og den Omvæltning, det medførte i Alt, men fra Sophisterne og deres Underviisning. — Atter Andre meente, at Sophistikken vel hverken var aldeles ude af Stand til at opdrage de Unge eller havde saa skadelige moralske Følger, men at den feilede, naar den vilde offre synderlig Tid paa Fagvidenskaberne eller paa smaalige dialektiske Undersøgelser (som Sokrates's og hans Disciples) om Morallæren, om det Gode, Retfærdige, Sande og andre saadanne Trivialiteter, som den oplyste og fremadskredne Tid nu var kommen ud over, medens al Vægt derimod burde lægges paa den politiske og praktiske Veltalenhed, der kunde sætte Manden i Stand til at forsvare sig mod Andres Angreb og skaffe ham Indflydelse og Anseelse i Staten, — saaledes som Statsmanden Kallikles udvikler det i Platons „Gorgias“ [1]). — Endelig var der vistnok Adskillige, der paa den store Mængdes Vegne, i Kraft af det abstrakte Lighedsprincip, nu og da vel ikke uden en Tilsætning af Misundelse og Nag til al overlegen Dygtighed og særlig Begunstigelse af Lykken, — et Phænomeen, som vi see ikke saa faa Exempler paa i det attiske Demokrati, bl. A. i den store Mængdes Glæde ved at lægge haarde Byrder paa de Rige og ved at sidde til Doms over rige og fornemme Folk, — traadte op mod Sophistikken, fordi den gav de Rigere en Fordeel over de Fattigere og skaffede dem en uberettiget Indflydelse paa Ledelsen af Statens Anliggender, — eller som af ligefrem Misundelse mod politiske Medbeilere, der

---

[1]) Plat. Gorg. p. 482 ff.

havde nydt en Opdragelse og Underviisning, de ikke havde kunnet forskaffe sig, forfulgte den hele Samfundsklasse, som gav deres Rivaler Midlerne til at vinde større Anseelse i Mængdens Øine [1]).

Lægge vi nu hertil den Havesyge og Forfængelighed, flere af Sophisterne lagde for Dagen, saa kunne vi danne os en temlig klar Forestilling om den store Almeenheds Anker mod Sophisterne, og hvad den tænkte paa, naar den brugte Ordet „Sophist" i nedsættende Betydning (thi at det i Regelen blev brugt som Hædersnavn, have vi ovenfor seet). Den forstod derved et Menneske, som lagde sig efter tom, unyttig, urimelig, undertiden endog formastelig, ja gudsfornægtende Grublen over Gudernes Veie i Verdensstyrelsen, som hengav sig til intetsigende spekulative Undersøgelser om høie Ting, der gik over den menneskelige Forstand, som var i Stand til ved Ordkunster og spidsfindig Haarkløveri uden Agtelse for Ret og Moral at bevise, hvad det skulde være, som for høi Betaling opdrog Andre hertil og skaffede sig Indpas ved store Løfter og en brammende og forfængelig Optræden.

I Almindelighed forbandt man imidlertid ikke saadanne Tanker med Begrebet „en Sophist". Bestemte end de Rygter, Sophisternes mange Fjender satte i Omløb om dem, for en Deel den offentlige Mening, saa bevarede dog paa den anden Side Folkets sunde Sands det fra at troe Alt, hvad der blev fortalt. Navnlig afgiver Komedien ikke nogen nøiagtig Maalestok for Folkestemningen. Komikernes Formaal var først og fremmest at more, og for at naae dette greb de Løst og Fast og overdrev det til Karrikatur; men det vidste Publikum godt, og blev deres Spot end ikke uden Virkning, saa var det paa den anden Side langt

[1]) Isokrat. om Formuebytng. 243 ff.

fra, at ethvert Angreb af Komikerne berøvede en Mand eller en Samfundsklasse den offentlige Agtelse. Skulde man troe den attiske Komedie, maatte t. Ex. de demokratiske Folkeledere, Perikles, Kleon osv., have været de jammerligste og lumpneste Mennesker, der nogensinde have existeret; saa mangfoldige og graverende ere de Beskyldninger, der udslynges mod dem. Men der kan dog ikke være nogen Tvivl om, at Folket havde Agtelse for og Tro paa sine Ledere. Det morede sig over Komikernes Spot, men tog det ogsaa væsentlig som en Morskab og meente, at Dygtigheden vel kunde taale saadanne Løier uden at lide noget Skaar; ja, det fandt det vel ganske naturligt, at de store Mænd bleve mindede om, at de som andre Dødelige havde deres svage Sider, der ikke kunde blive frie for Kritik og Latter. Ogsaa øiebliklige Stemninger kom til at spille en Rolle herved. I et demokratisk Samfund ere de fremragende Mænd, hvor stor en Agtelse der end ellers vises dem, altid udsatte for Svingninger i Folkestemningen, som vi see med Perikles, der efter den almindelige Mening havde skabt Athens Storhed, og som Folket havde givet saa mange Beviser paa sin Tillid. Da Krigen begyndte at gaae uheldigt, da Pest og Fjendernes Indfald i Landet syntes at gjøre hans Løfter om et heldigt Udfald, hvis de fulgte hans Krigsplan, til Usandhed, brød Stormen løs mod ham, og han maatte betale en Pengebøde; men kort efter valgte Folket ham atter til Hærfører. Noget anderledes stillede Sagen sig vel med Sophistikken, deels fordi den ikke saa umiddelbart som Politikken berørte Manges Interesser, deels fordi den tildeels beskjæftigede sig med Ting, der vare vanskeligere at forstaae, og derfor frembød Anledning til større Misforstaaelse hos alle dem, der ikke kom i umiddelbart Forhold til den. Den store Mængdes Opfattelse af denne Samfundsklasse blev derfor mere vag og svævende end af de politiske Personligheder; den maatte holde sig til visse stærkere fremtrædende Eiendomligheder, der netop kunde frembyde Ankepunkter, og den blev mere

paavirket af Modstandernes Angreb, ligesom den Omstændighed, at Sophistikken kun syntes at være et Gode for de Rigere, kunde fremkalde Misundelse og Nag og lettere aabne Øret for nedsættende Rygter. Men vi vilde feile høiligt, om vi vilde troe, at den store Mængde stillede sig fjendsk mod den nyere Dannelse og dens Repræsentanter paa Grund af Komikernes Angreb. Disse førtes desuden nærmest mod enkelte Personer, Sokrates, Euripides osv., mod hvilke Uvillien altsaa nærmest vendte sig; og selv da vidne Aristophanes's egne Ord om, at trods Komikernes Kritik tiltalte Euripides's Tragedier en stor Deel af Publikum. Og dertil kom, at Sophistikken havde en stor praktisk Betydning, at Mange benyttede den og forstode at vurdere den, og at mange af Sophisternes Læresætninger uden Tvivl fandt villigt Øre hos den store Mængde, om end, som Platon siger i sin „Gorgias", kun Faa vovede at udtale sig saa uforbeholdent mod den fra Fædrene arvede Tradition. Hørte Mængden, der ikke kjendte noget Nøiere til Sophisterne, Spot over det Tomme og Unyttige i deres Underviisning, over deres Grublen, Spidsfindighed, Gudsfornægtelse og Demoralisation, saa hørte den maaskee endnu flere Lovtaler over deres Lærdom og Dygtighed, deres Skarpsindighed og Veltalenhed, deres Oplysthed og Fordomsfrihed, og den store Anseelse, de nøde hos mange af de fornemste Mænd i Staten, den stærke Tilstrømning til deres Foredrag og Underviisning næsten overalt, hvor de kom hen, den høie Løn, de fik, og den Glands og Selvfølelse, hvormed de optraadte i Samfundet, virkede uvilkaarligt paa Almeenheden, saa at denne i Regelen betragtede Sophisterne som lærde og skarpsindige Mænd, hvis Studier den almindelige Menneskeforstand vel ikke altid kunde følge, og som vel ogsaa beskjæftigede sig med Meget, der ikke havde væsentlig praktisk Nytte, ja vel endog vare tilbøielige til Fritænkeri, men som dog ved deres Dannelse og mangfoldige Kund-

skaber, ved deres Talekunst og ved den Anseelse, de nøde, indgjøde Respekt og Agtelse. At Anaxagoras, Protagoras, Sokrates o. A. anklagedes og dømtes for Gudsfornægtelse, er intet Beviis herimod. Thi deels var det ikke alene deres religiøse Anskuelser, der fremkaldte Klagen mod dem og fældede dem, men baade politiske og personlige Motiver virkede, som ovenfor paaviist, med dertil; deels er det, som sagt, let forklarligt af Folkestemningens Svingninger overfor en enkelt fremtrædende Personlighed, at Modstanderne kunde rive Folket med sig, navnlig naar de kunde støtte sig til bestemte Fakta (Yttringer i Skrifter o. L.). Men et saadant Offer kan da ogsaa ofte være tilstrækkeligt til at besværge Uvillien mod hele Klassen, om en saadan virkelig er til Stede, og det følger desuden ikke med Nødvendighed af Angrebet paa en Enkelt, at man gjør hele Klassen ansvarlig for dennes Anskuelser. Endelig er jo en Dom ikke noget nøiagtigt Udtryk for en almindelig Folkestemning, men kun for Stemningen til den bestemte Tid, den fældes, og selv da er den ikke paalidelig, uden hvor den fældes med betydelig Majoritet; men ved Sokrates's Domfældelse var Majoriteten kun 61 større end Minoriteten af en Forsamling paa 501 Dommere. At den almindelige Mening i Regelen ikke forbandt nogen nedsættende Tanke med Begrebet „en Sophist“, fremgaaer med Sikkerhed af den store Anseelse, som Sophisterne uimodsigeligt nøde hos Mangfoldige i Samtiden, — Platons hele Opposition kan kun forstaaes under denne Forudsætning, — og af den Omstændighed, at Ordet „Sophist“ før Platon ikke synes at have været noget Haansnavn, der strax, naar det hørtes, vakte Forestillingen om noget Slemt og Fordærveligt, noget Bedragerisk og Stortalende, noget Tomt og Huult osv. Aristophanes bruger det i det Hele kun meget sjælden og da kun som almindeligt Klassenavn, om end naturligviis med Haan; i Øvrigt anvender han deels Ordet „Vise“ (*σοφοί*), ironisk, som naar vi bruge det om Folk, hvis Viisdom

egentlig forekommer os at være Taabelighed („saadanne vise Mænd“, „det er en deilig Viisdom“), deels særlige Øgenavne, hentede fra en enkelt Side af deres Virksomhed, „Grublere“, „Lovtrækkere“ o. L. Men det viser, at Almeenheden endnu ikke dengang forbandt saadanne Forestillinger med Begrebet „Sophist“, at dette Ord var blevet Skjældsord for en heel Samfundsklasse[1]). Om Isokrates i 4de Aarhd. gjælder det Samme. Han omtaler vel, at mange Lægfolk nærede en ugunstig Mening om Sophisterne og antoge dem for havesyge, forfængelige og stortalende Mennesker, der beskjæftigede sig med unyttige Ting, ja, at Nogle endog ansaae dem for farlige; vi mærke ogsaa, at han er bange for at blive stillet i Klasse med en vis Art Sophister. Men han fremhæver paa den anden Side, at de dygtige Sophister vare i Ære og Anseelse, vare søgte af mangfoldige Mennesker og lønnedes godt, og vi mærke endnu ikke Noget til, at Navnet „Sophist“ skulde indeholde noget Hadefuldt af den ovennævnte Art, saa at det var en Haan mod et Menneske at bruge det om ham. Denne hadefulde Betydning, der har gjort Ordet „Sophist“ til et Kjendingsnavn for ethvert spidsfindigt og bedragerisk Menneske, faaer det først ved det haarde Angreb, der rettedes mod Sophistikken af dens værste Modstander Platon,

[1]) Heller ikke *σοφίζομαι* eller *σόφισμα* bruges paa en saadan Maade, at de kunne afgive noget Beviis for, at „Sophist“ var et Haansord. *Σοφίζομαι* bruges hyppigst ligefrem i Betydningen „er viis, kløgtig, dygtig i Noget, forstaaer en Kunst“ (Ridd. 299; 721; Sky. 547), en enkelt Gang i Sammensætning (*διασοφίζομαι* Fugl. 1619, *περισοφίζομαι* ibd. 1646) i Betydng. „søger Udflugter, narrer“. *Σόφισμα* bruges deels om „Viisdommens Veie, Videnskaberne og Vitterheten“ (Frø. 1104; Plut. 160), deels om „Kløgt og skarpsindig Ordstrid“ (Frø. 872), deels om „Flauhed og Farceagtighed hos Komikerne“, altsaa ironisk (Frø. 17). Hos de følgende Forfattere saavel som hos de foregaaende bruges Ordene i de samme Betydninger, snart in bonam partem („være kløgtig, skarpsindig“), snart in malam partem („være spidsfindig, gjøre Kunster“); men dette er en naturlig Sprogovergang, der ikke kan bevise, at „Sophist“ var et Skjældsord.

der, som vi i 1ste Kapitel saae, var den Første, som gjorde Adskillelse mellem „Sophist“ og „Philosoph“, saa grundigt, at hiint blev Navnet paa den usande, gjøglende og bedrageriske, dette paa den sande, ædle og alvorlige Videnskabsdyrker (og Ungdomslærer).

I saa godt som alle moderne Fremstillinger tillægges Æren for dette Angreb **Sokrates**, og det er en meget almindelig Talemaade, at det var ham, der gav Sophistikken Dødsstødet, og at Platon kun fuldendte, hvad hans Lærer havde begyndt. Denne Opfattelse, der for en væsentlig Deel skyldes den Omstændighed, at Platons Angreb lægges Sokrates i Munden, kan ikke bestaae for en nøiere Prøvelse og vil forhaabentlig med Tiden forsvinde, jo mere Videnskaben, hvad den synes at være paa Veie til, klarer sig Forholdet mellem vore to Hovedkilder om Sokrates, Platons ideale, men ogsaa idealistiske og eensidige Fremstilling og Xenophons noget nøgterne, men til Gjengjæld i Alt, hvad der angaaer Sokrates's ydre Optræden, mere paalidelige Billed af hans Personlighed og Virksomhed.

Hvad for det Første Formaalet for al Opdragelse angaaer, var Sokrates ikke i nogen principiel Uenighed med Sophisterne. Det fremhæves ofte, at ogsaa han satte som Formaal at gjøre den Unge dygtig til al sin Gjerning i Livet, baade i det offentlige og i det private Liv[1]; „han tilsigtede“, siger Xenophon[2]), „ved sin Omgang at bringe sine Venner til at lægge Vind paa den skjønneste og herligste Dygtighed, den hvorved Stater og Privathuse styres vel“. Da han mærker, at den unge Euthydem ivrigt studerer Digternes og Sophisternes Skrifter, spørger han ham, om det er for at blive Læge, Architekt, Geometer, Astronom eller Rhapsod, og da hiin benægter dette, siger han: „Er det maaskee den Dygtighed, du higer efter, hvorved

[1]) Xenoph. Memorab. I, 2, 17; 6, 15; IV, 1, 2.
[2]) ibd. I, 2, 64.

Folk blive Statsledere og Huusøkonomer, dygtige til at styre alle Anliggender og nyttige baade for Andre og for sig selv", og han tilføier, da Ynglingen bejaer dette: „Ved Zeus, du attraaer da den skjønneste Dyd og den største Kunst" [1]). Han opfordrede ogsaa, trods eller snarere paa Grund af den Demoralisation, der efter hans Mening havde indsneget sig i Staten [2]), dem af sine Venner, som han ansaa for at have Forstand paa de offentlige Forhold, til at give sig af med Statsstyrelsen og til ikke af Frygt for Alt det, en Folkeleder maatte kjæmpe med i et Demokrati, hvor Folkeforsamlingen, der bestod af „Valkere, Skomagere, Tømrere, Smede, Landmænd, Kjøbmænd, Smaahandlere osv.", havde Magten, at undlade at opfylde den Pligt, ethvert Menneske havde, efter Evne at bidrage alt Sit til Statens og sine Medborgeres Tarv [3]). At Sokrates stod paa samme Grundvold som Sophisterne, maa ikke forundre os; det var hele Oldtidens Anskuelse, og selv Platon kan med al sin Stræben mod Ideen ikke løsrive sig fra den Betragtning, at Styrelsen af Statens Anliggender er den værdigste Virkekreds for en ædel og dannet Mand.

Men heller ikke om Veien, der skulde føre til Maalet synes der at have været nogen, i al Fald bevidst, principiel Uenighed mellem Sokrates og de dygtige og hæderlige Sophister. Ungdomslærer i dette Ords almindelige Betydning vilde Sokrates ikke være. Han fulgte sin egen Vei og betragtede som sin Mission ved Samtale og Exempel at vække de Unge til Selvtænkning og Selvprøvelse, idet han søgte at klare for sig selv og Andre, hvori de forskjellige Dyder, Fromhed, Retfærdighed, Sandhed, Selvbeherskelse, Mandighed osv., bestode, hvorledes de skulde opnaaes og øves; thi Øvelse i Dyd satte han som den san-

---

[1]) ibd. IV, 2, 10 f.
[2]) ibd. III, 5, 13 ff.
[3]) ibd. III, 7.

deste og høieste Aandsudvikling for Mennesket. Men heri traadte han ikke i nogen Opposition til Sophisterne; thi ogsaa disse, i al Fald en stor Deel af dem, lagde Vægt herpaa; var der end den Forskjel mellem dem og Sokrates, at denne meest benyttede den tilfældige Anledning, Samtalen frembød, hine derimod tillige brugte Digterværkerne eller allegoriserende Myther og Fortællinger til at indprente de Unge de moralske Begreber, saa var der paa den anden Side den store Lighed, at ingen af dem meddeelte noget færdigt Moralsystem, men mere beskjæftigede sig med de enkelte Dyder og den praktiske Anvendelse i Livet end, som Platon og hans Efterfølgere, med en systematisk, philosophisk Udvikling af Dydernes indbyrdes Forhold og deres Forhold til det Absolute. Og satte Sokrates end den praktiske Indøvelse i Dyd og den hele Udvikling af den moralske Personlighed som det Høieste, saa var det dog saa langt fra, at han var uenig med de andre Sophister, naar disse meente, at en fuld harmonisk Aandsudvikling og virkelig Dannelse ikke kunde naaes uden Kundskaber og Underviisning i de almindelige Dannelsesfag, at han tvertimod baade selv søgte Underviisning hos de dygtigste Lærere, — han havde t. Ex. lært Mathematik og Astronomi[1]) og havde hørt Prodikos's Foredrag over Grammatik[2]), — og ofte udtrykkeligt anbefalede sine Venner at søge dygtige Lærere i de Fag, de ikke vare hjemme i[3]). Den ovennævnte Euthydem, der meente ene ved Studium af Bøger at kunne blive en dygtig Statsmand, irettesætter han; „thi naar man indseer, at man ikke uden duelige Lærere kan blive dygtig i de Beskjæftigelser, der kun ere Lidet værd, som at spille paa Kithara, paa Fløite, ride o. L., saa er det urimeligt at antage, at man af sig selv uden alvorlig Forberedelse og Veiledning kan blive dygtig til at

---

[1]) ibd. IV, 7, 2 ff.
[2]) Plat. Kratyl. p. 384 b; Menon p. 96 d.
[3]) Xenoph. Memorab. IV, 7, 1; jvfr. IV, 1; Plat. Theait. p. 151 b.

løse den største Opgave af Alt, at forestaae en Stat"[1]). Derfor opfordrede han selv en af sine Venner, der vilde blive dygtig i Taktik, til at tage Underviisning deri hos Sophisten Dionysodoros og betale ham derfor[2]). I Xenophons „Symposion" roser han Antisthenes, en af hans stadige Omgangsvenner, senere Stifter af den kyniske Skole, fordi denne havde bevæget Kallias til at høre den vise Prodikos og Eleeren Hippias, der har lært ham Hukommelseskunsten, ligesom han havde ført ham selv sammen med en fremmed Sophist fra Herakleia, der just var kommen til Byen[3]). Endelig erklærer han i sin Forsvarstale for Retten, at han anseer det for skjønt, om En er i Stand til at opdrage Mennesker, som Gorgias, Prodikos, Hippias, Euenos o. A. forstaae det, og at han selv vilde føle sig stolt, om han besad denne Gave[4]).

At Sokrates med sin eiendomlige Natur og særegne Anskuelser ikke skulde komme i Opposition til flere af Sophisterne, var naturligviis en Umulighed. Den Hovedvægt, han lagde paa Dyden, maatte gjøre ham til Modstander af alle dem, der erklærede, at Magt var Ret, at Tro paa Guderne og Agtelse for Moralen var gammeldags Fordom, at den uindskrænkede Tilfredsstillelse af alle sine Lyster var Menneskets høieste Lykke; og saadanne Folk fandtes ogsaa blandt Sophisterne. Naar han dernæst saa, hvilken eensidig Vægt flere af disse lagde paa Fagvidenskaberne, hvilke absurde, ja formastelige Sætninger deres naturphilosophiske Studier undertiden førte til, hvorledes Dialektikken, som burde anvendes til at finde Sandheden, hos en Deel udartede til Spilfægteri og Spidsfindighed, hvorledes den Talekunst, de meddeelte de Unge, ofte kun bestod i at lære dem ved velklingende Phraser og spidsfindige

---

[1]) Xenoph. Memorab. IV, 2, 6 f.
[2]) ibd. III, 1, 1 f.
[3]) Xenoph. Sympos. 4, 62 f.
[4]) Plat. Apol. Sokr. p. 19 f.

Kunstgreb at bestikke Tilhørerne, saa var det naturligt, at han opponerede herimod. Naar han endvidere saa, at Flere gjorde Sophistikken til et reent Haandværk og benyttede alle mulige Midler til at skaffe sig Indtægt, saa næredes hans Uvillie mod at gjøre Underviisningen til Gjenstand for et Kontraktsforhold og materiel Beregning. Endelig bragte hans skarpe, indtrængende Logik og dialektiske Færdighed og hans levende Trang til ikke blot umiddelbart at blive staaende ved de gjængse Anskuelser, men videnskabeligt at prøve dem, begrunde eller omstøde dem, ham ofte i Konflikt med Sophisterne, forsaavidt disse enten ligefrem blot stode paa det overleverede Standpunkt eller uden sand videnskabelig Stræben og Dygtighed gave sig af med Begrebsundersøgelser, og hans skaanselløse Ironi og uforbeholdne Sandhedskjærlighed fremkaldte uden Tvivl ikke sjælden stærke Rivninger, ja vel endog personligt Fjendskab mellem ham og flere af dem. Men hele denne Opposition var langt mere rettet mod de enkelte Sophister end mod Sophistikken i sin Heelhed. Hans Livsopgave var at føre Krig mod den Skinviisdom, der troede at være viis, men ikke var det, og denne Opgave gjennemførte han overalt, mod Alle, han traf paa, uden Hensyn til, hvilken Stilling de indtoge. Statsmanden, Digteren, Kunstneren, Lægen, Kapitalisten, Fabrikherren, Haandværkeren, Kjøbmanden, Skipperen osv. var ikke mindre udsat for hans Angreb end Sophisten, naar han traf Nogen, der troede sig viis, men ikke var det; saa lidt som han imidlertid førte Krig med de nævnte Samfundsklasser, saa lidt førte han Krig med Sophistikken som saadan. At hans Opmærksomhed uafbrudt og stærkt har været henvendt paa Opdragelsen og paa at gjennemskue Udvæxterne ved Sophisternes Underviisning, er der ingen Tvivl om; men undergrave Sophistikken, som man siger, vilde han ikke. Han stod selv altfor meget midt i Udviklingen, var selv altfor stærkt greben af hele den nyere Dannelse, af hele det Opsving, Aandslivet under Sophistikkens Paavirkning

havde taget, forstod endelig altfor vel at vurdere den Dygtighed og Hæderlighed, den Alvor og Energi, der fandtes hos mange Sophister, og den Betydning, deres mangesidige Kundskaber havde for Ungdommen, til at han skulde have opponeret mod Sophistikken som Klasse og viet sit Liv til dens Undergang. At han har været sig bevidst, at han med langt større Kraft og Inderlighed end de fleste Sophister holdt sig Idealet for Øie og søgte Sandheden, tør ikke betvivles, ligesom det er rimeligt, at han har anseet sin Læremethode, forsaavidt Talen var om ligefremme Begrebsundersøgelser, for i mange Tilfælde at være den frugtbareste [1]); men lige saa bestemt maa det hævdes, at der ikke er Noget, der berettiger os til at troe, at han skulde have antaget nogen principiel Forskjel mellem sig og de andre Sophister, at han skulde have betragtet sin dialektiske Maieutik som den eneste Vei til at naae Maalet for Opdragelsen, at han ikke skulde have meent, at det var to Virksomheder, der fra forskjellige Sider, supplerende hinanden, arbeidede hen til det samme Maal, og at Angrebet følgelig kun burde gjælde Afvigelserne fra den rette Vei.

I Overeensstemmelse hermed see vi da heller ikke, som vi ellers maatte vente det, i det Billed, Xenophon giver af Sokrates's Virksomhed, Kampen mod Sophisterne fremtræde som nogen særlig Hovedopgave. Han beretter hans Udtalelser mod at tage Løn og anfører nogle af hans Samtaler med Sophisten Antiphon derom, han fremsætter hans Anskuelser om Studiet af Fagvidenskaberne, om Anaxagoras's og andre Sophisters Naturundersøgelser, han gjengiver en Samtale mellem ham og Hippias om Forholdet mellem det Retfærdige og det Lovlige, men Alt aldeles paa samme Maade, i samme rolige Tone, som Samtalerne med de mange andre Mennesker. Alt bærer fuldstændigt

---

[1]) At han ikke ansaa den for frugtbar for Alle, vise flere Steder, især Plat. Theait. p. 151 b.

Præg af, at Sokrates betragtede en Samtale med en Sophist som en Samtale med enhver Anden af de Mange, han kom i Berøring med, som et Middel til Belæring for ham selv, for den, han talte med, og for Tilhørerne. Der mærkes vel undertiden en vis Misundelse fra enkelte Sophisters Side over den store Mængde Ynglinge, der sluttede sig til Sokrates, og Forsøg paa at nedsætte ham i Publikums Øine, og der kan derfor komme en vis Skarphed i hans Udtalelser mod at tage Løn for Underviisning; men at det skulde være to principielle Modstandere eller endog to Dødsfjender, der staae lige overfor hinanden, er der ikke Spor af Anelse om. Maa det nu end indrømmes, at Xenophon ikke har været i Stand til i sin fulde Dybde at fatte Betydningen af Sokrates's Opposition mod de slette Sider af Sophistikken, saa er det dog paa den anden Side klart, at hvis denne Side af Sokrates's Virksomhed virkelig havde været saa fremtrædende, som Platons Billed har bragt Efterverdenen til at troe, maatte den være kommen frem med langt større Styrke og i langt betydeligere Omfang, end Tilfældet nu er, hos Xenophon [1]). Dennes Fremstilling er paa een Gang et Vidnesbyrd om, at Sophistikken ikke var saa ilde seet i Athen, som de Fleste paa dens Fjenders Ord have antaget, og at Sokrates ikke stod i nogen principiel Opposition til Sophisterne, om han end traadte skarpt op mod flere Sophister og mod hele Sider af Alles Virksomhed. I sin Forsvarstale for Retten nævner han dem heller ikke blandt dem, hos hvem han søgte, men ikke fandt Viisdom, ligesom der heller ikke er Spor af, at de have haft nogen Indflydelse paa hans Anklage og Domfældelse [2]). De vare jo ogsaa, som han selv

---

[1]) Ogsaa E. Zeller „Die Philosophie der Griechen" II, 1, 128, 2den Udg. er aabenbart bleven slaaet af dette Phænomeen; men hans eensidige Opfattelse af Sophisterne har hindret ham i at drage de fulde Konsekvenser deraf.

[2]) Lykon er vel Taler (Rhetor, Plat. Apol. Sokr. p. 23 e); men selv om han har faaet sin Uddannelse hos Sophisterne, saa vid-

antyder, Gjenstand for de samme Angreb og Bagvaskelser som han.

Det var først Sokrates's Discipel **Platon**, der gjorde en principiel Adskillelse mellem Philosophi og Sophistik. Sokrates's Personlighed og Virksomhed, hans ideelle, paa det Sande, Gode og Skjønne rettede Stræben, hans Aandsrigdom, der hævede ham til Høider i Ideens Verden, som endnu Ingen havde naaet, hans skarpe Dialektik, der satte ham i Stand til at løse og paa en overbevisende Maade at fremsætte indviklede Tankeproblemer, hans Sandhedskjærlighed, der aldrig lod ham fornægte sin Overbeviisning, hvad Følgen end kunde blive, hans hele Liv, der var viet den Opgave gjennem vækkende Samtale at føre de Unge til Sandhedserkjendelse og Dyd, stod med saa skarpe og uudslettelige Træk indgravet i Platons Sjæl, at han ikke kunde tænke sig nogen anden Vei til at løse Livsopgaverne end den af hans Lærer antydede. I skarp Modsætning hertil stod den Overfladiskhed, den Brøst paa sand Kjærlighed til Videnskaben og Moralen, den Mangel paa og Ligegyldighed for sand Dialektik, den Huulhed og Forfængelighed, der uimodsigeligt klæbede ved flere Sophister. Gjennem hans Lærers Paavirkning og hans egne personlige Forhold var desuden hans Misfornøielse med Demokratiet, som det havde udviklet sig i Athen, bleven forstærket, og jo mere han udarbeidede sine Betragtninger om Statens Styrelse, desto fjernere syntes det virkelige Liv i Athen ham at være fra Idealet. Grunden til den voxende Demoralisation søgte han da for en væsentlig Deel i den Retning, Sophistikken havde taget, navnlig i den stærke Vægt, den lagde paa Talekunsten, og hvad der hos Sokrates muligt kun havde været en uvilkaarlig og halvt bevidst Fornemmelse, blev hos ham til en stærk og bevidst

---

ner det kun om, at Sokrates's Opposition mod Talekunsten har vakt Misfornøielse; og Lykon kan have været ledet af mange andre Motiver end ideelt Had til Sokrates.

Følelse og Overbeviisning. Thi Platon var tillige en original og selvstændig Natur, der vistnok var langt mere spekulativt anlagt end Sokrates. Idet han nu greb de sokratiske Grundideer og udviklede dem med den ham eiendomlige Sands for philosophisk Spekulation, og idet han paa Aandens Vinge søgte at hæve sig til det Ideelles høieste Sphærer og med sin skarpe Dialektik at gjennemtrænge Tankens dunkleste Afkroge, skabte han et Ideal af den philosophiske, ideeskuende Dialektiker, der vel havde den virkelige Sokrates til Kjærne, men dog tillige var en Skabning af Platons egen Aand, og med den ham egne Eensidighed og Tilbøielighed til, abstrakt og uden Hensyn til de menneskelige Vilkaar, at gjennemføre Tanken til sine yderste Konsekvenser og fremstille den i sin meest skjærende Paradoxi, stillede han dette Ideal op som den eneste Vei til Viisdom og alt Andet som usandt og falskt. Det er fra dette ideelle og idealistiske Standpunkt, lige meget betinget ved hans Lærers Personlighed og Methode og ved hans egne spekulative Syner og Theorier, at han bedømmer Sophistikken, naar han udtaler sin kategoriske Fordømmelsesdom over den. Han griber da det Navn, der allerede er i Brug for hele Klassen, men giver det en særlig, nedsættende Betydning, saaledes at, medens han vedbliver at bruge det som Klassenavn, bruger han det tillige som Begrebsbenævnelse for den usande Skinviden i Modsætning til den sande philosophiske Stræben, der har Ideen til Ledestjerne, og for den usande og falske Dialektik i Modsætning til den sande dialektiske Methode, der gjennem indtrængende og alvorlig Tankeudvexling søger at naae frem til Ideernes evige Rige.

Det følger af sig selv, at Platon ikke paa een Gang er kommen til dette Syn paa Sophistikken. Vi skulle, saavidt muligt, forfølge Udviklingsgangen hos ham og ville da med det Samme see, hvad allerede ovenfor er antydet, at han langtfra behandler alle Sophister med Haan eller betragter dem alle som saa fordærvede og fordærvelige Personer, som

man skulde troe, naar man læser nyere Kommentatorer og Forfattere, der have lagt det Standpunkt, hvortil han efterhaanden hævede sig, til Grund for deres Opfattelse af alle hans Dialoger og derfor næsten i enhver Yttring af Anerkjendelse og Agtelse for en Sophist see en skjult Ironi[1]).

„**Protagoras**", — der utvivlsomt er den ældste af de Dialoger, som her vedkomme os, maaskee skreven endnu i Sokrates's Levetid[2]), i al Fald ikke længe efter hans Død, og som ogsaa af Platon tænkes holdt tidligere end nogen af de andre, nemlig Aar 432 f. Chr.[3]), da Sokrates endnu kun var omtr. 40 Aar gammel, — er langt fra at lade ane, at Platon skulde sætte nogen principiel Modsætning

---

[1]) I den følgende Fremstilling vil jeg kun holde mig til de Dialoger, der af Alle eller dog af de Fleste anerkjendes for ægte. De andre kunne vel give et Billed af Samtidens eller Eftertidens Opfattelse af Sophistikken, og jeg har derfor ogsaa i det Foregaaende af og til hentet Træk derfra; men her, hvor det gjælder Platons egne Meninger, vil det være rigtigst kun at benytte de ubestrideligt ægte Dialoger.

[2]) Jvfr. K. F. Hermann „Gesch. u. Syst. d. platon. Philosophie" I S. 625 Anm. 347. Noget afgjørende Beviis herfor kan ikke føres. Paa den anden Side ere de Argumenter, G. Grote „Plato a. the oth. compan. of Sokr.", 1865, I, 196 ff. anfører for, at ingen af Platons Dialoger er skreven før Sokrates's Død, utilstrækkelige. At Platon ikke skulde have kunnet gjengive (og videre udføre) Sokrates's Samtaler, medens denne endnu levede, er der ingen Grund til at antage. „Protagoras" synes mig ingenlunde at vidne om saa stor Modenhed baade i Synsmaade og i dialektisk Methode, at den ikke kan tænkes forfattet af Platon før hans 30te Aar. Og naar Grote endelig beraaber sig paa, at Platon ifølge epist. 7 p. 324 ff. indtil Sokrates's Død for en stor Deel var optagen af det politiske Liv og først efter 399 offrede sig ganske til Philosophien og til Kritik af Statsforfatningen, saa er dette snarere en Støtte for Formodningen om, at Dialogen er affattet før Sokrates's Død, da der hverken i den viser sig nogen stærk Følelse af Uvillie mod det athenaiske Demokrati eller Bekymring over Demoralisationen, hvortil kommer, at der slet ikke, som i Gorgias og Menon, er nogen Hentydning til Oppositionen mod Sokrates og til dennes Skjæbne. Sed rem in incerto relinquo.

[3]) S. ovfr. S. 26.

mellem Sokrates og de andre Sophister og betragte disse som fordærvelige. Ligesom Sokrates i Begyndelsen af Skriftet fortæller sin Ven, hvor glad han er over at have haft en Samtale med den berømte Sophist Protagoras, „den viseste Mand af alle nulevende Mennesker“, og overfor selve Protagoras baade udtrykker sin Glæde over at have ham til Medhjælper i Undersøgelsen om Dyden og til Slutningen erklærer, at han overordentligt gjerne en anden Gang vil fortsætte den [1]), saaledes behandler han ham hele Dialogen igjennem med Agtelse og Hensynsfuldhed, ikke blot fordi Protagoras er ældre end han selv, men ogsaa fordi han anerkjender og bøier sig for hans Erfaring og Dygtighed [2]). At han holder paa sin Selvstændighed lige overfor ham i den lange Strid, om Undersøgelsen skal føres gjennem lange Taler eller alene gjennem Spørgsmaal og Svar, og erklærer, at han vil gaae sin Vei, hvis Protagoras ikke vil bekvemme sig til det Sidste [3]), er naturligt, og selv deri viser sig overalt Agtelse for Sophisten. Dennes Selvfølelse, — der af og til [4]) yttrer sig i en vis Utaalmodighed og Pirrelighed over Sokrates's fine og noget spidsfindige Distinktioner og i Utilbøielighed til at fortsætte en ham noget uvant og ubehagelig Samtale, og som især giver sig Luft i Anledning af Sokrates's nysnævnte Fordring i følgende Ord [5]): „Nu har jeg, Sokrates, allerede haft mangen Disput, og hvis jeg, som du forlanger, vilde samtale paa den Maade, som min Modstander opfordrer mig til, vilde jeg ikke synes bedre end Andre, og Protagoras's Navn vilde da ikke gjælde Noget blandt Hellenerne“, — denne Selvfølelse er ikke meer, end hvad vi kunne vente hos en ældre, berømt Videnskabsmand og Lærer, der alle-

---

[1]) Plat. Protag. p. 309 d; — 348 c ff.; — 361 d.
[2]) T. Ex. p. 320 b; 329 b; 338 c.
[3]) p. 334 ff.
[4]) p. 333 d; 348 b.
[5]) p. 335 a.

rede ved lang Øvelse er fæstnet i sin Methode og derfor har et berettiget Krav paa, at der tages Hensyn til ham. Protagoras fremtræder i hele Dialogen som en ældre, kundskabsrig og erfaren Mand, der har vundet et stort Navn blandt Hellenerne og ogsaa nok har Lyst til, at Andre, navnlig hans Medbeilere, skulle vide, hvor stor Priis man sætter paa ham [1]), men som indlader sig paa Undersøgelsen med Alvor og oprigtig Stræben efter at finde Sandheden, som overalt udtaler sunde og ædle Grundsætninger og væsentlig kun har den Feil overfor Sokrates, at han hverken har dennes Dybde i Tanken eller Øvelse i Dialektik [2]), og som endelig, efter at Sokrates har bragt ham til Skridt for Skridt at indrømme alle hans Sætninger, er høimodig nok til at udtale sin varme Anerkjendelse af dennes Dygtighed i følgende Ord: „Jeg maa rose, Sokrates, din Iver og den Maade, hvorpaa du anstiller en Undersøgelse. Jeg har ogsaa allerede sagt til Flere, at af Alle, jeg har truffet paa, beundrer jeg meest dig, af dine Jævnaldrende endog i høi Grad. Og det skulde ikke undre mig, om du engang blev berømt for Viisdom“.

Som tidligere antydet, kommer Sokrates med den unge Hippokrates for at faae at vide, hvad Protagoras vil lære den Sidste, naar han vil nyde hans Underviisning. Hertil svarer Sophisten, at han vil lære ham den almindelige borgerlige Dyd, hvorved han bliver duelig baade til at styre sine egne og Statens Anliggender. Sokrates reiser imidlertid Tvivl, om denne borgerlige Dyd kan læres, da man jo seer, at medens Folkeforsamlingen i alle praktiske Fagspørgsmaal søger Raad hos Fagkyndige, ere Alle uden Undtagelse rede til at give Raad, naar der er Spørgsmaal om Statsforvaltningen; de store Statsmænd, som Perikles o. A., have heller ikke lært deres Sønner eller ladet dem

---

[1]) p. 317 c—d.

[2]) At han dog ikke mangler Evne til at opdage logiske Feil hos Modstanderen, viser p. 350 c ff.

lære Statsmandskunsten. Protagoras fremsætter da sin Anskuelse, først i Form af en Mythe[1]): Da Guderne havde dannet de dødelige Slægter i Jordens Indre, overdroge de Prometheus og Epimetheus at fordele Evnerne til dem i passende Forhold. Epimetheus, som udbad sig dette Hverv, uddeelte nu uforsigtigt alle Evnerne til Dyrene, saa at der tilsidst ingen var tilovers for Mennesket. For at raade Bod paa dettes værgeløse Tilstand stjal da Prometheus Ilden og Kunstsnillet fra Hephaistos's og Athenas Værksted og skjænkede Mennesket dem. For at sikkre sig mod de vilde Dyr flyttede Menneskene sammen i Byer, men forurettede hinanden indbyrdes. Da sendte Zeus Hermes for at uddele Undseelse og Ret iblandt Menneskene, saaledes at Alle bleve deelagtige deri, og dette er Grunden til, at man hos Alle forudsætter og fordrer Retfærdighed og Selvbeherskelse. At den borgerlige Dyd imidlertid ikke betragtes som en blot Naturgave, men kan læres og tilegnes, fremgaaer af, at Menneskene ellers ikke vilde gjøre dem, der ikke have den, ansvarlige derfor og revse dem haardt til Advarsel baade for dem selv og for Andre. Det er derfor meget taabeligt af de store Mænd, naar de ikke ville lade deres Børn lære det, som de nødvendigt maae være i Besiddelse af, om de skulle undgaae Straf af deres Medborgere, nemlig Dyden. Han viser, at Børneopdragelsen gaaer ud fra samme Forudsætning, at fra første Færd af Ammens, Moderens, Hovmesterens og Faderens Bestræbelser tilsigte at gjøre Børnene til brave Mennesker, at lære dem, hvad der er retfærdigt og uretfærdigt, skjønt og stygt, fromt og ugudeligt, hvad man skal gjøre og hvad man ikke skal gjøre, og at de revse dem og bøie deres Sind, hvis det er gjenstridigt; Skoleunderviisningen gaaer nok saa meget ud paa at lære Børnene Ærbarhed og Anstand i Optræden (εὐκοσμία) som paa at bibringe dem visse Kundskaber og Færdigheder, og selv ved Underviisningen

---

[1]) p. 320 c ff. (tildeels efter Wiehes Indledning til Platons Protag.).

i disse lægger man an paa ved Digternes Værker, ved de mange Exempler, de indeholde, at opmuntre de Unge til Dyd og afskrække dem fra det Slette, ligesom man ved Musikunderviisningen stræber at give deres Sjæle Sands for Rythme og Harmoni; endelig gjør man ved Gymnastikunderviisningen deres Legemer kraftigere, at ikke et sygt Legeme skal hindre Sjælens og Aandens Virksomhed. Hvor stor en Vægt man lægger paa Underviisningen, fremgaaer af, at de Rigestes Børn, der have bedst Raad og Tid dertil, gaae længst i Skole. Naar de Unge endelig forlade Skolen, tvinger Staten dem til at sætte sig ind i og leve efter dens Love og straffer dem, naar de ikke lyde disse. „Naar man nu lægger saa stor en Vægt paa Dyden, baade i Familie- og i Statslivet, Sokrates, kan du da undre dig og være i Tvivl, om Dyden kan læres? Snarere burde man undre sig, om den ikke kan læres". Grunden til, at store Mænds Sønner ikke ligne deres Fædre, søger han i, at de mangle naturlige Evner. Da Dyden er saa almindelig og Alle lægge saadan Vægt paa den, troe Alle, at de kunne være Lærere i Dyd; men man maa være glad, om man kan finde nogle faa virkelig dygtige Lærere deri. En af disse faa troer han at være og mener, at han fremfor de andre vil kunne veilede de Unge til det Gode, og at han fortjener den Løn, han fordrer, ja endnu Mere, hvad ogsaa Discipelen selv føler. Derfor har han ogsaa indført den særegne Fremgangsmaade, at han overlader Discipelen selv at afgjøre, om han føler sig tilfreds og vil give ham den betingede Løn; i modsat Fald lader han ham gaae ind i et Tempel og edelig erklære, hvor Meget han antager, at han er ham skyldig, og dermed lader han sig nøie.

I nogen Tid staaer Sokrates fortryllet af Protagoras's Tale, men beder ham da, med en svag Ironi over de lange Taler, der let kunne bestikke Tilhøreren, at besvare ham det Spørgsmaal, om Dyden kun er een og Retfærdighed, Selvbeherskelse osv. Dele af denne, eller om disse kun ere forskjellige Benævnelser paa Eet og det Samme. Da Pro-

tagoras freidigt svarer, at de ere Dele af een og samme Dyd, men hver have sit eiendomlige Væsen, bringer Sokrates ham, tildeels ved at benytte sig af den daglige Tales Unøiagtighed [1]), lidt efter lidt i Forlegenhed og faaer ham til at indrømme, at Selvbeherskelse og Viisdom ere det Samme. Da han derpaa vil søge at vise det Samme med Hensyn til de andre Dyder og i den Anledning yttrer, at det Gode er det Samme som det Nyttige, bliver Protagoras noget pirrelig og giver sin Utaalmodighed Luft i et lille Foredrag om det Nyttige. Dette foranlediger den nysomtalte Strid, idet Sokrates erklærer kun at ville fortsætte, naar Protagoras vil lade de lange Taler fare, hvad denne ei vil; men Uenigheden bilægges ved de andre Deeltageres Mellemkomst, og det bestemmes, at Protagoras skal være den Spørgende. Denne tager til Gjenstand for sin Undersøgelse et Digt af Simonides; men efter at baade han og Sokrates forgjæves have udtømt deres Skarpsindighed paa at forklare dette, foreslaaer Sokrates, at de som selvstændige Mænd, der ikke behøve at tage deres Tilflugt til Andres Tanker, skulle opgive Digterfortolkningen og vende tilbage til den tidligere afbrudte Samtale om Dyden og Dyderne; efter nogen Vægring gaaer Protagoras ind herpaa og overlader Sokrates at spørge. Denne søger nu at bevise, at Mandigheden, som Protagoras vil adskille fra de andre Dyder (Viisdom, Selvbeherskelse, Retfærdighed og Fromhed) som aldeles forskjellig fra disse, beroer paa Indsigt og altsaa væsentlig er Viisdom. Men da Protagoras gjør Indsigelse herimod, gaaer Sokrates over til at bevise, at al Dyd beroer paa Indsigt; thi det Gode og det Behagelige er det Samme, og naar Menneskene vælge det Onde, er det kun, fordi de ikke have en klar Bevidsthed om det Ondes Natur; ellers vilde de ogsaa indsee, at de Ubehageligheder, det fører med sig, overgaae de øiebliklige Be-

---

[1]) Nemlig ved at stille baade *σωφροσύνη* og *σοφία* i Modsætning til *ἀφροσύνη*.

hageligheder; da nu Ingen frivilligt vælger det Ubehagelige, vilde de altsaa ved virkelig Indsigt undgaae at synde. Følgelig beroer al Synd egentlig paa Uvidenhed og al Dyd paa Indsigt. Dette anvendes nu paa Tapperheden, som Protagoras maa indrømme ogsaa beroer paa Indsigt. Men beroer Dyden paa Indsigt, kan den ogsaa læres.

Dialogens Hovedformaal er utvivlsomt at vise de enkelte Dyders indbyrdes Forhold og føre Beviis for Grundsætningen i den sokratisk-platoniske Philosophi, at al Dyd beroer paa Indsigt. Men ved Siden deraf har Platon tillige villet vise Forholdet mellem Sokrates og Protagoras baade i Henseende til Læreindhold og til Methode. Hvad det Første angaaer, vil jeg gjøre opmærksom paa, at Indholdet af Protagoras's Tale aldeles ikke angribes af Sokrates, men at alt det Følgende tvertimod gaaer ud paa at bevise det Samme, nemlig at Dyden kan læres. Lægge vi nu tillige Mærke til, at det er saa langt fra, at Platon har søgt at fremstille Protagoras som noget umoralsk Menneske, at han tvertimod overalt lader ham hævde Dydens store Betydning baade for den Enkelte og for Samfundet [1]), og i det Hele skildrer ham som et Menneske, der i al sin Færd uvilkaarligt handler, som det anstaaer en brav og hæderlig Charakteer, saa ligger den Formodning nær, at Platon gjennem Protagoras's Foredrag har villet belyse Spørgsmaalet, om Dyden kan læres eller ikke, fra den alvorlige Sophistiks Side, der i det Væsentlige faldt sammen med den populære Opfattelse, medens han i den følgende Udvikling, som han lader Sokrates lede, har stræbt at hæve Betragtningen op over den populære Opfattelse til en stringent, philosophisk Undersøgelse om Dydens Væsen, de enkelte Dyders indbyrdes Forhold og Muligheden af, at den kan læres. Hvad der altsaa i Henseende til Læreindhold ankes over hos Protagoras, er, at hans Betragtning af Dyden ikke er høi og omfattende nok, fordi den

---

[1]) T. Ex. p. 333 c og 349 e.

ikke formaaer at hæve sig til et almindeligt, philosophisk Standpunkt, der i det Mangfoldige seer Eenheden og omvendt. Sokrates derimod formaaer dette og er derfor Protagoras overlegen. Men ogsaa i Methoden er han ham overlegen, i Evnen til at anstille en videnskabelig Undersøgelse, i den rette Brug af Dialektikken, der gjennem alsidig og stringent Tankeudvexling søger at overbevise og ei alene at overtale, og ikke behøver at tage sin Tilflugt til lange Taler, der saa let kunne blænde og bedaare Tilhørerne.

Under Udførelsen har Platon, som det var at vente, tillige benyttet Leiligheden til at give et levende Billed af de almindelige Sophister. Dertil sigte de mangfoldige charakteristiske Træk, som Dialogen vrimler af, og som jeg for største Delen allerede tidligere har benyttet: den unge Hippokrates's brændende Iver for at høre Protagoras, saa at han end ikke kan vente, til det bliver Dag, Dørvogterens Gnavenhed over de mange Sophister, den humoristiske Skildring af Sokrates's og Hippokrates's Indtræden i Kallias's Huus, den Ærbødighed, der vises de berømte Sophister af deres Omgivelser, deres gjensidige Rivalitet, deres Selvfølelse og Lyst til at vise deres Dygtighed, de forskjellige Prøver, de give paa deres Færdigheder, Protagoras i Digterfortolkning, Prodikos i Synonymik osv. osv. At Platon har behandlet Sophisterne og deres Skrøbeligheder med Humor, ikke saa sjælden ogsaa med Ironi, kan ikke forundre os; Sophistikken og Sophisterne frembøde for mange svage Sider, til at ikke en Mand med Platons fine Iagttagelsesevne skulde faae Øie paa dem. Men han har hverken viist eller haft til Hensigt at vise, at den Vei, Protagoras fulgte, var fordærvelig, ja end ikke, at den var forkeert; han har kun villet vise, at den var utilstrækkelig, fordi den blev staaende ved den populære Betragtningsmaade og hverken i Henseende til Tankens Omfang og Dybde eller i Henseende til Methodens Nøiagtighed og Alsidighed var i Stand til at naae og give en tilfredsstil-

lende videnskabelig Opfattelse af Dydens Væsen. Han staaer saaledes i det Væsentlige endnu paa sin Lærers Standpunkt. Saa lidt som denne er han nogen Fjende af Sophistikken, og der findes af Yttringer, der kunne tydes om Foragt for denne, kun meget faa, der let finde deres Forklaring. Naar saaledes Sokrates, idet han irettesætter Hippokrates, fordi denne uden at kjende til Protagoras's Underviisning vil give sig i Lære hos ham, sammenligner Sophisten med en Kjøbmand, der drager om fra By til By og sælger Føde for Sjælen, hvorfor man maa passe paa, at man ikke bedrages ved at kjøbe daarlige Varer[1]), saa har jeg allerede ovenfor S. 171 ff. søgt at stille den Slags Sammenligninger i deres rette Lys. Endnu mindre kan der hentes noget Beviis fra den Omstændighed, at Hippokrates, da han af Sokrates bliver spurgt, om han har til Hensigt at blive en Sophist ved Protagoras's Underviisning og om han vil fremstille sig som en Sophist for alle Hellenerne, rødmer og svarer nei[2]); thi den Unge rødmer naturligviis ved Tanken om, at man kan tiltroe ham saa stor Ubeskedenhed og Selvtillid, at han skulde vove at erklære sig selv for en Viismand og træde i Klasse med de Mænd, hvis Navne vare paa Alles Læber for deres Viisdom. Og naar man endelig vil beraabe sig paa Protagoras's ovenfor S. 25 f. gjengivne Fremstilling af de Forfølgelser og den Mistro, Sophistikken var udsat for, saa var dette jo virkelig Tilfældet, og der er Intet, der berettiger os til at antage, at Platon har villet fremføre dette som nogen Anke mod Sophistikken og ikke i det Væsentlige har deelt Protagoras's Beklagelse over Manges Misforstaaelse af og Mistænksomhed mod, ja ligefremme Had til den nyere Dannelse og dens Repræsentanter[3]).

---

[1]) p. 313 c—e.

[2]) p. 312 a.

[3]) Sokrates's Fremstilling af „Philosophiens" Oprindelse (p. 342 f.) staaer ganske vist ironisk lige overfor Protagoras's lange Taler,

Den næste Dialog i Rækken „Gorgias", der tænkes holdt mellem Sokrates, Gorgias, dennes Discipel Sophisten Polos og den unge athenaiske Statsmand Kallikles, røber baade ved Indhold og ved Form, at den er affattet senere end den foregaaende, høist dog en halv Secs Aar efter Sokrates's Død, ligesom den ogsaa er henlagt til et senere Tidspunkt i Sokrates's Liv, nemlig til Aar 405[1]). Sokrates fremtræder her med betydeligt større Selvstændighed, fremsætter sine Meninger med større Myndighed og Bestemthed og optræder med en langt finere og mere knusende Ironi end i „Protagoras", en naturlig Følge af, at Gorgias og de to andre Personer ikke nød den Agtelse eller Sympathi hos Platon som hiin, og af at denne i den forløbne Tid havde faaet et andet Syn paa Sophisterne og deres Betydning. Men der er dog betydelig Forskjel i den Maade, hvorpaa de tre Personer, med hvilke Sokrates samtaler, behandles. Gorgias er den ansete, ældre Mand, der i Tillid til sit Navn optræder med Myndighed og Selvfølelse, ligesom alle de Tilstedeværende vise ham stor Ærbødighed. Han anseer sin Kunst for den ypperste af alle;

---

men maa vel i Øvrigt nærmest opfattes som et Supplement til Protagoras's Fremstilling af Sophistikkens Oprindelse, idet Sokrates fremhæver den Betydning, som Øvelsen i at skjærpe Tænkeevnen og i at svare kort og træffende havde og fra de ældste Tider havde haft, medens Protagoras nærmest havde fremhævet Digternes, Musikernes og Videnskabsmændenes Betydning for Underviisningen. At der imidlertid i „Protagoras" endnu ikke gjøres noget Forsøg paa at adskille Philosophi og Sophistik, vil sikkert enhver uhildet Læser indrømme.

[1]) De historiske Antydninger i Dialogen lade sig, som saa ofte hos Platon, ikke forene. Een Række viser hen til Tiden mellem 427 og 420, en anden til Aaret 405. At Platon imidlertid nærmest har tænkt paa det sidste Aar, fremgaaer af den udtrykkelige Omtale af Sokrates's Virksomhed som Raadsherre og Formand i Folkeforsamlingen, af den bestemte Henviisning til, at hans philosophiske Virksomhed snart kan volde ham Døden, endelig af den store Demoralisation, hvori Samfund og Stat tænkes nedsunkne.

men han har virkelig Alvor og Interesse for, at Sandheden skal komme frem gjennem den fælles Undersøgelse; derfor skyder han, da han seer, at Underholdningen strax i Begyndelsen er udsat for at udarte til Spydigheder og Kiv mellem Sokrates og Polos, den Sidste til Side og opfordrer Sokrates til i Samtale med ham at udvikle og begrunde sin Paastand om Rhetorikken; med overlegen Ro og Myndighed bevæger han de to andre hidsige unge Mennesker til at fortsætte Samtalen, da de paa Grund af Sokrates's blodige Ironi og hans, som det synes dem, absurde Paastande og ordkløvende Dialektik ville afbryde den, og opfordrer, da Kallikles ei har Lyst til at svare længere, Sokrates til selv at give Resten af Udviklingen[1]). Sokrates behandler ham ogsaa med Agtelse og Hensynsfuldhed, erklærer, at han hellere vil samtale med ham end med Polos, og udtaler oftere sin Frygt for, at han skal troe, at det er for at nedsætte ham i Andres Øine og ikke for Sagens Skyld, at han spørger ham om Rhetorikkens Betydning og fremsætter sine Anker mod den[2]). — Polos derimod er en yngre Mand, umaadelig ivrig og hidsig, blindt forgudende sin Kunst og overmodig af den Lykke, han og andre Talelærere gjøre. Han er saa forhippet paa at vise sin Færdighed, at da Chairephon i Samtalens Begyndelse vil spørge Gorgias om hans Kunst og dens Betydning, beder han ham strax ivrigt om hellere at spørge ham, da Gorgias er træt og han nok kan give tilstrækkeligt Svar paa Spørgsmaalet. Hver Gang Sokrates gjendriver hans Argumenter eller paa sin kolde, rolige Maade fremsætter sine æggende Spørgsmaal og Svar, bliver han saa hidsig og ilter som et ungt Føl og udbryder let i et eller andet stærkt Udtryk, som: „det Menneske dog!“ ell. L.[3]). Men ikke nok hermed, han behandler Sokrates og hans Dialektik med en Over-

---

[1]) Plat. Gorg. p. 463 c; — 497 b; — 506 a—b.
[2]) p. 448 d og 449 a; — 453 c; 454 c; 457 e ff.; 462 e.
[3]) p. 467 b.

legenhed og Hensynsløshed, der danner en stærk Modsætning til den rolige og høflige Urbanitet hos Gorgias, saa at det ikke er forunderligt, at Sokrates ikke sparer sin Ironi mod ham, ja endog har sin Fornøielse af yderligere at tirre ham ved sin Kulde og Ro. — Kallikles endelig, som hverken er Talelærer eller Sophist, men den praktiske Statsmand, der benytter Talekunsten og bringer den til Anvendelse i det offentlige Liv for at skaffe sig størst mulig Magt, som med Uforbeholdenhed præker den Lære, at Magt er Ret, og udtaler sin Ringeagt for den philosophiske Spekulation, men som trods den Suffisance, hvormed han fremsætter sine Paastande, ikke er i Stand til at forsvare dem og bliver alvorligt vred, naar han modbevises, faaer atter en noget anden Behandling, idet Platon lader Sokrates med hele sin dialektiske Styrke og al sin blodige Ironi uden Skaansel blotte Konsekvenserne af hans Lære og tugte ham for hans Overmod.

Efter et lille Forspil, der skal vise Polos's Udygtighed til at fatte og besvare et stillet Spørgsmaal og hans Lyst til at glimre ved sine Talegaver og gorgieiske Talefigurer, besvarer Gorgias Spørgsmaalet om, hvad det er for en Kunst, han øver, med, at det er Rhetorikken. Sokrates søger da at faae ham til at give en Definition paa den, og efter adskillige forgjæves Forsøg bestemmes den endelig som en Overtalelseskunst, der lærer at overtale Tilhørerne baade i Dommer-, i Raads-, i Folkeforsamlinger og overhovedet i enhver Borgerforsamling i alle Spørgsmaal, der dreie sig om det Retfærdige og Uretfærdige [1]; deraf drager Sokrates den, det kan ikke nægtes, eensidige og feilagtige Konsekvens, at den ikke tilsigter at „overbevise“, at den kun frembringer „Tro“, ikke virkelig „Viden“ [2]), og undrer sig saa over, hvori dens store Magt viser sig, da man jo i alle Fagspørgsmaal henvender sig til og vælger

---

[1]) p. 452 d—e og 454 b.

[2]) p. 454 f.

Fagmænd. Gorgias svarer, at ligesom han selv mangen Gang har bragt Syge, som Lægen ikke kunde faae til at tage Medicin, dertil ved sin Tale, saaledes vil Taleren altid kunne overgaae Fagmanden og, hvis han kjæmper med ham om et Embede, blive foretrukken for ham. Men naturligviis skal han bruge sin Færdighed til det Gode og ikke til Skade for sine Venner, ligesom den, der har lært at fægte, ikke maa misbruge denne Færdighed til at prygle eller dræbe sine Venner. Misbruger imidlertid En sine Evner og Færdigheder til at gjøre Uret, bør han straffes; men ogsaa kun han selv kan drages til Ansvar derfor, hverken Kunsten eller Læreren, der har meddeelt ham denne; og han erklærer senere paa Foranledning af Sokrates, at Taleren maa kjende det Retfærdige og Uretfærdige for at kunne tale derom, og at hvis Discipelen ikke iforveien har erhvervet sig Indsigt deri, skal Læreren meddele ham den [1]). Heraf drager Sokrates imidlertid den, det maa atter tilstaaes, eensidige og urigtige Konsekvens, at Taleren altsaa altid maa handle retfærdigt, hvilket han mener staaer i Modstrid med Gorgias's nysanførte Ord, at han kunde misbruge sin Kunst til Uret.

Det er af det Anførte klart, at Gorgias ikke af Platon er fremstillet, som om han satte Talekunsten i den blot formelle Færdighed i at tale om, hvad det skal være, uden selv at besidde og bibringe Tilhørerne virkelig Kundskab. Han indskrænker for det Første, ligesom Protagoras og Grækerne i Almindelighed, dens Virkekreds til fortrinsviis at forberede den Unge for det politiske og borgerlige Liv; dernæst sætter han som Talerens Hovedopgave at veilede sine Medborgere i, hvad der er retfærdigt og uretfærdigt, skjønt og stygt, godt og ondt osv., og erklærer udtrykkeligt, at han vil lære Discipelen dette, altsaa øve ham i Dyden, hvorved han ikke tænker paa at meddele ham et philosophisk Moralsystem, men paa at øve ham i de almindelige

---

[1]) p. 456 a ff.; — 460 a.

borgerlige Dyder og give ham et sikkert og fast Greb paa, hvorledes han bedst skal fremme sit eget og Statens Tarv. Thi, det fremhæver han med Eftertryk, Enhver, der har erhvervet sig en Kunst, bør bruge den med Retfærdighed, til Gavn, ikke til Skade, og den, der misbruger den, fortjener Straf. Vi ere derfor berettigede til at antage, at Platon ikke har villet fremstille Gorgias som ligegyldig for Moralen, men har tænkt sig ham i den Henseende staaende paa det almindelige Standpunkt og som en i det Hele honnet og retskaffen Charakteer. Hvad han dadler hos ham, er den overdrevne Vægt, han lægger paa Talekunsten, der bringer ham til at forsømme den sande dialektiske Kunst, og hans Mangel paa Høihed i Betragtningen, der ikke kan hæve ham over den blot umiddelbare Opfattelse af Dyden til en begrebsmæssig Erkjendelse af dens Væsen og Betydning for Livet. Reen Formalist har han ikke villet gjøre ham til, Repræsentanten for den Slags Sophister bliver snarere Polos.

Denne træder nemlig frem, forbittret over Sokrates's Seir og den Maade, han har vundet den paa, og mener, at Gorgias kun af en vis Undseelse har indrømmet, at Taleren maa kjende det Retfærdige, Skjønne og Gode, og at det derved er lykkedes Sokrates at hilde ham i Modsigelse. Sokrates er villig til at indlade sig i Samtale med ham, naar han blot vil forskaane ham for lange Taler; i modsat Fald vil han gaae sin Vei. Polos paatager sig da at spørge, men fremstilles af Platon, det kan ikke nægtes, vel karrikaturagtigt, som aldeles ude af Stand til at føre en ordentlig Samtale, til at forstaae og benytte Sokrates's Svar, og kun forhippet paa at faae at vide, om denne anseer Rhetorikken for en skjøn Kunst eller ikke, ubekymret om, hvad han mener, at den er. Paa Gorgias's Opfordring udvikler da Sokrates sin Anskuelse[1]): „Der er to Virksomheder, hvortil der svarer to Kunster; den Kunst, der ar-

[1]) p. 464 b ff.

beider paa Sjælens Sundhed og virkelige Velbefindende, kalder jeg Statskunsten; den tilsvarende for Legemets Pleie og Sundhed kan jeg ikke give dig noget enkelt Navn for; men jeg deler den i to Dele, Gymnastikken og Lægekunsten. I Statskunsten svarer nu Lovgivningskunsten til Gymnastikken og Retspleien til Lægekunsten. Disse fire Kunster, som altid have det Bedste til Formaal, bemærker nu Smigreriet, ikke ved en Erkjendelse, men ved et Træf, og idet det deler sig i fire Dele, iører det sig hine Deles Skikkelse og udgiver sig for den Deel, hvis Skikkelse det har iført sig. Det bekymrer sig aldeles ikke om det Bedste, men ved det, der til enhver Tid er det Behageligste, gjør det Jagt paa Uforstandigheden og fører denne saaledes bag Lyset, at det synes den at være Meget værd. Kogekunsten iører sig nu Lægekunstens Skikkelse og giver sig ud for at vide, hvilke der ere de bedste Levnedsmidler for Legemet, saa at, dersom en Kok og en Læge skulde mellem Børn eller Mænd, der ere lige saa uforstandige som Børn, kappes om, hvem af dem der bedst forstod sig paa gavnlige og skadelige Levnedsmidler, vilde Lægen døe af Sult. Dette kalder jeg nu Smigreri og paastaaer, at det er noget Slet, fordi det lægger an paa det Behagelige, ikke paa det Bedste. Og jeg kalder det ikke nogen Kunst, men kun en Færdighed, fordi det ikke har Kundskab til de Tings egentlige Natur og Væsen, hvormed det beskjæftiger sig, og følgelig ikke kan gjøre Rede for Noget. Det kogekyndige Smigreri iører sig nu, som sagt, Lægekunstens Skikkelse, og det pyntekyndige paa samme Maade Gymnastikkens; dette sidste er af en fordærvelig og bedragerisk Natur, uædelt og lavt; ved Former og Farver, ved Glathed og Klæder bedrager det saaledes, at det bringer Menneskene til at tilegne sig en fremmed Skjønhed og forsømme den naturlige, som Gymnastikken skjænker. For nu ikke at blive for vidtløftig vil jeg udtrykke Sagen paa mathematisk Maade; som Pyntefærdigheden forholder sig til Gymnastikken, forholder Kogekunsten sig til

Lægekunsten, eller snarere, som Pyntefærdigheden forholder sig til Gymnastikken, forholder Sophistikken sig til Lovgivningskunsten, og som Kogekunsten forholder sig til Lægekunsten, forholder Talekunsten sig til Retspleien". Han tilføier, at i daglig Tale holdes de dog ikke saa skarpt ud fra hinanden.

Polos søger nu at modbevise Sokrates og paastaaer, at Talerne besidde Magt til at gjøre i Staten, hvad de ville, idet de kunne berøve, hvem de ville, Liv, Penge og Fædreland. Sokrates mener, at de da kun kunne gjøre, hvad der „synes" dem, ikke hvad de „ville", fordi Menneskene altid „ville" det Nyttige og Gode. Denne Sokrates's Beviisførelse, — om hvilken i Øvrigt gjælder det Samme, som vi oftere møde hos Platon, at Parterne bruge Ordene i forskjellig Betydning, og at den eensidigt hviler paa den platoniske Lære, at al Synd kommer af Uvidenhed, — har Polos vel Skridt for Skridt maattet indrømme; men pludselig udbryder han: „Ja, du vilde naturligviis ikke ønske, Sokrates, at have Lov til at gjøre, hvad der synes dig, i Staten, og du vilde vel ikke misunde en Anden, naar du saa, at han kunde dræbe, tage Pengene fra eller kaste i Fængsel, hvem han syntes"[1]). Sokrates spørger, om han forudsætter, at denne Anden gjør det med Rette eller med Urette, og da Polos mener, at det kommer ud paa Eet, at den Anden vil være lige misundelsesværdig, irettesætter han ham, fordi han anseer Ulykkelige for misundelses- og ikke for beklagelsesværdige; thi ulykkelig kalder han den, der gjør Uret, mindre ulykkelig den, der lider Uret, eftersom det at gjøre Uret er en større Ulykke end det at lide Uret; meest ulykkelig er dog den, der gjør Uret og ikke lider Straf derfor[2]). Polos, der hele Tiden ikke tænker paa de dagligdags Forbrydelser, men paa den fulde Benyttelse af alle sine Evner til at opnaae den høieste

---

[1]) p. 468 e.
[2]) p. 469 a ff.

Magt i Staten, selv om Midlerne ikke altid kunne bestaae for Moralens Domstol, anfører spottende som Exempel paa en saadan Ulykkelig Kong Archelaos af Makedonien, der maa kaldes uretfærdig, da han, skjøndt født af en Trælkvinde, har vovet at gjøre Paastand paa Thronen og har banet sig Vei til den ved at lade nogle af sine Slægtninge dræbe, som altsaa er den ulykkeligste af Alle, medens dog ganske sikkert de fleste Athenaiere ville erklære ham for den lykkeligste og ønske at være i hans Sted. Da han vedbliver at gjøre sig lystig over det Absurde i, at den, der lider de haardeste Straffe, skulde være mindre ulykkelig end den, der ikke blot slipper fri for Straf, men endog kommer til Magt og Anseelse, søger Sokrates at bevise sin Paastand, idet han identificerer det Skjønne, Gode og Nyttige og viser, at det at lide Straf er at blive befriet for Slethed, hvorfor Rhetorikken ogsaa kun er nyttig enten til at skaffe dem, man vil vel, den fortjente Straf, eller til at overtale dem, man vil ilde, til at fremture i deres Uretfærdighed og søge at undgaae Straf.

Samtalen med Polos har, — foruden yderligere at vise Sophisternes Mangel paa sand Dialektik, hvorved Platon i Øvrigt, som alt antydet, ikke kan frikjendes for at være gaaet vel vidt i Skildringen af Polos's Indskrænkethed, — til Hensigt deels at give et Billed af adskillige af den Tids Sophister, deels at fremsætte den begrebsmæssige Opfattelse af Sophistikken og Rhetorikken. I førstnævnte Henseende er Billedet vistnok ikke uden Lighed, om end noget overdrevent. Der var paa den Tid, Platon skrev Dialogen, vistnok adskillige Sophister, som forgudede Talekunsten, som vel gav de Unge en Deel Kundskaber, men fortrinsviis den formelle Talefærdighed, der kunde bane dem Veien til Rigdom, Anseelse og Magt, og som, ligesom saa mange Andre i deres Samtid, naar det gjaldt Opnaaelsen af hine Goder, meente, at man ikke burde gjøre sig altfor mange Skrupler, om Midlerne dertil ikke altid kunde bestaae for den strænge Morals Domstol. Derimod har

Platon i Polos ikke villet skildre nogen ryggesløs Person; thi han lader ham oftere udtale sig i Overeensstemmelse med det almindelige moralske Standpunkt hos Grækerne, lader ham t. Ex. indrømme, at Uretfærdighed er en Sjælesygdom, og at Sjælens Slethed er værre end Legemets, endvidere at Retspleien har langt større Betydning for Livet og Samfundet end den pengeerhvervende Kunst og Lægekunsten, endelig at Uretfærdigheden er det største af alle Onder [1].

Aldeles forbauset over Sokrates's Ord spørger Kallikles, om Alt det, han nu har sagt, virkelig er hans Mening, og da Sokrates bekræfter dette og erklærer, at han ikke kan være Philosophien, som han sætter over Alt, ulydig, ligesom Kallikles, den praktiske Statsmand, ikke kan være det athenaiske Folk, som han sætter over Alt, imod i nogen Ting, holder Kallikles en længere Tale [2], hvori han først dadler Polos, fordi han har ladet sig overliste af Sokrates og indrømmet, at det at forurette er styggere end det at forurettes, og dernæst beskylder Sokrates for paa en underfundig Maade at forblande Begreberne Lov og Natur. Ifølge Naturen er altid det Styggeste det, der er det Værste, altsaa ogsaa det at lide Uret; men ifølge Lov og almindelig Vedtægt er det at gjøre Uret det Styggeste. Grunden hertil er, at Lovene og Afgjørelsen af, hvad der er Ret og Uret, gives af den store Mængde af svage Mennesker, der frygte for at blive overvældede og underkuede af de kraftfuldere Naturer. Naturen derimod viser selv, at det er retfærdigt, at den Dygtigere har Mere end den Ringere, den Stærkere end den Svagere; det see vi af Dyrene, af Xerxes og andre store Erobrere. Ved Tryllesange og andre Formularer tæmmer Mængden de Bedste og Kraftfuldeste; men undertiden sprænger en begavet Natur sine Lænker, træder de naturstridige Love

[1] p. 477 c; — 478 b; — 479 c.
[2] p. 482 c ff.: 491 f.

under Fødder og gjør sig til Alles Herre. Al Tale om Selvbeherskelse osv. er kun smukke Phraser uden Værd. Det naturmæssigt Skjønne og Retfærdige er at lade sine Lyster blive saa store som muligt og at have Evne til at tilfredsstille dem med Mandighed og Klogskab; efter hans Mening ere de Bedste og Dygtigste dem, der forstaae sig paa, hvorledes en Stat skal styres, og ere mandige nok til at sætte deres Villie igjennem, og det er dem, der bør herske i Staterne. De Fleste dadle imidlertid i Følelsen af deres egen Svaghed en Saadan og kalde Tøilesløshed noget Stygt, medens de rose Retfærdighed og Selvbeherskelse. Dette vil Sokrates forhaabentlig ogsaa selv indsee, naar han vil opgive Philosophien og vende sig til større Opgaver. At sysle med Philosophi, forsaavidt den er et Middel til Dannelse, er skjønt for et ungt Menneske og vidner om en ædel Natur; men naar han seer en Ældre blive ved dermed, er det ham lige saa modbydeligt, som naar han seer en Mand stamme, lalle og lege som et Barn; thi han bliver derved udygtig til Livets Gjerning, fremmed for de offentlige Anliggender og for Alt, hvad der kan skaffe et Menneske Anseelse blandt hans Medborgere, han kan hverken føre en Retssag eller hjælpe sig selv og Andre med et djærvt Raad, kommer han for Retten, staaer han og gaber og veed ikke, hvad han skal sige til sit Forsvar, han bliver et Bytte for Enhver, der vil benytte sig af hans Umandighed til at frarane ham Formue, Ære og Liv, ja, man kan ustraffet slaae ham paa Øret. Derfor raader han ham som hans oprigtige Ven til at lade alt dette Vrøvl fare og stræbe efter det, hvorved han kan vinde Rigdom, Ære og Indflydelse.

Sokrates takker ham for hans Raad, som han ikke tvivler paa er oprigtigt meent, da han har hørt ham i Samtale med 3 andre Venner udtale de samme Anskuelser, og beundrer hans Frimodighed, da han siger reent ud, hvad de Fleste tænke, men ikke vove at udtale[1]). Derpaa gjen-

[1]) p. 486 d ff.; — 492 d.

driver han hans Paastand og nøder ham til at indrømme, at det Behagelige og det Gode ikke er det Samme, rigtignok ikke uden adskillige Utaalmodigheds- og Vredesyttringer fra Kallikles's Side og saaledes, at det tydeligt mærkes, at denne i Virkeligheden holder fast ved sin gamle Mening og kun ved Sokrates's Dialektik Skridt for Skridt tvinges til at give efter, fordi han ikke kan modbevise ham. Sokrates gaaer imidlertid videre: Spørgsmaalet dreier sig efter hans Mening om, hvorvidt man skal følge den Leveviis, Kallikles anbefaler, bære sig ad som en Mand, tale for Folket, øve sig i Rhetorik og drive Politik paa den Maade, som Statsmændene nu drive den, eller følge den Leveviis, han følger, i Philosophien. Han vender tilbage til den ovenfor fremsatte Adskillelse mellem Smigerfærdighederne og de virkelige Kunster. Exempler paa saadanne Færdigheder, der kun have det Behagelige for Øie, ere Fløitespillerkunsten, Kitharspillerkunsten, Kitharsangerkunsten, Dithyrambedigtningen, Chordigtningen og den høie og beundrede Tragediedigtning. Tager man Melodi, Rythme og Metrum bort, bliver det kun Ord til den store Mængde, der lige saa vel som den politiske Rhetorik kun tilsigte det for Tilhørerne Behagelige, ikke at gjøre Borgerne bedre. Den ægte Statsmand og Taler bør stræbe efter at fremkalde Lovlighed hos Borgerne ved at lære dem Retfærdighed og Selvbeherskelse. Den, der skal være en fuldkommen god Mand, maa være selvbeherskende, retfærdig, mandig og from, og kun en Saadan er salig og lykkelig. Livets Maal bliver da at stræbe efter Selvbeherskelse og Retfærdighed og at blive af med Tøilesløshed, om fornødent, gjennem Revselse. Følgelig bør ogsaa den, der vil være en ægte Taler, være retfærdig og forstaae sig paa Retfærdighed. Philosophen er da virkelig i Stand til at bringe baade sig selv og Andre den rette Hjælp, nemlig den at vise dem, hvorledes de skulle blive frie for Slethed og naae hine to Dyder. Thi ikke Bevarelsen af Livet, men Dyden er det Høieste. Skal man nu prøve, om En er en

dygtig Statsstyrer, der kan gjøre Staten bedre, maa man undersøge, om han har gjort nogen Borger bedre. Men dette er ikke Tilfældet med nogen af Athens berømte Statsmænd i Samtiden eller nærmeste Fortid, end ikke med Perikles, der tvertimod har gjort Athenaierne „til Lediggjængere, til feige, snakkesalige og havesyge Mennesker“, hvorfor de ogsaa nær havde dømt ham til Døden. Disse Statsmænd ere kun Tjenere, der kunne tilfredsstille Borgernes materielle Ønsker, der kunne „fylde Byen med Skibe, Mure, Skibsværfter og andre saadanne Bagateller“, men ikke kunne gjøre Borgerne bedre. Det er derfor Snak, naar man siger, at en Statsstyrer uretfærdigt af Folket dømmes til Døden, lige saa fuldt, som naar en Sophist, der er Lærer i Dyd, klager over, at Discipelen forholder ham hans Løn og er utaknemlig, da han jo saa ikke har lært Discipelen, hvad han skulde. Kallikles indrømmer, at dette er Vrøvl af Sophisterne; „men hvorfor vil du tale om Mennesker, der ikke ere Noget værd?“ [1]). Men Sokrates gjør ham opmærksom paa, at det Samme gjælder om dem, der forestaae Staterne. „En Sophist og en Taler er egentlig det Samme eller næsten det Samme, som jeg før sagde til Polos. Det er blot af Uvidenhed, at du anseer Rhetorikken for noget overmaade Skjønt og foragter Sophistikken. I Virkeligheden er Sophistikken saa meget skjønnere end Rhetorikken, som Lovgivningskunsten er skjønnere end Retspleien og Gymnastikken end Lægekunsten“. Atter erklærer han, at han ikke vil følge Strømmen, naar han kun kan gjøre det ved at handle uretfærdigt, og da Kallikles udtaler sin Forundring over, at han ikke synes at vente sig farlige Følger af sin Virksomhed, indrømmer han, at han er forberedt derpaa, fordi han saa godt som ene driver den sande politiske Kunst, der har det Bedste, ei det Behageligste for Øie, og ikke har lagt sig efter Talekunst, lige saa lidt som han vil bruge uværdige Midler til at besnakke Dommerne; dog, han frygter ikke

[1]) p. 520 a.

Døden, men derimod at gaae til Hades med Uret i sin Sjæl. I Form af en Mythe fremsætter han sine Anskuelser om Dommen i Underverdenen, hvorledes det gaaer Enhver efter hans større eller mindre Retfærdighed eller Uretfærdighed her paa Jorden, og opfordrer til Slutningen til ikke at tage fat paa Politikken, førend man har øvet sig selv i Retfærdighed og al anden Dyd.

I Kallikles har Platon tydeligt nok villet give et Billed af en yngre[1]) praktisk Statsmand, der bringer Sophisternes og Rhetorernes Talekunst til Anvendelse i Livet. Han har villet vise, hvilke farlige Følger denne Underviisning kunde have, naar den gav et Menneske, der i politiske Forhold havde kastet al moralsk Tvang til Side, Midlerne i Hænde til at tilfredsstille sin Egoisme. Bekymret over den Retning, det offentlige Liv i Athen havde taget, over Selviskheden, Forfængeligheden og Letsindigheden hos Ungdommen, har han søgt at stille Datidens Statsmænd og Talekunsten, hvori han for en væsentlig Deel saa Roden til dette Onde, i skarp Belysning ved som Modsætning at skildre Sokrates som den sande Statsmand og Taler.

Forskjellen mellem „Protagoras" og „Gorgias" er iøinefaldende. Hist Humor og lunefuld Ironi, her tillige overlegen og skarp Satire, hist Anerkjendelse af det Berettigede i Sophistikkens Stræben, om end tillige Følelse af dens Utilstrækkelighed, her skarp Fordømmelse og Beskyldning for ofte bevidst eller dog kun halvt ubevidst at virke demoraliserende, hist Tilfredshed i det Hele med Statens Forfatning, i al Fald ingen Opposition mod det Bestaaende, her Misfornøielse med Demokratiet og skarp, ubillig Kritik over Folkelederne. Grunden til Forandringen ligger i, at Platon under Betragtningen af Tidsudviklingen, for en Deel maaskee paavirket af Bedrøvelsen over Sokrates's Død og af skuffet Forventning om at komme til at spille en

---

[1]) S. t. Ex. p. 515 a.

Rolle i Politikken[1]), har faaet et andet Syn paa Sophistikken og søger en væsentlig Deel af Skylden for Demoralisationen hos Sophisterne, navnlig hos dem, der lægge stærk eller udelukkende Vægt paa Talefærdigheden; og med den ham eiendomlige Tilbøielighed til at fælde en kategorisk Dom fra Idealets abstrakte Standpunkt uden Hensyn til den konkrete Virkelighed erklærer han Sophistik og Rhetorik for en Skinviden og Smigerfærdighed, beregnet paa at overtale, ikke tillige paa at overbevise, og, selv om den som hos Gorgias er forenet med en sædelig Livsanskuelse, i Blinde arbeidende Demoralisationen i Hænde.

Platon gjør tillige her for første Gang Adskillelse mellem Philosophi og Sophistik. Ordet „Philosophi" bruges nemlig paa dobbelt Maade. I Munden paa Kallikles, der staaer paa det almindelige Standpunkt, og hvis Ord derfor nærme sig meest til den almindelige Sprogbrug, betegner det alle de Underviisningsgjenstande, hvorigjennem Sophisterne (altsaa ogsaa Sokrates) meddele den Unge almindelig Dannelse, hvad enten det skeer gjennem Fagvidenskaberne eller gjennem spekulative Undersøgelser. Kun kommer der let lidt Uklart og Ubestemt ind i Kallikles's Brug af Ordet, deels fordi Platon lader ham skjelne mellem Sophistik og Rhetorik, deels fordi han har stillet ham overfor Sokrates, der jo netop efter Platons Mening stod i Modsætning til Sophisterne. Men dernæst er det ogsaa tydeligt, at Platon, vistnok gaaende ud fra Etymologien af Ordet Philosophi, bruger dette i en mere eminent eller mere stringent Betydning og, idet han stiller Sophistikken og Rhetorikken op som Smigerfærdigheder, der kun gaae ud paa en Skinviden, uvilkaarligt tænker sig Philosophien i Modsætning hertil som den sande Viisdomsstræben og Undersøgelsesmethode, der for ham falder sammen med den sokratiske. At der er noget Usikkert og Vaklende i Brugen

1) Jvfr. epist. 7.

af Ordet, kommer af, at ethvert første Forsøg paa at bruge et Ord i en anden Betydning end den, det har i den almindelige Sprogbrug, naar det ikke gjøres med klar Bevidsthed om Nødvendigheden deraf, let bliver usikkert og da navnlig i det Tilfælde, at Udviklingen som her ikke gives i den docerende, men i den populære Samtaleform. Og at Nødvendigheden af at opstille et eget Navn for den efter hans Mening eneste rette Lære og Methode endnu ikke var traadt saa klart frem for Platon, at han havde emanciperet sig fra den almindelige Sprogbrug, kan maaskee ogsaa sluttes af, at han i den længere Udvikling, der skal vise, at Sophistik og Rhetorik kun ere Smigerfærdigheder, ikke nævner Philosophien, men Politikken som omfattende Begreb for hele den Videnskab eller Kunst, der tager sig af Sjælens Pleie.

Dialogerne „Menon", „Den større Hippias" og „Den mindre Hippias" give ikke noget nyt Bidrag til Platons Opfattelse af Sophistikken. I **„Menon"** lader Platon ligefrem Gorgias udlee dem, der kalde sig Dydslærere[1]), og nægter endnu mere bestemt end i „Gorgias" Tilstedeværelsen af virkelige Dydslærere i Athen, idet han baade fra sit eget og fra Statsmændenes Standpunkt, — det sidste repræsenteret ved den ovenfor S. 221 f. gjengivne Udtalelse af Anytos, — frakjender Sophisterne Berettigelse til dette Prædikat[2]). **„Den større Hippias"** og **„Den mindre Hippias"** ere nærmest rettede mod Hippias's (og vel ogsaa andre Sophisters) eensidige Beskjæftigelse med Fagvidenskaberne og visse praktiske Færdigheder, mod deres Ligegyldighed for og Mangel paa sand Dialektik (dog kan Platon ikke frikjendes for at karrikere vel stærkt, — den virkelige Hippias var næppe saa dum), endelig mod deres Forfængelighed og Higen efter Rigdom og Berømmelse.

---

[1]) S. ovfr. S. 62 f.

[2]) Af begge disse Omstændigheder kan vel sluttes, at den er yngre end „Gorgias".

Kaste vi Blikket tilbage, see vi, at idet Platon optog sin Lærers Virksomhed, rettedes hans Blik fra første Færd af paa det, der ogsaa for Ungdomslærerne, hvis Virksomhed havde det praktiske Liv for Øie, i al Fald tildeels maatte fremtræde som meget vigtigt, nemlig Dyden og dens Betydning for Livet. Deraf fulgte, at han nærmest beskjæftigede sig med de Sophister, der traadte frem som Lærere for Ungdommen i Dyd, og med disses Betydning for det praktiske Liv, medens han ikke granskede synderligt over Værdet af Sophisternes spekulative naturphilosophiske eller fagvidenskabelige Studier. Fra Begyndelsen af stod han, ligesom sin Lærer, ikke i noget fjendtligt Forhold til Sophisterne, antog ikke nogen principiel Forskjel mellem deres og Sokrates's Lære, men betragtede kun den første som utilstrækkelig. Dette er **det første Stadium i Platons Forhold til Sophisterne**, som foreligger for os i Dialogen **„Protagoras“**. Men under Paavirkning af den efter hans Mening fordærvelige Retning, Sophistikken havde taget deels henimod den blot formelle Talefærdighed, deels henimod en eensidig Vægt paa Fagvidenskaberne, og af dens voxende Indflydelse paa Samfundet, af hans Frygt for, at Opdragelsen derved skulde synke ned til at blive en blot haandværksmæssig Gjerning, endelig af hans egne personlige Forhold og hans egen selvstændige Udvikling, gav han sig til paany at undersøge Spørgsmaalet, hvorvidt Sophisterne løste den Opgave, de stillede sig. **Dette andet Stadium i Platons Forhold til Sophisterne** er det, der kommer til Orde i Dialogerne **„Gorgias“**, **„Menon“** og **„De to Hippias'er“**. Spørgsmaalet besvarede han benægtende, fordi de hverken havde nogen klar Bevidsthed om Maal og Midler eller om Dydens Væsen og Egenskaber. Ja, de kom endog til at virke ligefrem fordærveligt, forsaavidt som de baade ved Lære og ved Methode nærede Ungdommens Forfængelighed og Egenkjærlighed og gav den en tom Phrasefærdighed og et Skin af Viden. Den ægte videnskabelige Stræben og sande dialektiske Methode, inkarneret i Sokrates's Person-

lighed eller rettere i det Billed af denne, Platon havde skabt i sit eget Indre, stillede han da som Idealet, som Repræsentanten for den „sande Philosophi“ i Modsætning til „Sophistikken“, der som Smigerfærdighed ikke fortjente Navn af Philosophi, uden at han dog endnu slog disse Navne fast som techniske Videnskabsbenævnelser for to modsatte Begreber.

Det tredie Stadium i Platons Forhold til Sophisterne beskjæftiger sig ikke, som de to foregaaende, med den praktiske, men med den spekulative Moralphilosophi, idet Platon, der imidlertid paa de Reiser, han efter sin Lærers Død foretog, havde gjort fortroligt Bekjendtskab med andre Philosophers og Sophisters Skrifter[1]), nu, forsaavidt han giver sig af med Sophisterne, nærmest har sin Opmærksomhed henvendt paa at prøve deres spekulative Læresætninger for at komme til en omfattende, begrebsmæssig Definition af „Sophistikken“ og Bestemmelse af dens Forhold til „Philosophien“.

I Dialogen „**Theaitet**“, der tænkes holdt mellem Sokrates, den unge, begavede Theaitet og Theodoros fra Kyrene, tidligere Discipel af Protagoras, nu Lærer for Theaitet i Geometri, Astronomi, Arithmetik, Harmonilære osv., dreier Undersøgelsen sig om at finde en Definition paa Erkjendelsen (*ἐπιστήμη*). Efter et forgjæves Forsøg fremsætter Theaitet den Definition, at Erkjendelse er Sandsning. Dette erklærer Sokrates for i Virkeligheden at være det Samme, som Protagoras har udtrykt i sin Sætning: „Mennesket er alle Tings Maal, for de værende, at

---

[1]) Ifølge Aristoteles (Metaphys. I, 6 p. 987 Bekk.) skal Platon allerede som ungt Menneske gjennem Kratylos være bleven bekjendt med Heraklits Lære. Da vi imidlertid i hans tidligere Dialoger saa godt som slet ikke finde dennes og andre Philosophers Læresætninger omtalte, er det sandsynligt, at Omgangen med Sokrates har rettet hele hans Tanke paa det praktiske Liv og de Problemer, dette stillede, og at hans egentlige Studium af de andre Philosophier først begynder med hans Vandretid.

de ere, for de ikkeværende, at de ikke ere" [1]), hvoraf Meningen er, at „saadan som enhver Ting synes mig, saadan er den ogsaa for mig, saadan som den synes dig, saadan er den ogsaa for dig osv.". For at prøve denne Sætning, — „thi det er jo ikke rimeligt, at en saa viis Mand som Protagoras skulde vrøvle", — fremsætter han Protagoras's Lære i alle sine Konsekvenser [2]) og viser, hvorledes han, støttende sig til Heraklits Sætning, at Alt er i en stadig Bevægelse og Vorden, gjennem en Undersøgelse af Sandsningsprocessen kommer til det Resultat, at man aldrig kan sige om Noget, at det „er" et i og for sig Bestemt, men maa sige, at det altid „vorder" ved et Andet, og at der aldrig kan tales om en falsk Sandsning. Vilde Nogen gjøre den Indvending, at vi i Drømme, i Sygdom, i Galskab opfatte Tingene anderledes end i vaagen eller sund Tilstand, at t. Ex. den Viin, der forekommer den Sunde sød, forekommer den Syge suur, og spørge, om dette da ikke maa betegnes som falsk Sandsning, saa vilde Protagoras dertil svare, at den syge Sokrates er en anden Person, forskjellig fra den sunde Sokrates, den sovende Sokrates en anden Person, forskjellig fra den vaagne Sokrates osv., og at Sandsningsprocessen hos begge i Virkeligheden bliver den samme, kun med forskjelligt Resultat, idet den t. Ex. hos den Sunde frembringer Sødhed og gjør Vinen baade i Virkeligheden og tilsyneladende sød for den sunde Tunge, men hos den Syge frembringer Suurhed og gjør Vinen baade i Virkeligheden og tilsyneladende suur for den syge Tunge; „thi Sandsningen af et Andet er selv en anden og gjør det Sandsede til et anderledes Beskaffent" [3]). Men naar det, der paavirker mig, kun er for mig og ikke for nogen Anden, og det er mig og ikke nogen Anden, der sandser det, da er min Sandsning sand for mig, eftersom

---

[1]) Plat. Theait. p. 152 a.
[2]) p. 152 ff.
[3]) p. 157 e ff.

den i ethvert mødende Tilfælde hører til min Væren, og det er derfor mig selv, der dømmer om det for mig Værende, at det er, og om det Ikkeværende, at det ikke er. Da jeg nu maa erkjende det, jeg fri for Skuffelse sandser, er Erkjendelse ikke Andet end Sandsning. -- Dernæst prøver Sokrates, for største Delen i Forening med Theodoros, denne protagoreiske Anskuelse[1]). Han gjør først opmærksom paa det Forunderlige i, at Protagoras erklærer sig selv for viis og søges af Andre for sin Viisdom, naar dog hans Sandsning og Erkjendelse ikke er rigtigere end Andres. Den Taabeligste vilde da blive ligestillet i Viisdom med den Viseste, ja med Guderne. Hertil vilde imidlertid Protagoras, der jo i sit Skrift erklærer, at han ikke veed, om Guderne ere eller ikke ere, svare, at det kun er en Sandsynlighed og intet Beviis. Heller ikke den Indvending kan gjælde, at vi t. Ex. ikke forstaae Barbarernes Sprog, fordi vi høre det, eller Betydningen af et Ord, fordi vi see det skrevet, da dertil kan svares, at vi vel ikke erkjende Betydningen, men dog Lydene eller Skrifttegnene, lige saa lidt den Indvending, at da vi jo kunne huske Noget, vi t. Ex. ved at lukke Øinene ikke see, vilde vi paa een Gang være baade vidende og ikkevidende om det Samme, da Protagoras vil afvise den ved at sige, at den Erindrende er en Anden, end han var under Sandsningen (som Seende). Derimod mener han, at der med Rette kan gjøres den Indvending, at naar der ingen falsk Formening gives, saa maa Protagoras selv erklære de Tusenders Mening, der ville paastaae, at hans Sætning er falsk, for at være sand, fremdeles, at om Protagoras end ikke vil indrømme, at den Enes Forestillinger ere sandere end den Andens, saa maa han dog indrømme, at t. Ex. Lægen ved Lægemidler, Sophisten ved Taler fremkalder et Omslag hos Andre fra en slettere til en bedre Tilstand; thi ere den Udannedes slette Forestillinger end lige saa sande, saa

[1]) p. 161 ff.

ere de dog ikke lige saa gode som de gode Forestillinger; de vise og gode Talere bevirke altsaa, at istedenfor det Onde det Gode synes og er Staterne retfærdigt, eftersom jo det, der synes enhver Stat retfærdigt og skjønt, er det for den, og paa samme Maade gjør Sophisten ved sin Lære sine Disciple visere og bedre [1]). Protagoras kan overhovedet ikke blive det Gavnliges Begreb kvit. Thi om han end vil paastaae, at det, enhver Stat anseer for Ret, er Ret for den, saa vil han dog ikke vove at paastaae, at hvad den antager for godt og nyttigt for sig, ogsaa virkelig er det. Da det nu ikke kan nægtes, at den i sin Søgen efter det Nyttige kan forfeile dette, da fremdeles det Nyttige ikke blot gjælder Øieblikket, men ogsaa Fremtiden, og det dog næppe kan falde Nogen ind at paastaae, at hvad En troer vil skee, ogsaa virkelig vil skee, at naar En t. Ex. troer, at han vil faae Feberhede, og Lægen troer det Modsatte, at han da virkelig vil faae Feberhede for sig selv, men ikke for Lægen, og da endelig den Sagkyndige bedre end den Ikkekyndige er i Stand til at dømme om det i Fremtiden Nyttige, — saa følger deraf, at i Virkeligheden kun det fornuftige og vise Menneske er alle Tings Maal [2]). Dernæst gjendriver han ogsaa Heraklits Strømningslære og viser, hvorledes den vilde føre til, at Erkjendelse lige saa godt var Ikkeerkjendelse, og at der maatte opfindes et heelt nyt Sprog, for at man kunde tale heraklitcisk. Endelig godtgjør han i Samtale med Theaitet det Urigtige i, at Erkjendelse gjøres eens med Sandsning, da kun Sjælen, ikke Sandsningen, kan opfatte Tingenes og Begrebernes Væsen, deres Modsætning og Modsætningens Væsen. — Resten af Dialogen, der handler om andre Forsøg paa at definere Erkjendelsen, vedkommer os ikke.

Man har med Rette reist Tvivl om, hvorvidt hele denne Lære i alle sine Konsekvenser virkelig er Protago-

---

[1]) p. 170 f.; — 166 d ff.
[2]) p. 177 c ff.; 183 b.

ras's. Man har gjort opmærksom paa[1]), at Theodoros, efter at det er viist, at kun det fornuftige Menneske er alle Tings Maal, og at Heraklits Strømningslære opløser sig selv, erklærer sin Deel i Samtalen for afsluttet og overlader Theaitet i Forening med Sokrates videre at prøve Sætningen: „Erkjendelse er Sandsning", og det er af Andre, t. Ex. af Grote i hans store Værk „Plato and the other companions of Sokrates" II, 323 ff., gjort saa godt som utvivlsomt, at naar Platon erklærer Protagoras's Sætning for at være eensbetydende med Theaitets Definition, saa er det en Konsekvens, han selv drager, og at der ikke er fjerneste Grund til at antage, at Protagoras har identificeret de to Sætninger. Jeg vil ogsaa henlede Opmærksomheden paa den Eiendomlighed ved hele Platons Fremstilling, at han stadigt kun lader Sokrates sige, hvad Protagoras, hvis han levede, vel vilde sige til sit Forsvar eller hvad hans Disciple vilde sige[2]), men ingensteds, undtagen hvor Talen er om Guderne[3]), anfører hans egne Ord, Beviser eller Modbeviser af hans Skrifter, hvilket bliver saa meget mere paafaldende, som det af flere Steder tydeligt fremgaaer, at han ikke blot holder sig til mundtlige Yttringer af Protagoras, men ogsaa har kjendt hans Skrift „Sandheden", der begyndte med den ovennævnte Sætning[4]).

Sagen er utvivlsomt følgende: Medens Platon i sine tidligere Dialoger, endnu under direkt Paavirkning af sin Lærer, væsentlig havde rettet sit Blik paa det praktiske Liv og var optraadt polemisk mod de der fremtrædende Phænomener, Sophisterne og Statsmændene, havde der ved det Bekjendtskab, han paa sine Reiser havde gjort med andre philosophiske Systemer, ligesom aabnet sig en høiere Sphære for ham, og hans Stræben rettedes nu paa ad theoretisk

---

[1]) Jvfr. Anm. til Dahls Oversætt. af Platons Theaitet, 1869, S. 223.

[2]) T. Ex. p. 162 d; 161 e — 168 e; 169 d—e; 171 d; 178 b.

[3]) I Forbigaaende bemærker jeg, at hans Ord p. 162 d bekræfte min ovfr. S. 205 Anm. 1 udtalte Formodning.

[4]) S. ovfr. S. 82 Anm. 1 og Plat. Theait. p. 152 a.

og stræng videnskabelig Vei at fremsætte og begrunde sin Opfattelse af Philosophien og dens Forhold til Livet. Der var saa meget mere Grund hertil, som Studiet af de tidligere Philosophers spekulative Undersøgelser i Forening med den fra Sokrates udgaaende Paavirkning havde fremkaldt et livligt Røre i Aandens Verden, Forsøg paa at løse de Problemer, der allerede tidligere havde beskjæftiget Viismændene, og andre, som disse ikke havde tænkt sig, men samtidigt dermed ogsaa en Uklarhed i Grundbegreberne og en Eensidighed, der truede med at gjøre den philosophiske Spekulation ufrugtbar. Det gjaldt derfor om som Grundlag for et System at klare de philosophiske Grundbegreber. Derpaa er Platons Stræben hovedsagelig rettet i dette Tidsrum af hans Forfattervirksomhed (i „Theaitet“ undersøges saaledes Begrebet Erkjendelse), og han tager fat paa Opgaven med langt større Alsidighed og dialektisk Dygtighed, end han tidligere lægger for Dagen. Dette direkte Formaal søger han imidlertid for en Deel at naae ad indirekt Vei gjennem Polemik mod Andres eensidige og urigtige Paastande. Nærmest har han ved disse tænkt paa sine Samtidige; men angribe disse direkt vilde han ikke, fordi han som saa mange andre Forfattere i Oldtiden havde en vis Sky for at nævne endnu levende Philosopher. Han foretrak da at holde sig til de Hedengangne, hvis Lære dannede Grundlaget for de Seneres Systemer; han tog deres Hovedsætninger, gjennemtænkte dem, prøvede de Konsekvenser, som enten alt af Andre vare dragne deraf, eller som de efter hans Mening maatte føre til, og gjendrev da i sin Heelhed den Lære, som saaledes enten var udviklet eller kunde udvikles deraf, medens han benyttede det Rigtige deri og det, der derved kunde være vundet for den sande Begrebserkjendelse (i „Theaitet“ t. Ex. ere de tre Forklaringer af Erkjendelsen for saa vidt rigtige, som de indeholde Momenter i Erkjendelsesbegrebet, men de ere utilstrækkelige, naar dette skal defineres i hele sit Omfang). Men deraf følger, at vi hverken kunne

gjøre Protagoras eller andre tidligere Viismænd ansvarlige for alle de Konsekvenser, Platon drager af deres Sætninger, eller antage, at de have opfattet disse paa samme Maade eller i samme Omfang, som Platons Fremstilling lader troe, og end mindre, at de have draget de Konsekvenser i moralsk Henseende, som Nyere lade dem drage. Det er uden Tvivl i Følelsen heraf, at Platon ikke lader Protagoras deeltage i Samtalen, men overlader Forsvaret for den protagoreiske Sætning til Theodoros, der ikke er spekulativ Philosoph, og lader ham erklære, at han egentlig ikke kan kaldes Protagoras's videnskabelige Arving [1]).

Platons Natur var imidlertid for praktisk, til at han skulde have ladet sig nøie med en spekulativ Undersøgelse om de philosophiske Grundbegreber og have opgivet Kampen mod Sophisterne og deres Indflydelse paa Samfundet. Dette sees tydeligt af, at han fører det afgjørende Modbeviis mod Protagoras ved at tvinge ham til at indrømme, at selv om man vil opgive det Skjønne, Hellige, Retfærdige osv., slaaer dog Nyttighedsbegrebet hans Sætning til Jorden. Hermed har han uden Tvivl ikke blot villet vise, hvorledes Sophisternes Uklarhed i de logiske Grundbegreber indviklede dem i Spidsfindigheder og Modsigelser, men også, hvorledes deres Livsanskuelse ikke formaaede at hæve sig over Nyttighedshensynet til en ideel Betragtning af de høiere moralske Begreber, hvorledes de som saa Mange i den store Mængde kun tillagde de almindelige Grundbegreber, som Skjønt og Stygt, Ret og Uret, Helligt og Vanhelligt, relativ Betydning, saa at den eneste Vei, ad hvilken det Absolute, Ideen, kunde føres ind hos dem, var gjennem det Gavnliges Kategori som den, der havde meest umiddelbar Virkning paa det praktiske Hverdagsmenneske. Men derved har han tillige fældet en Dom over Sophistikken som en blot Nyttighedslære, og det er vistnok [2]) for

---

[1]) p. 164 e — 165 a.
[2]) Jvfr. Dahl l. l. S. 225.

at gjøre dette tydeligere, for at vise de yderste praktiske Konsekvenser af den, den Ideeforladthed, den maatte føre til, i Modsætning til den sande Philosophs høie Stade, at han, inden han gaaer over til theoretisk fuldstændigt at gjendrive Protagoras's Sætning, i en levende Skildring[1]), der stærkt minder om hans Samtale med Kallikles i „Gorgias", stiller den i det praktiske Døgnliv fortabte Hverdagssjæl op lige overfor Philosophen og viser, hvorledes denne vel kan synes hiin latterlig i det praktiske Liv, hvor det gjælder Øieblikket, og t. Ex. være udygtig til offentlig Talervirksomhed, men hvor det gjælder det Evige og de høieste Undersøgelser, kan finde Vei, fordi han har Syn for det Eneste, der har Værd, nemlig Lighed med Gud, der kun kan naaes ved Retfærdighed og Fromhed, forbunden med sand Indsigt, medens hiin, der kun træller for det Jordiske og stadigt synker dybere og dybere ned i Uretfærdighed og Ligegyldighed for den sande Dyd og Viisdom, er ude af Stand til at anstille og følge saadanne Undersøgelser. Naar Billedet ikke direkt, men kun ligesom halvt forborgent anvendes paa Sophisten, skyldes det uden Tvivl Platons Agtelse for Protagoras's Personlighed, der bl. A. træder frem i Epitheta som „den Vise", „den store Viismand", „den Viseste af alle Mennesker" o. L., Udtryk, der næppe udelukkende ere ironisk meente.

At der ved Gjendrivelsen af Protagoras's Sætning var vundet et Grundlag for en omfattende videnskabelig Bekjæmpelse af Sophistikken i sin Heelhed[2]), indsaa Platon

---

[1]) p. 172 c ff.

[2]) Naar Platon ikke ogsaa paaviser det Uholdbare i Gorgias's Sætning, at „Erkjendelse er umulig", der danner et Sidestykke til Protagoras's Lære, saaledes som han forklarede den, saa er det for det Første uvist, om han har tillagt Gorgias denne Sætning, og dernæst, selv om saa er, kan han ved nærmere Betragtning have indseet, at begge Sætninger og Grundlaget for dem, Heraklits Strømningslære og Eleaternes Ubevægelighedslære, i deres Konse-

senere. Han tog sig da for fuldstændigt at klare Forholdet mellem Philosophen, Sophisten og Statsmanden og begyndte denne Opgaves Løsning i Dialogen „Sophisten", som han betegnede som en Fortsættelse af „Theaitet", en nærmere Udførelse af de Tanker, der i denne kun vare komne frem i Antydning [1]).

„**Sophisten**" indeholder en Samtale mellem en fremmed Eleater, der er en Tilhænger af Parmenides og Zenon, og Theaitet, som paa Opfordring af Sokrates i dennes o. A.'s Nærværelse undersøge, hvad der forstaaes ved „en Sophist". Først bestemmes Sophistikken som en Kunst, der gjør Jagt paa rige og fornemme Ynglinge; dernæst som en Kjøbmandskunst, der som saa mange andre Kunster (Musik, Malerkunst osv.) sælger Næring for Sjælen; for det Tredie som den pengeerhvervende Deel af Eristikken eller Disputerekunsten, der har Ret og Uret og alle de andre Ting til sin Gjenstand; endelig deler han baade Legemets og Sjælens Slethed, Feil og Mangler i: Sygdomme (for

kvens faldt sammen, nemlig i at opløse al Erkjendelse og Tænkning (jvfr. Sophist. p. 249 b—d), og derfor have anseet det for overflødigt at bekjæmpe dem begge.

1) „Sophisten" betegnes strax i Begyndelsen som en umiddelbar Fortsættelse af „Theaitet" ved Theodoros's Ord: „Ifølge vor Aftale i Gaar, Sokrates, komme vi atter til dig", der sigte til Sokrates's Slutningsord i „Theaitet": „I Morgen, Theodoros, ville vi atter mødes her". Da der imidlertid ikke er nogen direkt Forbindelse mellem „Theaitet" og „Sophisten", ligger den Formodning nær, at Platon senere, da han havde fattet den Idee at give et Billed af Philosophen, Sophisten og Statsmanden, har tilføiet hine Slutningsord for at antyde den indre Forbindelse mellem begge Dialoger. Det lod sig ogsaa tænke, at han alt ved Udarbeidelsen af „Theaitet" havde sat Slutningsordene i den Hensigt at fortsætte den deri begyndte Undersøgelse om Erkjendelsen, men at han ikke har haft Tid eller Lyst til at realisere denne Plan, og at han, da han senere fattede Ideen til „Sophisten", af den ovenfor nævnte Grund knyttede den til Slutningen af „Theaitet". I al Fald maae vi vistnok antage, at Ideen til „Sophisten" ikke er bleven undfangen, medens han endnu skrev paa „Theaitet".

Sjælens Vedkommende Feighed, Tøilesløshed, Uretfærdighed osv.) og Hæslighed (Alt, hvad der kommer af Uvidenhed), og lader dertil svare for Legemets Vedkommende to Kunster: Lægekunsten og Gymnastikken, for Sjælens Vedkommende ligeledes to Kunster, den ene den revsende Kunst (κολαστική) eller Retspleien, der befrier Sjælen fra Tøilesløshed, Uretfærdighed osv., den anden den belærende Kunst (διδασκαλική), der befrier den fra Uvidenhed. Den sidste deles atter i to Kunster, den ene Haandværkernes Kunst (δημιουργικαί), den anden Opdragelseskunsten (παιδεία). Denne deles paany; enten er den nemlig den formanende og irettesættende Kunst (νουθετητική), som Fortiden i Regelen havde brugt ved sin Opdragelse; eller den stræber, idet den gaaer ud fra, at al Uvidenhed er ufrivillig, ved Tale at bringe den Uvidende til at erkjende sin Uvidenhed og skamme sig over den, og saaledes rense Sjælen og bane Veien for Indsigt. Dog veed den Fremmede ikke rigtigt, om han tør kalde denne Kunst Sophistikken, af Frygt for at vise den for stor Ære, men bekvemmer sig endelig til at give følgende Definition: „Den Deel af den Sjælen rensende, belærende og opdragende Kunst, der gjendriver den forfængelige og tomme Skinviisdom, er den ædle og fornemme Sophistik“ [1]).

Af alle Definitionerne fremhæves dog som væsentligt Kjendemærke ved Sophisten, at han er Lærer i Modsigelses- eller Disputerekunsten (ἀντιλογική), at han lærer den Unge at kunne disputere (ἀντιλέγειν) om de guddomlige Ting, der ere usynlige for de Fleste, om Alt, hvad der er synligt baade paa Jorden og paa Himmelen, om alle Tings Oprindelse og Væsen, om Love og alle de politiske Forhold, om alle Kunster og Haandværker, kort sagt, om Alt muligt. Da nu intet Menneske kan være inde i Alt, maa Sophistens Kunst bestaae i at bibringe de Unge den Formening (δόξα), at han er den viseste af Alle i Alt, og

[1]) Plat. Sophist. p. 219 a ff.; — 223 c ff.; — 225; — 226 a ff.

Sophisten har ikke virkelig Indsigt, men kun en Skinviden i Alt [1]). Dernæst giver den Fremmede en længere Udvikling, der, — ved Siden af at drøfte Forholdet mellem flere af de philosophiske Grundbegreber (Bevægelse, Hvile, Væren, Deelagtighed, Eenshed, Forskjellighed, Ikkeværen) gjennem Polemik mod Fortidens og Samtidens Philosopher, — søger at klare Spørgsmaalet om Væren og Ikkeværen, eftersom Definitionen af Sophistikken som en Kunst, der kun giver Skinnet, ikke Sandheden, hviler paa den Forudsætning, at det Ikkeværende er, da Løgn ellers ikke vilde existere [2]). For at paavise det Berettigede i denne Forudsætning gjennemgaaer han Eleateren Parmenides's Lære; thi hvis denne havde Ret i, at kun det Ene er, og at man om det Ikkeværende ikke kan sige, at det er, ja at man overhovedet ikke kan tale om det eller tænke det, vilde Sophisten med Rette kunne indvende, at Definitionen paa hans Kunst indeholdt en Umulighed, da jo kun Sandheden, det ene Værende, havde Realitet. Han viser da, at lige saa fuldt, som man om Væren kan sige, at det ikke er, kan man om Ikkeværen sige, at det er, at Ikkeværen altsaa har Realitet lige saa godt som Væren, og at falsk Formening og Tale kan existere [3]), og har saaledes ført det videnskabelige Beviis for, at det er muligt, at der kan gives en Kunst eller Videnskab, der kun har Skinnet, ikke Sandheden, til Gjenstand. En saadan Kunst er nu i Henhold til det tidligere Beviste Sophistikken; Sophisten har ikke virkeligt Kjendskab til det Sande, til Dyd og Retfærdighed, men kun Formodning, der tager sig ud som Viisdom og Kjendskab, og han er sig dette bevidst. Forskjellen mellem ham og Folketaleren er kun, at han i private Forsamlinger gjennem Spørgsmaal og Svar tvinger Mod-

[1]) p. 231 b ff.
[2]) p. 237 a.
[3]) p. 237 a — 259 b (sammentrængt i p. 258 e — 259 b); p. 260 a — 264 b.

standeren til at modsige sig selv, medens den Anden gjør det Samme i offentlige Forsamlinger i lange Taler. Ligesom Folketaleren er Modsætningen til den sande Politiker, er Sophisten Modsætningen til den sande Viismand [1]).

Medens Platon saaledes har anviist Sophistikken dens rette Plads, har han tillige haft Leilighed til at føre den sande Viismand frem for Læseren. Ligesom hele Samtalen er et praktisk Exempel paa dennes Methode, den sande Dialektik, der ene er i Stand til at finde Sandheden og gjendrive det Falske, fordi den alene har Øie for, at Begreberne ere dialektiske, at der er stor Forskjel paa, at to Begreber ere det Samme og at de have Deel i eet og samme tredie, saaledes lader han ogsaa den Fremmede udtrykkeligt erklære, at kun den, der har denne sande Dialektik, fortjener Navn af ægte Philosoph [2]).

Vi ere ifølge flere Antydninger i „Sophisten" berettigede til at formode, at Platon under Udarbeidelsen af denne har haft til Hensigt som Sidestykke til Sophisten at skildre Folketaleren og derpaa maaskee som Modstykke til begge Philosophen som den, der baade var den sande Vise og den sande Politiker. Det synes imidlertid, at han af en eller anden os ubekjendt Grund enten har opgivet dette eller er bleven hindret i strax at udføre sin Hensigt, og at han først temlig længe derefter har tænkt paa at indfrie sit Løfte. Han skrev da Dialogen „Statsmanden" (Politikos) [3]), hvori han imidlertid i Overeensstemmelse med den

---

[1]) p. 264 b — 268 d.

[2]) p. 253 b ff.; jvfr. p. 259 b – e.

[3]) Der synes ikke at kunne være nogen Tvivl om, at „Politikos" er affattet adskilligt senere end „Sophisten". Vel knyttes den i Begyndelsen umiddelbart til denne og har i den ydre Form tildeels taget denne til Forbilled, saaledes i Definitionsforsøgene ved fra det almindelige Begreb gjennem Deling mere og mere at nærme sig til det særlige Begreb; men alt i Maaden, hvorpaa dette skeer, er der en iøinefaldende Forskjel mellem de to Dialoger. Dernæst er „Sophisten" anlagt saaledes, at den direkt giver den falske Kunst og Videnskab og kun indirekt den sande;

Retning, hans Studier i Mellemtiden havde taget, stillede sig som Hovedopgave at give et Billed, ikke af den usande, men af den sande Statsmand. Den indeholder ikke noget nyt Bidrag til Belysning af vort Spørgsmaal.

Platon tager i „Sophisten" det samme Udgangspunkt som i „Gorgias". Inddelingen af Kunster og Videnskaber i dem, der have Legemets Pleie og Renselse, og dem, der have Sjælens til Gjenstand, Adskillelsen mellem sand og falsk Videnskab, Sideordningen af Sophistik og Rhetorik kommer Alt igjen her, men seet fra et høiere og alsidigere

„Politikos" gaaer derimod den modsatte Vei. Den Inddeling af Kunsterne, hvorfra Platon gaaer ud ved Bestemmelsen af Sophistikken (Legemets Renselse og Sjælens Renselse, Gymnastik og Lægekunst, Retspleie og den belærende Kunst), og som endnu minder om „Gorgias", er i „Politikos" forladt, idet alle Kunster, inddeelte i forskjellige Afdelinger, som tjenende og medvirkende stilles i Modsætning til den sande Statsmandskunst. „Sophisten" tilhører dernæst aabenbart den Tid af Platons Udvikling, da han tildeels i Polemik med de andre philosophiske Skoler søgte at klare de almindelige philosophiske Grundbegreber, hvorfor den ogsaa indeholder betydelige Bidrag dertil; dette er derimod ikke Tilfældet med „Politikos", der synes at ligge nærmere ved det Stadium af hans Aandsudvikling, da han efter at have endt disse philosophiske Forstudier var i Færd med at udvikle sin hele ideelle Livsanskuelse og anvende den direkt paa Livets Forhold. Derfor indeholder den ogsaa væsentlige Bidrag til Belysningen af disse Spørgsmaal, saaledes Spørgsmaalet om de gjældende Statsforfatninger og deres Forhold til det Absolute, om de forskjellige Kunsters Forhold til Philosophien som den sande Statsmandskunst, om dennes Fremgangsmaade ved den rette Statsstyrelse, t. Ex. dens Omsorg for at skabe et dygtigt Samfund ved at udstøde de Gjenstridige, gjøre de Uvidende og Lade til Slaver og frembringe en god Borgerstand gjennem en passende Blanding mellem de forskjellige Charakterer ved hensigtsmæssige Foranstaltninger t. Ex. i Henseende til Ægteskabet, Ideer, der alle gjenkomme i hans senere Hovedværk „Staten", men der udviklede som Led i en heel og sammenhængende Livsanskuelse. Sandsynligt er „Politikos" derfor at betragte som et første Forsøg i denne Retning, som et af de første Skridt paa den Deel af hans Aandsbane, der naaede sit Høidepunkt i hans „Stat". Ogsaa den i „Politikos" fremsatte Mythe synes at vise hen til et senere Stadium.

Synspunkt. Hvad der hist kun fremtraadte som en Anelse og som en Paastand, fremtræder her som en klaret Overbeviisning og omfattende Beviisførelse, en naturlig Følge af, at i Mellemtiden den spekulative Retning i Platons Aand og hans dialektiske Færdighed var bleven betydeligt udviklet. Han er nu ikke i Tvivl om, at Dialektikken baade i Henseende til Indhold og til Form er den eneste sande Videnskab, og han hævder bestemt, at ligesom den er den eneste Videnskab, der bør kaldes „Philosophi", saaledes er Dialektikeren den Eneste, der bør kaldes „Philosoph". At han af og til bruger Udtryk som „den sande Philosoph", er kun en uvilkaarlig Følge af, at den almindelige Sprogbrug endnu ikke gjorde denne Adskillelse. I Modsætning til „Philosophien" staae nu alle andre usande aandelige Sysler, blandt disse Sophistikken, der kun har Skinnet, ikke Sandheden til Gjenstand, altsaa kun er en Skinviden, og, da den er sig sin Uvidenhed bevidst, tillige en bedragerisk Kunst og Videnskab.

Dette Angreb er imidlertid noget forskjelligt fra det, der tilhører det forrige Stadium. Det er for det Første væsentlig kun philosophisk-videnskabeligt, det lader Konsekvenserne for Moralen og for Samfundet kun fremtræde meget svagt, og det indlader sig aldeles ikke paa de virkelige Personligheder, der i Fortid eller Samtid repræsentere denne falske Videnskab (det er derfor ogsaa charakteristisk, at medens de tidligere Dialoger stille Sokrates og en eller anden anseet Sophist lige overfor hinanden, er dette ikke Tilfældet her, hvorved han maaskee ogsaa har villet antyde, at Sokrates ikke kan gjøres ansvarlig for den her givne Definition paa Sophistikken). Det maa derfor ikke opfattes som nogen Dom af Platon over Vedkommendes moralske Tilstand eller Anskuelser. Det søger kun at føre det videnskabelige Beviis for, at den hele Samfundsklasse arbeidede i Blinde uden Bevidsthed om Formaal og Midler; det hævder vel, at den havde Bevidsthed om Umuligheden af at holde sit Løfte at føre Disciplene ind

i alle Sider af menneskelig Viden og Færdighed; men det lader aldeles uafgjort, i hvilken Grad denne Bevidsthed fandtes saavel hos Klassen som hos de Enkelte.

Dernæst er det klart, at Platon har brugt Ordet „Sophistik“ i mere indskrænket Betydning end tidligere. Ligesom i „Gorgias“ stiller han Folketaleren og Sophisten op som Sidestykker til hinanden; men medens han hist ved Sophistikken syntes at tænke paa den Opdragelseskunst, der giver Ungdommen Regler for, hvorledes den overhovedet skal føre sit Liv, og meddeler den almindelig Dannelse som Grundlag for en senere Indgriben i det praktiske Liv, forstaaer han nu ved Sophistikken den Kunst, der lægger an paa ved blændende, men spidsfindige Argumenter at bibringe Andre den Tro, at den er den sande Dialektik, der forstaaer at klare Begrebernes indbyrdes Forhold. Han indskrænker altsaa „Sophistik“ til at være Benævnelsen paa „den usande Dialektik“.

Platon har altsaa — i Modstrid med den almindelige Opfattelse i sin Samtid — for det Første under Paavirkning af sine egne Anskuelser om den rette Underviisningsmethode og af den ideelle Harme, Synet af de daarlige Sophister vakte hos ham, brugt Ordene „Sophistik“ og „Sophist“ i nedsættende Betydning om den hele Samfundsklasse, der bar dette Navn; dernæst har han under Paavirkning af de spekulativ-dialektiske Studier, han for Øieblikket beskjæftigede sig med, indskrænket dette Klassenavn til hovedsagelig kun at gjælde den usande dialektisk-videnskabelige Stræben, idet han har sat Hovedkjendemærket for Ungdomslærerne i en bevidst Stræben efter at blænde Tilhørerne ved falsk Argumentation. Det indsees let, at der kun behøves, at man overalt, hvor man anvender Ordene „Sophist“, „Sophisme“ og „sophistisk“ paa Personer eller Taler, med Bestemthed fastholder det nævnte Begreb, for at disse Ord foruden at være Klassebenævnelser tillige kunne blive staaende videnskabelige

Begrebsbenævnelser. Dette kunde nu Platon, som vi strax skulle see, ikke gjøre. Men da hans Opfattelse optages og gjennemføres af Eftertiden, bliver den det første Trin i den Udvikling, som efterhaanden gav Ordene den Betydning, de have i den moderne Sprogbrug.

Efter Affattelsen af „Sophisten", der sandsynligviis falder noget før Aar 380 f. Chr. F.[1]), gjorde Platon, der snart fik høiere og mere omfattende Opgaver, ikke oftere Sophisterne til Gjenstand for nogen særlig Undersøgelse. Derimod kommer han naturligviis oftere leiligheds-viis tilbage til dem og omtaler og skildrer dem baade enkeltviis og som Samfundsklasse. Ligesom fordum angriber han, fordi hans Opmærksomhed nu atter væsentlig er rettet paa det Praktiske, dem meest fra den moralske og praktiske Side, sjælden fra den spekulative, og fastholder derfor heller ikke skarpt den Definition, han havde givet i „Sophisten". Som i sin Polemiks første Dage indfører han atter enkelte Sophister, som han var kommen i Berøring med og hvis Personlighed eller Lære vakte hans Anstød, som Personer i sine Dialoger, saaledes Sophisten Thrasymachos, som han i „Statens" 1ste Bog lader fremsætte den Lære, at det Retfærdige er det, der er gavnligt for den Stærkere ɔ: for Herskeren, at den Retfærdige

---

[1]) „Sophisten" er aabenbart yngre end „Theaitet", hvis Affattelsestid falder efter Slaget ved Korinth Aar 394 f. Chr. (Theait. p. 142 a). Den tilhører, som ovenfor paaviist, den Tid, da Platon beskjæftigede sig med spekulativ Philosophi, og falder sandsynligviis efter hans Ophold i Storgrækenland (hvad maaskee ogsaa den Omstændighed, at han lader en Eleater være den Ordførende, tyder hen paa, idet det er tænkeligt, at Platon derved har villet antyde, at den skulde være et Minde om hans Samliv med Eleaterne, paa samme Maade som man har meent, at Dedikationen af „Theaitet" til Euklid skulde være et Minde om hans Ophold i dennes Huus i Megara). Da Platons Tilbagekomst til Athen efter hans første Reise sættes enten til 388 (K. F. Hermann „Gesch. u. Syst. d. platon. Philos." I, 63) eller 386 (Grote „Plato osv." I, 121), er den ovenfor angivne Tidsbestemmelse vel sandsynlig.

overalt, hvor Talen er om Staten og om store Forhold, har mindre Fordeel end den Uretfærdige, at den fuldstændigste Uret (t. Ex. Tyranniet) gjør fuldstændigst lykkelig, at Folk dadle Uretten, fordi de selv frygte for at lide Uret, at det, man kalder Retfærdighed, kun er „en meget ædel Skikkelighed" og det, man kalder Uretfærdighed, „Verdensklogskab". I „Symposion" lader han, som vi ovenfor have seet[1]), Agathon tale i Gorgias's Maneer. — Oftere omtaler han Sophisterne i Almindelighed som Samfundsklasse. I „Phaidros" kalder han dem Folk, der skrive Taler, og angriber Sophistik og Rhetorik i Forening under Navn af Modsigelseskunsten eller Talekunsten som en „kunstløs Færdighed" (*ἄτεχνος τριβή*) i Modsætning til Dialektikken[2]). I „Timaios" siger han, at Sophisterne udarbeide mange smukke Taler, men at de som en omvankende Klasse Mennesker ikke ville være i Stand til at give Regler for, hvorledes en Stat bør indrettes[3]). I „Staten" erklærer han det for ubilligt at dadle Sophisterne, fordi de fordærve Ungdommen, da de kun følge Strømmen og ikke lære de Unge Andet end Mængdens egne Anskuelser og Meninger[4]). Et andet Sted i samme Dialog mener han, at den Opdragelsesplan, han foreslaaer for den sande Philosoph, der skal være Styrer for den fuldendte Stat, ikke vil finde Bifald hos Sophisten Thrasymachos og Andre, der ikke søge Sandheden, men kun lægge sig efter Spidsfindigheder, Ordkløverier og andet Saadant, hvorved de kunne glimre og vinde Bifald hos den store Mængde[5]). Endelig siger han i „Lovene", at de, der ikke troe paa Guderne og have en slet Charakteer, ved deres Begavelse kunne blive fordærvelige for Samfundet enten som falske, gjøglende Spaamænd, som Tyranner, som Folketalere, som Hær-

---

[1]) S. ovfr. S. 116.
[2]) Plat. Phaidr. p. 257 d; — 260 e ff.; 266 b c.
[3]) Plat. Tim. p. 19 e.
[4]) Plat. Stat. VI p. 492 a ff.
[5]) ibd. VI p. 498 c ff.

førere, som Mysteriepræster eller som de saakaldte Sophister med deres Kunstgreb [1]).

Det er af disse Exempler klart, at Platon, hvor han taler om de virkelige Sophister, ikke skarpt fastholder den indskrænkede Betydning, han i sin spekulative Periode havde givet Begrebet. Det var jo imidlertid tænkeligt, at han, hvor han ikke bruger Ordet som Klassenavn, men i Sammenligninger anvender det paa andre Personer, kunde have brugt det paa en Maade, der om ikke fuldt svarede til, saa dog nærmede sig den moderne Betydning af det. Dette synes dog ikke ganske at være Tilfældet. I „Politikos“ kalder han de Statsstyrere, der virke aldeles i Blinde, der kun følge Strømmen, de i den store Mængde herskende Anskuelser, og som bedaare den ved deres Tale, „de største Sophister blandt Sophister“ [2]); men der ligger aabenbart her mere i Begrebet end i den moderne Opfattelse deraf. Nærmere til denne kommer han derimod i „Symposion“, hvor han kalder Eros, der philosopherer hele Livet igjennem, „en frygtelig Troldmand, Tusendkunstner og Sophist“ [3]), om end hele Sammenhængen viser, at Ordet her ikke er brugt i nedsættende Betydning, men snarere paa en vis humoristisk Maade for at betegne hans store Evne til at overtale. Men naar han i „Staten“ siger, at saasnart de begavede, men slet opdragne Naturer forlade Philosophien, komme andre Uværdige, de der ere de skarpsindigste i deres Kunst, og tage hiin i Besiddelse, og at der af denne Forbindelse mellem dem og Philosophien kun kan fremkomme uægte og daarlige Børn, nemlig „Sophismer“ [4]), saa er det aabenbart, at han har brugt Ordet i en Betydning, der ligger meget nær ved den, vi nu forbinde med det. — At han ikke anvender Ordet „sophi-

---

[1]) Plat. Love X p. 908 d.
[2]) Plat. Politik. p. 303 c.
[3]) Plat. Sympos. p. 203 d.
[4]) Plat. Stat. VI p. 495 c ff.

stisk" i dets moderne Betydning, ligger vistnok i, at der allerede hos den store Almeenhed var et andet Ord i Brug for at betegne det Samme, nemlig „eristisk" (ἐριστικός). Dette Ord, der oprindeligt bruges som Tillægsord til Enhver, der er stridbar, disputeresyg og paastaaelig („en Stridshane"), og som i nedsættende Betydning tillægges enhver Person eller Tale, der benytter alle mulige Kunstgreb for at faae Ret overfor Modstanderen, forekommer oftere hos Platon netop i den Betydning, hvori vi bruge Ordet „sophistisk". I „Menon" betegner Sokrates den Paastand, at man hverken kan søge, hvad man veed, eller hvad man ikke veed, — thi naar man veed det, behøves ingen Søgen, og naar man ikke veed det, veed man ikke, hvad man skal søge, — som „en eristisk Tale" [1]), vi og de senere Grækere vilde sige „en sophistisk Tale" eller „en Sophisme". I det nysanførte Sted af „Staten", hvor der tales om Thrasymachos's og andre Sophisters Beskjæftigelse med Spidsfindigheder, Ordkløverier o. L., bruges netop Udtrykket „Eristik" derom [2]). I „Philebos" gjøres der Adskillelse mellem at anstille en „dialektisk" og en „eristisk" Undersøgelse [3]), i en Udvikling, der netop gaaer ud fra den ovenfor fremsatte Betragtning af Forholdet mellem Philosophi og Sophistik [4]).

---

1) Plat. Menon p. 80 d—e.
2) Plat. Stat. VI p 499 a.
3) Plat. Phileb. p. 17 a.
4) I „Euthydem" kaldes ogsaa Euthydems og Dionysodoros's Færdighed i at disputere og bevise, hvad det skal være, snart „Eristik" (ἡ ἐριστική, p. 272 b), snart „Sophistik" (τὰ σοφιστικά, p. 277 e, vel i god Betydning, men ironisk; jvfr. p. 297 c). Men jeg vil ikke beraabe mig paa denne Dialog, fordi jeg trods Grotes Forsøg i „Plato osv." I, chap. 4 paa at bevise, at alle de i Thrasyllos's Kanon optagne Dialoger ere ægte, er i høi Grad tilbøielig til at troe, at den ikke er af Platon, men af en Samtidig eller Senere, der har villet give en Illustration til det af Platon og Aristoteles fastslaaede Sophistbegreb. At den ikke kan tilhøre Platons tidligere Tid (hvad ogsaa Grote indrømmer l. l. I, 561, e), fremgaaer afgjort af en Sammenligning med de tidligere ægte Dia-

At Platon saaledes, som det synes, høist en enkelt Gang har brugt de nævnte Ord som staaende videnskabelige Begrebsbenævnelser, laa i, at han stadigt havde de virkelige Sophister for Øie og ikke var Systematiker nok til i sine, i det Hele paa det Praktiske rettede, Skrifter at fastholde den bestemte indskrænkede Betydning, han havde givet Ordene i sin spekulative Undersøgelse. Han havde desuden for lidt Interesse for Uddannelsen af en philosophisk Terminologi, til at han skulde bestræbe sig for at indføre et nyt Navn for et Begreb, der, som vi saae, allerede i den almindelige Sprogbrug havde sin Betegnelse.

Platons Discipel **Aristoteles** (født 384, død 322) var derimod baade stræng Systematiker og ivrig Terminolog. Det blev derfor ham, som kom til at indføre Ordet „sophistisk" i Litteraturen som staaende Benævnelse i dets moderne Betydning. I fuldstændig Overeensstemmelse med Platon definerer han Sophistikken som „en Skinviisdom" og Sophisten som „En, der skaffer sig Fordeel af en Skinviisdom"[1]). Han omtaler Sophisterne som Samfunds-

loger, der vise et aldeles forskjelligt Begreb om Sophisterne, endvidere af, at Taleskriverne, Geometrerne osv. stilles i Modsætning til Dialektikerne (p. 289 d ff.; p. 304 f.), af p. 291 c ff., der minder om „Politikos", af p. 304 d ff., som sikkert er møntet paa Isokrates, endelig maaskee ogsaa af, at selve Guderne benyttes til Sophisterier. Kan den saaledes ikke tilhøre Platons tidligere Forfattervirksomhed, maatte den være affattet efter „Sophisten" som et praktisk Bidrag til den der fremsatte Begrebsdefinition. Men herimod strider hele Tonen, der staaer langt under Platons sædvanlige Ironi og Dialektik. Den Maade, hvorpaa Dialogen gjentagne Gange lader Sokrates vise Sophisterne den rette Undersøgelsesmethode, ligner heller ikke Platon, og disse Prøver have i deres dialektiske Methode langt større Lighed med Sokrates's Samtaler hos Xenophon og i de Dialoger, der beviisligt ikke ere af Platon, end med de platoniske Samtaler. Saadanne Udtryk som „dyppe" og „flaae" om En, der i Talen trækker en Anden til Vands (p. 277 d og p. 285 c), ere vi heller ikke vante til hos Platon.

[1]) Aristot. om de sophist. Bev. 1 p. 165 A 21 f. Bekk.: *ἔστι γὰρ ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δ' οὔ, καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης.* Metaphys. III, 2 p. 1004 B 18 f.: *ἡ σοφιστικὴ φαινομένη μόνον σοφία ἐστί.*

klasse paa samme Maade som Platon. I sin Ethik siger han t. Ex., at de for at faae høi Løn gjøre store Løfter, som de ikke kunne holde[1]), og et andet Sted[2]), at de paatage sig at opdrage Andre i Politik, men ikke ere i Stand dertil, fordi de mangle Erfaring, og at det ingenlunde er tilstrækkeligt til at indrette en hensigtsmæssig Statsforfatning at foranstalte Samlinger af de berømteste og meest anerkjendte Love eller Statsforfatninger. Men han bruger dernæst tillige Ordet „sophistisk" som staaende videnskabelig Begrebsbenævnelse. I Begyndelsen af sin Topik gjør han Adskillelse mellem de apodiktiske Syllogismer, der slutte fra det Virkelige, de dialektiske Syllogismer, der slutte fra det Sandsynlige, og de eristiske Syllogismer, der slutte fra det, der synes sandsynligt, men ikke er det, eller som kun tilsyneladende ere rigtige Syllogismer. Og i et Tillæg hertil, betitlet „Om de sophistiske Beviismaader", der sandsynligviis er affattet noget efter Midten af 4de Aarhd. f Chr., og som indeholder deels en udførlig Klassifikation af de forskjellige falske Beviismaader, „som de Mænd, vi kalde Sophister, pleie at bruge for at skaffe sig Fordeel"[3]), deels en omhyggelig Angivelse af, hvorledes de kunne imødegaaes, bestemmer han den sophistiske Beviismaade, i Overeensstemmelse med den i Topikken givne Definition af de eristiske Syllogismer, som den Beviismaade, der danner Syllogismer ud fra det, der synes sandsynligt, men ikke er det, eller som danner tilsyneladende rigtige, men i Virkeligheden falske Syllogismer[4]). Og han bruger Benævnelsen „sophistisk", ligesom de to andre almindelige Udtryk „eristisk" og „agonistisk", ikke blot om den logiske Fremgangsmaade, som Mænd af en vis Samfundsklasse anvende, men overhovedet om enhver saadan Fremgangsmaade. Det betyder hos ham tillige, hvad vi kalde „sophistisk", ligesom det tilsvarende Verbum

[1]) Eth. Nikom. IX, 1 p. 1164 A 30 f.
[2]) ibd. X, 10 p. 1180 f.
[3]) Om de sophist. Bev. 1.
[4]) ibd. 2.

(σοφίζεσθαι) ligefrem betyder „at blænde ved bedrageriske Syllogismer“ [1]). Og denne Brug fastholder han i sine senere Skrifter. Saaledes bruger han hyppigt Udtrykket „den sophistiske Tale“ (ὁ σοφιστικὸς λόγος) eller „den sophistiske Beviismaade“ (ὁ σοφιστικὸς ἔλεγχος) aldeles paa samme Maade, som vi bruge Ordet „en Sophisme“ [2]). Den moderne Betydning af Begrebet „Sophisme“ om enhver blændende, tilsyneladende skarpsindig, men i Virkeligheden falsk (paa Ordkløveri, Surreption ell. L. hvilende) Slutning og af Begrebet „sophistisk Tale“ om enhver Tale, der anvender saadanne Slutninger, er hermed færdigdannet. Hvorvidt selve Ordet „Sophist“ strax er blevet brugt i Litteraturen paa samme Maade, tør jeg ikke sige. Muligt har man, saalænge Sophisterne virkelig existerede som Samfundsklasse, for at undgaae Forvexling hyppigere brugt Udtrykket „en sophistisk Mand“ (ἀνὴρ σοφιστικός) e. L., saa at Ordet „Sophist“ først er blevet almindeligt i den moderne Betydning, da det havde ophørt at være Navn paa Ungdomslærernes Klasse.

Naar dette skete, vide vi ikke; men vi kunne paavise, hvorledes det skete.

Sophistikken omfattede baade som Studieretning og som Underviisning alle mulige Videnskaber og aandelige Færdigheder. Men efterhaanden begyndte de enkelte Videnskaber ligesom at vikle sig ud af Sophistikkens altomfattende Svøb og at træde frem som selvstændige Videnskabsfag og Læreretninger. Alt eftersom de forskjellige Fag, Talekunst, Mathematik, Astronomi, Philosophi osv., ved Sophisternes fortsatte Studier fik større og større Udvikling, blev Omfanget for stort til, at nogen Enkeltmand kunde sætte sig ind i eller undervise i dem alle, hvad jo

[1]) ibd. 17 p. 176 B 23.

[2]) T. Ex. Eth. Nikom. VII, 3 p. 1146 A 21 f.; Polit. V, 8 p. 1307 B 35 f.; Rhetor. III, 2 p. 1405 B 9 ff.; — Metaphys. VI, 6 p. 1032 A 5 ff.; VIII, 8 p. 1049 B 33 f.

heller ikke engang alle de ældre Sophister havde kunnet. De Fleste kastede sig da over et enkelt Fag eller snarere over en Faggruppe, som de gjorde til Hovedgjenstand for deres Studium og Underviisning. Saaledes fortæller i „Theaitet“ Theodoros, at han har opgivet den spekulative Philosophi og kastet sig over de mathematisk-astronomiske Fag[1]), og af Isokrates's Taler have vi ligeledes seet, at her en heel Faggruppe var i Færd med at udsondre sig, som snart benævnedes med det særlige Fagnavn, snart med det almindelige Fællesnavn „Sophistik“. Det Samme gjælder om Talekunsten. Baade i „Gorgias“ og i sine senere Dialoger adskiller Platon Sophistik og Rhetorik. Naar han imidlertid sideordner dem hinanden, er det en Eensidighed, der ikke har Hjemmel i Samtidens Sprogbrug, og han kan heller ikke gjennemgaaende fastholde Adskillelsen, men slaaer dem t. Ex. i „Phaidros“ sammen under Fællesbenævnelsen Rhetorik. Men paa den anden Side vilde han næppe have gjort Forskjel mellem dem, naar ikke den almindelige Sprogbrug havde givet ham nogen Anledning dertil. Adskillige Sophister havde nemlig begyndt at kalde sig Lærere i „Rhetorik“. Ligesom der efterhaanden under Navnet „Taleskrivere“ udsondrede sig en heel Klasse Sophister, som for Betaling skrev Retstaler for Andre og oplærte deres Disciple til det Samme, saaledes begyndte lidt efter lidt „Rhetorikken“ at udsondre sig fra Sophistikken. Den store Opsigt, som Gorgias's og andre Sophisters Veltalenhed vakte, bragte ganske naturligt deres Disciple til at betegne deres Hovedfag med et særligt Navn, hvortil muligt ogsaa den Misstemning, der til enkelte Tider kan have været mod Sophistikken, har bidraget. At „Rhetorikken“ imidlertid endnu ikke i 4de Aarhundred fuldstændigt var udtraadt som særligt Fag, see vi baade af de andre Forfattere og især af Isokrates, der vel hyppigt nævner Talekunsten som Gjenstand for sit Studium og sin Underviis-

[1]) Plat. Theait. p. 165 a.

ning, men kun meget sjælden bruger Ordet „Rhetorik" om den, hvorimod han ofte kalder den „Sophistik", og altid skarpt hævder, at hans Underviisning har „Philosophien" som almindelig praktisk Livsviisdom og høiere Dannelse til Formaal. Dog see vi tillige, at trods alle hans Erklæringer om, at han lagde stor Vægt paa Indholdet og paa den almindelige humane Uddannelse, betragtede Mange i hans Samtid Talekunsten som hans Hovedfag. Det kan derfor, naar vi betænke, hvor meer og meer almindelig Underviisningen i Veltalenhed blev, ikke forundre os, at de Sophister, der især underviste deri, efterhaanden mere og mere baade selv kaldte sig og af Almeenheden kaldtes Lærere i „Rhetorik", uden at dog denne Retning endnu saaledes havde emanciperet sig fra Sophistikken, at ikke lige saa hyppigt denne sidste Benævnelse anvendtes om den.

Endelig var der hele den Retning i Sophistikken, der gjorde de spekulativ-dialektiske Undersøgelser til Hovedgjenstand for sine Studier og sin Underviisning, og som repræsenteredes af Platon, Megarikerne og andre Sokratikere og af de andre „Eristikere", der under Paavirkning enten af de ældre Viismænds Skrifter eller af Sokrates's og hans Disciples Undersøgelser[1]) havde kastet sig over Dialektikken og den spekulative Philosophi. Det var for disse Studier, forudsat at de bleve drevne med virkelig Videnskabelighed og efter den sande dialektiske Methode, at Platon havde søgt at hævde Eneberettigelsen til Benævnelsen „Philosophi"; men der blev fra de andre Sider nedlagt bestemt Protest mod denne Eensidighed, saaledes af Isokrates baade i hans Tale „Om Formuebytningen", der antages forfattet Aar 353, og i hans „Panathenaikos", som

[1]) En Antydning heraf have vi i Philostratos's Ord (vit. soph. I, 2 p. 204), at Byzantieren Leon i sin Ungdom hørte Platon og senere virkede i Nordgrækenland som berømt Sophist. Det Samme gjælder den i c. 3 omtalte Dias og den i c. 1 nævnte, som Astronom, Mathematiker, Geograph, Læge og Philosoph bekjendte Eudoxos (jvfr. Diog. Laert. VIII, 86 f.).

han offentliggjorde Aar 339; der blev gjort gjældende, at Platon og de, der fulgte ham, vare Sophister, saa godt som de Andre, ligesom man uden Tvivl protesterede mod, at den platoniske Philosophi skulde være eneberettiget til Navnet „Dialektik“[1]). Det følger imidlertid af sig selv, at den uhyre Virksomhed, som Platon og hans Disciple udfoldede baade i Livet og i Litteraturen, maatte føre til, at denne Retning mere og mere udsondrede sig fra den almindelige Sophistik under Benævnelsen „Philosophi“ eller „Dialektik“, uden at dog den store Almeenhed endnu ophørte at bruge Navnet „Sophistik“ om den lige saa godt som om de andre Retninger.

Vi see da i 4de Aarhundred f. Chr., ved Siden af den umiddelbare Fortsættelse af den ældre Sophistik, der gjorde den ligelige Uddannelse i alle eller de vigtigste af Tidens Dannelsesfag til Gjenstand for sin Virksomhed, og ved Siden af de exakte Videnskabers Faggruppe, to Retninger i Sophistikken i Færd med at udsondre sig som egne Fag, Rhetorikken eller Talekunsten og Dialektikken eller Philosophien. Platon og hans Disciple vare de Første, der søgte at sætte en principiel Forskjel imellem dem, saaledes at „Rhetorik“ skulde bruges om Uddannelsen i den offentlige Veltalenhed, „Philosophi“ om den sande Dialektik, hvad enten den beskjæftigede sig med Ethik, Logik eller Physik, medens „Sophistik“ skulde betegne den usande Dialektik. Men selvfølgeligt gik denne Adskillelse ikke strax over i den almindelige Bevidsthed, saa meget mindre, som Platon hverken var saa stræng Systematiker, at han overalt fastholdt den med kategorisk Nøiagtighed, eller altid ved sine philosophiske Skrifter og Foredrag gjorde et saa overvældende Indtryk paa Publikum[2]), at dette strax skulde have fulgt ham overalt, hvor han afveg fra den almindelige Sprog-

---

[1]) Megarikerne, der tidligere kaldtes „Eristikere“, antoge, som det synes, allerede i 4de Aarhd. Navnet „Dialektikere“ (Diog. Laert. II, 106, jævnført med II, 98).

[2]) Jvfr. Anekdoten hos Diog. Laert. III, 37.

brug. Den store Almeenhed opfattede endnu i 4de Aarhd. de forskjellige Retninger, om den end gjorde Forskjel mellem dem og hyppigt benævnede hver enkelt Retning med det for den eiendomlige Fagnavn, dog som eet Aandsphænomeen og brugte stadigt Benævnelserne „Sophistik“ og „Sophister“ om dem og deres Repræsentanter. Der var jo heller ikke endnu nogen saadan Eensartethed i Studier og Underviisning, at der ikke mellem Hovedretningerne var mangfoldige Nuancer og Overgange.

Efterhaanden bleve imidlertid de forskjellige Hovedretninger mere og mere udprægede, alt eftersom ved den fortsatte Bearbeidelse Methoden vandt større og større Sikkerhed og det stigende Omfang af Viden tvang til skarpere Begrændsning. Af stor Betydning i saa Henseende var Skoleunderviisningen. Medens de ældre Sophister droge fra By til By, havde de senere i Regelen fast Ophold og faste Skoler i en By, navnlig i Dannelsens Hovedsæde Athen. En Deel af deres Disciple vare vistnok ambulerende, vankende fra den Ene til den Anden for at tage det, der meest tiltalte dem hos Enhver; men en stor Deel var faste Disciple, der for længere eller kortere Tid, enten for at uddanne sig til Fagmænd i den særlige Retning, Læreren underviste i, eller for at faae en almindelig Dannelse, der kunde gjøre dem dygtige i det praktiske Liv, toge Underviisning hos en Lærer, sluttede sig til ham, bragte hans Lære og Meninger ud i videre Kredse og derved gav dem en Udbredelse, som de ellers ikke vilde havde faaet. Den dermed følgende Rivalitet ikke blot mellem Lærerne af samme Retning, men ogsaa mellem Lærerne af de forskjellige Hovedretninger, bidrog selvfølgeligt meget til at skjærpe Adskillelsen mellem Sophistikkens Hovedretninger og gjøre dem til selvstændige Fag.

Det er da let at forstaae, at paa den ene Side den betydelige Indflydelse, som Platons mere populære og Aristoteles's strængt systematiske videnskabelige Værker mere og mere fik paa Litteraturen og paa Opsvinget af de philo-

sophiske Studier, der næsten gjorde det til en Nødvendighed for Enhver, som vilde regnes for dannet, at være hjemme i Philosophiens Hovedresultater, og paa den anden Side den lige saa store Nødvendighed af at have sat sig ind i Reglerne for Veltalenhed, tilsidst førte til en bestemt Adskillelse i to Grupper: Philosophernes Skoler, hvor de Unge lærte Philosophi eller Dialektik, enten et bestemt philosophisk System eller en mere encyklopædisk Oversigt over Philosophiens Retninger og Resultater, og Talelærernes (Rhetorernes) Skoler, hvor den Unge lærte Rhetorik, Reglerne for Veltalenheden, saaledes som den kunde finde Anvendelse i det offentlige Liv, i Folkeforsamling og Raad, ved Domstolene og ved andre offentlige Møder.

Men Haand i Haand hermed gik **Sophisternes Forsvinden.** Allerede den stærke Paavirkning fra de sokratiske Skoler, der søgte at gjennemføre en principmæssig Adskillelse mellem Philosophi og Rhetorik og mellem Philosophi og Sophistik, maatte bevirke, at mange Sophister sluttede sig til deres Talebrug og enten antoge Navnet „Philosoph" eller „Talelærer". Et yderligere Motiv hertil var, at den nedsættende Betydning, Platon og Aristoteles tilligemed deres Disciple i Tale og Skrift tillagde Sophistnavnet[1]), ved deres mægtige Virksomhed mere og mere trængte ind i den almindelige Bevidsthed og bragte selv de Sophister, der ikke udelukkende havde kastet sig over den ene af Tidens to Hovedretninger, til at ombytte

[1]) Foruden det ovennævnte Skrift skal Aristoteles have skrevet et Skrift kaldet *σοφιστής* (Diog. Laert. V, 22, efter anonym. vit. Aristot. *σοφιστική*) og *διαιρέσεις σοφιστικαί* i 4 Bøger (Diog. Laert. l. l.; efter anonym. vit. kun i 1 Bog). Theophrast skrev 2 Bøger *σοφίσματα* (Diog. Laert. V, 45) og Phanias et Skrift *πρὸς τοὺς σοφιστάς* (Athen. XIV p. 638 b). Af Senere skrev Chrysippos 2 Bøger *π. τῶν σοφισμάτων* (Diog. Laert. VII, 198). Ogsaa Pyrrhons Discipel Eurylochos skal have angrebet Sophisterne stærkt (Timon hos Diog. Laert. IX, 69).

Sophistnavnet med det ene eller det andet af de to andre Navne, der havde en bedre Klang i Alles, baade Lærdes og Lægmænds, Øre. Jo mere og mere Philosophi og Rhetorik fremtraadte som selvstændige Studie- og Lærefag, hvert med sine faste Skoler, faste Methode og faste Indholdsbegrændsning, desto mindre blev Tallet paa dem, der kaldte sig Sophister, og tilsidst døde Sophistnavnet ganske hen som Benævnelse for en existerende Samfundsklasse. I al Fald kunne vi ikke efter Midten af 2det Aarhundred f. Chr. paavise nogen anseet Videnskabsmand eller Lærer, der har baaret Navnet Sophist[1]). Sophistnavnet kom vel endnu engang i Oldtiden til stor Anseelse, nemlig i den romerske Keisertid som Navn for Ungdomslærerne, der underviste i Veltalenhed og Philosophi i Forening, der reiste om fra Sted til Sted og viste deres Virtuositet i ex tempore eller efter Forberedelse at holde populære Fore-

[1]) At Sophistnavnet endnu var i Brug paa Alexander den Stores Tid, sees af, at man gav de indiske Viismænd Navnet „*γυμνοσοφισταί*“ (Diog. Laert. prooem. § 6 og 9). Kort før Aar 300 foreslog (ifølge Poll. IX, 42; jvfr. Diog. Laert. V, 38) Sunieren Sophokles en Lov mod alle Philosopherne, at ingen af „Sophisterne“ uden Raadets og Folkets Tilladelse under Dødsstraf maatte holde Skole (disse to Steder burde allerede have været anførte ovfr. S. 58 som yderligere Beviis for det der Fremsatte). Om Theodoros Atheos (ved Aar 300) brugte Kynikeren Metrokles Benævnelsen Sophist (Diog. Laert. II, 102). Om Timon (1ste Halvdeel af 3die Aarhd.) siger Diog. Laert. IX, 110, at han *ἐσοφίστευε* ɔ: virkede som Sophist, hvoraf imidlertid ei kan sees, om han selv kaldte sig eller af Samtiden kaldtes Sophist; hans Meddiscipel Eurylochos var imidlertid, som vi nys saae, en heftig Fjende af „Sophisterne“. Kleanthes (omtr. ved Midten af det 3die Aarhd.) skrev ifølge Diog. Laert. VII, 175 *π. τοῦ τὸν σοφὸν σοφιστεύειν* (ɔ: virker og samler sig Formue som Sophist, jvfr. Aristot. om de sophist. Bev. 1 p. 165 A 28 og ofte hos senere Forfattere), hvoraf vel tør sluttes, at Ordet var i Brug endnu paa hans Tid. Borystheniten Bion (ved og efter Midten af 3die Aarhd.) synes til Stadighed at have baaret Navnet *ὁ σοφιστής* (Plut. erot. c. 24, 7 p. 770; adv. Colot. c. 32 p. 1126; jvfr. Diog. Laert. IV, 47). Endelig saae vi, at Flere regnede Karneades, der døde 129 f. Chr. 85 Aar gammel (Apollod. hos Diog. Laert. IV, 65), til Sophisterne (s. ovfr. S. 58).

drag over alle Slags Æmner (Mythologi, Historie, Ethik osv.), som de ofte senere udgave, hvori vi altsaa have en Tilbagevenden, om end i forandret Skikkelse, til den gamle Sophistik. Men dette er vistnok en Gjenoptagelse af et gammelt Navn for en ny Virksomhed, der mindede om de gamle Sophisters, og ikke nogen umiddelbar chronologisk Fortsættelse af disse. Efter Aar 200 f. Chr. var der vistnok kun meget faa Ungdomslærere, der kaldte sig Sophister, og ved Midten af 2det Aarhd. havde man vel ophørt at bruge Navnet som Klassenavn.

Naar man altsaa har sagt, at (Sokrates eller rettere) Platon gjorde Ende paa Sophistikken, saa er der kun den Sandhed deri, at hans Polemik imod den og hans eensidige, nedsættende Brug af Ordet om hele Samfundsklassen virkede med til, at Navnet forsvandt. Virksomheden derimod gjorde og kunde han ikke gjøre det af med; den deelte sig kun, vistnok for en væsentlig Deel som en Følge af den rige Virksomhed, han udfoldede, men ogsaa af andre Grunde, i forskjellige Hovedretninger, der vel baade i Henseende til Vidensomfang og til Methode stode høiere end Sophistikken, fra hvilken de vare udgaaede, men som talte lige saa mange Sophister, baade i Ordets moderne Betydning og i den Betydning, hvori Platon bruger det, blandt deres Repræsentanter som hiin.

Femte Kapitel.

Sophisternes Betydning.

Den almindelige Opfattelse hos de moderne Forfattere af Sophisternes Betydning, saaledes som den har uddannet sig hovedsagelig under Paavirkning af Platons og Aristoteles's Fremstilling, er følgende.

Spekulationen hos de ældre Grækere stræbte forgjæves at løse Tilværelsens Gaade. De ionisk-physiske Philosopher kom ikke videre end til at søge Tingenes Tilværelsesprincip i et Naturelement. Eleaterne vare ved kun at tillægge den ene, udelelige, fuldkomne og uforanderlige Væren Realitet og erklære al Vorden, hele den phænomenale Verden, for et Skin, komne til en Eensidighed, der, hvis den konsekvent gjennemførtes, maatte tilintetgjøre hele Livets Betydning. Heraklit hævdede paa den anden Side ved sin Lære om, at Alt var i evig Strømning og Bevægelse, Begrebet Vorden saa eensidigt, at han konsekvent maatte fornægte al Væren og ligeledes erklære Sandsernes Vidnesbyrd for et Bedrag; han forklarede desuden ikke, at Alt kun er Vorden. Fra flere Sider gjordes der vel Forsøg paa at løse den Modsigelse mellem Tænkning og Sandsning, som Eleaterne og Heraklit fra to modsatte Sider vare komne til, paa at hævde Væren og forklare Vordens Grund. Men

hverken Empedokles's Lære om de fire Grundstoffer, der forenedes ved „Kjærligheden“ (φιλότης) og adskiltes ved „Striden“ (νεῖκος), eller Atomisternes Lære om et uendeligt Antal af udelelige, usynlige, uforanderlige, i Kvantitet, men ikke i Kvalitet forskjellige Grundstoffer, ved hvis Forening eller Adskillelse gjennem en Hvirvelbevægelse i det tomme Rum alle synlige Phænomener i Verden fremkom, formaaede, saa lidt som Anaxagoras's Lære om Verdensfornuften og de uendelig mange smaa Grundstoffer (jvfr. ovfr. S. 10 f.), at løse Gaaden.

Disse forskjellige philosophiske Skoler havde alle søgt det Værendes Princip i Stoffet, i den objektive Verden, idet de havde sat denne som Kilde til alle vore Erkjendelser, som Regulativ for vore subjektive Forestillinger, og de havde derigjennem søgt at opstille et objektivt Sandhedsprincip. De forgjæves Forsøg, de havde gjort paa ad denne Vei at finde Tilværelsesprincipet, fandt nu deres Afslutning i Sophistikken, der førte Subjektivitetens Princip ind i den græske Aandsverden, idet den nægtede al objektiv, almeengyldig Sandhed. Forsaavidt den hævder Subjektivitetens Ret lige overfor det Objektive, bliver den Gjennemgangspunktet til det nye Stadium i den græske Philosophi, der hævder Aanden lige overfor Naturen, der sætter det Ideelle som det Høieste (Platon osv.). Men forsaavidt Sophistikken nægter al objektiv, almeengyldig Erkjendelse og Sandhed og gjør Subjektivitetens Vilkaarlighed til Princip, bliver den kun en negativ, opløsende Dialektik.

Dette sees af Protagoras's og Gorgias's philosophiske Theorier. Idet Protagoras gik ud fra Heraklits Lære, at Alt var i evig Bevægelse og Vorden, lærte han, at Mennesket er alle Tings Maal, ɔ: at Tingene ikke i og for sig havde absolut Gyldighed, men kun for det sandsende Menneske; saaledes som ethvert Menneske gjennem Sandseindtrykkene opfattede dem, saaledes vare de for ham, og da der gaves lige saa mange forskjellige Sandse-

opfattelser, som der gaves forskjellige Mennesker eller forskjellige Menneskettilstande, saa kunde der overhovedet ikke gives nogen sand, almeengyldig Erkjendelse eller Viden, men kun sandselige Forestillinger, hvorfor Platon i „Theaitet“ ogsaa erklærer Sætningen „Erkjendelse er Sandsning“ for eensbetydende med Protagoras's Sætning. Følgen heraf var, at modsatte Paastande om det Samme med lige Ret kunde udtales, at der om Alt med samme Ret kunde tales for og imod. — Gorgias tog sit Udgangspunkt fra Eleaterne og søgte, idet han benyttede deres Dialektik og gik ud fra Forudsætningen om den absolute Adskillelse mellem Væren og Ikkeværen, at bevise, at Intet er; at selv om Noget er, kan det dog ikke erkjendes; endelig, at selv om Noget kan erkjendes, kan det dog ikke fremstilles eller meddeles til Andre[1]). Konsekvensen af disse Sætninger er da, at vor Tænkning kun har Skinnet til Gjenstand, og at Talerens Opgave ikke bliver at meddele det Sande og Værende, men kun hos Tilhøreren at vække de Forestillinger, som det i Øieblikket er ham ønskeligst.

Protagoras og Gorgias mødes saaledes i at nægte al sand, almeengyldig Erkjendelse. Deraf udledes nu de øvrige af Sophistikkens Sætninger, som fandt

---

[1]) Gorgias's Sætning med Beviserne derfor have vi i en dobbelt, paa flere Steder noget forskjellig, Redaktion, hos Aristoteles i Skriftet, der gaaer under den urigtige Titel „Om Xenophanes, Zenon og Gorgias“, og hos Sex. Empir. adv. mathem. VII, 65 ff. Brandis „Gesch. d. griech.-röm. Philos.“ I, 558 tillægger, støttende sig til en Angivelse i et Hdskr. og Citater hos Simplicius, det første Skrift Theophrastos, E. Zeller „Die Philosophie der Griechen“ I, 366 ff., 2den Udg. anseer en senere Peripatetiker for Forfatter dertil, Mullach „Aristotelis de Melisso, Xenophane et Gorgia disputationes“, Berlin, 1846, praef. S. VIII ff. antager det for et Udtog af de Skrifter af Aristoteles, som Diog. Laert. V, 25 og anonym. vita Aristot. omtaler. Platon nævner det aldrig og, saavidt jeg veed, heller ikke Aristoteles. Den første Sætning tillægges ogsaa Gorgias af Isokrates (s. ovfr. S. 84).

deres Anvendelse i det praktiske Liv, i Ret og Moral. Begrebet Løgn forsvinder da. Godt og Ondt gjælde ikke i og for sig af Naturen (φύσει), men kun ved vilkaarlig Overeenskomst mellem Menneskene (νόμῳ). Naar der kan tales for og imod enhver Sag med lige Ret, naar det for Taleren kun gjælder om at vække de ham fordeelagtigste Forestillinger hos Tilhørerne, bliver Talekunsten kun en Overtalelseskunst, og enhver Ting, som Taleren kan overtale Andre til baade i offentlige og i private Forsamlinger, bliver da tilladelig. For at da Taleren kan være i Stand til at bevise, hvad det skal være (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν), maa han deels erhverve sig de ydre Midler til at gjøre et behageligt Indtryk paa Tilhørerne og til at kunne overtale dem, deels erhverve sig Indsigt i alle mulige Sider af menneskelig Viden. Det Første førte til den store Vægt, som de fleste Sophister lagde baade paa Indøvelse af Veltalenhedsreglerne og paa Opfindelse af blændende Beviser og Slutninger („Sophismer"). Det Sidste fremkaldte Sophisternes ivrige Studier i alle de forskjellige Fagvidenskaber; for en Deel dyrkede de vel disse for selv at kunne glimre eller for at lade deres Disciple kunne glimre ved deres mange Kundskaber; men de kom dog derved til at gjøre mange nye Opdagelser og gave flere af Fagvidenskaberne et kraftigt Stød fremad, ligesom deres Sophismer lagde Grunden til den formale Logik. Deres kulturhistoriske Betydning bestaaer derfor deels i, at de have lagt Grunden til eller udviklet Fagvidenskaberne, deels i at de ligesom det 18de Aarhd.'s Oplysningsmænd (Encyklopædisterne osv.) i Publikum have udsaaet en Mængde frugtbare Oplysningsspirer og bibragt det en Fylde af nyttige Kundskaber, der blev af stor Betydning for det rige aandelige Røre i Athen og dermed for hele det græske Aandsliv. Men i philosophisk og navnlig i moralsk Henseende kunne de ikke stil-

les høit. De hyldede i det Hele taget en nihilistisk Skepticisme, der tillod dem principløst og vilkaarligt at gjennemføre Subjektivitetens Overmagt baade i Videnskaben og i alle Sphærer af det private, offentlige, religiøse og moralske Liv. Sophistikken var et Barn af sin Tidsalder. Den protagoreiske Sætning, at Mennesket er Tingenes Maal, blev praktisk gjennemført i Livet i alle sine Konsekvenser, idet Subjektivitetsprincipet som en tøilesløs Stræben efter at hævde Individets ubundne Frihed overfor den nedarvede Tradition mere og mere nedbrød Troen paa Guderne, Agtelsen for Ret og Moral, Pieteten mod Forfædrenes Tradition, og lod Pladsen aaben for en Egenkjærlighed og Selvforgudelse, der ved alle sine skadelige Følger, Had, Nid, Partisyge, Forfængelighed, Ærgjerrighed, Havesyge, Gudsfornægtelse, moralsk Frivolitet osv., opløste alle bestaaende Forhold. Ligesom nu Sophisterne vare paavirkede af deres Fortid, hvis Spekulation havde lagt Grunden til den Tvivlesyge om Alt, der var det væsentligste Charakteermærke for dem, og af deres Samtids praktiske Stræben efter at gjennemføre Individets ubetingede Ret, saaledes bidroge de paa den anden Side ved den Underviisning, de meddeelte, og ved den Methode, de fulgte, meer end Andre i deres Samtid til Samfundets Demoralisation. Thi Alt hos dem var kun lagt an paa Skinnet: deres Læresætninger nedbrøde Agtelsen for Religion, Moral og Ret; deres Underviisning var overfladisk, tom og huul; deres Methode var kun beregnet paa at lære deres Disciple ved et Skin af Kundskab og Erfaring, ved Phraser og ved blændende Sophismer at skaffe den Mening, der for Øieblikket var Vedkommende fordeelagtigst, Indpas; endelig nærede de ved deres Talekunst den snakkesalige, letbevægelige og ærgjerrige athenaiske Ungdoms Tilbøielighed til uden grundig Forberedelse, uden Kundskaber, uden Erfaring, uden en fast og prøvet moralsk Livsanskuelse, i blot Tillid til det gode Mundlæder og de lærte Kunstgreb, at

kaste sig ind i det offentlige Liv og benytte Staten til sine egne personlige Lysters Tilfredsstillelse. Det maa vel indrømmes, at de ældre Sophister, Protagoras, Gorgias osv., i det Hele vare honnette og retskafne Charakterer, og at de hverken i Praxis gjennemførte deres Lære i alle de nævnte Konsekvenser eller vare saa taabelige, som Platons Skildringer ville have os til at troe, da vi ellers ikke tilfulde vilde kunne forklare os, at de indtoge en saa fremragende Stilling i Samfundet. Men deres Moral var kun Tidens dagligdags Moral, ikke grundet paa videnskabelig Undersøgelse og Kjendskab til de simpleste moralske Grundbegreber, deres dialektiske Begrebsundersøgelser vare kun en principløs Legen uden sand videnskabelig Drift og Methode, deres øvrige videnskabelige Studier vare altfor ofte kun Overfladiskhed og beregnede paa at blænde ved en større eller mindre Virtuositet i de Færdigheder, der meest tiltalte Publikum. Kan man end altsaa ikke tillægge dem de Eensidigheder, der først fremtraadte hos deres Disciple og hos de senere Sophister, saa have de dog ved de Spirer, de udsaaede, bidraget betydeligt til Sophistikkens Udartning.

Denne Opfattelse, som for en Deel er hentet fra A. Schweglers „Geschichte der griechischen Philosophie", 1859, S. 84 ff. og Sammes „Geschichte der Philosophie im Umrisz", 5te Udg., 1863, S. 21 ff., der som de populæreste og meest udbredte Fremstillinger af græsk Philosophi vel have en betydelig Indflydelse paa Almeenhedens Opfattelse af Sophistikken, deles, — ikke at tale om ældre Forfattere, som den bekjendte Udgiver af Platon, Stallbaum, hvis Kommentarer vrimle af Angreb paa Sophisterne[1]), — i alt Væsentligt ogsaa af den nyeste, grundigste og meest omfattende Fremstilling af den græske Philosophis Historie,

---

[1]) Adskillige af de meest charakteristiske Steder hos ham findes gjengivne eller anførte i Grote „History of Greece" VIII, t. E. S. 492, 516 ff. (IV, 590, 604 ff. i den tydske Oversættelse) o. a. St.

E. Zellers „Die Philosophie der Griechen", 2den Udg., 1856, I, 720 ff.[1]). Om Sophistikken som philosophisk Phænomeen fremsættes den samme Opfattelse ogsaa af vor Landsmand Dr. H. Brøchner, der i sit Skrift „Bidrag til Opfattelsen af Philosophiens historiske Udvikling", 1869, efter at have paaviist Udviklingsgangen gjennem Ionerne, Eleaterne, Heraklit, Empedokles, Atomisterne og Anaxagoras, S. 39 lader „den opløsende, og, indirect, gjennem det Negative, en høiere Udviklingsform i den græske Philosophie forberedende Virksomhed tilfalde Sophistiken, der, som philosophisk Phænomen, repræsenterer den ældre Philosophies Opløsning gjennem den ensidige exclusive Fastholden og dialektiske Gjennemføren af dens modsatte Grundbegreber" (jvfr. S. 209). Det er først den nys afdøde begavede engelske Philolog G. Grote, der i sine to store Værker: „History of Greece", 1850, VIII, 477 ff. og „Plato and the other companions of Sokrates", 1865, har søgt at rehabilitere Sophisterne og at bane Veien for en korrekt og alsidig Opfattelse baade af deres Plads i Videnskabens Historie og af deres Betydning for det praktiske Samfundsliv.

Naar man ofte lader haant om **Sophisternes Videnskabelighed** og taler om det Tomme og Overfladiske i deres Studier, deres Mangel paa sand videnskabelig Drift og Methode, saa gjælder dette, som vi ovenfor saae, mindre deres Beskjæftigelse med Fagvidenskaberne. Det indrømmes, trods det ringe Kjendskab, vi desværre have til Sophisternes Studier, at disse have haft stor Betydning for Videnskaben, at de have lagt den egentlige Grund til nogle Videnskaber og givet andre et kraftigt Stød fremad. Der var Fag, hvori de ifølge de indskrænkede Forhold, hvorunder de maatte arbeide, enten aldeles

---

[1]) Han har ei benyttet Grotes Fremstilling i 1ste Bind, derimod i 2det (s. II, 126, 2). At denne imidlertid ei i Hovedsagen har forandret hans Opfattelse af Sophistikken, viser t. Ex. II, 1; 27 f.; 30; 78 ff.; 86; 106; 127 ff.

Intet kunde udrette (t. Ex. i Etymologi) eller kun kunde udrette meget Lidet; men det kan ikke lægges dem til Last. Man beskylder dem for Pedanteri, Spidsfindighed, Konsekvensmageri, smaalig Forfængelighed, Lyst til at glimre som Virtuoser, Tilbøielighed til at give efter for Publikums øiebliklige Interesser og daarlige Smag, Mangel paa Agtelse for Videnskaben osv. osv., og det er sandsynligt, at der har været Sophister, paa hvem enten den ene eller den anden af disse Beskyldninger vil kunne passe. Men i hvilket Land og til hvilken Tid er dette ikke Tilfældet? Kan t. Ex. vor Tid, hvor Staten understøtter Videnskaben saa rundhaandet og i det Væsentlige regulerer og kontrolerer Underviisningen, sige sig fri herfor? I Grækenland, hvor Staten hverken havde det Ringeste med Videnskab eller med Underviisning at gjøre, var det umuligt at undgaae disse Skjær. Den ældre Tids Sophister stode vistnok i Videnskabelighed ikke tilbage for de andre Videnskabsdyrkere. Jo mere almindelig Underviisning blev, desto flere Sophister var der naturligviis, der hverken vare eller vilde være egentlige Videnskabsmænd, — hvad man lige saa lidt kan lægge dem til Last, som naar det er Tilfældet med Lærerne nu til Dags, — desto flere var der fremdeles, der mere vare Dilettanter i Videnskaben og dreve Studierne temlig overfladisk mere af ydre Grunde end af indre Drift, desto flere var der endelig, der ligefrem spekulerede i Folks Lettroenhed. Men saalænge vi ikke vide, i hvor høi Grad dette var Tilfældet, og det savne vi fuldstændigt Midler til at klare os med Sikkerhed, bør man være forsigtig i sin Dom over Sophisternes Videnskabelighed. Det er ogsaa charakteristisk, at Platon egentlig aldrig angriber Sophisterne fra denne Side; han tillægger overhovedet ikke, — og det var en Eensidighed hos ham, — de fagvidenskabelige Studier saa stor Betydning baade for det praktiske Liv og for Videnskaben, som der tilkommer dem; men han fælder paa den anden Side meget sjælden nogen Dom over den Maade, hvorpaa Sophisterne

dyrkede disse, eller over Rigtigheden og Urigtigheden af de Resultater, de tilveiebragte.

Ankerne over Sophisternes Mangel paa Videnskabelighed maae altsaa hovedsagelig gjælde deres Beskjæftigelse med Philosophien. Hvorpaa støtter man sin Dom over deres overfladiske Philosopheren, deres negative, opløsende Dialektik? Man vil forbauses, naar man seer, at det kun er paa Protagoras's og Gorgias's ovenanførte Sætninger og paa Platons og Aristoteles's Skrifter.

Den Forklaring, man giver af Protagoras's Sætning, „Mennesket er alle Tings Maal", skyldes, som det i forrige Kapitel blev paaviist, alene Platon; hvad der findes hos andre Forfattere derom, hviler, det indrømmes nu i Regelen, sandsynligviis i det Væsentlige paa dennes Fremstilling [1]). Vi have ovenfor seet, at der er overveiende Sandsynlighed for, at de Konsekvenser, Platon drager deraf, for en væsentlig Deel skyldes ham selv [2]), og at det i al Fald nu er umuligt deraf at udfinde, hvad der virkelig tilhører Protagoras. Betragter man Sætningen uden forudfattet Mening om dens sophistiske og skeptiske Tendens, vil man vistnok billige den Opfattelse, som Grote allerede har fremsat i sin „History of Greece" [3]) og videre har udviklet i sin „Plato osv." [4]), at Protagoras's Mening med Sætningen sandsynligviis kun har været at gjøre opmærksom paa den væsentlig relative Beskaffenhed af vor Sandhedserkjendelse [5]), at

---

[1]) S. t. Ex. E. Zeller „Die Philos. d. Gr." I, 757 ff.; Grote „Hist. of Gr." VIII, 501, 1 (IV, 595, 82 i d. t. Ov.).

[2]) Ogsaa hos Aristot. Metaphys. III, 5 init. p. 1009 Bekk. synes det, som om de Konsekvenser, han drager deraf, nærmest ere hans egne.

[3]) Grote „Hist. of Gr." VIII, 501.

[4]) Grote „Plato osv." II, 325 ff.

[5]) En Antydning heraf mener Grote („Hist. of Gr." l. l. Anm. 2) ogsaa at finde i Aristot. Metaphys. IX, 1 extr. p. 1053, hvor det hedder, at Protag.'s Sætning ikke gik ud paa Andet, end at Mennesket, forsaavidt det erkjender eller sandser, er alle Tings Maal,

vise, at Sandhed og Usandhed altid referere sig til et Subjekt, og at Ordene ikke have Mening uden i den Relation, at enhver Sandsning forudsætter en Sandsende, enhver Forestilling en Forestillende, enhver Erkjendelse en Erkjendende, og at enhver Sandsning, Forestilling og Erkjendelse er afhængig af den Sandsendes, Forestillendes og Erkjendendes Natur. Deri er der en Sandhed, — om end udtrykt i en kras og eensidig Form, — som ogsaa andre Tænkere have hævdet, og som ganske sikkert, trods Aristoteles's Paastand, at den ikke indeholdt noget væsentligt Nyt, har haft Betydning for Philosophien paa den Tid, den fremkom. Ikke med Urette bemærker Grote ogsaa [1]), at naar Sokrates i „Kriton" hævder for sig selv Retten til kun at følge sin egen Overbeviisning, uden Hensyn til, hvorledes Sagen stiller sig for Andre, saa hviler denne Anskuelse egentlig paa den samme Tanke, som kommer frem i det protagoreiske Dogme. Men ligger der ikke Mere i Protagoras's Sætning end anført, saa behøves der ikke lang Tid til at see, at man gjør ham høilig Uret, naar man lader ham drage den Konsekvens deraf, at Alt ubetinget i lige Grad er sandt, at man med lige Ret kan tale for og imod den samme Sag, — Anskuelser, der stemme saa lidet med, hvad vi ellers vide om Protagoras, — og hele Beviset for, at hans Lære er sophistisk og ophæver Erkjendelse og Videnskabelighed, falder saaledes sammen.

Hvad Gorgias's Sætninger angaaer, støtter Beviset for den første, „at Intet er", sig ganske paa Eleaternes Antagelser og er kun en videre Udvikling af disse [2]). Om Beviserne for de to andre Sætninger siger Zeller selv [3]): „Es sind das zum Theil ächt sophistische Gründe, aber

med andre Ord, at Erkjendelsen eller Sandsningen er alle Tings Maal, og at deri ikke var noget væsentligt Nyt, skjøndt det lød, som om det var en vigtig Opdagelse.

[1]) Grote „Plato osv." I, 304 f.

[2]) S. Zeller l. l. S. 761.

[3]) Zeller l. l. S. 763.

doch werden zugleich, besonders aus Anlass des dritten Satzes, wirkliche Schwierigkeiten berührt". Nu vil jeg bede Læseren om at anstille en Sammenligning: Eleaterne, paa hvis Lære og Dialektik Gorgias's Sætning hviler, og om hvis (ovenfor S. 201 anførte) Argumenters Utilstrækkelighed Enhver strax kan dømme, og Platon, paa hvis Dialoger Zellers nysanførte Dom kan finde sin fulde Anvendelse, der mangen Gang fremsætter Paastande og Beviser, som vi, hvis de ikke kom fra en Platon, vilde kalde sophistiske, prises for deres „grossartige Spekulation, sittliche Ernst, gediegene, in den Gegenstand versenkte wissenschaftliche Gesinnung" [1]), — Gorgias, af hvem vi kun have dette lille Skrift, hvis Beviser endda kun „zum Theil" ere „ächt sophistisch", repræsenterer den negative, opløsende Dialektik og lægger ved sin Lære Grunden til den sophistiske Eristik, til Ligegyldighed for sand Videnskabelighed, til en principløs Legen med de videnskabelige Begreber.

Naar man endelig støtter sin Dom paa Platons og Aristoteles's Skrifter, saa er det mærkværdigt, at man ikke har haft Øiet aabent for Forskjellen mellem Platons tidligere Dialoger paa den ene Side og paa den anden Side hans senere Dialoger og Aristoteles. Der hører ikke stor Skarpsindighed til at opdage, at i Platons tidligere Dialoger, „Protagoras", „Gorgias", „Menon", „De to Hippias'er", ere Sophisterne hverken usande eller falske Dialektikere, men slet ikke Dialektikere. Hvad er det, der vækker de nyere Kommentatorers Latter, naar Sophisterne staae overfor Sokrates? Det er deres Indskrænkethed og fuldstændige Mangel paa Evne til at samtale om de almindelige Grundbegreber og til at gjendrive Modstandernes simpleste Indvendinger, der af Platon er skildret med saa stærke Farver, t. Ex. i Dialogen „Den større Hippias", at det endog bliver Stallbaum for groft, saa at han maa søge en Undskyldning i, at det er et Ung-

---

1) Zeller l. l. S. 793; jvfr. S. 424.

domsværk af Platon[1]). Er der Nogen, der i disse Dialoger bruger sophistiske Slutninger, saa er det Sokrates[2]), ikke Sophisterne. Disse svare raskt og freidigt paa de stillede Spørgsmaal, som alle dannede Folk vilde svare, men lægge utvetydigt for Dagen, at de ikke sympathisere med Sokrates's dialektiske Undersøgelser. — Paa den anden Side, naar Platon i sine senere Dialoger definerer Sophistikken som en usand eller falsk Dialektik, saa tænker han maaskee paa de ældre berømte Sophister (Protagoras i „Theaitet"), sandsynligviis paa de samtidige Sophister, der ikke vare udgaaede fra Sokrates, men sikkert ogsaa paa de andre Sokratikere, hvis Læresætninger og Dialektik han ikke kunde billige. Det indrømmes af de fleste Kommentatorer og Forfattere, at hans spekulative Polemik i „Theaitet" og „Sophisten" nok saa meget gjælder de samtidige Sokratikere som de ældre Philosopher eller Sophister. Og hvorledes skulde ogsaa Platon, naar hans Samtid brugte Benævnelsen „Sophist" om alle Philosopherne og han selv misbilligede og forkastede andre Sokratikeres Lære, være kommen til at undtage disse fra de „usande Dialektikeres" Tal og ene indskrænke Sophistikken til dem, der ikke fulgte Sokrates? Men naar Ordet saaledes i det Mindste i de Undersøgelser, han anstiller i „Sophisten", bruges som videnskabelig Begrebsbenævnelse for al usand Dialektik, saa følger det af sig selv, at der ikke deraf kan drages nogen Slutning med Hensyn til nogle af de Mænd, der hos Samtiden bare dette Navn. — Hvad Dialogen „Euthydem" angaaer, der indeholder en Samling af de groveste Sophismer, — jeg har anført et Par Prøver derpaa ovenfor S. 126 f., — lagte Sophisterne Euthydem og Dionysodoros i Munden, saa er det forbausende, at man har kunnet lade sig dupere

[1]) Stallbaums Praefatio til Plat. Hipp. meiz. S. 149 f.

[2]) Stallbaum søger med en mærkelig Naivetet i saadanne Tilfælde i Regelen at redde Sokrates ved at sige, at han vil fange Sophisterne i deres eget Garn (jvfr. ovfr. S. 296 Anm. 1).

af dette Skrift, det være nu af Platon eller ikke, at man ikke har seet, at det er en lystig og paa sine Steder vittig, men ogsaa kaad og stærkt karrikeret Parodi paa al den letfærdige og usande Ræsonneren og Dialektik, paa den med Alt legende „Eristik“, der blev dreven i Athen i 4de Aarhd., som kan have sin litterære Interesse, men som ikke mere end den attiske Komedie kan bruges som Vidnesbyrd om Datidens Sophister. At der skulde have været Folk i Athen, der selv ikke beskjæftigede sig med og ikke lærte deres Disciple Andet end meer eller mindre blændende Sophismer og meer eller mindre flaue Vittigheder, og at de i Længden skulde have kunnet finde Disciple, er at trække en altfor stor Vexel paa det athenaiske Folks Beundring af al virkelig eller tilsyneladende aandrig og pikant Tale og Tilbøielighed til at tilbringe Dagen med at ræsonnere og disputere. Men naar man endog gaaer saa vidt, at man erklærer Dialogen for møntet paa Protagoras's og Gorgias's Disciple, saa maa der alvorligt protesteres derimod. Om Euthydem og Dionysodor virkelig have været saadanne Stridshaner, maae vi lade staae hen, skjøndt jeg for min Part er overbeviist om det Modsatte; men at Skildringen mere passer paa Midten og sidste Halvdeel af 4de Aarhd. end paa Tiden nærmest efter Protagoras og Gorgias, og at den er rettet ikke alene mod de Mænd, Nutiden henregner til Sophisterne, men ogsaa mod Sokratikerne[1]), kan der næppe være nogen Tvivl om. — Om Aristoteles's Skrift „Om de sophistiske Beviismaader“ gjælder aldeles det Samme, som er sagt om Platon. Det er en Samling af de i Samtiden meest yndede og almindelige sophistiske Slutninger, uden Hensyn til, fra hvad Side de fremkom. Ordet „sophistisk“ bruges hos ham ikke alene om en existerende Samfundsklasse, men tillige som en videnskabelig Begrebsbenævnelse, optagen efter Platon, hvoraf vel kan drages Slutning med

---

[1]) Jvfr. Grote „Plato osv.“ I, 537.

Hensyn til Charakteren af en Deel af Datidens Philosopheren, men som ikke berettiger os til at betragte Sophisterne som Repræsentanter for den negative, opløsende Dialektik.

Følge vi de givne Vink, er Sagen ikke saa vanskelig at klare. De ældre Sophister vare hovedsagelig ikke Dialektikere. De stode i det Væsentlige navnlig i alle moralske Spørgsmaal paa deres Samtids Grundvold; de havde dannet sig en moralsk Livsanskuelse, i det Væsentlige stemmende overeens med deres Samtids moralske Standpunkt, de udtalte den meer eller mindre direkt i deres Skrifter og Underviisning, men de lagde ikke Hovedvægten paa at begrunde den ad Reflexionens Vei. Hvad de vilde lære de Unge, var i Regelen ikke dialektiske Undersøgelser om Grundbegreberne for Videnskab, Moral osv., men praktisk Dyd i græsk Forstand, ɔ: en klar og sikker Takt til i alle Livets Forhold at gribe det Rette, til overalt med umiddelbar Sikkerhed at optræde som en harmonisk og skjøn Personlighed. Hvorvidt de have naaet dette, er et andet Spørgsmaal, der ikke vedkommer os her. Men Mere have de ikke lovet, og Mere kan ikke forlanges af dem. At dette forekom Platon utilstrækkeligt til at forskaffe dem Navn af „Dydslærere", kan naturligviis ikke gjøre nogen Forandring i vor Opfattelse. At deres Standpunkt i videnskabelig Henseende staaer under det platoniske, naar Talen er om den logiske Begrundelse af Grundbegreberne, om den videnskabelige Prøvelse af Dydernes indbyrdes Forhold og deres Forhold til det Absolute, følger af sig selv; men det kan ikke lægges dem til Last, forudsat at de ikke have erklæret sig for Lærere i Dialektik. Alle de tidligere platoniske Dialoger lade ikke Spor af Tvivl tilbage om, at de ældre Sophister gave sig langt mindre af med Dialektik, end man i Regelen har paastaaet[1]).

---

[1]) Dette er med stor Styrke fremhævet af Grote paa flere Steder i hans „Plato osv." t. Ex. I, 259, k; 379; 535; 541 ff.; II, 72 ff.; 451.

Paa den anden Side maa jeg, at vi ikke skulle falde fra Skylla i Charybdis, hvad maaskee Grotes Udtryk paa nogle Steder kunde forlede til, hævde, at Sophisterne, baade de ældre og endnu mere de senere, ogsaa dreve spekulative og dialektiske Undersøgelser. Protagoras's Skrift om Sandheden og hans Lærebog i Dialektik [1]), Gorgias's Skrift om det Ikkeværende, Hippias's Samtale med Sokrates om det Retfærdige, Antiphons Skrift om Sandheden osv. godtgjøre dette for den ældre Tids Vedkommende, og Platons og Aristoteles's Skrifter gjøre det utvivlsomt for den senere Sophistiks Vedkommende. Og den dialektiske Undersøgelsesmethode gjennem Spørgsmaal og Svar, gjennem Gjendrivelse af Modstandernes Argumenter, anvendtes vistnok hyppigere af dem, end Grote synes tilbøielig til at antage. Gorgias var jo paavirket af Eleaterne, — og jeg kan aldeles ikke være enig med Grote, naar han formoder [2]), at han muligt havde affattet sit Skrift for at afskrække sine Disciple fra Undersøgelser, som han betragtede som frugtesløse; — Protagoras havde været i Syditalien og gjaldt i det Mindste hos de Senere for Opfinder af den saakaldte „Eristik“ (Stridskunsten) [3]), — den ovenfor S. 98 anførte Anekdote kan ogsaa her bringes i Erindring; — Sophisterne erklære jo hos Platon ofte, at de ville svare paa alle mulige Spørgsmaal baade med faa og med mange Ord efter Ønske, og tænkte de end derved utvivlsomt snarere paa Foredrag end paa Diskussion, saa tør det Sidste dog ikke udelukkes; — Sokrates endelig blev jo, som vi have seet, af sin Samtid aldeles stillet i Klasse med de andre Sophister. Dette i Forening med, at Platon kunde falde paa at bruge Ordet Sophistik om den usande Dialektik,

---

[1]) At Titelen paa denne „Lærebog i Eristik“ ikke kan bevise Protagoras's sophistiske Standpunkt (hvad Zeller S. 767 næsten synes tilbøielig til at antage), behøver jeg vel næppe udførligere at begrunde.

[2]) Grote „Hist. of Gr.“ VIII, 504 (IV, 597 i d. t. Ov.).

[3]) Diog. Laert. IX, 52.

og at Aristoteles fulgte ham heri, gjør det utvivlsomt, at Sophisterne ogsaa have benyttet den dialektiske Methode. Med hvor stort Held de have drevet disse Studier, kunne vi nu ikke sige. At deres Undersøgelser have haft Betydning for den græske Philosophis Udvikling, at de t. Ex. have givet værdifulde Bidrag til den formale Logik, og at Platon og Aristoteles aldrig vilde være blevne til det, de vare, uden dem, indrømmes nu dog af de Fleste. At de ikke have holdt sig frie for Sophisterier, at deres Forsøg paa at finde Vei gjennem Begrebernes Labyrinth mangen Gang ere slaaede feil, at der har været dem, der have fremsat Theorier, som konsekvent maatte opløse al Videnskabelighed [1]), at adskillige af dem endog baade i Skrift og i Tale ikke saa sjælden have benyttet Slutninger og Beviser, hvis Urigtighed de vare sig bevidste, og ikke have betragtet Dialektikken som Andet end en formal Virtuositet, der kunde gjøres indbringende, indrømmer jeg ikke blot Muligheden, men endog Sandsynligheden af. Men jeg paastaaer paa den anden Side, at de have deelt disse Mangler eller Eensidigheder baade med deres Forgjængere i den græske Philosophi, med Sokratikerne og med Philosophien til alle Tider, og at der ikke er Noget, der berettiger os til at tillægge dem mere end de andre philosophiske Skoler før, samtidigt med og efter dem en negativ, opløsende Dialektik og en subjektiv Vilkaarlighed i deres spekulative Undersøgelser. Og jeg paastaaer, at vi vide altfor Lidet om Sophisternes philosophiske Studier, hvor mange af dem der beskjæftigede sig med Philosophi, hvorledes de dreve disse Studier, hvilken Methode de fulgte, hvilke Resultater de tilveiebragte, til at vi kunne opstille et særeget Stadium i den græske Philosophis Historie under Navn af Sophistikken og charakterisere det paa den ovennævnte Maade. Det er med fuld Ret, at Grote siger [2]), at store

---

[1]) Jvfr. Plat. Kratyl. o. a. St.; Zeller l. l. S. 764 f.

[2]) Grote „Hist. of Gr.“ VIII, 484 (IV, 583 i d. t. Ov.).

Tænkere og Forfattere som Platon og Aristoteles have Lov til at anvende Ord i en særegen Betydning, forudsat at de give tilbørlig Oplysning derom; men at det da ogsaa er af Vigtighed, at Læseren erindrer sig Følgerne af en saadan Forandring og ikke feilagtigt tager et i en ny Betydning brugt Ord for en ny Kjendsgjerning eller et nyt Phænomeen. Jeg tilføier, at det ogsaa er af Vigtighed, at han klarer sig, mod hvem Polemikken hos en Forfatter er rettet, og ikke giver Ordet en Indskrænkning, Forfatteren aldrig har tænkt paa. At man vedbliver at bruge Ordene „Sophist", „sophistisk", „Sophisme" osv. i samme Betydning som hidtil, kan der Intet indvendes imod, da Ordene nu engang have faaet Hævd i den Betydning; men at man i den græske Philosophis Historie stryger Rubrikken „Sophistikken: den opløsende Dialektiks eller det negative Subjektivitetsprincips Stadium", troer jeg er en berettiget Fordring, om den Sandhed skal trænge igjennem, at Sophistikken ikke er et philosophisk Phænomeen, og at Sophisternes Betydning mindre er at søge i Philosophien end i den almindelige Videnskab og i det praktiske Liv.

Jeg gaaer over til **Sophisternes Betydning for det praktiske Samfundsliv.** Jeg maa her paa Grund af vore Kilders Mangelfuldhed nærmest holde mig til Athen. Men da denne Stat fra Midten af 5te Aarhd. mere og mere blev ligesom Brændpunktet for den græske Aandsudvikling, vil det ogsaa være tilstrækkeligt for mit Øiemed.

Athen havde før Perserkrigene ikke spillet nogen synderlig fremtrædende Rolle i Grækenlands Historie. Kampe med Naboerne og indre Kampe mellem Rige og Fattige, mellem de aristokratiske Familiers Hoveder og mellem Aristokrater og Demokrater havde opslugt Folkets Opmærksomhed. Under disse havde Forfatningen udviklet sig, grundlagt af Solon, senere modificeret af Kleisthenes, til et timokratisk Demokrati, ɔ: et Demokrati, der hævdede den personlige Frihed og søgte Ligheden i Fordeling af

Rettigheder og Byrder mellem Borgerne i Forhold til deres Formue (Grundeiendom). Borgerne vare deelte i 4 Klasser, af hvilke den 1ste (de Rigeste) havde udelukkende Adgang til de 9 Archontposter (Statens høieste Øvrigheds-poster) og dermed til det areopagitiske Raad, der baade som Domstol og som Politimyndighed havde stor Magt og Anseelse. Kun de 3 første Klasser havde Adgang til de andre Øvrighedsposter og til det af 500 Medlemmer bestaaende Raad, der deels, som Udvalgene i vor Rigsdag, foreløbigt skulde behandle de Sager, som hele Folket i Folkeforsamlingen skulde afgjøre, deels føre Kontrol med hele Statsforvaltningen. Alle 4 Klasser havde Adgang til Folkeforsamlingen, der ordinært holdtes 40 Dage om Aaret, der afgjorde de vigtigste Statsanliggender og kontrolerede Øvrighedspersonerne, og til Domstolene (den areopagitiske undtagen), i hvilke edsvorne, af Folkets Masse ved Lod udtagne Borgere, der vare uden særlig juridisk Dannelse, men antoges at have sund Sands og Retsfølelse, kjendte Skyldig eller Ikkeskyldig, medens hele den juridiske Forberedelse af Sagen var overladt den præsiderende Øvrighedsperson. Dog kunde de fattigste Borgere sjælden benytte deres politiske Ret, da der ei gaves Løn for Statstjeneste. Desuden var baade Folkeforsamlingens Virksomhed indskrænket til de allervigtigste Anliggender, medens de fleste Statssager afgjordes af Raadet eller Øvrighedspersonerne, og de almindelige Domstoles Virksomhed var indskrænket ved, at en stor Deel Sager paadømtes af Øvrighedspersonerne eller det areopagitiske Raad. De 3 første Formueklasser havde saaledes i det Væsentlige Statsstyrelsen i deres Haand. Raadsherreposterne og Øvrighedsposterne besattes ved Lod og næsten alle kun paa et Aar ad Gangen; dog bleve de 10 Hærførere og den øverste Finansøvrighed valgte i Folkeforsamlingen. Endnu maa det erindres, at kun Statens fødte Borgere eller de enkelte Fremmede, der ved særlig Beslutning af Folkeforsamlingen bleve optagne i Borgerskabet, havde Borgerret. Alle Frem-

mede vare, selv om de toge fast Bopæl i Athen, der som overalt i Grækenland udelukkede fra Deeltagelse i Statslivet, og den hele store Slavebefolkning, der var langt talrigere end Borgerbefolkningen, var ikke blot udelukket fra al politisk Ret, men manglede ogsaa personlig Frihed.

Aar 480 blev af afgjørende Betydning for Athens Fremtid. Den Kraft, der hidtil ligesom havde ligget og slumret, vaagnede med Eet i det Øieblik, da Athen for at sikkre Grækenlands Frihed gav sit Land til Priis for Barbarerne og tvang de andre Grækere til at beseire disse ved Salamis. Selvfølelsen, Begeistringen og den under Kampen vundne Anseelse fremkaldte i alle Livets Retninger en kraftig Udvikling, udadtil ved at skabe en stærk Sømagt og et stort Rige af skatskyldige Undersaatter, indadtil ved at bryde alle Skranker for Folkesuveræniteten og gjennemføre Grundsætningen om alle Borgeres Deeltagelse i Statslivet, medens samtidigt Kunst og Videnskab fik en rig og alsidig Udfoldning. Det er denne Periode, bekjendt i Historien under Navnet „den perikleiske Tid", der er bleven kaldt Athens Storhedstid, og som man med Begeistring har lovpriist, med Rette, forsaavidt som den græske Aand i den skjød sine smukkeste og ædleste Blomster, med Urette, forsaavidt som den lagde Grunden til Athens og hele Grækenlands Demoralisation. Den viser os hele Omfanget af den græske Aand, baade hvor høit det rigtbegavede Folk kunde naae, og hvor dets Grændse var.

Skjøndt Grækerne havde overvundet Perserkongen og tvunget ham til som Flygtning at vende tilbage til sit Land, følte de godt, at Faren ikke var forbi, saalænge hans Magt ved Middelhavet ikke var tilintetgjort, saalænge de græske Stæder paa Makedoniens, Thrakiens og Lilleasiens Kyster og paa Archipelagets Øer ikke vare befriede fra hans Aag. Det var især Athenaierne, der i Seirsjubelen og Bevidstheden om deres Kraft ivrigt dreve herpaa og nødte Spartanerne til at gaae med. Græske Flaader stak i Søen, befriede Ionerne paa Lilleasiens Vestkyst og

erobrede Cypern og det vigtige Byzantion. Her foregik imidlertid en Forandring, der blev af afgjørende Betydning for hele Grækenland. Ionerne og de andre Søstater følte godt, at Spartas Politik kun var en Fastlandspolitik, fra hvilken de oversøiske Stater ikke kunde vente nogen kraftig Hjælp mod Perserne, og at det var Athenaierne, der ved deres opoffrende, resolute og modige Optræden, ved deres bestemte Villie at kjæmpe til sidste Mand, havde reddet Grækenland, ligesom deres nuværende Energi i Krigsførelsen viste, at det var Alvor, naar de drev paa Fortsættelse af Krigen, indtil alle Helleneres Frihed var sikkret. De følte sig desuden saarede ved det Overmod, som Spartaneren Pausanias, der havde Overanførselen paa Toget, viste, og som stod i stærk Modsætning til den Humanitet og Hensynsfuldhed, Anførerne for de athenaiske Skibe, Aristides og Kimon, lagde for Dagen. De opsagde derfor Spartanerne Overanførselen (Hegemoniet) til Søs, og efter flere Forhandlinger oprettedes der (tidligst) i Foraaret 475 et Forbund mellem største Delen af de græske Søstater, i hvilket Athen fik Hegemoniet. Dette Søforbund, hvis Formaal altsaa kun var at befrie alle Grækere fra Perserne og sikkre dem mod yderligere Angreb fra disses Side, hvilede paa Grundsætningen om alle Medlemmers indbyrdes Uafhængighed (Autonomi) og Ligestilling, idet hver Stat paa den ene Side ydede sin forholdsmæssige Deel af Byrden, enten en bestemt Pengeafgift, bemandede Skibe eller begge Dele, paa den anden Side havde Ret til Deeltagelse og Stemme i Fællesforsamlingerne paa Øen Delos. Den førende Stat, Athen, skulde lede Forbundets Anliggender og indsætte Skatmestrene, men i Øvrigt kun være den første blandt Ligemænd og ikke have anden Magt end den naturlige Indflydelse, som Overanførselen og dens store Sømagt gav den. Forbundsafgiften blev sat til 460 Talenter (omtr. 920000 Rdlr.) aarligt, et stærkt Vidnesbyrd om, hvor mange Stater der sluttede sig til Forbundet, og hvor stor Frygten for Perserne endnu var.

Denne Ordning, der i det Væsentlige skyldtes Aristides, blev af alle Forbundsfæller anerkjendt som saa retfærdig som vel muligt.

I de nærmest følgende Aar udfoldede Forbundet, navnlig under Athenaieren Kimons Anførsel, en energisk Virksomhed i Kampen mod Barbarerne; den ene persiske Besætning paa Archipelagets Kyster og Øer blev fordreven efter den anden; og efter lidt over en halv Snees Aars Forløb var Formaalet i Hovedsagen naaet.

Da begyndte lidt efter lidt Athens Stilling i Forbundet at forandres. Seirsrusen, de heldige Foretagender mod Perserne og den voxende Sømagt gav Athenaierne Smag paa Erobringer, og de begyndte at benytte ikke alene deres egen, men ogsaa Forbundets Magt til at undertvinge græske Byer. Allerede Aar 469 havde Kimon ved Forræderi bemægtiget sig Øen Skyros. Kort efter gjorde et af de vigtigste Medlemmer i Forbundet, Øen Naxos, uvist af hvilken Grund, Opstand, men blev af Athen, Forbundets Hoved, efter en haardnakket Kamp atter tvunget til Lydighed. Samme Aar meldte Øen Thasos, der havde rige Indtægter af Bjergværkerne paa Øen og i Thrakien og vigtige Havnestæder i det sidstnævnte Land, sig ud af Forbundet, men maatte efter en meer end toaarig Kamp slutte Fred Aar 463. Hvilken Skjæbne der rammede Naxos, vide vi ei med Sikkerhed; men i al Fald mistede den en betydelig Deel af sin Selvstændighed. Thasos maatte sløife sine Mure, udlevere sine Skibe, betale Krigsomkostningerne og en aarlig Afgift og opgive sine Besiddelser og Bjergværker. Øen blev saaledes Athens skatskyldige Undersaat.

Dette var imidlertid kun den første Akt af det store Underkastelsesdrama, som Athen nu opførte. Efterhaanden bleve alle Medlemmerne i Forbundet, de to mægtigste, Chios og Lesbos, undtagne, fra ligestillede, selvstændige Forbundsfæller forvandlede til Athens skatskyldige Undersaatter paa meer eller mindre ugunstige Vilkaar. Anledningerne dertil vare (efter Thukydid) deels, at Athen be-

nyttede sig af Forbundsmedlemmernes Forsømmelighed med at svare deres Forpligtelser til at underkue dem, deels at flere af dem, kjede af Krigen, overdroge Athen mod en Pengeafgift at opfylde deres Forpligtelser til at stille Tropper og Skibe og følgelig, naar der kom en Kurre paa Traaden, bleve et let Bytte for Athen, hvis Sømagt og Indflydelse stadigt voxede.

Grunden laa imidlertid dybere. Den maa hovedsagelig søges i, at Forbundet havde opfyldt sin Bestemmelse, at befrie Hellenerne og sikkre dem mod Perserne. Forbundsfællerne havde derfor hverken Fordeel af eller Lyst til at vedblive at bære de samme Byrder, saa meget mindre, som de saae, at Forbundets Midler anvendtes til Athens Fordeel. Athens Indflydelse var allerede saa stor og Enighed mellem saa mange ueensartede Medlemmer saa vanskelig at opnaae, at der næppe kunde være Tale om at faae Forbundet opløst. De Misfornøiede bleve da enten træge til at opfylde deres Forpligtelser eller overlode det til Athen mod en Afgift eller meldte sig ud af Forbundet; og alle disse Tilfælde benyttede Athen, støttende sig paa den formelle Retsgrund og paa sin Magt i og udenfor Forbundet, til at gjøre Forbundsfællerne til skatskyldige Undersaatter.

Dette skete, som sagt, lidt efter lidt, men dog saa hurtigt, at omtrent alle Forbundsfæller (de to nævnte Øer undtagne) maae antages at være gjorte skatskyldige, dengang eller i al Fald kort efter, at den sidste større Ø, Samos, maatte underkaste sig, Aar 440. Skjøndt der ikke foreligger Efterretning derom, er det dog rimeligt, at ikke alle de undertvungne Stater bleve bragte i en lige underordnet Stilling, men at nogle fuldstændigt mistede deres Selvstændighed, andre derimod kun visse Dele af den, alt eftersom de frivilligt eller efter Krig og i saa Fald efter en kort eller efter en haardnakket Modstand havde underkastet sig; ja, der kunde vistnok være Forskjel i den samme Stats

Afhængighed til de forskjellige Tider[1]). Indskrænkningen i Selvstændighed ramte for det Første de Undertvungnes Retsvæsen, idet kun de mindre Retssager bleve afgjorte ved deres egne Domstole, medens de vigtigere private og alle offentlige Retssager skulde paadømmes af Folkedomstolene i Athen; Reglerne herfor vare vel forskjellige for de forskjellige Stater. Fremdeles havde de selvstændige Stater deres egen Øvrighed, medens i det Mindste nogle af de skattepligtige havde attisk Øvrighed og i Krigstid alle maatte modtage attiske Besætninger og Befalingsmænd. Endelig maatte de skatskyldige Stater finde sig i alle de vilkaarlige Bud, Athenaierne paalagde dem (t. Ex. Udskrivning af Tropper og af Skibe), medens de selvstændigere Stater ikke vare saa udsatte herfor.

Efter at Herredømmet var erhvervet, gjaldt det om at sikkre det. Dette skulde skee ved Frygt, ved at lade Undersaatterne have den stærke Følelse af, at Athens Haand stadigt hvilede over dem, rede til at straffe dem, hvis de vovede

---

[1]) Efter Boeckh „Staatsh. d. Ath." I, 528 ff. bruger man i Regelen *ὑπήκοοι* som Navn for de uselvstændige Undersaatter, *αὐτόνομοι* som Navn for de selvstændige Forbundsfæller. En Undersøgelse af de herhen hørende Steder hos den samtidige Thukydid (navnlig VII, 57, 2 ff. (med Madvigs Rettelse i „Advers. crit." I, 331 f.); VI, 22, 1; 43; 69, 4 f.) gjør det imidlertid utvivlsomt, at Benævnelsen *ὑπήκοοι* brugtes om alle de oprindelige Forbundsfæller, hvad enten de vare mere selvstændige eller vare blevne fuldstændigt undertvungne, og at naar *αὐτόνομοι* bruges i Modsætning til *ὑπήκοοι*, tænkes derved i Regelen paa de frie Forbundsfæller, der til en vis Tid have indgaaet Forbund med Athen, men ikke høre til det af Aristides indrettede Forbund. (At Ordene *αὐτόνομοι* og *αὐτονομία* ved Siden af *ἐλεύθεροι* og *ἐλευθερία* ogsaa kunne bruges om de selvstændigere Forbundsfæller (t. Ex. III, 10, 3; 11, 1 og 2; 39, 2; VIII, 21, 2; jvfr. I, 67, 2; 139, 1 og 3), følger af sig selv.) For Athenaierne laa Forskjellen aabenbart i Maaden, hvorpaa Staterne afgjorde deres Forpligtelser til Athen, om de svarede Skat (vare *ὑποτελεῖς* (*φόρου*). VII, 57, 3; I, 19; 56; 66; 80, 2; — II, 9, 3; V, 111, 4) eller stillede Skibe (vare *ναυσὶ ὑπήκοοι*, VII, 57, 4).

at reise sig. Hertil benyttede man to Midler. For det Første udsendte man til flere af de erobrede Stæder Kleruchier eller staaende Besætninger af attiske Borgere, der hver fik en Jordlod i de Undertvungnes Land paa disses Bekostning, medens de vedbleve at være attiske Borgere, hvorved man tillige opnaaede paa en let Maade at forsørge en stor Deel af Athens fattige Befolkning. Fra noget før Aar 450 til Aar 415 kunne vi paavise Anlæget af mindst 14 saadanne Kleruchier, hvis Størrelse varierer fra 250 til over 2000 Mand. Det andet Middel var den systematiske Organisation og Udvikling af den attiske Sømagt, idet der hvert Aar blev holdt en Flaade paa 60 Krigsskibe i Søen, som hurtigt kunde være til Stede overalt, hvor det var nødvendigt, og som gav Athen rig Leilighed til at øve sine Borgere i Sømandskab, men som ogsaa kunde blive trykkende og demoraliserende for Undersaatterne ved den Anledning, der derved gaves til Fortrædigelser af disse, til Pengeudpresninger, til Bestikkelser osv.

Den, der havde givet Stødet til hele denne Udvikling, var Kimon, som af Frygt for, at Forbundet skulde blive opløst, havde foreslaaet, at Athen mod et Vederlag i Penge fra de Forbundsfæller, der ønskede det, skulde paatage sig at stille Tropper og Skibe for dem [1]; dog var det ikke hermed hans Hensigt at hæve Athen paa de Andres Bekostning, og han var altid mod enhver Voldsomhed og Vilkaarlighed mod Forbundsfællerne [2], ligesom ogsaa hans Forslag udgik fra samme Tanke. Men den, der egentlig grundlagde Athens store Søherredømme og i alle sine Konsekvenser gjennemførte hele det nævnte System mod Forbundsfællerne, var Perikles, som fra omtr. Aar 470 f. Chr. gjennem sin egen og sine politiske Venners Indflydelse i Folkeforsamlingen ledede Athens Politik. Hans Hovedplan udadtil var netop at gjøre Athen til Græken-

[1]) Plut Kim. c. 11.
[2]) ibd. c 18 init.

lands første Stormagt baade til Vands og til Lands og at skaffe Staten rige Indtægter, der kunde skjænke Borgerne en glad og sorgfri Tilværelse og gjøre det muligt selv for den Fattigste at deeltage i Statens Anliggender. Hans Planer om Athens Udvidelse til Lands lykkedes kun for en kort Tid (11 Aar) og bleve da opgivne; men til Søs gjennemførte han sin Tanke med ubøielig Konsekvens, og en stor Deel af de ovenfor omtalte Foranstaltninger baade til at erhverve og til at sikkre Herredømmet skyldes ham. Og han meente, som vi strax skulle see, at det aabent og klart skulde udtales, at Athen var Hersker og de andre Stater Undersaatter, der kun havde at betale deres Tribut, men ikke kunde kræve noget Regnskab for Anvendelsen af disse Penge og i Alt skulde overlade Afgjørelsen til Athen, imod at dette sørgede for deres Sikkerhed.

Den nærmeste Konsekvens af denne Anskuelse var, at Forbundsskatkammeret, der hidtil havde været paa Øen Delos, overflyttedes til Athen med sin Skat af 1800 Talenter (omtr. 3600000 Rdlr.). Dette skete, trods den Misfornøielse, det vakte hos Forbundsfællerne [1]), rimeligviis Aar 454 [2]).

---

[1]) Ved Madvigs ypperlige Rettelse i Plut. Aristeid. c. 25 af *Σαμίων* til *ταμιῶν* („Advers. crit.“ I, 150) falder Grotes Beviisførelse i „Hist. of Gr.“ V, 461 (III, 266 f. i d. t. Ov.) for, at Forbundsfællerne ikke vare misfornøiede med denne Forholdsregel.

[2]) Justin. III, 6, 4 anfører som Grund til Skatkammerets Flytning, at Athenaierne frygtede for, at Lakedaimonierne, der havde bortviist deres Hær fra Ithome, skulde bemægtige sig det. Da Forbundet med Sparta blev brudt omtr. 461, har man i Regelen sat Flytningen til 460. Det er imidlertid næppe rimeligt, at Athenaierne skulde have næret en saadan Frygt eller have kunnet bruge den som antageligt Paaskud. Sandsynligere er det derfor, at den hos Plut. Perikl. c. 12 anførte Grund (der, som vi nedenfor skulle see, muligt er laant fra en samtidig Kilde), at man frygtede eller foregav at frygte for, at Perserne skulde bemægtige sig Skatkammeret, er den rette. Derved ledes vi til Aar 454, da Athenaierne havde lidt det store Nederlag i Ægypten. Dette finder Bekræftelse andenstedsfra. Plut. Perikl. c. 13 opregner

Det Næste var, at man anvendte Forbundsskatten efter eget Behag; dertil havde man jo efter Perikles's Ord Ret. I Begyndelsen gik man vel frem med nogen Forsigtighed. Den første Anvendelse, man gav en Deel af Pengene, var formelt i Forbundets Tjeneste, nemlig til Opførelse af det prægtige Parthenonstempel for Athena, der skulde være Forbundets Skatkammer, og hvis Bygning sandsynligviis paabegyndtes kort efter Skattens Flytning omtr. Aar 450 [1]). Men snart anvendte man Pengene til Opførelsen

Arbeiderne, der udførtes under Perikles for Forbundsskatten. Han nævner her kun den lange Muur (ɔ: *τὸ διὰ μέσου τεῖχος*, jvfr. Krüger „Histor. philol. Studien" I, 169, Anm. 2; 174 ff.), men ikke de to andre lange Mure. Da Opførelsen af disse sandsynligt begyndte Foraar 457 og fuldendtes Sommer 456, falder Flytningen og Anvendelsen af Forbundets Penge til Athens Nytte og Forskjønnelse rimeligviis efter den Tid. — Efter at have skrevet dette, er jeg bleven opmærksom paa, at det samme Aar allerede tidligere af H. Sauppe er blevet udfundet ad anden Vei. I Nachrichten von d. Kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen 1865, S. 245 ff. har han ved Benyttelse af en ny Tributindskrift, der er beskreven og behandlet af U. Köhler i Monatsberichte d. Kgl. preuss. Akad. der Wiss. zu Berlin 1865, S. 209 ff., paaviist, at den i Tributlisterne forekommende Myndighed, der benævnes *οἱ τριάκοντα*, maa antages indsat, ikke, som Boeckh „Staatsh. d. Ath." II, 590 ff. har formodet, Aar 447, men Ol. 81, 3, 454/3, og at sandsynligviis Flytningen af Skatkammeret og Indsættelsen af den nye Regnskabsmyndighed falder i samme Aar.

[1]) At Parthenon var det første af de under Perikles opførte Pragtværker, fremgaaer ogsaa af Plut. Perikl. c. 13, der (vistnok efter en gammel sagkyndig Kilde) nævner det først af Arbeiderne. Begyndelsesaaret for Opførelsen kan kun tilnærmelsesviis angives. Statuen i Parthenon antages opstillet 438; men, som Ussing „Att. Stud." S. 29 rigtigt bemærker, „Bygningen kan jo gjerne have været færdig flere Aar tidligere og taget i Brug som Skatkammer". At en ikke ringe Deel maa have været fuldendt inden Thukydids Forjagelse 444, fremgaaer af Plut. Perikl. c. 14. I sin vistnok chronologiske Opregning af Kunstværkerne (c. 13) nævner samme Forfatter først Parthenon, Templet i Eleusis og den lange Muur og derpaa Odeion; da de 3 tilføiede Vers af Kratinos synes at vise, at Odeion er fuldført ei længe efter 444, maa Opførelsen af Parthenon falde adskilligt tidligere. Om den Indskrift, hvorpaa Boeckh l. l. har støttet sin Ansættelse af de 30's

af andre Arbeider, Templet i Eleusis, den lange Muur til Athens Havn Peiraieus, Odeion til Opførelse af musiske Væddekampe, Propylaierne (den prægtige Indgang til Akropolis), Altsammen Foretagender, hvorved Perikles baade ærede Guderne, forskjønnede og befæstede Athen og skaffede sig selv Anseelse og Indflydelse ved den Mængde Mennesker, som sysselsattes derved, og som naturligviis i Folkeforsamlingen villigt gave deres Stemme til alle hans Forslag baade i denne og i andre Retninger. Hans Modstandere angrebe ham heftigt derfor, tildeels vel fordi de frygtede den Magt, han skaffede sig derved, men ogsaa fordi de indsaae, hvor krænkende dette maatte være for Forbundsfællerne. Vi høre [1]), at de i Folkeforsamlingen ligefrem bebreidede ham, at Folket var i Vanry og maatte høre ilde, fordi det havde overført Hellenernes fælles Skat fra Delos til Athen, og det udmærkede Paaskud, det havde haft lige overfor sine Avindsmænd, at det af Frygt for Barbarerne havde bragt den til et sikkert Sted, det havde Perikles gjort det umuligt længere at holde sig til. „Og Hellenerne betragte det som et frygteligt Overmod og et aabenbart Tyranni, at vi med de Penge, der med Magt aftvinges dem til Krigen, forgylde og forskjønne Byen ligesom en koket Kvinde, der hænger kostbare Stene og Templer til 1000 Talenter paa sig". Men Perikles indskjærpede Folket den Lære, at det ikke skyldte Forbundsfællerne Regnskab for Pengene, da det forsvarede dem og holdt Barbarerne borte, medens hine ikke ydede en Hest, et Skib eller en Soldat, men blot Penge, og disse tilhørte jo

---

Indførelse til Aar 447, har Noget at gjøre med Opførelsen af Bygningerne, som Sauppe l.l. mener, tør jeg ei afgjøre. Parthenon synes den dog ikke at vedkomme.

[1]) Plut. Perikl. c. 12. Ifølge Sauppes ei usandsynlige Formodning (i „Die Quellen Plutarchs für das Leben des Perikles" aus dem dreizehnten Bande der Abhdlgen d. Kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen, 1867, S. 26 ff.) have vi her Brudstykker af de af Perikles selv og hans Modstandere holdte Taler.

ikke dem, der gav dem, men dem, der modtog dem, naar de opfyldte deres Forpligtelser. „Men vi bør, naar Byen er tilstrækkeligt forsynet med Krigsfornødenheder, anvende dens Rigdom paa Foretagender, der kunne skaffe evig Ry for Fremtiden og for Øieblikket almindelig Velstand ved at sætte alle Tanker og Hænder i Bevægelse og give en Mængde Mennesker Fortjeneste".

Denne Anvendelse af Statens Penge var imidlertid kun et Led af et heelt System, som Perikles indførte i Athen.

Det var ikke alene paa kostbare Byggeforetagender, man anvendte de Rigdomme, der strømmede ind til Athen. Ogsaa Festerne til Gudernes Ære bleve talrigere og prægtigere, og Athen havde i 4de Aarhd. flere Fester og anvendte flere Penge derpaa end nogen anden Stat i Grækenland. Uhyre Summer medgik hertil, ikke alene til Offerdyrene, til kostbare Klædebon og alle Slags andre Tempelgaver og til prægtige Festoptog, men ogsaa til de store Væddekampe i Legemsøvelser eller i Musik og Sang og til Skuespillene, der vare satte i Forbindelse med dem. Vistnok tilsigtede man herved at ære Guderne; men dette var ikke udelukkende Bevæggrunden, og det opfattedes heller ikke alene paa den Maade af den store Mængde. Et væsentligt Motiv for Perikles og hans Venner til deres Forslag i denne Retning var at tilfredsstille Athenaiernes æsthetiske Følelse, føie deres Pragtlyst og Fornøielsessyge og glæde dem ved de store offentlige Bespiisninger, der vare forbundne med Offringerne, og saaledes gjøre det muligt for Fremskridtsmændene at tage Kampen op med det konservative Parti.

Allerede før Skatkammerets Flytning, naar vide vi ikke, men i al Fald før 460, havde Perikles endvidere foreslaaet, at Statskassen skulde betale Adgangen til Skuespillene for de Borgere, der ønskede det. Skuespil opførtes i Athen kun et Par Gange om Aaret ved Dionysosfesterne og da tre Dage i Træk. Det var Staten, der gav dem; men Vedligeholdelsen af Theatret bortforpagtedes til En-

treprenører, der derfor havde Ret til af hver Tilskuer at kræve en Indgangspriis (Theorikon, 2 Oboler ɔ: omtr. 12 ß) for hver Festdag. For at nu ikke de Fattigere skulde udelukkes, fik Perikles sat igjennem, at hver Borger kunde faae Indgangsprisen udbetalt af Statskassen. Og snart udvidedes dette til, at Theorikon ikke blot udbetaltes ved de Fester, der vare forbundne med Skuespil, men ved alle de store Fester, for at Borgerne kunde gjøre sig en glad Dag.

Endelig tog man det sidste Skridt, der blev af saa afgjørende Betydning for Athen; man gjennemførte Grundsætningen om at betale Borgerne for deres Virksomhed i Statens Tjeneste, ikke som Øvrighedspersoner (de vare i Oldtiden i Regelen ulønnede), men som Dommere, som Deeltagere i Folkeforsamlingen, som Raadsherrer og som Soldater.

Dommerne i Athen, de saakaldte Heliaster, der, som ovenfor omtalt, kun skulde kjende Skyldig eller Ikkeskyldig, udtoges ved Lod blandt alle Borgere, aarligt 5000, der deeltes i 10 Delinger, hver paa 500. I hver Sag dømte da efter Sagens Vigtighed enten et Par Hundreder af en Deling, en heel Deling eller to til tre Delinger. Perikles indførte (før Aar 460) at give dem Løn, hver 1 Obol (omtrent 6 ß) for hvert Møde, hvilket omtrent 428 forøgedes til 3 Oboler. — Folkeforsamlingen, hvor alle Statens vigtigere Anliggender afgjordes, og som samledes allermindst 40 Gange om Aaret, havde enhver voxen Borger Adgang til og Stemme i. Da imidlertid Mange ved deres Fattigdom afholdtes fra at møde, indførtes det, vel ikke paa Perikles's Forslag, men maaskee paa hans Foranstaltning, at give Borgeren Løn herfor, 1 Obol for hvert Møde, senere forøget til 3 Oboler. — Raadet, der bestod af 500 Medlemmer, holdt Møde hver Dag undtagen Festdage. Naar Løn herfor (for hvert Møde 1 Drachme ɔ: lidt over 2 ß) indførtes, vide vi ikke; men det falder under den perikleiske Statsstyrelse. — Til Krigstjeneste vare Alle i de 3 første Klasser fra det 20de til det 60de Aar forpligtede,

og ogsaa Borgerne af 4de Klasse udskreves hyppigt. Tidligere havde i al Fald de mere Velhavende maattet tjene paa egen Bekostning; under Perikles indførtes Sold, for Fodsoldaten mindst 2 Oboler daglig og lige saa Meget i Forpleining, men i vanskelige og fjerne Felttog hyppigt Mere, for Officeren det Dobbelte, for Rytteren det Tredobbelte. Skibsmandskabet fik hver mindst 3 Oboler daglig.

Alle disse Foranstaltninger ere Led af et System, som man med Rette, fordi Forslagene dertil direkt eller indirekt skreve sig fra Perikles, har kaldt det perikleiske System. De vare Led af en demokratisk Udvikling, der gik ud paa at give Folket direkt saa megen Magt som muligt, og som derfor kan kaldes det uindskrænkede Demokrati. Allerede kort efter Persernes Forjagelse havde Aristides faaet Klasseforskjellens politiske Betydning hævet ved at sætte igjennem, at enhver Borger uden Hensyn til, hvad Klasse han hørte til, skulde have Adgang til Raad og Øvrighedsposter, en Forandring, som i Øvrigt nærmest var en Retfærdighedshandling, fremkaldt ved, at mange tidligere velhavende Borgere ved Krigen havde faaet deres Eiendomme ødelagte og derfor ved at synke ned i 4de Klasse vilde være blevne udelukkede fra Statsstyrelsen. Men fuldstændigt blev Demokratiet først gjennemført af Perikles. For at bryde den Indflydelse, den seirsberømte Kimon og andre Rigmænd af det konservative Parti ved Pengeuddelinger til Almuen og ved store almeennyttige Arbeider havde vundet, greb han og hans Parti til det Middel at benytte Statskassen i samme Øiemed. Deels af denne Grund, deels af virkelig Overbeviisning og Iver for at gjennemføre Principet om den demokratiske Lighed, udtalte han Grundsætningen om, at Statens Rigdomme skulde anvendes til Foretagender, der kunde give den selv Glands og Borgerne Velstand, og at man skulde lade dem komme alle Borgere til Gode deels ved at sørge for, at de Fattigere ikke ved deres Armod udelukkedes fra den Glæde, der burde herske over hele Byen paa Festdagene, deels ved at anvende dem til Veder-

lag for Borgerens Deeltagelse i det politiske Liv. Derfor foreslog han allerede tidligt at bruge en Deel af Statskassens Penge til Theaterpenge, til Forøgelse og rigere Udstyrelse af Festerne, til Dommerløn, muligt ogsaa allerede dengang til Raadsherreløn og Sold. Da han derved havde skaffet sig Indflydelse i Folkeforsamlingen, følte han sig stærk nok til at angribe Konservatismens Bolværk, det gamle, ærværdige areopagitiske Raad, som ved sin Ret og Pligt til at vaage over Lovene, føre Tilsyn med Øvrighedspersonerne, hindre Beslutninger af Raad og Folkeforsamling og have Opsigt med Religionen, den offentlige Sædelighed og Ungdommens Opdragelse, Alt uden nogen Kontrol, havde en politisk Magt, der kunde blive i høi Grad hindrende for den ubundne demokratiske Udvikling, som efter hans og hans Partis Mening var den retfærdigste Statsform og ene var i Stand til at skabe Athens Storhed, hvorom alle deres Tanker dreiede sig. Efter flere heftige Angreb og voldsomme Kampe med Kimon og hans Parti lykkedes det ham og hans Ven Ephialtes, som Modstanderne senere lode snigmyrde, endelig i den anden Halvdeel af Aaret 460 at tilintetgjøre det areopagitiske Raads Magt; det mistede hele sin politiske Myndighed og sit Polititilsyn med den offentlige Sædelighed og Ungdommens Opdragelse, men vedblev at bestaae som Domstol i Sager om forsætligt Mord og beholdt vistnok ogsaa sin Politi- og Domsmyndighed i adskillige Sager, der direkt vedkom Religionen [1]. Hvilke Forholdsregler der bleve trufne for at erstatte Ophævelsen af det Tilsyn, Areopagos havde haft, vide vi ikke; men saavidt vi kunne skjønne, have de ikke været saadanne, at de kunde lægge nogen Hindring for det demokratiske Parti paa den Vei, det var slaaet ind paa.

Da saaledes den vigtigste Skranke for Folkeforsamlin-

[1]) Mine Grunde for denne Opfattelse, der afviger fra den almindelige, har jeg fremsat i en Afhdlg. „Bidrag til Areopagos's Historie“ i Tidskr. f. Philol. og Pædagog. IX, 195 ff.

gens suveræne Myndighed var falden, stod der kun eet Hovedskridt tilbage til Gjennemførelsen af det uindskrænkede Demokrati, af den Sætning, at enhver Borger burde tage fuld Deel i den umiddelbare Udøvelse af Folkesuveræniteten, nemlig Indførelsen af Løn for Møde i Folkeforsamlingen. Ingen blev nu ved sin Armod udelukket fra Deeltagelse i dennes Forhandlinger. Dens Møder bleve følgelig besøgte af en langt talrigere Mængde Borgere, og da en stor Deel af disse ikke havde Forstand paa Statens Anliggender, blev Staten i Virkeligheden styret af de Talere og Partiførere, der forstode at drage den store Mængde med sig. Det laa naturligviis i disse Folkelederes Interesse i saa vidt Omfang som muligt at gjennemføre Læren om, at Folkeforsamlingen som det umiddelbare Udtryk for Folkesuveræniteten havde absolut Myndighed, og at drage saa mange Sager som muligt over til den, medens derimod Raadets og Øvrighedspersonernes Indflydelse indskrænkedes til saa Lidt som muligt. Og Folket, der nu fik Vederlag for den Tid, det anvendte i Folkeforsamlingen, og som ofte fandt mere Behag i at overvære de interessante Forhandlinger der end i at arbeide hjemme, fulgte dem villigt ad denne Vei. Folkeforsamlingen blev mere og mere den Alt afgjørende Myndighed uden synderlig Kontrol eller Skranke, Borgerne bleve mere og mere dragne ind i politisk Virksomhed, og Folkelederne, der herskede i Folkeforsamlingen, bleve Statens egentlige Herrer. Det uindskrænkede Demokrati var fuldstændigt indført, det perikleiske System baade udadtil og indadtil i sine Hovedtræk fastslaaet senest ved Aaret 440 f. Chr.

Hvad Perikles's Personlighed angaaer, saa tør det antages for sikkert, at han har været en retskaffen og hæderlig Charakteer, at han har haft levende Begeistring for sin Fødebys Storhed, at han i den Politik, han fulgte, har handlet efter Overbeviisning og Princip, i fuld Tro paa, at den var den eneste Vei, ad hvilken hans Fædreland og hans Medborgere kunde naae det Maal, han havde sat dem,

at blive den første Stat og de lykkeligste Borgere i Grækenland. Derom tillader Skildringen hos Thukydid, om end denne maaskee har været noget blændet af Perikles's Personlighed, og det Faktum, at Perikles trods de mange Angreb paa ham dog i omtr. 40 Aar kunde holde sig i Spidsen for et saa letbevægeligt Folk som det athenaiske, os ikke at tvivle. At han har været klog og beregnende, overordentlig veltalende, en dygtig Administrator og Organisator, en duelig Hærfører, at han har forenet Mod med Forsigtighed og Udholdenhed og i Alt, hvad han tog fat paa, udfoldede en stor Energi, er ogsaa utvivlsomt. Paa den anden Side er det vist, at han i Valget af sine Midler for at vinde og beholde Statsroret ikke altid har ladet sig udelukkende lede af ideelle og moralske Hensyn, og at en væsentlig Grund til hans store Magt laa i den Glands, han forstod at omgive Athen med, og i den Benyttelse, han gjorde af Statens Midler. Jeg vil imidlertid i det Følgende holde hans Personlighed ude og kun fælde Dom over det perikleiske System.

Det perikleiske Statssystem er en fuldstændig Affødning af den græske Aand. Men den ledende Tanke for denne er den størst mulige Udfoldning af Selvet.

Den græske Folkeaand stod paa et umiddelbart Naturens Standpunkt. Den havde ingen anden Regulator for de naturlige Drifter end Samvittighedens og Fornuftens umiddelbart lydende Stemmer, der ingenlunde altid greb det Rigtige eller, om saa var, lød stærkt nok til at tæmme Drifterne. Grækeren havde sit Maal paa Jorden, ikke i Himmelen; Livet her paa Jorden var for ham det Eneste, der havde Realitet, Døden og den tomme, glæde- og smerteløse Skyggetilværelse i Underverdenen var ham en Gru. Det gjaldt derfor om, at det korte Jordliv kunde blive saa fuldt, friskt og kraftigt som muligt, det gjaldt om at drage saa megen Glæde ud af det som muligt og at samle sig Berømmelse og et stort Minde, det Eneste, der levede efter Menneskets Død. Og der var intet Folk, der saaledes som

det græske forstod at leve i Øieblikket, der mere umiddelbart glædede sig over Tilværelsen; thi det var af Naturen udstyret med rige Evner, stærke selviske Drifter, Energi og et aabent Øie for det Skjønne.

Dette naturlige Standpunkt, — der træder saa klart frem for os i den græske Gudeverden, det potenserede Billed af det græske Menneskeliv, — kunde naturligviis hos et begavet Folk som det græske føre i en dobbelt Retning. Det bar i sig Spiren til en rig og kraftig Udvikling af Menneskeaanden i al sin Herlighed, til de skjønneste Værker i alle Retninger af den menneskelige Aands Raaderum, til en kraftig Stræben baade i aandelig og i materiel Henseende. Men det bar ogsaa i sig Spiren til den meest hensynsløse Egoisme, til Forgudelse af Selvet baade hos den Enkelte og hos Staten, og jo rigere Udviklingen var i den første Retning paa Grund af Folkets lykkelige Naturgaver, desto stærkere maatte ogsaa Selviskheden netop af samme Grund blive. Der er faa Folk, der have skabt saa store Værker i Aandens Verden og haft en saa rig materiel Udvikling som det græske; men der er ogsaa faa Folk, der mere have givet sig Selviskheden i Vold.

For Statslivet og Borgerens Forhold til dette blive Konsekvenserne to, den ene, at hver Stat søger at give sit Selv den meest absolute Gyldighed, den anden, at den enkelte Grækers Ideal bliver det jordiske Borgerskab, ikke det himmelske.

I Staternes indbyrdes Forhold til hverandre er Selviskheden, Ønsket om at give sin Stat saa stort Omfang som muligt, det raadende Princip. Den væsentligste Indskrænkning er Fornuften, saaledes som den yttrer sig i Hensynet til det Nyttige, timelig Klogskab, medens Samvittighedens Stemme sjældnere høres. Derfor er der i den ældre Tid ikke Tale om en egentlig Folkeret, men kun om saadanne enkelte folkeretlige Bestemmelser, som foreskrives af den umiddelbare Følelse, saasnart Samkvemmet mellem flere Stater begynder at blive levende. Alt er egentlig „en Kamp

af Alle mod Alle". Enhver Stat søger at udvide sine Grændser saa meget som muligt, ethvert Middel til at naae Maalet er tilladeligt, og Erobringens Ret er uomtvistelig. Deraf de mangfoldige Kampe mellem Staterne, store som smaa, der opfylde den ældre græske Historie, deraf de mange Exempler paa Brud paa Tro og Love, naar man kunde see sin Fordeel derved. Og enhver Undertvungen er efter græsk Forestilling kun Undersaat; at han skulde faae Borgerret i Seirherrens Stat og gaae over i denne som ligestillet Led, er der ikke Tale om; han har ikke anden Interesse for Herskeren end den Fordeel, denne kan have af ham. De romerske Provindsbeboere behandledes paa samme Maade.

Der var selvfølgeligt Statsstyrere, der mere lode Fornuft og Samvittighed virke sammen, og som søgte at iagttage Moralens Bud ogsaa i Statens Forhold til andre Stater. Der var vise Mænd, der havde en stærk Følelse af, at Guddommen straffede ethvert Brud paa Tro og Love og enhver Overskriden af det rette og fornuftige Maal. Og de bleve naturligviis hørte til sine Tider. Men i det Hele taget er den athenaiske Sendemands Ord i Sparta ved Udbrudet af den peloponnesiske Krig 431, da bl. A. Athenaiernes Behandling af deres Forbundsfæller lagdes dem til Last, den almindelige Opfattelse hos Grækerne: „Spartanerne", siger han[1]), „vilde have handlet aldeles paa samme Maade; thi vor Handlemaade stemmer fuldstændigt overeens med den menneskelige Natur. Det har altid været staaende Skik, at den Svagere indskrænkes af den Mægtigere. Ved Retsgrunde har endnu ikke Nogen ladet sig afholde fra en Fordeel, naar han kunde opnaae den ved Magt. Ja, Athenaierne bør endog roses, fordi de, idet de fulgte den menneskelige Tilbøielighed, at herske over Andre, have været retfærdigere, end deres Magt paalagde dem at være".

---

[1]) Thukyd. I, 76.

At Grækerens Ideal var det jordiske Borgerskab, hans høieste Virksomhed Beskjæftigelsen med Statens Anliggender, skyldtes vel tildeels den historiske Udvikling, men havde dog sin egentlige Grund i hans Mangel paa Udødelighedstro. Staten bliver da den høieste Samfundsorganisme for ham, Magt og Anseelse i Livet og et berømmeligt Eftermæle efter Døden den høieste Gjenstand for hans Tragten. Gjælder al hans Stræben et saa rigt og lykkeligt Liv som muligt i jordisk Glæde, saa gaaer det snart op for ham, at den Stilling, der bedst kan give ham dette, er Statsstyrerens. Hvad enten han derfor ledes af ædle Bevæggrunde, af Ønsket om at gjøre sine Medborgere lykkelige, eller af selviske Bevæggrunde, af Lysten til at vinde egen Fordeel, bliver Statens Styrelse hans høieste og kjæreste Virkekreds. Og at dette blev lettere hos Grækerne end mangt andet Sted, skyldtes deels Slaveriet, denne Plet paa det græske Samfund, deels Staternes mindre Omfang, deres simplere Forretningsgang og den Omstændighed, at Meget, der i den nyere Tids store Stater er Gjenstand for Regjeringens Omsorg, i Oldtidens Stater var overladt den Private.

Det sees let, at det perikleiske Statssystem hviler paa disse Grundideer. Det har til Maal Athens Storhed. Udadtil søger det at løse Opgaven ved Erobring. At danne en Landmagt, den sikkreste Vei til at skabe en varig Stormagt, mislykkes; derimod lykkes det at skabe en Sømagt og et stort, men svagt Rige ved at forvandle Forbundsfællerne til skattepligtige Undersaatter. Frygten er det væsentligste Baand, der knytter dem til Athen, og dettes Interesse for dem og Behandling af dem er væsentlig begrændset af Hensynet til dets eget Tarv. Indadtil søges Maalet naaet ved paa Statens Bekostning at smykke Athen med kostbare Værker og Festernes rige Glands, der tillige skjænke Borgerne Velstand, Glæde og øiebliklig Velvære, og ved at drage saa mange Borgere som muligt

over til Deeltagelse i Statslivet og gjøre Folkeforsamlingens Villie til Statens Lov.

Flere nyere Forfattere (Curtius, Grote o. A.) have forsøgt at forsvare det perikleiske System udadtil og at vise, at det paa den ene Side ikke var saa uretfærdigt, som det seer ud til, og at det paa den anden Side var statsklogt. Men hverken Erhvervelsen af Athens Magt eller Maaden, hvorpaa den søgtes sikkret, kan forsvares enten fra Retfærdighedens eller fra Klogskabens Standpunkt. Man beraaber sig paa, at det var umuligt at forene saa mange forskjellige Stater til een Handleplan, navnlig da de fleste hørte til de uregjerlige Ionere. Men man glemmer, at der først viser sig Splid i Forbundet, da dette har naaet sit Maal, at sikkre Grækenlands Frihed. Man beraaber sig endvidere paa, at Ionerne vare ude af Stand til at gjøre Opoffrelser og udholde store Anstrængelser for et stort Formaals Skyld, og at det derfor var nødvendigt for Athen at gjøre sig til Herre, hvis det vilde opfylde sit høie Kald i den græske Historie. Men man glemmer, at Ionerne i 6 Aar med stor Dygtighed havde kjæmpet mod den mægtige Perserkonge og i en halv Snees Aar under Athens Ledelse havde gjort store Opoffrelser, saalænge det var nødvendigt, men at de nu ikke længere havde noget stort Formaal at kjæmpe for; man glemmer, at Athenaierne, der sikkert ikke vare mindre selviske og nydelsessyge eller mere modtagelige og paavirkelige end de øvrige Ionere, jo virkelig under en dygtig Ledelse lode sig opdrage til stræng Disciplin og Opoffrelse, men at baade Maalet og Ledelsen manglede for Ionerne. Hvis Athens ledende Mænd virkelig havde haft nogen klar Idee om deres Fødelands høie Kald, som man siger, vilde de have søgt at skabe et Forbund, der havde alle Medlemmers virkelige Lykke til Formaal. Men deraf er der ikke Spor; de attraaede kun at skaffe Athen saa stor Magt, saa rige Indtægter som muligt, og det eneste Forsvar, de have, er, at de kun fulgte Tidsaanden, at de tildeels bleve førte dertil ved de sig lidt

efter lidt udviklende Omstændigheders Magt, og at Forbundsfællerne selv bare en Deel af Skylden. Lige saa lidt kan den Maade, hvorpaa Magten søgtes bevaret, Kleruchisystemet og Fattigforsørgelsen for Athens Borgere, forsvares fra Retfærdighedens Standpunkt. — Prøve vi Systemet fra Klogskabens Synspunkt, saa var det uklogt af Perikles at søge Athens Stormagtsstilling ikke til Lands, men paa Søen, fordi en saadan i kort Tid kan tilintetgjøres. Det var uklogt at forsømme Forbundsfællernes Udvikling og kun tænke paa Athenaiernes Opdragelse, fordi han derved formindskede den Hjælp, Athen skulde have af dem. Det var endelig uklogt at berøve Undersaatterne saa Meget af deres Selvstændighed, fordi det maatte sætte ondt Blod, og at lade Frygten være det væsentligste Baand, der bandt dem til Athen, fordi de derved bleve tilbøielige til Frafald. — Lad saa være, at Perikles ikke forhøiede Tributen synderligt og til en vis Grad forstod at behandle Undersaatterne med Skaansel og Klogskab; lad saa være, at flere af disse havde Fordele af Athen, og at de Rigdomme og den Magt, de gav Athen, har været af stor kulturhistorisk Betydning; saa er dette dog ikke tilstrækkeligt til at forsvare Systemet, saalænge det staaer fast, at Athen ikke var sig noget høit verdenshistorisk Kald som Grækenlands Opdrager bevidst og ikke tænkte paa at gjøre Undersaatterne lykkelige og hæve dem i moralsk Henseende, men kun paa at udvide og sikkre sin Magt. Systemet var i sig selv trods alle de gavnlige Følger, det kunde have, demoraliserende, fordi det nærede det attiske Folks Selviskhed og Herskesyge, og det blev det endnu mere, da Perikles afløstes af Andre, der ikke viste det Maadehold, som han havde viist.

Ved Dommen over det perikleiske System indadtil maae vi, hvad for det Første Anvendelsen af de i Statskassen indstrømmende Rigdomme til Opførelsen af prægtige Arbeider, til prægtige Fester osv. angaaer, skjelne mellem den kulturhistoriske Betydning for Efterverdenen og Betydningen for selve det græske Samfund. At hine

Templer og Billedværker have haft en uvurdeerlig Betydning og til alle Tider ville have det, er en afgjort Sag. Her skulle vi imidlertid ikke tale derom, men kun undersøge det sidste Punkt. At de store Værker og de prægtige Fester med deres Skuespil og Væddekampe have ydet mægtige Bidrag til den rige og skjønne Aandsudvikling, der med Rette har skaffet Grækerne og navnlig Athenaierne deres udødelige Navn, at Synet af dem har nedlagt mangt et Frøkorn, der har baaret rig Frugt, kan Ingen være villigere til at indrømme end jeg. Men vi maae ikke derover glemme den demoraliserende Indflydelse, Systemet havde og maatte have. De store Byggeforetagender skaffede vel for Øieblikket en Mængde Mennesker Arbeide, men skabte tillige, naar Staten ikke længere kunde blive ved dermed, et stort Proletariat, der maatte blive farligt for Samfundet, og de førte, idet Midlerne for en stor Deel kom fra Andre og Borgerne altsaa selv ikke følte Trykket, ind paa en fordærvelig Bane ved at skabe en Trang, som det i Længden og under ugunstige Forhold blev Staten umuligt at tilfredsstille. De prægtige Fester nærede Athenaiernes Forfængelighed og Nydelsessyge, og hvor stærk denne Trang til at fornøie sig paa Statens Bekostning tilsidst blev, derom vidner Demosthenes's Klager over, at hans Medborgere anvendte flere Penge paa de store Fester end paa hele Felttog, og at de altid sørgede for at feire hine i rette Tid, medens Statens Anliggender mangen Gang forsømtes [1]). I langt høiere Grad gjælder denne Anke naturligviis om Uddelingerne til Folket af Statskassen, der bleve ligefrem demoraliserende, da de, som bekjendt, i den senere Tid antoge et uhyre Omfang og allerede ved Midten af 4de Aarhundred tillagdes saa stor Vigtighed, at Forstanderen for Fornøielseskassen en Tid var Statens vigtigste Øvrighedsperson, og at alt Overskudet fra Statskassen henlagdes dertil. At Perikles ikke havde tænkt derpaa, be-

---

[1]) Demosth. Philipp. I, 35.

tvivler jeg ei; men det var en naturlig Følge, saasnart den Grundsætning blev slaaet fast, at Staten skulde sørge for Borgernes Fornøielser.

Hvad dernæst det perikleiske Systems Indførelse af det uindskrænkede Demokrati angaaer, er der to Punkter, der have den væsentligste Betydning, Indførelsen af Løn for offentlig Virksomhed og Folkeforsamlingens udvidede Myndighed. Det Første var, saa naturligt det end forekommer os nu til Dags, den Gang en virkelig ny Tanke; det var kun Skade, at den blev gjennemført paa saa uheldig en Maade. At der blev givet Løn til Dommere, Raadsherrer og Soldater, var rigtigt, og jeg skal ikke opholde mig derved, men derimod prøve, hvilken Indflydelse Løn for Møde i Folkeforsamlingen havde. Oldtiden kjendte ikke det repræsentative System, der gaaer ud fra, at Forhandlingen om Statens Anliggender som ethvert andet Hverv kræver særlig Indsigt, og derfor overlader den til et mindre Antal udvalgte, dertil særligt egnede Mænd, der lønnes derfor, medens det forudsætter, at enhver Borger har saa megen Interesse for Statssamfundets Anliggender, at han følger Udviklingen i sin Almindelighed, og at han kan og vil vælge Repræsentanter til den lovgivende Forsamling. I Oldtidens Demokratier derimod havde enhver Borger Ret til at møde i Folkeforsamlingen og stemme om Statens Anliggender. Gav man nu, for at realisere Tanken om Borgernes størst mulige Deeltagelse i Statslivet, Løn for Møde i Folkeforsamlingen, saa drog man en stor Mængde Mennesker til denne, som ikke havde Forstand paa Statens Anliggender, og gav Staten i den Folketalers Vold, som bedst forstod at drage Massen med sig, uden at man havde nogen Garanti for hans politiske Erfaring eller Retskaffenhed. Overførte man saa tillige flere og flere Sager til Folkeforsamlingen og gav denne større og større Magt, samtidigt med, at man i det Væsentlige ophævede al Kontrol, stræbte man i det Hele at gjennemføre i alle sine Konsekvenser den Tanke, at Folkeforsamlingen var et korrekt

Udtryk for Folkets Villie, saa vilde det næsten være umuligt Andet, end at en Mængde Borgere bleve, ikke gode Statsborgere, der havde Sands for Statens Velfærd, men i Øvrigt overlode Statsstyrelsen til de Kyndigere, men Politikere, der gjorde den politiske Virksomhed til en Hovedsag. Det er let at see, at Følgen heraf uundgaaeligt maatte blive, at politisk Kandestøberi og umoden Ræsonneren kom til at høre til Dagens Orden i det snakkesalige Athen, at den store Mængde mangen Gang af doktrinære Principryttere eller af Egoister forledtes til ubesindige eller uretfærdige Beslutninger, og at Lysten til at spille Rolle i det politiske Liv bragte mangen En til uden Forberedelse og Erfaring at kaste sig ind i dette.

Det er naturligt, at det perikleiske System i Begyndelsen nærmest kom til at udfolde sine gode Sider. Det i alle Retninger rige Liv i Athen, der har skaffet den perikleiske Tid saa stort et Navn i Historien, var Systemets første Affødning. Desuden var Perikles en stærk Charakteer, der kjendte sine Athenaiere og forstod at lede dem og holde igjen, hvor han troede det nødvendigt; og at han har hindret mangen en uklog eller uretfærdig Foranstaltning, kunne vi ikke tvivle om. Hvad hans Efterfølgere i Ledelsen af Statens Politik angaaer, saa ere de mange Beskyldninger mod dem for moralsk Holdningsløshed eller politisk Udygtighed vistnok i en betydelig Grad overdrevne. Een Ting tør imidlertid ikke betvivles, at flere af dem vare Principryttere, der søgte at gjennemføre det perikleiske System i alle sine Konsekvenser. At dette maatte være særligt uheldigt under den langvarige peloponnesiske Krig, der gav saa rig Anledning til at døve Samvittighedens og Fornuftens Stemmer, er let at indsee; og naar vi see det athenaiske Folk ved Krigens Slutning mere demoraliseret end i Perikles's Tid og i 4de Aarhundred endnu mere demoraliseret, saa var dette vel for en Deel en Virkning af Krigen; men den væsentligste Skyld bærer Systemet, der ogsaa havde fremkaldt Krigen, og som, da dets Skaber

var afløst af andre, mindre begavede Personligheder, viste sine skadelige Følger. Thi det kunde i Længden kun undgaae at føre til Demoralisation under een Forudsætning, der ikke kunde opfyldes, nemlig at der altid var en retskaffen og samvittighedsfuld, erfaren og besindig Mand, der ved sine Talegaver forstod at lede Folket til dets Vel.

Undersøge vi Samfundstilstanden i Athen, kan der ikke være nogen Tvivl om, at Athen ved Midten af 5te Aarhd. stod paa et høiere Standpunkt end paa Solons Tid. Høiere moralske Ideer kunne ikke fremkomme og udbrede sig i et Samfund, uden at dette til en vis Grad indeholder Spiren til dem og Muligheden for, at de kunne slaae Rod og voxe. Aischylos's og Sophokles's Tragedier med deres ædle Livsanskuelser kunde umuligt have vundet saa stor Berømmelse, hvis ikke Publikum havde været modtageligt for de Ideer, som de udtalte, om vi end maae vogte os for at overvurdere den Indflydelse, som Dramaer, der kun opførtes et Par Gange om Aaret, tre Dage i Træk, hver Dag tre ad Gangen, og som bevægede sig i Gudernes eller Halvgudernes Sphære, havde paa Publikum, og ikke maae glemme Reversen, Komedien med al sin Raahed. Endnu uforklarligere er et Phænomeen som Sokrates, naar vi ikke forudsætte, at Samfundet havde hævet sig til et høiere moralsk Standpunkt, end det tidligere stod paa. Dette viser sig ogsaa i de ledende Ideer for Statslivet, i Forholdet mellem Borgerne indbyrdes. Grundsætningen, at Dygtighed og Begavelse uden Hensyn til ydre Stilling er den eneste sande Berettigelse til at styre Samfundet, er almindeligt anerkjendt; Alles Lighed for Loven og Øvrighedspersonernes ubetingede Underordnelse under denne er i det Mindste slaaet fast som Princip og tildeels gjennemført i Praxis; Retsbevidstheden og Følelsen af, at Samfundets Vel beroer paa, at Enhver søger sin Ret gjennem Loven og Domstolen, ikke gjennem Selvtægt, er bleven større hos Borgerne, og dermed er ogsaa Statens Evne til at sikkre Orden og Frihed, til at haandhævde Lovene kraf-

tigt og for Alle, voxet. Men paa den anden Side vise deels enkelte Træk, som vore for hiin Tid saa sparsomme Kilder have opbevaret, deels hele den politiske Udvikling, at den perikleiske Tids moralske Standpunkt kun hvilede paa den umiddelbare Følelse af, hvad Fornuft og Samvittighed foreskrev som nyttigt og rigtigt, og at, om end disses Stemmer løde høiere end i den tidligere Tid, saa fik de dog, fordi de ikke støttedes af Troen paa Gudernes absolute Magt, ikke et saadant Herredømme over Samfundet, at de kunde sætte Skranker for den naturlige Selviskhed, naar Fristelsen kom.

Hvad Sophisternes Stilling til hele denne Samfundsudvikling angaaer, saa er det for det Første afgjort, at Sophistikken som saadan ikke kan have haft nogen Indflydelse paa Skabelsen af det uindskrænkede Demokrati, da det perikleiske System allerede var slaaet fast i sine Hovedtræk, førend den ret havde udfoldet sig. Skulde end, hvad der i Øvrigt ikke foreligger nogen Efterretning om, Perikles eller hans Venner have faaet flere af deres politiske Ideer fra en eller anden af Sophisterne[1]), hvilket i og for sig ikke var umuligt, da disse jo ofte paa deres Reiser havde vundet Kjendskab til de ledende Ideer andensteds og havde reflekteret over Statsstyrelsesprinciperne, saa kan i al Fald kun den Enkelte, ikke Standen i sin Heelhed, bære Ansvaret derfor.

Der kan da kun blive Tale om Sophisternes Virksomhed under Udviklingen af det alt fastslaaede System. Hvad nu de ældre Sophister angaaer, saa er man efterhaanden kommen til at indsee, at man tidligere havde gjort dem Uret, naar man baade betragtede dem selv som moralsk

---

[1]) Muligt var det nemlig, hvad jeg seer ogsaa er faldet Andre ind, at den i Plut. Perikl. c. 9 omtalte Damonides, der gav Perikles Raadet om at benytte Statskassens Midler paa den ovfr. angivne Maade, er forvexlet med den bekjendte Damon, der jo gjaldt for hans Veileder i Politikken.

fordærvede Personer og deres Lære og Underviisning som demoraliserende. Men man har endnu ikke kunnet løsrive sig fra den Fordom, Platon's Skrifter have fremkaldt og næret, og navnlig har man ikke anlagt den rette Maalestok ved Bedømmelsen af dem. Man maa selvfølgeligt ikke prøve dem paa Dialektikkens Vægtskaal, og hvis man finder, at de ikke havde klaret sig de moralske Grundbegreber saaledes, at de vare i Stand til videnskabeligt at begrunde dem og hævde dem ad dialektisk Vei, strax bryde Staven over dem. Thi det tilsigtede de ikke, det lovede de ikke deres Disciple. De lovede dem for det Første at føre dem ind i de almindelige Videnskabsfag som Grundlag for en høiere Dannelse, og trods al den nyere Tids Tale om, at deres Underviisning var huul og overfladisk, en Paastand, som ikke har Andet at støtte sig til end Platons Polemik, der, som vi have seet, aldeles ikke angriber den Maade, hvorpaa de underviste i Fagvidenskaberne, men alene anker over det Overfladiske i deres Dialektik og Morallære, vover jeg at paastaae, at med det ringe Kjendskab, vi have til deres Underviisning, er en saadan Dom i høieste Grad overilet, og at vi, naar vi skulle fælde nogen Dom, snarere maae antage, at den i det Hele har været saa grundig, som Tidens Vilkaar have tilladt, om det end maa indrømmes, at enkelte af de tidligere Sophister ikke kunne frikjendes for en altfor stor Selvfølelse og en vis forfængelig Lyst til at stille deres Færdigheder til Skue, hvilket jo i Øvrigt ingenlunde udelukker virkelig Dygtighed og alvorlig Interesse for Underviisningen. — Endvidere lovede de at lære deres Disciple „Dyd“, ɔ: at udvikle dem til skjønne, harmoniske Personligheder, der med umiddelbar Takt og Sikkerhed kunde finde det Rette i alle mødende Forhold. Dette er et vistnok begrændset, men fuldt berettiget Formaal, hvis Betydning man kun kan miskjende, naar man forlanger, at alle Mennesker skulle ad Reflexionens Vei have klaret sig de moralske Grundbegreber og være i Stand til videnskabeligt at begrunde deres Livs-

anskuelse, og at enhver Underviisning i Moral skal gaae ud derpaa. Ellers er man jo villig til at anerkjende, at Mangel paa Evne dertil ingenlunde udelukker Muligheden af, at Vedkommende kan have en sund og ædel Livsanskuelse, kan i hele sin Færd med umiddelbar Sikkerhed handle rigtigt og komme til at øve en gavnlig moralsk Indflydelse paa sine Omgivelser. Hvorfor da ikke antage det Samme om Sophisterne? — Den praktiske Vei, ad hvilken de søgte at naae Maalet, gjennem allegoriserende Fortællinger, Studiet af Digternes Værker osv., var ganske i Overeensstemmelse med Tidens Tendens og har utvivlsomt haft sin Betydning, saa sandt som en Lære, indklædt i en tiltalende og populær Form, hos unge Mennesker mangen Gang lettere fæstner sig og bevares, end naar den fremsættes i tør, dogmatisk Form. — Om Indholdet af deres Morallære vide vi ikke Meget; men hvad vi vide, viser, at det i det Væsentlige har stemmet overeens med de Grundsætninger og Tanker, der udtaltes af Tidens bedste Mænd. Den Lære, Protagoras fremsætter om Statens Oprindelse, om Retfærdighedens og Selvbeherskelsens store Betydning, om Forholdet mellem Stat og Borger, om Formaalet med al Opdragelse osv., er i det Hele sund, fornuftig og sædelig og staaer i ingen Henseende tilbage for de Anskuelser, der fremsættes af Andre i hans Samtid. Af Gorgias have vi kun faa Udtalelser om Moralen; men alle vidne de om det Samme. Prodikos's Fortælling „Herakles paa Skilleveien" og hans Foredrag om Døden og Sjælens Higen mod det Hiinsides og om Rigdommens Brug behøver jeg kun at minde om for at charakterisere hans moralske Standpunkt [1]). Af Hippias har jeg anført hans Udtalelser om

---

[1]) Anekdoterne om hans Vellyst og Nydelsessyge have allerede faaet deres rette Skudsmaal af F. Welcker „Prodikos v. Keos osv." i Kl. Schr. II, 513 ff. og E. Zeller l. l. S. 742. Jeg er i Øvrigt enig med den Sidste i, at den Førstes og Andres Forestilling om, at Prodikos af Platon behandles med større Agtelse og

Misundelse og om Bagvaskelse, hvorimod Intet kan indvendes. Hans Samtale med Sokrates om det Retfærdige og Lovlige viser kun, at han som saa mange Andre havde ræsonneret over Forholdet mellem Stat og Individ og søgte at finde en anden Rettesnor for Menneskets Handlinger end de hyppigt vexlende Love, der bleve givne af en stor Folkeforsamling, og naar man dadler hans Udtalelser i saa Henseende, skulde man ikke glemme, hvorledes Platon udtaler sig om det samme Spørgsmaal. Den Anskuelse om Menneskelivets Maal, der tillægges ham hos Platon [1]), „at det Skjønneste for en Mand er at være rig, rask, hædret af Hellenerne og, naar han har naaet Alderdommen og har viist sine egne Forældre efter deres Død al den Ære, der tilkommer dem, da selv at blive begravet smukt og prægtigt af sine Efterkommere“, er, som Andre have bemærket [2]), ganske sikkert eudaimonistisk, men ikke i høiere Grad end den almindelige Anskuelse hos Grækerne, med hvilken den stemmer fuldstændigt overeens, og den lader sig meget vel forene med, at han ifølge en senere Forfatters Beretning [3]) satte det at være sig selv nok (*αὐτάρκεια*) som Menneskets Maal. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at Platon aldrig tillægger de fire store Sophister umoralske Anskuelser, men kun dadler deres Mangel paa Høihed i Opfattelsen og paa Dialektik. — Om deres Indflydelse endelig paa deres Samtid er det vanskeligt at sige Noget. De Grunde, man i Regelen anfører for, at den har været skadelig, bevise enten Intet eller kun meget Lidt. At Protagoras sandsynligviis ikke docerede sophistiske Theorier, have vi ovenfor seet; at Gorgias skulde have draget umoralske Konsekvenser af sine spekulative Sætninger og saa-

---

Hensynsfuldhed end t. Ex. Protagoras og Gorgias, kun er en Illusion.

[1]) Plat. Hipp. meiz. p. 291 d—e.

[2]) T. Ex. F. Osann „Der Sophist Hippias als Archäolog“ i Rhein. Mus. 1843, S. 506.

[3]) Suid. v. *Ἱππίας*.

ledes virket skadeligt paa sin Samtid, er en Paastand af nyere Forfattere, som ikke har nogensomhelst Hjemmel i Oldtidslitteraturen, som modbevises ved selve Platons Fremstilling, og som i sig selv ikke er mere rimelig, end om man vilde beskylde Eleaterne for det Samme. Naar man beraaber sig paa Sophisternes Tilbøielighed til Fritænkeri, saa kan denne Beskyldning hverken ramme Hippias, der i den hos Xenophon opbevarede Samtale med Sokrates ligefrem anerkjender Guderne, eller Gorgias, om hvis religiøse Anskuelser Intet vides, men kun Protagoras og Prodikos, og af disse to har den Ene kun erklæret ikke at ville udtale nogen Mening om Guderne, medens den Andens Anskuelser om Folkegudernes Oprindelse ikke fjerne sig meget langt fra dem, den nyere Videnskab har optaget; om ingen af dem hedder det, at de have fornægtet det Guddomlige, og saalænge vi ikke vide noget Saadant om dem, tør vi ikke paastaae, at deres religiøse Anskuelser have virket demoraliserende paa Samfundet, hvormed jeg naturligviis ikke vil benægte Muligheden af, at disse og lignende Theorier, opfattede løst og uden Kjendskab til de Mænds moralske Standpunkt, som fremsatte dem, hos Mennesker, der vare indifferente i religiøs Henseende, let kunde nedbryde den sidste svage Skranke for Selviskheden. Den Vægt fremdeles, der kan tillægges Aristophanes's og de andre Komikeres Angreb, har jeg allerede tidligere søgt at føre tilbage til sit rette Maal. Endelig svinder ogsaa det Beviis for deres skadelige Indflydelse, som man har søgt i Euripides's Digtning, der efter Sigende var paavirket af Protagoras og Prodikos, ved nærmere Eftersyn ind til meget Lidet. Af alle Ankerne mod Euripides vedkomme os her kun de to, der rettes mod hans Tilbøielighed til at ræsonnere over Guderne, over Menneskelivet, over Moralen osv. og anbringe philosophiske, ikke sjælden spidsfindige eller hule Sentenser, og mod det Rhetoriske i hans Sprog og Stiil. Om begge disse Anker kan bemærkes, at det var en Eiendomlighed, der laa i Tidsaanden, at vi t. Ex. finde Spor af det

Samme hos Thukydid, saa at det er vanskeligt at lægge Ansvaret derfor over paa nogen Enkelt. Tage vi dem imidlertid enkeltviis for os, saa er for den første Ankes Vedkommende en Paavirkning af Anaxagoras eller Sokrates, der stode Euripides nok saa nær, lige saa sandsynlig. Den anden Anke derimod berører, om det end er umuligt at afgjøre, om og, i saa Fald, i hvor høi Grad Euripides har været paavirket af de nævnte Sophister, virkelig en Side af Sophistikkens Virksomhed, der trods alt det Gode, den ogsaa i saa Henseende førte med sig, uimodsigeligt havde sine skadelige Virkninger. Der kan ikke være Tvivl om, at den Vægt, Sophisterne lagde paa ·Talekunsten, hos flere af deres Disciple udviklede en tom og formel Virtuositet, Overfladiskhed, Letsindighed og Forfængelighed, Lyst til uden faste Principer, uden en prøvet Livsanskuelse og uden virkelige Kundskaber at kaste sig ind i det politiske Liv. Men paa den anden Side maa det erindres, at Talefærdigheden var bleven en Nødvendighed, der var skabt af det System, man fulgte i Statsstyrelsen, og ikke af Sophisterne, at disse kun tilfredsstillede Tidens Trang, at deres Talekunst, trods de Udskeielser, den i Begyndelsen forfaldt til, har været af uvurdeerlig Betydning ikke blot for den attiske Litteratur, men ogsaa for hele Samfundsudviklingen og endelig at vi som Støtte for Paastanden om de ældste Sophisters Eensidighed i saa Henseende kun have deres Avindsmænds Beretninger. For Protagoras's Vedkommende beraaber man sig saaledes paa den Yttring hos Aristoteles [1]) og Andre, at han lovede at lære sine Disciple at gjøre Sort til Hvidt (*τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*), som om ikke Sokrates, Isokrates og Aristoteles selv [2]) at deres Samtid beskyldtes for det Samme. At Gorgias ikke udelukkende lagde Vægt paa den formelle Talefærdighed, har jeg allerede

---

[1]) Aristot. Rhetor. II, 24 extr. p. 118, 4 ff. Sp. (*τὸ Πρωταγόρου ἐπάγγελμα*). Jvfr. Zeller l. l. S. 786.

[2]) Plut. Alexandr. c. 74.

ovenfor viist, og at vi maae optage Platons Ord i saa Henseende med en vis Forsigtighed, mindes vi ogsaa om ved den Beretning hos senere Forfattere[1]), at Gorgias, da han havde læst Platons Dialog, erklærede den for Bagvaskelse og paastod, at han hverken havde sagt eller hørt Noget af det, der stod i den, en Fortælling, der muligviis er opdigtet, men som i al Fald, ligesom andre Anekdoter af samme Art[2]), viser, at man havde en Følelse af, at Platon ikke altid var korrekt i sine Beretninger, ja endog kunde lade sig lede af personlig Animositet. Men i Øvrigt, selv om Gorgias havde lagt mere Vægt paa Talekunsten, end vi ere berettigede til at antage, har han fuldstændigt Ret, naar han siger, at kun Discipelen kan drages til Ansvar, naar han misbruger Kunsten, forudsat da, at Læreren har stræbt at lære ham at bruge den til det Gode. Hvorvidt dette har været Tilfældet med de ældre Sophister, kunne vi ikke sige; men der er i al Fald Intet, der forbyder os at antage det, og naar vi overveie Alt vel, maae vi ogsaa i det Hele taget ansee det for sandsynligt, hvilket naturligviis ikke udelukker, baade at de have kunnet feile, og at de have søgt at udfinde og at lære deres Disciple de Veie, ad hvilke man bedst kunde indvirke paa Tilhørerne. At deres Disciple gik endnu meget videre heri, og at den Vægt, der senere lagdes paa Talekunsten, i flere Retninger blev fordærvelig for Samfundet, har jeg alt fremhævet. Sophisterne bære deres Deel af Skylden herfor; men Hovedskylden falder paa det politiske System, der i sin Udvikling maatte medføre saadan Udartning.

Der kan da næppe være nogen Tvivl om, at de ældre berømte Sophister have staaet ved Siden af deres Tids Bedste, at de i det Hele have øvet en gavnlig Indflydelse paa Samfundet, fuldt saa meget vistnok som t. Ex. de store Tragikere, og i al Fald, at de ikke have bidraget synder-

---

[1]) Athen. XI p. 505 d—e.
[2]) Diog. Laert. III, 35 f.; Athen. XI p. 508 c.

ligt, og da kun ubevidst, til den Demoralisation, der efterhaanden indsneg sig i Samfundet. En Bestyrkelse finder denne Antagelse ikké blot i den store Anseelse, som de nøde hos Tidens bedste og dygtigste Mænd, en Perikles t. Ex., men ogsaa i den Omstændighed, at Thukydid, der havde saa skarpt et Blik for sin Samtids moralske Brøst, i den levende Fremstilling, han i sin Histories 3die Bog Kap. 82 f. har givet af de forskjellige Aarsager til Demoralisationen, ikke nævner Sophistikken. Dette synes ogsaa den nyere Videnskab at have en uvilkaarlig Fornemmelse af; men eensidigt paavirket, som den er, af Platons Fremstilling og af mange Aarhundreders Fordom, kan den ikke løsrive sig fra sin forudfattede Følelse af, at ogsaa de ældre Sophister skulle have haft en fordærvelig Indflydelse paa den græske Aandsudvikling, og søger da yderligere Beviis herfor i den Paastand, at de have virket skadeligt gjennem deres Disciple, at den Overfladiskhed, den Mangel paa videnskabelig Drift og Methode og den Tilbøielighed til at tvivle om Alt og i subjektiv Vilkaarlighed at lege med Alt, der kommer til Syne i 4de Aarhd., er grundlagt af de ældre Sophister[1]). Beviset herfor glipper imidlertid. Hele „Eristikken“ for det Første, hele den Retning i Videnskaben, der gjennem en usand eller uklar Benyttelse af de logiske Grundbegreber, gjennem en spidsfindig og haarkløvende Dialektik søgte at bevise, hvad det skulde være, der fandt en Nydelse i en meer eller mindre principløs Leg med Sophismer, men hvis Udbredelse i det græske Samfund i Øvrigt vistnok af de nyere Forfattere skildres med altfor grelle Farver, skyldes langt mindre de ældre Sophister, der, som vi have seet, ikke beskjæftigede sig synderligt med Dialektik og ikke underviste synderligt deri, end Sokrates og de fra ham udgaaende Skoler, som Megarikerne og Platon selv, hvis Studier og Underviisning netop hovedsagelig havde Dialektikken til Gjen-

---

[1]) S. t. Ex. Zeller l. l. S. 774; 779; 792 ff.

stand. — Hvad dernæst de senere Sophisters Underviisning i de almindelige Dannelsesfag angaaer, saa skal det indrømmes, at den ofte mere end tidligere var overfladisk og huul, at mange kun beskjæftigede sig med Underviisning som med en reent haandværksmæssig Gjerning, at Forfængelighed, Lyst til at glimre ved Virtuositet, ja endog Humbug og Spekuleren i Publikums Lettroenhed og daarlige Instinkter mangen Gang øvede sin Indflydelse paa adskillige Ungdomslæreres Optræden og Virksomhed; men dette var kun en naturlig Følge af, at Underviisning blev mere og mere almindelig, og vi kjende for Lidt til denne Side af Sophisternes Underviisning til at kunne fælde nogen Dom derom. — At endelig en Deel Sophister ikke havde synderlig faste moralske Anskuelser, men ligesom Polos meente, at man, naar det gjaldt Erhvervelsen af den høieste Magt i Staten, ikke burde tage det saa nøie med Midlerne, — hvilket jo i Øvrigt ikke involverer, at Vedkommende direkt docerer demoraliserende Theorier, eller udelukker, at han kan være en brugbar Faglærer, — er sandsynligt; men man maa dog være noget varsom i sin Dom om de senere Sophisters Demoralisation. Hvad man her væsentlig har at støtte sig til, ere enkelte Yttringer hos Platon og Andre, at der var Sophister, der erklærede, at „Løgn ikke existerede", at „man med lige Ret kunde tale for og imod en Sag" osv. [1]), endvidere den Lære, der prækes af Kallikles i „Gorgias" om Forskjellen mellem det af Naturen og det ved Vedtægt Retfærdige (s. ovfr. S. 254 f.), endelig den Theori, Platon lader Thrasymachos fremsætte i „Staten", at hvad man kalder Retfærdighed, er „en meget ædel Skikkelighed", og hvad man kalder Uretfærdighed, er „Verdensklogskab" (s. ovfr. S. 277 f.). At Sætninger som de førstnævnte ere blevne docerede, er der ingen Tvivl om; men selv om de gjennem meer eller mindre sophistiske Slutninger ere blevne udledte af de ældre Sophi-

---

[1]) S. Zeller l. l. S. 764 f.

sters Skrifter eller Læresætninger, maa man selvfølgeligt ikke paalægge disse et større Ansvar herfor, end man paalægger de ældre Philosopher eller Sokrates, Platon og Aristoteles for de Theorier, der med eller uden Rette af Andre ere blevne uddragne af deres eensidige eller utydelige Philosophemer. Hvad Kallikles angaaer, saa er han ikke Sophist, — han foragter endog Sophisterne, — men praktisk Statsmand, saa at vi ikke uden videre kunne gjøre Sophisterne ansvarlige for hans Theorier, om vi end maae antage, at Aristoteles's Paastand, at flere af dem fremsatte lignende Sætninger, ikke er aldeles ugrundet[1]), (dog vil jeg paa den anden Side bede at erindre Platons egne Ord, at kun Faa vovede at udtale sig saa uforbeholdent, og at betænke, at et saa demokratisk Folk som det athenaiske, der holdt saa fast ved Læren om Folkesuveræniteten, sikkert næppe vilde have noget godt Øie til dem, der offentligt udtalte Anskuelser, som stode i skarp Modstrid hermed, og end mindre til de Lærere, der docerede dem for deres Disciple[2])). Sagen er, at saadanne Doktriner i de unge Statsmænds Mund langt mere skyldes den Forrykkelse i de moralske Begreber, der fulgte med den peloponnesiske Krig, som var fremkaldt ved det perikleiske System, og som under sin Gang havde viist Selviskheden i dens værste Skikkelser; under den moralske Slappelse og Opløsning i alle Forhold, den førte med sig, var det umuligt Andet, end

---

[1]) Aristot. om de sophist. Bev. 12 p. 173. Ifølge Diog. Laert. II, 16 erklærede Anaxagoras's Discipel Archelaos, *τὸ δίκαιον εἶναι καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ.* Naar Grote i Øvrigt i „Hist. of Gr.“ VIII, 524, 3 (IV, 609, 108 i d. t. Ov.) og i „Plato osv.“ II, 115, p beskylder nyere Lærde for at forvexle denne og andre lignende Theorier med Kallikles's, saa er det klart, at han har Uret, og at Meningen trods den forskjellige Ordlyd i Hovedsagen er den samme (jvfr. Plat. Love X p. 889 e—890 a).

[2]) Jeg henviser herom til Grotes Udvikling i „Hist. of Gr.“ VIII, 526 ff. (IV, 610 ff. i d. t. Ov.) og i „Plato osv.“ II, 113 ff. og behøver vel næppe at gjøre opmærksom paa, at Smigreri overfor Folket meget vel lader sig forene med Anskuelser som Kallikles's.

at unge Mænd, der ikke havde noget Holdepunkt i en stærk Moral, maatte bukke under for den store Fristelse til ganske at give sig Selviskheden i Vold, som det offentlige Liv og den Politik, der raadede i Athen baade udadtil og indadtil, frembød. Vende vi os endelig til Thrasymachos's Lære, saa indrømmer jeg strax, uden Hensyn til, om Grote har Ret i sin Paastand, at den er væsentlig forskjellig fra Kallikles's [1]), at den er forkastelig, ligesaa, at andre Efterretninger [2]) tyde paa, at Platons Skildring af Thrasymachos som en temlig voldsom og stridbar Person, om end vistnok overdreven, dog kommer Virkeligheden nær. Men jeg protesterer aldeles bestemt mod deraf at drage den Slutning, at Sophistikken førte og maatte føre til saadanne Konsekvenser, at den maatte blive demoraliserende.

Man gjør sig nu vistnok i Regelen temlig overdrevne Forestillinger om Demoralisationen i det athenaiske Samfund i 4de Aarhd. og har vistnok i sin Dom derom ikke været tilstrækkeligt paa sin Post mod Aristophanes's og Platons eensidige og farvede Fremstillinger. At Samfundet i 4de Aarhd., trods sine Fremskridt i mange Retninger, stod lavere end paa Perikles's Tid i moralsk Henseende, er der ikke Tvivl om; men denne Tilstand indtraadte ikke med eet Slag, men lidt efter lidt. Skulle vi imidlertid søge den egentlige Grund til den sig indsnigende og fremad-arbeidende Demoralisation, saa maa den søges i det perikleiske System, der havde næret og maatte nære Borgernes Egenkjærlighed, deres Nydelsessyge, Havesyge, Proces- og Dommersyge og Lysten til at spille en Rolle i det politiske Liv. Hvorledes Sophisterne i Slutningen af 5te og i hele 4de Aarhd. have stillet sig til denne Udvikling, kunne vi ikke sige. Mange af dem have vistnok, bevidst eller ubevidst, arbeidet Systemet og Demoralisationen i Hænde,

[1]) Grote „Hist. of Gr.“ VIII, 531 f. (IV, 613 i d. t. Ov.).
[2]) Aristot. Rhetor. II, 23 p. 114, 9 Sp.

navnlig ved deres Underviisning i Talekunsten og i dialektisk Spidsfindighed. Men naar man undertiden er tilbøielig til at forestille sig, at dette var Tilfældet med alle eller dog saa godt som alle Sophister, saa glemmer man, at baade Antiphon kort før Aar 400 og Isokrates i 4de Aarhd. traadte op mod det perikleiske System. Skulde Isokrates virkelig have været den eneste Sophist i sin Tid, der havde Øie for Samfundets Brøst og Villie til at udtale sin Misbilligelse? Og nu de mange Sophister fra andre Byer, der ikke vare Borgere i Athen; skulde det ikke være rimeligt, at mange af dem aldeles ikke have givet sig af med Politik, men i Stilhed beskjæftiget sig med deres daglige Dont?

Isokrates kan i Øvrigt vistnok tjene os som Exempel paa ikke saa faa Sophister fra 4de Aarhd. Med Rette kan man erklære hans politiske Theorier og Forslag for upraktiske og dadle hans eensidige Ligegyldighed for de exakte Videnskaber og for de dialektiske Studier; hans Aand hævede sig ikke høit, og sammenlignet med en Platon maa han utvivlsomt komme til at staae i Skygge; hans Taler ere ofte fulde af temlig trivielle Bemærkninger, vidne om en noget smaalig Forfængelighed og ere trods al hans Tale om Indholdet ofte kun reen Form, beregnet paa at glimre ved en skjøn Indklædning og en dog kun tilsyneladende Tankefylde. Men vi kunne ikke tvivle om hans Fædrelandskjærlighed, om hans Begeistring for alt Græsk, om Oprigtigheden og Velmeentheden i hans Opposition mod Demoralisationen; og han hylder i det Hele en jævn praktisk-moralsk Livsphilosophi, der bestaaer i overalt at iagttage den rette Middelvei, at uddanne sig til en skjøn, harmonisk Personlighed. Hans moralske Standpunkt hviler ikke paa den dybe Erkjendelse af Dydens Væsen, som vi træffe hos Platon, ja han udtaler endog et Par Gange den Anskuelse, at det ikke er muligt ved nogen Kunst at lære den Unge Dyd i den Forstand, at hans Charakteer derved i sin

Grund forandres[1]); men han er dog langt fra at frakjende Opdragelse i Dyden, som han selv sætter saa høit, Betydning; han mener, at den bør gaae ud paa at vise den Unge, at han kun ved i Alt at gjøre Dyden til Rettesnor for sine Handlinger kan vente at naae den Magt, han attraaer, fordi Ærlighed, Retfærdighed og Moral er den bedste Politik, medens Mangel paa Dyd med Rette straffes baade af Guder og af Mennesker[2]).

At Isokrates skulde have øvet nogen synderlig stor Indflydelse paa Samfundet i moralsk Henseende og have bidraget Meget til at hindre Demoralisationen, er ikke rimeligt, — selv saa mægtige Aander som Sokrates og Platon formaaede ikke at standse den, — og at flere af de andre Sophister hverken ved deres Virksomhed i Litteraturen eller ved deres Underviisning have udrettet Meget, er utvivlsomt; men deraf følger ikke, at deres Gjerning har været aldeles uden gavnlige Virkninger, om vi end nu ikke kunne paavise dem, og end mindre, at de have virket demoraliserende. Hermed være nu, som sagt, ikke nægtet, at der var Sophister, der direkt eller indirekt, bevidst eller ubevidst, ved deres moralske Doktriner, ved deres Underviisning i Talekunst og Dialektik eller ved deres hele Optræden arbeidede Demoralisationen i Hænde. Men hvad jeg atter vil lægge Læseren paa Hjerte, førend han fælder Dommen over Sophisterne, det er, ikke at skjære Alle over een Kam, ikke at lade sig blænde og forvirre af den eensidige Dom, der udtaltes over dem af deres Fjender, eller af Eiendomlighederne ved den platoniske Fremstilling, endelig at erindre, at naar vi ved Slutningen af 4de Aarhd. f. Chr. see Videnskaberne bragte til et anseeligt Høidepunkt og Samfundet betydeligt fremskredet i Henseende til almindelig Oplysning, saa skyldes dette for en væsentlig

---

[1]) Isokrat. mod Sophist. 21; om Formuebytng. 274.
[2]) ibd. 276 f.; 281 ff.; til Demon. 5; 50 f.; o. a. St.

Deel Sophisterne, som trods deres Eensidigheder, deres Mangler eller ligefremme Feil, have udsaaet og ufortrødent bearbeidet en rig Sæd af Spirer, der er bleven af uendelig Betydning for den græske Aandsudvikling og dermed for hele den nyere Kultur.
